

РАЗДЕЛ 1

Материалы Третьего Республиканского Фестиваля Педагогических Идей «Инновационная Педагогика: Миссия, Ресурсы и Технологии»

ПРИМЕНЕНИЕ МУЛЬТИМЕДИА В УЧЕБНОМ ПРОЦЕССЕ ВУЗА

А.Х. Абжанова

Р.Д. Тажибаева

Abzhanova A.Kh., Tazhibayeva R.D.

Abstract. In article didactic methods and receptions, means of increase of efficiency of teaching and educational process in higher education institution are considered. Recommendations about use of opportunities of multimedia on the basis of educational video movies and its constructive elements are offered.

В современных условиях обучения в вузе особое значение придается различным интерактивным формам и методам обучения. Определенная роль при этом отводится учебным фильмам. Учебные видеофильмы – это фильмы, созданные в качестве средств обучения, к ним можно отнести также научно-популярные, документальные, используемые в образовательном процессе.

В связи с этим тема данной работы ориентирована на изучение возможностей мультимедиа как средства повышения эффективности учебно-воспитательного процесса в вузе. Современные информационные технологии, в том числе мультимедиа, открывают студентам доступ к нетрадиционным источникам информации, позволяют реализовать принципиально новые формы и методы обучения с применением средств концептуального и математического моделирования явлений и процессов, которые позволяют повысить качество обучения (1).

В современном языкознании и в методике преподавания языков проблема обучения научному стилю речи, языку специальности исследована достаточно полно. Тем не менее, остается еще немало проблем, требующих отдельного рассмотрения, таких, как обучение студентов устной и письменной научной речи на материале видеофильмов.

Учебные фильмы имеют четкое целевое назначение, которое определяется спецификой дисциплины, характером и сложностью материала, местом в процессе обучения, являясь при этом составной частью комплекса средств обучения, источником информации. Видео обладает большими еще до конца не изученными возможностями и дидактическими преимуществами по сравнению с другими средствами обучения устной иноязычной речи, в том числе и профессиональной. Оно объединяет все виды наглядности (предметы, рисунки, таблицы, графики, фонозаписи, видеозаписи и т.д.), с помощью крупного плана оно сосредоточивает внимание зрителя на говорящем и предмете речи, создавая эффект реального общения. Видео обеспечивает динамическую наглядность и полисенсорный ввод информации, что соответствует действительной ситуации общения, воздействует не только на логическую память, но и на эмоции, оптимизирует восприятие и понимание речи (2).

Основными целями использования учебных фильмов в вузовской аудитории являются: взаимосвязанное развитие умений и навыков различных видов речевой деятельности: аудирования, говорения, письма, чтения; дополнительная тренировка пройденного лексико-грамматического материала; расширение рецептивного и репродуктивного лексического запаса обучающихся; ознакомление с научной информацией; обеспечение мотивации изучения языка, продуцирования речи на изучаемом языке.

Автором данной статьи создано электронное пособие «Русский язык с использованием информационно-компьютерных технологий», в котором обобщается опыт работы по использованию учебных видеofilьмов по обучению научному стилю, в частности, устной научной речи студентов-бакалавров КазАТК. На практических занятиях по русскому языку, по мнению многих исследователей, именно научно-популярные фильмы в большей степени соответствуют устной научной речи и, как следствие, могут эффективно использоваться при обучении научному стилю речи студентов вуза. Материал фильмов (в данном случае видеокассета, по которой проводилась работа) соответствует Программе курса «Русский язык» по обучению научному стилю речи.

Пособие составлено на материале семи учебных фильмов: «В глубь кристаллов», «Память воды», «Память металлов», «Частный случай из жизни плазмы», «Повторить ... живое?», «Исчезающая красота Казахстана. SOS – сайга: следам вечных кочевников», «Исчезающая красота Казахстана. Дрофа-красотка». Данные видеofilьмы интересны не только в познавательном плане, но и как богатый методический материал для преподавателя. Основная цель использования учебных фильмов - организовать на занятии активную речевую практику студентов.

С целью экспериментального подтверждения эффективности использования мультимедиа в учебном процессе в КазАТК им. М.Тынышпаева на кафедре «Языки» был проведен Мастер-класс использованием мультимедиа, в частности, на материале фильма «Повторить ... живое?». Тема занятия: «Природа и человек. Текст как ведущая единица словесной коммуникации. Основные признаки текста, структура текста». Урок проведен со студентами группы 1 курса.

Традиционно типовая схема работы с учебными фильмами состоит из трех основных этапов: подготовительного, просмотрового и послепросмотрового. Мы выделяем еще один этап работы с фильмом - завершающий.

Большой удельный вес слухо-зрительной информации в жизни современного человека (радио, телевидение, реклама) не снижает роли письменного слова. Поэтому студенты испытывают потребность в печатном изображении слова. При этом устная речь в неодинаковой степени опирается на письменный текст. Это зависит от стиля речи и жанра. Устная научная речь в силу своих лексико-грамматических особенностей в большей степени связана с письменными источниками. Поэтому большое место при работе с учебными научно-популярными фильмами отводится подготовительному этапу, который должен обеспечить языковой научно-профессиональный минимум знаний, необходимый для восприятия информации фильма. Кроме того, этому этапу отводится большая роль в создании двойной (ситуативно-предметной и графической (буквенной)) наглядности, т.к. отсутствие буквенной наглядности часто затрудняет восприятие на слух незнакомых слов, словосочетаний.

Подготовительный этап работы над фильмом представляет собой различные виды лексической работы (толкование слов, перевод, разбор по составу, подбор синонимов - антонимов, словообразование, языковую догадку и др.). При этом виды и объем лексической работы зависят как от тематики фильма, так и от уровня языковой подготовки студентов и могут варьироваться в зависимости от аудитории. Так, студентам могут быть предложены задания типа: «*Спишите, запомните значения данных терминов*» или предлагается самим объяснить значение терминов. Эффективно на данном этапе использовать задания на установление соответствия, смысловой зависимости, которые активизируют мыслительную деятельность студентов. Например, такие задания, как: «*Прочитайте, установите смысловую зависимость данных слов и словосочетаний: азот - титан - нитрид титана – нитридная пленка*» или «*Продолжите ряд слов. На этом же этапе можно проводить тренировку (автоматизацию) умений и навыков в области изученного лексико-грамматического материала, синтаксических конструкций, выполнение заданий типа: «Спишите, расставляя знаки препинания», «Составьте СПП из двух простых», «Замените*

причастный оборот сложноподчиненным предложением с придаточным определительным» и др.

В зависимости от конечных целей занятия на данном этапе работы над фильмом целесообразно включать мини-тексты по тематике занятия, ориентируя тем самым студентов на тематику фильма, который они будут смотреть. Следует обратить внимание, что печатный текст не должен полностью дублировать текст фильма.

Просмотровый этап. Демонстрация фильма проводится с установкой на общее и детальное понимания содержания (иногда можно предложить при просмотре вести опорные записи). Перед демонстрацией фильма студентам предъявляются 4-5 узловых вопросов, на которые им следует ответить после просмотра фильма. В зависимости от конечной цели занятия проводится или не проводится второй просмотр фильма.

Эффективной формой актуализации мыслительной деятельности учащихся является выполнение заданий на «прогнозирование», например: *«Фильм, который вы будете смотреть, называется «Повторить ... живое?». Как вы думаете, о чем может быть этот фильм?»*.

Послепросмотровый этап. Данный этап предоставляет большие возможности для использования материала фильма. После просмотра фильма проводится контроль понимания в форме беседы по предложенным ранее вопросам и по другим от простых ответов «да» - «нет» до развернутых монологических высказываний. Например: *«Ответьте «да» или «нет», соответствует ли данная информация содержанию фильма»; «Установите, соответствуют ли данные высказывания материалу фильма. Подтвердите или опровергните их, аргументируйте свой ответ информацией из фильма»; «Ответьте на вопросы»*. Целесообразно вопросы, опорные слова, словосочетания представлять в письменном виде.

Следующий этап работы по видеофильму - участие в диалоге-расспросе и диалоге-беседе, обмен мнениями по поводу фильма, т.е. выступление с неподготовленным монологическим высказыванием. Чтобы стимулировать устные высказывания студентов, преподавателем могут быть предложены и дополнительные упражнения, информация по тематике фильма, например: *«Прочитайте высказывания, объясните, как вы понимаете их смысл: «Большая часть научных работ остается без всякого признания и вознаграждения» и т.д. «В таблице приведены данные о научных открытиях и о том, сколько времени потребовалось для воплощения научных открытий в жизнь. Почему фильм называется «Исчезающая красота Казахстана»? Как вы поняли, чем занимается наука хемотроника?». Прокомментируйте эти данные. Сделайте обобщающий вывод»*. В «сильных» группах от вопросно-ответных упражнений можно отказаться, ограничившись выяснением трудных моментов в фильме.

После просмотра и обсуждения фильма студенты могут выполнять (в том числе и в качестве домашнего задания) целый ряд других упражнений, в том числе и письменные работы: составление аннотации, реферата, рецензии, резюме по содержанию просмотренного фильма.

Завершающий этап. На этом этапе работы по учебному научно- популярному фильму студентам могут быть предложены (также в качестве домашнего задания) различные «ролевые игры» в зависимости от профессиональных интересов и уровня языковой подготовки студентов. Например: подготовить пресс-конференцию с учеными, провести производственное совещание, подготовить проект, составить смету. Иногда тему будущей дискуссии подсказывают сами студенты при обсуждении просмотренного фильма.

Таким образом, использование видео (учебных научно- популярных фильмов) на занятиях по русскому языку, в том числе при обучении научному стилю речи:

- в большей степени соответствует реальным ситуациям общения (восприятие информации различными анализаторами);

- обеспечивает получение нужной информации, способствует обмену мнениями по взаимно интересным вопросам в диалоге и полилоге;
- дает возможность личной оценки событий;
- обладает действенной мотивацией изучения языка и специальности.

По мнению исследователей, использование видео дает возможность эффективно решить две основные дидактические задачи: обеспечить речевую деятельность учебным материалом, отвечающим интересам и профессиональным потребностям студентов; выработать и закрепить речевые навыки и умения, опирающиеся на свободное владение изучаемым языком (3).

На сегодняшний день во многих высших учебных заведениях создаются электронные учебные средства по разным дисциплинам. Множество из них предоставляются пользователем через глобальную сеть Интернет, с использованием серверных базовых программных средств. Есть электронные средства, которые не только проверяют знание по тесту, но и объясняют теоретические материалы в виде вопроса-ответа. Другими словами даются объяснения, когда не даны положительные ответы и создаются условия на возвращение к этому вопросу.

Как было отмечено, освоение мультимедийных технологий как средства формирования информационной культуры становится актуальной задачей образования. Успех обучения и использования мультимедийных технологий определяется в первую очередь знаниями, умениями, навыками преподавателя. Составление электронных учебных средств по предметам различных специальностей, с использованием информационных технологий компьютера является в данное время нетрудной задачей. Разрабатывающие электронные учебные средства преподаватели (программисты) или специалисты не держат в строгом секрете специально разработанные пакеты, а ознакомиться с ними можно в зале электронных ресурсов КазАТК имени М.Тынышпаева.

ЛИТЕРАТУРА

1. Харитонов В.И. Использование учебных фильмов при обучении в вузе// Проблемы и перспективы развития образования: материалы международной научной конференции. Т. II.-Пермь: Меркурий, 2011. - С.197-198.
2. Нургалиева Г.К. Дистанционная форма обучения: методология и технология, вопросы стандартизации.// Материалы Республиканского семинара-совещания «Внедрение технологии ДО в высших учебных заведениях», 2006. - С.85-93.
3. Абилова Р.Д., Павлова Т.В. Из опыта обучения устной научной речи на материале учебных видеофильмов: материалы II Республиканского научно-практического семинара. Алматы: КазНУ им. Аль-Фараби, 2006. –С.80-86.
4. Абаев В.Е. Практикум по научному стилю речи для студентов, изучающих международные отношения и международное право (Русский язык). // Электронный учебник (Электр.Программа PROFITSOFT) Зал электронных ресурсов (ЗЭР) Алматы: КазНПУ имени Абая, 2012. - 72,20 Мб.
5. Абаев В.Е. Русский язык с использованием информационно-компьютерных технологий:(Русский язык).// Электронный учебник (Электр.Программа PROFITSOFT) Зал электронных ресурсов (ЗЭР) Алматы: КазАТК имени М.Тынышпаева, 2013. - 72,20 Мб.

РОЛЬ МУЛЬТИМЕДИА В ПОВЫШЕНИИ ЭФФЕКТИВНОСТИ УЧЕБНОГО ПРОЦЕССА

А.Х. Абжанова
Р.Д. Тажибаева

Abzhanova A.Kh., Tazhibayeva R.D.

Abstract. In this article some aspects of introduction in a traditional education system of technologies of multimedia that allows to improve in many cases in educational process many classical methods of training are stated. The author considers that in new conditions the contents, methods and organizational forms of education change. Development of multimedia technologies as means of formation of information culture becomes an actual problem of the higher education.

В XXI веке, когда идет переход от компьютерной грамотности к информационной культуре, одной из первых задач в деятельности учеников и студентов считается освоение новых способов использования новых информационных технологий компьютера.

При решении педагогических и психологических задач в организации учебного процесса в высших учебных заведениях участвуют администраторы, организаторы, преподаватели, ученые, программисты, разрабатывающие и обслуживающие учебные средства новой информационной технологии компьютера, создатели прикладных пакетов с практической стороны.

Основная задача вуза на современном этапе является гуманизация процесса обучения, которая находит свое отражение в том, что наряду с педагогическими целями обучения, большое внимание уделяется целям развития обучающихся, формированию их индивидуальности.

Происходит постепенное осознание потребности в обеспечении студентов не только профессиональными навыками, но и в общем развитии обучающихся, формировании их информационной культуры. Необходимость удовлетворения обозначенных потребностей в условиях неуклонно растущей информатизации учебного процесса требует от преподавателя знаний и умений в области применения новейших педагогических технологий, владения прогрессивными методами и средствами современной науки. Поэтому нужно рассматривать поиск путей овладения современными технологиями в качестве перспективного и своевременного направления повышения эффективности процесса обучения. Одним из дидактических средств, обладающих значительным развивающим потенциалом, является мультимедиа.

Под термином мультимедиа следует понимать компьютерное дидактическое средство, которое, предьявляя содержание учебного материала в эстетически организованной интерактивной форме с помощью двух модальностей (звуковой и визуальной), обеспечивает эффективное протекание перцептивно-мнемонических процессов, позволяет реализовать основные дидактические принципы и способствует достижению, как педагогических целей обучения, так и целей развития. [1]

Технология мультимедиа позволяет реализовать большинство методов обучения, способно во многих случаях усовершенствовать или даже частично заменить в учебном процессе такие классические методы обучения, как метод устного изложения учебного материала (лекция, рассказ, объяснение и др.), методы наглядного и практического обучения, методы закрепления полученных знаний, методы самостоятельной работы. Многие известные педагоги и психологи указывали на то, что для повышения эффективности обучения методы устного изложения должны сочетаться с наглядными и практическими методами, а также с методами активизации восприятия.

Педагогические возможности средств мультимедиа определяются не простым суммированием возможностей компьютерной техники и технологий, в них входящих. Увеличение педагогических возможностей отдельных составляющих средств мультимедиа,

которые взаимно развивают и дополняют друг друга, приводит к переходу количества этих возможностей в качества.

Информация в мультимедиа программах передается с помощью трех средств — графики, аудио и видео. При этом возможно достижение максимальной информационной наполняемости как отдельных элементов визуального ряда, так и их совокупности. С помощью компьютерной графики появляется возможность максимально реализовать эстетические законы структурирования формы таким образом, что создаются изображения, представляющие собой интеграцию научного (содержание) и эстетического (форма) компонентов, восприятие которых требует минимума усилий от студентов.

Зарубежные исследователи, подчеркивая необходимость разумной визуализации учебного контекста, выделяют следующие формы наглядной фиксации учебного материала: иллюстрация, логические изображения и изобразительные аналогии. К иллюстрациям относятся фотографические изображения, видеозаписи тех или иных объектов реальной действительности. Такая наглядность обладает высокой степенью соответствия изображаемому объекту и представляет собой своего рода замещение реальности. Вторая выделенная категория — логические изображения — включает в себя такие формы, как графики, схемы, диаграммы (информация сообщается с помощью индексов и символов). Данная категория наглядности характеризуется схематичностью и закодированными в изображении ментальными образами. Логические изображения выступают в качестве упрощенных представлений, иллюстрирующих сложные структуры. Изобразительные аналогии не представляют непосредственно наблюдаемые структуры, объекты или факты, сослужат хорошей иллюстрацией для усвоения сложных идей или фактов. Изобразительные аналогии основаны на построении конечной аналогии от хорошо известной информационной области к новым комбинациям в совершенно новой форме. [2]

Некоторые исследователи утверждают, что внедрение мультимедиа в образование должно идти на основе того опыта, который уже накоплен в результате применения традиционных технических средств в учебном процессе вуза.

Технические возможности любого средства сами по себе не могут оказывать воздействие на учебную деятельность ученика, следовательно, необходимо установить соотношение между возможностями и «ограничениями» как обучающегося, так и самого технического средства.

Эффективность дидактического средства зависит от степени его гибкости, то есть способности соответствовать потребностям и характеристикам различных групп обучающихся, а также различным образовательным контекстам. Так многочисленные исследования показали, что необходимо учитывать индивидуальные способности восприятия графики и анимации. Для повышения уровня восприятия материала одним студентам достаточно графического сопровождения, а другим необходима анимация динамики изучаемого процесса. В работах зарубежных исследователей также выявлена зависимость уровня опорных знаний и качества восприятия различных форм наглядной фиксации учебного материала. [3]

Сочетание комментариев преподавателя с видеoinформацией или анимацией значительно активизирует внимание студентов к содержанию излагаемого преподавателем учебного материала и повышает интерес к новой теме. Обучение становится занимательным и эмоциональным, принося эстетическое удовлетворение и повышая качество излагаемой преподавателем информации. При этом существенно изменяется роль преподавателя в учебном процессе. Преподаватель эффективнее использует учебное время, сосредоточив внимание на обсуждении наиболее сложных фрагментов учебного материала. Интерактивный урок сочетает в себе преимущества традиционного способа обучения под руководством педагога и индивидуального компьютерного обучения. Наряду с информационно-познавательным содержанием интерактивный урок имеет эмоциональную окраску благодаря использованию в процессе её изложения компьютерных слайдов. [4]

Немало важным является и то, что заранее готовясь к лекции, преподавателю необходимо разработать на компьютере в приложении «PowerPoint» программы «Office» необходимое количество слайдов, дополняя видеoinформацию на них звуковым сопровождением и элементами анимации. Естественно, что это значительно повышает требования к квалификации преподавателя. Он должен обладать необходимым уровнем знания компьютерной техники и владеть навыками работы с программным обеспечением. [5]

В процессе изложения материала урока преподаватель эпизодически представляет информацию на слайде в качестве иллюстрации. Это способствует лучшему усвоению учебного материала студентами. Эффективность применения интерактивного урока в ходе преподавания объясняется своеобразием оформления текстовой информации в виде графиков, логических схем, таблиц, формул, широко используемых преподавателями дисциплин технического профиля.

Таким образом, участие в процессе обучения одновременно педагога и компьютера значительно улучшает качество образования. Использование предложенной методики активизирует процесс преподавания, повышает интерес учащихся к изучаемой дисциплине и эффективность учебного процесса, позволяет достичь большей глубины понимания учебного материала.

Создание любого компьютерного приложения, а особенно курса мультимедиа-уроков сегодня не мыслится без тщательно продуманного плана разработки. В настоящее время существует хорошо отработанная методология создания компьютерных обучающих систем. Как и всякая методология проектирования, она включает целый ряд последовательных этапов.

Для создания обучающей программы необходимо:

- Выбрать тип программы. На этом этапе определяются основные цели и задачи программы, а также средства её реализации.

- Собрать подходящие исходные материалы — тексты, репродукции и иллюстрации, аудиозаписи, видеокассеты, компьютерные файлы. Полнота собранных материалов говорит о готовности к реализации программы и определяет уровень её качества.

- Написать сценарий программы и взаимодействия преподавателя с ней, определяющий композицию всех собранных материалов. Здесь определяется вся логика программы. Сценарий описывает связи между слайдами, структуру и изменения на этих слайдах, а также звуковые и видеоэффекты.

- Обработать собранные материалы на компьютере, подготовив их к включению в обучающую программу, т.е. создать и отредактировать текстовые, графические, анимационные, видео, звуковые сопровождения. Здесь используются как стандартные средства самой операционной системы, так и ставшие стандартными пакеты редактирования текстов (MicrosoftWord), компьютерной графики и анимации (3D Studio, AdobePhotoShop), видеомонтажа (AdobePremiere), Web-мастеринга (MicrosoftFrontPage), а также программы, поставляемые вместе с аудио- и видео платами.

- Реализовать сценарий в виде действующей программы, внося необходимые изменения в материалы и сценарий в процессе опытной эксплуатации. Для авторов, не являющихся программистами, лучшим вариантом является использование таких средств визуального программирования, как PowerPoint из MicrosoftOffice, MacromediaDirector, а также средства Web-мастеринга. Наконец, профессиональные программисты могут использовать системы программирования Visual C++, VisualBasic, Delphi, Java и др., но оптимальных сроков разработки они добьются, если будут их использовать в дополнение к перечисленным выше системам.

- Подготовить методические материалы для пользователей программы — преподавателей. Такие материалы необходимы, так как пользователи программы, как правило, не обладают квалификацией её авторов. [6]

Подводя итоги, необходимо сказать о том, что современное общество в своем развитии перешло к новому этапу информационных технологий, основными признаками которого является наличие глобальных сетей ЭВМ, широкомасштабное использование мультимедийных технологий и рост значения когнитивных факторов их использования. В новых условиях изменяются содержание, методы и организационные формы обучения. Освоение мультимедийных технологий как средства формирования информационной культуры становится актуальной задачей образования. Успех обучения и использования мультимедийных технологий определяется в первую очередь знаниями, умениями, навыками преподавателя. Приложение «PowerPoint» программы «MicrosoftOffice», является одним из дидактически емких и менее ресурсозатратных. [7]

В заключении хотелось бы отметить то, что сотрудничество обучаемых и обучающихся, их взаимопонимание является важнейшим условием образования. Необходимо создать обстановку взаимодействия и взаимной ответственности. Только при наличии высокой мотивации всех студентов образовательного взаимодействия возможен положительный результат мультимедийного занятия. [8]

ЛИТЕРАТУРА

1. Клемешова Н.В. Мультимедиа как дидактическое средство высшей школы//Автореф. дисс. канд. пед. наук – Калининград, 1999.
2. Захарова И.Г. Информационные технологии в образовании: Учеб.пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. – М.: Издательский центр «Академия», 2003. – 192 с.
3. Егорова Ю.Н. Мультимедиа как средство повышения эффективности обучения в общеобразовательной школе//Автореф. дисс. канд. пед. наук – Чебоксары, 2000.
4. Егорова Ю.Н., Морозов М.Н., Кириллов В.К. Мультимедиа технология как комплексное средство повышения качества обучения в общеобразовательной школе//Материалы Региональной научно - практической конференции Чебоксары, ЧТУ им. И. Н. Ульянова, 1999 г. - С. 170 -172.
5. Электронный источник: <http://journal.sakhgu.ru/work.php?id=1>
6. Chan Lin. Formats and prior knowledge on learning in a computer-based lesson / Journal of Computer Assisted Learning. — 2001, N 17, p. 409 — 419.
7. Янг К.С. Диагноз - интернетзависимость., М., 2001.
8. Иванов Д.В. Феномен компьютеризации М., 2000 .

СӨЗ ТАПТАРЫН ОҚЫТУДА ОЙЫН ЭЛЕМЕНТТЕРІН ҚОЛДАНУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

С.С. Айтжанова

Аннотация. В этой статье речь идет о приёмах и методах использования элементов игр при обучении частям речи.

Грамматикалық тақырыпты оқыту барысында студенттердің тілін дамыту дегеніміз – тіл білімінің теориялық заңдылықтарын оқытумен тіл дамыту жұмыстарын тығыз бірлікте жүргізу.

Сөз таптарының бай синонимикалық жүйесі бар, құрылымы мен семантикасы жағынан түрлілігі мен икемділігі мол. Сөз таптарының стилистикалық бояуын, бай семантикасын, сөйлемдегі қызметін, контекстік мәнін оқыту – берілген грамматикалық тақырыпты оқыту барысында студенттің сөйлеу тілін дамытуда қазақ тілі заңдылықтарының ішкі мүмкіншілігін барынша мол пайдалануды белгілейді.

Сөз таптарының морфологиялық құрылымын таныту процесін олардың лексикалық мағыналары мен синтаксистік қызметтерін танытумен байланыстыру – студенттердің сөздің жан-жақты қасиетін тұтас бірлікте ұғынып, сол арқылы сөзді қолдана білу дағдыларын дамытуға, қалыптастыруға үлкен жағдай жасайды.

Сөз таптарын мынандай жүйеде түсіндіруге болады:

1. Сөз табы туралы жалпы түсінік, оның сөйлемдегі қызметі.
2. Сөз табының түрлері.
3. Сөз табының жұрнақтары.

Сөз таптарын оқыту барысында студенттердің тіл дамыту жұмысын ұйымдастыру үшін, оның лингвистикалық негізінің, теориялық негізіне көлемді шолу жасап, сонымен қатар, тіл дамытуда аса қажетті стилистикасы мен синонимиялық қатарлары туралы, тіл мәдениеті туралы мәліметтерге сүйенеміз. Тілдің даму барысында сөз таптарының белгілі бір грамматикалық заңдылықтарға бағынатынын, әр түрлі топқа бөліп кететінін айтамыз.

Сөз таптарының қай-қайсысын да оқыту барысында студенттің дүниетанымын қалыптастыруға болады. Сөз таптарын оқыту арқылы студенттердің ұлттық танымын кеңейту. Студент сөз таптары туралы түсінік алады.

Сонымен қатар, сөз таптарын оқыту барысында ойын элементтерін де пайдаланған өте тиімді.

Ойын түрлері сабақ үдерісін жандандырып, тілді үйренуге деген қызығушылықты арттырады. Сонымен ойындардың басты қызметі - шынайы, дайындықсыз сөйлеуге қажетті ахуалды туғызу. Тіл үйренушілер сөйлеу жағдаятына ене отырып, тілді қатынас құралы ретінде пайдалануға ұмтылады. Ойын элементтері студенттердің сабақта алған білімдерін практикада қолдану дағдыларын қалыптастыру және олардың ынтасын үздіксіз арттырып отыру үшін де ойын элементтерін кірістіріп отырудың орны ерекше.

Әр ойынның өз реті, жөні бар. Сондықтан әрбір сабаққа қандай дидактикалық ойын қолдануға болатынын осы сабақтың мазмұнына, мақсатына сәйкес таңдап алған жөн. Жаңа тақырыпты түсіндіргенде, өткен сабақты қайталай кезінде, тіпті сабақты пысықтау – қорытындылау кезінде де ойын элементтерін қолдануға болады. Мынадай ойын элементтерін жүргізуге болады: «Әр ойын, әрі оқу», «Ойлан тап», «Жұмбақ карточка», «Әріп таңдау». Жоқ әріпті таңдап жазу – «Жоғалған әріп» ойын түріне жатады. Ойнай отырып студент бірнеше сөзді өзінің сөздік қорына жинап отырады. Сөз таптарын оқытқанда заттың өзіндік белгілерін, санын, мөлшерін ж.т.б. тануға жетелейтін түрлі әдіс-тәсілдерді қолдану керек. Бұл ретте И. Хасанованың «Сұрақ-жауап әдісін қолданғанда, әсіресе, риторикалық сұраулар қолданғанда балалар бойында белгілі танымдық көкжиек пайда болып, санаға күш түсіп, бала ойлануға мәжбүр болады да, мұнда концептілік, яғни тұтас ойлау үрдісі жүреді» [5,38-б.],-деген пікір өте орынды деп есептейміз.

Сөз таптарын ұлттық танымдық санамен байланыстыра меңгерту арқылы студенттер зат есімдер туралы түсініп, сын есімдерді ажырата отырып, сандық белгілердің қандай зат, құбылыстарға қатысты екендігін де түсінетін болады. Сөйтіп, студент сөз таптарын танымдық тұрғыда меңгереді, тілдік бірліктер арқылы қоршаған ортаның, заттар мен құбылыстардың өздеріне тән сапасын, санын, түсін, көлемін т.б. ерекшеліктерін түсінеді. Студенттер заттар мен құбылыстардың сындық, сандық, іс-әрекеттік белгілерін тілдік бейненің бір бөлшегі ретінде меңгертуге ерекше назар аударылуы қажет. Ол үшін студенттер заттар мен құбылыстардың өздеріне тән белгілерін, қасиеттерін көрсетіп сөз таптарын қарапайымнан күрделі ұғымдарға дейін түсінетіндей етіп меңгерту мақсатында жұмыстар жүргізілуі тиіс. Мысалы, қазақ халқына тән белгілер немесе қазақ қандай халық? деген сұраққа студент қонақжай, кішіпейіл, бауырмал, өнерпаз, шешен деп жауап береді.

Ұлттық танымды білдіретін заттық, сындық, сандық, іс-қимылдық ұғымдарды түсіну, олардың когнитивтік белгілерін айыра білуге үйрету оқушыларды ұлттық рухта тәрбиелеуге мүмкіндік береді. Сондықтан сөз таптарын когнитивті оқыту оларда ұлттық мінез, таным қалыптастыруға ықпал етеді.

Осылайша адамға қатысты сөз таптарын сөз, сөз тіркесі, сөйлемдер түрінде айтқызығаннан кейін мәтін құрастырту, яғни тілдік бірліктерді шығармашылықта қолдану олардың ойлауын жетілдіреді. Сөз таптарын меңгертуде тек қана сөйлемдердегі сөз таптарын табу, сұрақ қою секілді бір сарынды жұмыстармен шектелмей, оқушылардың ұлттық танымын кеңейтетін, олардың ойлау белсенділіктерін арттыратын тапсырмалар жүйесін пайдаланған тиімді. Мысалы, ақ, сұр, қорқақ немесе қызыл, қу сын есімдерді аңның қандай түрлеріне байланысты айтылатынын сөз тіркестері, сөйлемдер, шағын мәтіндер құрастыруға дейін күрделендіру студенттердің қызығушылықтарын арттырып, тақырыпты жеңіл меңгерулеріне мүмкіндік береді.

Сонымен ойын элементі де тіл дамыту жұмысының келелі бір саласы болып табылатыны сөзсіз.

Сөз таптарын өткенде крассворд, ребустарды қолдану да сабақтың қызықты өтуіне себебін тигізеді.

Оқу үдерісінде оқытушылар тіл үйренушілердің грамматика, лексиканы жақсы меңгеріп, мәтін мазмұнын түсініп, айтып бере алғанмен, еркін, өз бетінше сөйлей алмайтындығын айтып жатады. Бұның себебі - сабақта әр түрлі тілдік дағдыларды (фонетикалық, лексикалық, грамматикалық) қалыптастыруға арналған жаттығу жұмыстары жүйелі жүргізілгенімен, олар өзара байланысты табиғи қарым-қатынасқа көтерілмейді. Сондықтан дағды түрлері жеке-жеке топ ретінде есте қалғанмен, сөйлеу қажеттілігіне жауап бермей жатады. Ойындар - осы олқылықты толтырудың бірден-бір жолы. Оның нәтиже беруі - дұрыс ұйымдастырылуы мен ұсынылуына тәуелді. Ойындарды екі топқа бөлуге болады: сөйлеуге жаттықтыратын және сөйлеу практикасын ұйымдастыратын ойындар. Жаттықтыратын ойын түрлері қарапайым әрі қысқа, қолданылатын тілдік құралдардың ауқымы тар. Ал сөйлеу практикасын қалыптастыратын ойындар әлдеқайда күрделі, көлемді және тілдік құралдардың ауқымы кең.

Ойын элементтері белгілі бір мақсатта, тілді меңгеруге деген қызығушылықты арттыра отырып, орындаушылық қабілетке де жетектейді. Қажетті сөздерді үйренсем, тауып айтсам деген ойлау қабілетін дамытады.

Сабақта ойын элементтерін қолдану студенттердің белсенділігін арттырып, оларды ынталандырады, теориялық білімдерін практикада қолдануға үйретеді, іздендіреді. Біз ойын элементтерін сабақта екі түрлі мақсатта пайдаланамыз. Оның біріншісі - студенттің сабаққа қызығушылығын, ынтасын арттыру, тілін дамыту, екіншісі - студенттерді тапқырлыққа баулып, зейінін, байқампаздығын арттыру және ойлау қабілетін дамыту.

Студенттердің тілін дамытып, қоғамдық өмірдің сан алуан саласында қандай қарым-қатынас жасау керектігін үйретеді, қазақ тілінде сөйлей білу қабілетін жетілдіреді.

Сабақ барысында әрдайым слайдқа салынып жасалған ойын түрлерін пайдаланамыз. Жұмысты орындау барысында студенттер өзара жарысқа түседі. Кейінен мұндай тапсырма әр студенттің өз бетімен жұмысты орындауына ұсынылады.

Ойынды өткізу үшін тіл үйренушілердің психологиялық дайындығын қалыптастыру маңызды компонент болып табылады. Тіл үйренушілер ситуацияны толық қабылдап, өзін еркін сезінуі қажет. Кейбір тіл үйренушілер қозғалыс еркіндігіне ие болуы қажет. Ойынды өткізу кезінде оқытушының да ролі өзгереді. Ол тіл үйренушілермен кейбір рольдерді орындайды. Ойын кезінде қатені түзеуден, аударудан бойды аулақ ұстау қажет.

Сабақта қолданылатын ойындардың түрлері өте көп. Мысалы: 1) өзара сөйлесуге жаттықтыратын ойындар, 2) грамматикалық дағдыны қалыптастыратын ойын түрлері, 3) сөйлеу практикасына арналған ойындар.

1) *Жоғалған заттар бюросы*. Бюро қызметшісі мен ойынға қатысушылар әр түрлі заттардың суреттері бар карточкалар алады. Бұл - олардың жоғалтқан заттары. Ал бюро қызметкеріне әр түрлі заттардың суреттері жапсырылған плакат ұсынылады. Дайындықтан кейін қатысушы бюроның терезесіне келіп, қызметкермен сөйлеседі. Мақсат: өз затын толық сипаттау, белгілерін атау, қызметкердің сұрақтарына жауап беру. Қызметкер заттың түсін,

көлемін (үлкен, кіші), неден жасалғанын сұрайды. Сипатталған затты өзінде бар заттармен салыстырады. Егер олар сәйкес келсе, іздеушіге береді. Бюрода болатын заттардың бірнешеуі болғаны дұрыс. Мысалы: 3 қолғап, 2 сумка. Қызметкер ролін мұғалімнің өзі ойнай алады.

2) *Барлық қатысушылар айнала тұрады.* Ойынды оқытушы бастайды. Ол былай деуі мүмкін: «Кеше мен көшеде біреуді кездестірдім». Қатысушылар кім екенін анықтауға тырысады: «Сіз менің анамды кездестірдіңіз», ... Мақсат: болжам, белгілерді айтып, қатысушыларды қызықтыру. 3-4 фразадан кейін жұмбақтың шешімін айтып, жаңа адамды жұмбақтауға кірісу. Мақсат: өткен шақтың жасалу жолдарын бекіту. Ойынның әр түрлі нұсқалары болуы мүмкін. Мысалы: Мен кеше бір тамақ жедім... Кеше мен бір кино көрдім.

3) *Кім ең жүйрік.* Ойынға қатысушылар сөздер жазылған слайд қарап, сол сөздерге жылдам сөйлем құрастырулары керек. Бірінші аяқтаған қатысушы жеңімпаз атанады.

4) *«Ең ақылды».* Слайдта әр түрлі сұрақтар беріледі бір студент тақтаға шығып, кім көбірек жауап берсе, әрі нақты болса, сол студент бас бәйгеге ие болады.

Әрбір топта бір немесе бірнеше ойын түрлеріне қатыспай отыратын студенттер де кездеседі. Бұл жағдайда алдымен сол студентке жеке сұрақ қойып, оған жауап беру арқылы ойынды қандай деңгейде меңгергендігіне көз жеткіземіз.

Кез келген технологияның түпкі мақсаты қойылған мақсатқа тиімді және нәтижелі жету болып табылатыны да белгілі. Осыған орай қазақ тілін екінші тіл ретінде оқытуда ерекше орын алатын ойын арқылы оқыту технологиясында техниканы пайдалануды атауға болады. Ақпараттық кеңістіктің дамуы мен қарқынды етек жаюы тілді оқытуда осы ақпараттарды таратушы құралдарды тиімді қолдануға жол ашып отырғаны да белгілі. Қазіргі өмірді техникасыз елестету мүмкін емес. Техниканы пайдалану және оны іске қосу әрекеті әрине оңай. Ал сол техниканы білім алу жүйесінде қаншалықты ұтымды қолдануға болатыны мен оның әсіресе қазақ тілін үйренуші үшін тиімді құрал ету жолдарын іздестіру бүгінгі күннің кезек күттірмейтін мәселесі болып табылады.

Қорыта келгенде ойын элементтерін сабақ барысында пайдалану студенттердің тілін дамытады, өмірдің сан алуан саласында қарым-қатынас жасау керектігін үйретеді, қазақ тілінде сөйлей білу қабілетін жетілдіреді. Қазақ тілі сабақтарында ойын элементтерін компьютерлік кешендерді ұтымды қолдану студенттің болашақ маман ретінде мемлекеттік тілді тиімді және ұтымды меңгеруіне бірден-бір септігін тигізеді хақ.

ӘДЕБИЕТ

1. Гумбольдт В. Избранные труды по языкознанию. М.: 1984. – 400с.
2. Ысқақов А. Қазіргі қазақ тілі. - Алматы.1992.
3. Құрманова Н. Сын есімді оқыту барысында тіл дамыту әдістемесі. – Алматы. 1999. 119 б.
4. Мұқанов М. Жас және педагогикалық психология. – Алматы. 1982. – 246 б.
5. Хасанова И.У. Бастауыш мектепте зат есімді когнитивті оқыту әдістемесі. Канд дисс. – Алматы, 2010.

КӘСІБИ ҚАЗАҚ ТІЛІН ОҚЫТУДЫҢ ТӘСІЛДЕРІ

С.А. Алиева
Б.А. Таңсықбаева

Aliyeva S.A., Tansybayeva B.A.

Abstrakct. The article deals with methods of teaching the Kazakh language in technical institutions.

Қазақ тілінің қолданыс аясын кеңейту үшін қазақ тілін оқыту мәселесімен қатар, оны жоғары деңгейде кәсіби салада оқыту мәселелері де туындап отыр. Мемлекеттік тіл ол ең бірінші қазақ тілі болатын болса, кәсіби салаларда мемлекеттік тілді оқыту ол әр салада

қазақ тілін сол салаға бейімдеп оқыту, сол салада қолданылатын терминдерді пайдаланып сөйлеуге жаттықтыру, сол саланың іс құжаттарын, нормативтік құқықтық актілерді, құжаттарды ең алдымен мемлекеттік тілде қазақ тілінде толтыруға жаттықтыру, демек бұл қазақ тілінің ішіндегі ауыз екі сөйлесуге үйрету деңгейінен жоғары кәсіби сала тілі. Қазақ тілінің мемлекеттік тіл ретінде қызмет етуінің алға шарттарының бірі – оның қоғамдық өмірдің әр алуан саласында қызмет етуі және іс қағаздарының қазақша жүргізілуі. Ісқағаздар, ресми құжаттардың тілі дұрыс қалыптасып ендігі бір жүйеге түсуі керек, сонда ғана қазақ тілінің қолданыс аясы, өрісі кеңейеді. Бұл жұмыстар негізінен қазақ тілін кәсіби салалар бойынша оқыту барысында жүзеге асырылады.

Кәсіби салада оқыту негізінен сұхбат түрінде жүргізіледі, яғни студент курс соңында өз саласына қатысты сұрақ-жауапты игеруі, сала терминдерін пайдаланып сөйлей білуі, өз саласына қатысты туындаған мәселелер бойынша сұрақтар қою және өз саласындағы барлық құжаттарды қазақ тілінде жүргізе білуге үйренеді. Студент кәсіби сөйлеу бағытында оқытылады және оқу, тыңдау, сөйлеу, жазу тәсілдерін толық игереді, оқу-түсіну, ойын түсінікті етіп жаза білу, мәселеге қатысты өз ойын дұрыс жеткізу, өз саласына қатысты алған құжатты дұрыс түсіне білу, ол туралы өз ойын айту, сөйлеу барысында өз саласына қатысты күрделі сөзді қолдану арқылы ойын толық жеткізу бағытында оқытылады. Оқу материалына негізінен өз мамандығына байланысты мәтіндер алынады. Қоғам дамуының қазіргі кезінде жоғары оқу орындарында оқыту үрдісін жетілдіруде, болашақ мамандардың ізденімпаздығын қалыптастыруда, шығармашылық ойлау қабілеттерін жетілдіруде, рухани дүниесін дамытуда кәсіби лексиканы тілдесім әрекеті арқылы оқытудың маңызы ерекше.

Қазақстан Республикасының 2015 жылға дейінгі білім беруді дамыту тұжырымдамасында: «Қазіргі заман жағдайында жоғары білім беру жүйесіне жаңа сана мен қоғамдық мәртебе беру және оны айрықша сала ретінде қабылдау қажет, оның бірінші кезектегі міндеті – жоғары білікті мамандарды оздыра даярлау, икемділік пен білімділік болуға тиісті», – деп атап көрсетілгендей тек білікті маман ғана қоғамды дамытады, экономиканы өркендетеді. Маманның біліктілігі мен кәсіби деңгейінің жоғары болуы оқытуды дұрыс ұйымдастыра білумен байланысты.

Кәсіби лексиканы тілдесім әрекеті арқылы оқыту үшін бүгінгі таңдағы мамандыққа қатысты оқытуға арналған әдістемелік зерттеулер мен еңбектерге талдау жасау қажет.

Н. Оралбаева, Ә. Аблақов кәсіптік-техникалық училище оқушыларына арналған «Қазақ тілі» оқу құралдарында мәтіндерден мамандыққа қатысты терминдер мен сөздерді табуға, ол сөздерден сөйлем құрауға, мазмұндама жазғызуға көңіл бөлген. «Қазақ тілі сабағында ешқашанда естен шығаруға болмайтын негізгі мақсат – жастарды еркін, жақсы әрі жатық сөйлеуге, сауатты жазуға, айтайын деген ойды дәл жеткізуге баулу, ана тілінің шексіз мол мүмкіндіктері мен сарқылмас байлығын дұрыс пайдалана білуге дағдыландыру, әдемі әрі әуенді, үйлесімді әрі ұйқасымды сөйлеудің, жазудың үлкен өнер екенін көңіліне ұялату, ұғындыру» [1, 3].

Қазіргі кезде жаңа инновациялық технологиялармен білім берудің негізгі мақсаты – қоғамның талаптарына сай жеке тұлғаны қалыптастыру. Осы бағытта соңғы жылдары қазақ тілін оқыту әдістемесінде оқыту технологияларының жаңа үлгілері, заман талабына сай әдістемелік амал-тәсілдердің көптеп қолданылып жүргенін білеміз. Сондықтан да жоғары оқу орындарында, яғни біздің арқау етіп отырған техникалық оқу орындарында кәсіби қазақ тілін оқыту барысында студенттерді болашақ өз мамандықтарына сай, яғни болашақ инженерлерді қазақша кәсіби сөйлеуге үйретуде жүйелілік пен сабақтастық, бірізділікті қалыптастырудың маңызы ерекше деуге болады. Әрине, мамандыққа қатысты тілді меңгеру арнайы алынған бір мәтінді оқыту және аудартумен ғана шектеліп қалмай, мәтіндегі тақырыптық сәйкестіктің алынып отырған мамандыққа сай мазмұн түсініктілігін қалыптастырып, мәтінге лексикалық және грамматикалық материалдардың сәйкестілігін басшылыққа алу керек.

Кәсіби тілді меңгеруде сөз тіркестерімен оңтайландырып алынған мамандыққа қатысты мәтіндермен, кәсіби терминдермен, сөздіктермен жұмыс түрлері жүргізіледі. Мамандықтарына байланысты шағын мәтіндер, сұхбаттар құрастыруға болады. Әр тақырыпқа сай сөздік және лексикалық минимум, сұрақтар беріледі. Әр сабақтан соң мазмұнына сай сұрақтар мен тапсырмалар беріліп, қорытындылау мақсатында түрлі рөлдік ойындар мен жағдаяттық тапсырмалар беріледі.

Жалпы қазақ тілін сөйлесім әрекеттері арқылы оқыту мәселесі профессор Ф.Ш.Оразбаеваның «Тілдік қатынас: теориясы және әдістемесі» атты еңбегінен бастау алады. Ғалым еңбегінде: «Тілдік қатынас жүзеге асу үшін, айтылған не жазылған хабардың қабылданып, оған жауап қайтарылуы, яғни істің ортақ атқарылуы басты шарт. «Сөйлесім» осы шартты және ортақ тілдік әрекетті аңғартатын сөз» дей келіп, «Адам не туралы сөйлейтінін, тіл арқылы нені жеткізетіндігін білгенмен, тілді, сол сияқты сөйлеуді өзіне бағындыра алмайды, яғни сөйлесім әрекеті, адамның сөйлеу тілі өзіне тәуелді емес, ол – табиғат берген, жаратылыстан туған күрделі процесс. Адам сөйлеуді жетілдіреді, дамытады, соның заңдылықтарын қарастырады, бірақ сөйлеу тілін өзі жасай алмайды. Осыдан сөйлеудің, тілдің қоғамдық-әлеуметтік сипаты аңғарылады. Хабардың қай түрі болса да шындыққа құралу керек, сонда ғана тілдік қатысым өз бетінше дамиды және сөйлеу (информацияны қабылдау, оған жауап қайтару, қайта жауап алу) қатысымдық құбылыстың мәнін ашады, адамдар арасындағы әлеуметтік көпір бола алады», - деп ой қорытады да, сөйлесім әрекетінің бес түрін (оқылым, жазылым, тыңдалым, айтылым, тілдесім) көрсетеді [2, 52].

Студенттер мәтінмен әртүрлі жұмыстар істегенде (мәтінді оқу, мәтінге ат қою, мәтін бойынша сұрақтар дайындау, диалог құрастыру т.б.) байланыстырып сөйлей білуге үйренеді. Мәтін – қашан да тілдік әрекеттің нәтижесі болып табылады. Мәтінде тілдік тұлғалардың бәрі орын алады. Сондықтан, мәтін арқылы тілдің фонетикасын, лексикасын, грамматикасын меңгерту маңызды болып табылады.

Қазақ тілін оқыту бағдарламасы ЖОО-да мемлекеттік тілді заман сұранысы мен тапсырысқа сай, білім сапасын көтеріп, студенттердің кәсіптік бағдарлы дағдыларын қалыптастыруға бағытталған жаңа технологияны қолдана оқытуға негізделеді. Техникалық мамандықты меңгеруге қажетті лексикалық қорды тілдік қатынаста қатысымдық тұрғыдан жаңа технология арқылы іске асырудың амал-тәсілдерін іздестіру. Мамандыққа байланысты мәтіндерді оқытқан кезде тілдік қатынастың барлық түрлері қолданылады. Студенттердің мәтінді талдау әрекетімен бірге әңгімелесу арқылы сөйлеу әрекетіне, сұрақ-жауап арқылы тілдесім әрекетіне, мазмұндама жазғызу арқылы жазу әрекетіне үйрету көзделеді.

Мамандыққа байланысты мәтіндерді меңгерту арқылы студентті болашақ мамандығымен кеңірек таныстыруға мүмкіндік туады. Мысалы, «Тасымалдауды, қозғалысты ұйымдастыру және басқару» факультетінің студенттеріне төмендегідей тапсырмалар беріледі:

ҚАЗАҚСТАН ТЕМІР ЖОЛЫ

Мақсаты: Студенттер өздерінің қай жерде жерде жұмыс істей алатындығымен танысады. Жазбаша және ауызша сөйлеу тілін нақтылау және аргументпен сөйлеуді құра білу.

Пайдаланылған әдебиеттер: З.С. Бекжанов Теміржол тану негіздері. Алматы. 1995 ж. 320 бет., С.А. Алиева, Б.М. Молдабекова Практикалық қазақ тілі. Оқу құралы. - Алматы, 2009 ж., З.С. Бекжанов Көліктану негіздері. Теміржол көлігі. - Алматы, 2005 ж.

1-тапсырма. Төменде берілген мәтінге қатысты сөздерді жазып алыңыз.

аймақ – край, территория	даму – развитие, развиваться
бекет - станция	өткізу – сбыт, реализация
өнім – продукция	тасу – возить

шикізат – сырьё
жылдам – быстро
үшін – для

арқылы – через
бойынша – по
жөнелту - отправлять

2-тапсырма. Сөздікті пайдаланып, берілген сөз тіркестерін орыс тіліне аударыңыз. / Переведите данные словосочетания, используя словарь./

Өндіріс өнімдері, қазба байлықтар, ауыл шаруашылығы, шикізат тасу, әсерін тигізу, іске қосылу.

3-тапсырма. Көп нүктенің орнына керекті септеулік шылауларды қойып, сөйлемдерді көшіріп алыңыз.

1/ Транссібір темір жолы Қазақстан жері ... өтеді. 2/ Жүк пен жолаушыларды тасымалдау ... жаңа жол қажет болды. 3/ Осы жол ... Ресейге мақта, жеміс-жидек, ауыл шаруашылығы өнімдері жөнелтіледі. 4/ Қозғалысты ұйымдастыруда айтарлықтай құрылымдық өзгерістер болды шикізат жүктерінің тасымалдары қысқартылды. 5/. Бұл оңайға түскен, түркісібілер барлық қиындықтарды жеңіп отырды.

4-тапсырма. Мәтінді оқыңыз.

Археологиялық деректемелер неолит заманынан бастап көліктің шаруашылық салаларына ене бастағанын байқатады. Ежелгі заманнан келе жатқан көлікке негізінен, түйе, жылқы, құлан, есек, сиыр, бұғы, ит, т.б. жатады. Әрбір көлік малының тұрмыстық-шаруашылық жұмыстарда қолданылуы оның табиғи ерекшеліктеріне байланысты болды. Мініс малы көне замандардан бері шөл далалы, орманды, батпақты, таулы-қыратты жерлерде негізгі көлікке айналды. Жегін малы арба, күйме, шана сияқты көлік құралдарына жегіліп, жолаушы, жүк тасымалдауға, көшіп-қонуға пайдаланылды. Мұндай көлік түрлерінің біразы ежелгі Мысырда, Вавилонда, т.б. жерлерде б.з.б. 3-мың жылдықта қолданылғанын тарихи-археологиялық деректер дәлелдейді. Әскери арбалар шығыстағы ежелгі мемлекеттерде соғыс кезінде кеңінен пайдаланылды. Әскери және жүк арбалардың тасқа қашап салынған суреттері Қаратау өңірінен де табылды. Қазақстан жеріндегі жергілікті халықтың ежелгі тұрмысын көрсететін петроглифтерде немесе басқа да археологиялық бұйымдарда, ескерткіштерде көлікке қатысты деректер көптеп кездеседі. Әсіресе көшпелі қазақтардың тұрмыс-тіршілігінде жылқы мен түйенің орны ерекше болған. Түйе шөлге және ұзақ жүріске шыдамды болғандықтан, ежелгі және орта ғасырларда Ұлы Жібек жолы бойындағы сауда керуендерінде, сондай-ақ мал қамымен көктеуге, жайлауға, күздеуге, қыстауға көшіп-қону кезінде негізгі көлік ретінде пайдаланылған. Ғылыми техникалық жетістіктерге орай көлік малын бірте-бірте автомобиль, поезд, ұшақтар ығыстыра бастады. Сөйтіп техникалық көлік түрлері қоғамдық даму сатыларын айқындайтын көрсеткіштердің біріне айналды. Қазіргі кезде де мініс малы – автомобиль, трактор бара алмайтын жерлерде көлік ретінде пайдаланылады.

XIX ғасыр аяғында Орал жағалауларына және Батыс Қазақстанның дала аймақтарына темір жол салу қажет болды. Өйткені Ресейге өндіріс өнімдерін жылдам өткізу үшін және табиғи қазба байлықтары мол қазақ жерінен шикізат тасу үшін жол керек болды.

Қазақстанның солтүстік аймақтарының дамуына Транссібір темір жолының салынуы үлкен әсерін тигізді. Бұл жолдың батыс бөлігі 1896 жылы іске қосылды. Оның 190 шақырымы Қазақстан жері арқылы өтті.

1906 жылы сәуірдің бірінде 1660 шақырымға созылған Орынбор – Ташкент темір жолы бойынша пойыздар жүрісі ашылды. Бұл сол кездегі Қазақстан арқылы өтетін ең үлкен жол болды. Осы жол арқылы Орта Азия мен Қазақстаннан Ресейге мақта, жеміс-жидек және ауыл шаруашылығы өнімдері жөнелтілді. Темір жол еліміздегі көлік жүйесінің жетекші звеносы болып саналады.

Темір жол көлігі өз жұмысын уақытқа, ауа-райының жағдайына қарамай ұйымдастыра алады, әрі әртүрлі жүк және жолаушы тасымалын жылдам әрі жүйелі орындайды.

Темір жол көлігінде жүк және жолаушы тасымал көлемі жылдан жылға өсуде. Жолаушы тасымалына электропоездарды пайдалану өте тиімді. Мысалы, бір табанды темір жол бір бағытта 20-30 миллион тонна, ал екі табанды электрленген жол әр бағытта 100 миллион тоннадан астам жүк тасымалдай алады екен.

Дегенмен, темір жолдарды салу үшін өте мол күрделі қаржы қажет. Бір табанды бір километр темір жолды салу үшін 50-60 млн. тенге қаржы керек.

Кейде темір жол салатын жерлерде климаттық және геологиялық қиыншылықтар да кездеседі. Бұл жағдайда бір шақырым темір жолды салу үшін бұдан 2-3 есе көп қаржы жұмсалады. (З. Бекжанов. «Тасымалдауды ұйымдастыру және қозғалысты басқару негіздері»).

5-тапсырма. Мәтіннен берілген сөз тіркестерін табыңыз.

К концу XIX века, берега Урала, Западный Казахстан, строительство железной дороги, промышленная продукция, природные ископаемые, северные районы, движение поездов, вывоз сырья, сбыт продукции, оказал большое влияние, сдан в эксплуатацию

6-тапсырма. Төмендегі сөздерді пайдалана отырып мәтін құрастырыңыз.

Көлік жүйесі, өз жұмысын ұйымдастыру, ауа райы жағдайына қарамай, әртүрлі жүк тасымалы, жолаушы тасымалы, жылдам, жүйелі орындау, өте тиімді, бір табанды темір жол, бір бағыт, жүк тасымалдай алады, күрделі қаржы.

7-тапсырма. Мәтіннен төмендегі сөз тіркестерінің баламасын табыңыз:

Объем грузоперевозок, объем пассажиро перевозок, ведущее звено транспортной системы, несмотря на погодные условия, может перевозить, может организовать, для строительства железной дороги, иногда встречаются трудности в этих условиях, для строительства 1км железной дороги нужно будет потратить в 1 раза больше этого.

8-тапсырма. Мына сұраққа жауап беріңіз.

Темір жол көлігінің басқа көлік түрлерімен салыстырғанда қандай артықшылықтары бар?

Жауабыңызды былай бастаңыз: Темір жол тиімді көлік түрі, себебі

9-тапсырма. Төмендегі сөз тіркестерімен сөйлем құрастырыңыз.

Көлік жүйесі, өз жұмысын ұйымдастыру, әртүрлі жүк тасымалы, жолаушы тасымалы, жылдам, жүйелі орындау, өте тиімді, бір табанды темір жол, бір бағыт, тасымалдау үрдісі, тасымалдауды басқару, салалық бөлім, тасымал қажеттілігі, жүріс қауіпсіздігі, т.б.

10-тапсырма. Сөйлем құрастырыңыз.

а/. Темір жол.....

ә/. Темір жолдың.....

б/. Темір жолға.....

в/. Темір жолды

г/. Темір жолда.....

ғ/. Темір жолдан.....

д/. Темір жолмен.....

Мәтін бойынша тапсырмалар берілді. Ол тапсырмалар студенттердің қазақша сөйлеу тілін дамытуға бағытталады. Олар:

- мәтіндегі сөздердің түсінікті, түсініксіз екендігін сұрау;
- мәтіндегі сөздерді лексикалық жақтан түсіндіру;
- мәтіндегі сөздердің түбір тұлғасын анықтау;
- мәтіндегі сөздерді сөз таптарына сай талдау;
- мәтіндегі сөз тіркестерінің түрлерін ажырату;
- мәтіндегі жай сөйлемнің түрлері мен тыныс белгілерін ажырату;
- мәтіндегі құрмалас сөйлемдердің жолдары мен компоненттерін талдау;
- мәтіндегі сөздердің орын тәртібі мен байланысу жолдарын ажырату;
- мәтіндегі қиындау сөздер мен сөйлемдерді қайталатып оқыту;
- мәтіндегі қате оқылған объектілерді тыңдап отырған студенттерге түзеттіру;

- мәтіннің қысқаша мазмұнын айтқызу;
- мәтінді дұрыс оқуға пайдасы тиетін жаңалық хабарларды оқыту және т.б.

Сонымен, «Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың мемлекеттік бағдарламасында» тұлғаның қалыптасуына жағдай жасау арқылы еліміздің ертеңіне жауапты мамандарды тәрбиелеу жолдарының бірі ретінде «...дүниеге жауапкершілікпен қарайтын, инновациялық, шығармашылық ойлауға дағдыланған, дүниетанымдық мәдениеті жетілген, адамгершілігі мол және білікті мамандардың жаңа ұрпағын қалыптастыру» міндеті қойылған [3]. Бұл үштұғырлы тіл саясатын ұстанып отырған егемен елдің болашақ мамандарының мемлекеттік тілде еркін сөйлеп, оны өзі қызмет ететін салада қолдана алуы олардың кәсіби әлеуетін арттырумен қатар елжандылық қасиеттерін де қалыптастырудың басты шарты болып табылатынын танытады.

Жоғары білім жүйесінде мемлекеттік тілді әрбір мамандықтың ерекшеліктері мен тілдік жүйесін ескере отырып үйрету күн тәртібіне өткір қойылып отыр. Бұл өзекті мәселе «Қазақстан Республикасының Конституциясында», ҚР «Білім туралы» Заңында, «Қазақстан Республикасында гуманитарлық білім беру тұжырымдамасында» және Елбасының «Қазақстан халқына Жолдауларында» және т.б. мемлекеттік деңгейдегі маңызды құжаттарда қазақ тілінің өрісін кеңейту елдік тұрғыда көтеріліп отырған жаңа кезеңде мемлекеттік тілді әлеуметтік тұрғыда қоғамның барлық саласында қолдану мақсатына сай меңгерудің басым бағыттарын айқындаумен байланысты шешілері даусыз.

ӘДЕБИЕТ

1. Оралбаева Н., Аблақов Ә. Қазақ тілі. – Алматы, 1989.
2. Оразбаева Ф.Ш. Тілдік қатынас. – Алматы: Қазақстан Республикасының білім беруді дамытудың бағдарламасы. – Сөздік, 2005.
3. Бекжанов З.С. Теміржол тану негіздері. Алматы. 1995. – 320 б.
4. Алиева С.А., Молдабекова Б.М. – Практикалық қазақ тілі. Оқу құралы. – Алматы, 2009.
5. Бекжанов З.С. Көліктану негіздері. Теміржол көлігі. – Алматы, 2005.

ШЕТЕЛ ТЫҢДАУШЫЛАРЫНА АСПЕКТІЛІК ПӘНДЕРДІ ОҚЫТУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

А.З. Бадан
Т.В. Курманова
И.И. Сапронова

Badan A.Z., Kurmanova T.V., Sapronova I.I.

Abstract. The article deals with the peculiarities of teaching Aspect disciplines in a foreign audience. At the heart of language learning within the Aspect disciplines - the basic unit of learning content, characterized by special categories, informative, meaningful and semantic integrity, cohesion, composite completeness and pragmatic setting.

Қазіргі таңда, өзге тілді оқытудың басты міндеттерінің бірі – тіл үйренушілердің өзіндік ерекшеліктерімен санасып, оларды үнемі ескеріп отыру. Осыған байланысты әртүрлі тіл үйренушілер категорияларын тілдік дайындауда негізгі бағыттар пайдаланып тілді мәдениетаралық коммуникацияның теориялық қағидалары негізінде үйрету.

Өздеріңіз білетіндей, тіл оқытудың негізі мақсаты білім беру және сөйлеу дағдыларының қызметін қалыптастыру. Білім беру қызметін құрылымдық ұйымдастыру үш кезеңнен тұрады:

1. Мотивациялау
2. Оқытудың міндетін қою (жоспар)
3. Тапсырмалардың орындалуы арқылы оқытудың міндеттерінің шешілуі

4. Мұғалімнің оқу үдерісін бақылауы және бағалауы.

Тіл үйрету сабақтарында оқу қызметінің мақсаттары төмендегі кезеңдердің әрқайсысын қамтып орындалып отырылуы тиіс: кіріспе, түсіндіру, бекіту, дамыту, бақылау, бағалау.

Білім беру үдерісінің өзіне тән бірнеше ерекшеліктері бар:

1. Оқу қызметі оқыту мен білім берудің өзара қарым-қатынасы болып табылады.
2. Оқыту қызметі динамикалы және ол ұдайы циклді дамып отыратын қызмет ретінде сипатталады. Тіл оқыту сабақтарында оқытудың коммуникативті, ақпараттандыру және басқа да оқу әдістемелік модельдері кеңінен қолданылады. Шетелдіктердің тілдік және жалпы білім беру дайындығы кафедрасында іскерлік қатынас тілі, БАҚ тілі, мамандық тілі, ғылыми стиль, Қазақстан тарихы мен мәдениеті сияқты пәндер аспектілік пән ретінде оқытылады. Мұнда жоғарыдағы пәндерге қатысты атауларда "тіл" сөзінің қосылып айтуы кездейсоқ жағдай емес. Аталған пәндердің барлығына тән ортақ мақсат тіл үйренушілерге тілді әр салаға қатысты дамытып оқыту болып табылады. Аспектілік пәндерді оқытуда олардың өздеріне ғана тән оқу-әдістемелік ерекшеліктеріне тоқталып өткенді жөн көреміз.

Біріншіден, аталған пәндерді оқытуда уақыттың шектеулігі, оқытушыларға тақырыпты толығымен ашып және кең ауқымда түсіндіруге мүмкіндік бермейді: сабақ өту уақыты шектеулі, мысалы: Іскерлік қатынас тілі – оқу бағдарламасы бойынша сабақтар аптасына бір рет (1 сабақ 80 минут). БАҚ және Қазақстан тарихы мен мәдениеті – (1 сабақ - 160 минут).

Сондықтан аспектілік пәндердің әрқайсысы оқу үдерісінің ашық және жабық бірлігі бола алады. Ашық бірлік болуының себебі кез-келген сабақ, сабақ циклдарының бір бөлігі болып табылады, жабық болуының себебі барлық сабақтардың барлығы бір кешенге біріктірілген олардың әрқайсысындағы білім, онда қойылатын мақсат бір бірімен жүйелі түрде бір байланыста логикамен дамып отыратындығында. Яғни қарапайым түрде түсіндіретін болсақ, сабаққа қойылған әрбір мақсат жеке емес алдыңғы білімді дамытып, кейінгі сабақтағы білімге кіріспе болып отыруы немесе толықтырылып отырылуы тиіс.

Екіншіден, аспектілік пәндерді оқытуда оқытудың (оқу, жазу, сөйлеу, тыңдау) түрлері толық қамтылуы және пайдаланылуы тиіс. Мұндай оқыту түрлері оқушының танымдық белсенділігін оңтайландыру факторы болып саналады.

Аспектілік пән арқылы тіл оқытуда мәтін негізгі орынды алады. Себебі оқыту үдерісінде оған тән ақпараттылық, мазмұндылық, мазмұндық бүтінділік, байланыстылық, құрылымдық аяқталғандық сынды ерекше категориялар маңызды роль атқарады және олар оқыту үдерісі үшін аса қажетті болып табылады.

Мамандық тілін оқыту сынды аспектілік пәнде маңызды грамматикалық құрылымдар, ғылыми стилде құрылған синтаксистік модельдер және арнайы бір мамандыққа тән лексикалық бірліктер қатыстырылған шағын мәтіндер қолданылады.

Аспектілік пәнді оқытқанда таңдалынып алынған мәтіндер публицистикалық, ғылыми, көркем әдебиет, ресми і-қағаздар стилі сынды белгілі бір стильде жазылуы тиіс.

"Мамандық тілі" аспектілік пәнін оқытқанда студенттің болашақтағы мамандығына қатысты сөздер іріктелініп алынып, сол пәнге қатысты оқытылатын негізгі тілдік бірліктер мен қарапайым және күрделі синтаксистік құрылымдар тобы іріктелініп оқытылуы тиіс.

"Іскерлік қатынас тілі" пәні арнайы іскерлік салаға қатысты тілді меңгертуге бағытталады. Студенттер болашақта іскерлік мамандықтың таңдамаса да бұл пәнді қандай мақсатпен оқып жүргендерін білулері тиіс. Бір қызығы, Оңтүстік Кореядан келген (В1) жоғары деңгейлі топ тыңдаушылары аталған пәнді оқудың мақсатын өздері анықтады. Оқытушының «Сіз неге іскерлік қатынас тілі пәнін оқып жүрсіз?» деген сұрағына «Біз іскерлік салада жұмыс істемеген жағдайда, кез-келген компанияда аудармашы қызметін атқара аламыз, сондықтан біздің іскерлік қатынас тілін білуіміз керек.»- деп жауап берді.

Қазақстан тарихы бойынша өткізілетін аспектілік сабақтар студенттердің саяси және әлеуметтік ортадағы коммуникативті құзыреттілігін қалыптастыруға ықпал етеді. Аталған сабақтардың бұған қоса жалпы білім берушілік және тәрбиелік мәні бар.

Шетелдік тыңдаушыларға тіл оқытуда барлық оқытушылардың бір бағытта біртұтас тілдік режимді ұстау және оны бір бағытта біріге дамыту мақсатында жұмыс істеу маңызды фактор болып табылады.

Біртұтас тілдік тәртіпті сақтау тілді меңгеру деңгейлеріне қатысты біртұтас талап қойып отыруға және тілді меңгеру деңгейлерін анықтауға мүмкіндік береді.

Тіл оқытуда ескере кететін бір нәрсе тіл үйренушілер А1 деңгейін аяқтаған соң оларға аспектілік пәндер оқытыла бастайды. Сондықтан аспектілік пән оқытушылары үнемі тақырып бойынша алда жүруі тиіс. Бұл мамандыққа қатысты оқытылатын аспектілік пәндерге және БАҚ тілі, ғылыми стильді оқытуға қатысты аспектілік пәндерге ортақ талап. Аталған пәндерге қатысты сабақтарда оқытушылар күрделі синтаксистік құрылымдарды, арнайы лексиканы бөліп алып аудиторияға дұрыстап беріп отырулары тиіс.

Сабақты құрылымдық ұйымдастырудың аса маңызды аспектісі ретінде сабақ логикасын, сабақты логикалы ұйымдастыруды атаған жөн. Мұнда маңызды төрт негізгі аспектіні көрсетуге болады:

1. Мақсаткөздеушілік – сабақтағы барлық компоненттердің жетекші мақсатпен сабақтастығы.
2. Бүтіндігі – сабақтың барлық компонентінің өлшеммен берілуі, олардың бір біріне бағыныштылығы.
3. Динамикасы – сөйлеу материалдарының кезең-кезеңімен меңгерілуі.
4. Байланыстылығы – оқу материалдарының мазмұн бүтіндігі мен жүйелілігі, бірізділігі. [1; 157].

Барлық компоненттерді орынды пайдалану оқытушының сабақты үйлесімді құруына және аспектілік пәндерді нәтижелі оқытуына мүмкіндік береді.

ӘДЕБИЕТ

1. Пассов Е.И., Кузовлева Н.Е. / Урок иностранного языка. – Ростов н /Д: Феникс; М: Глосса-Пресс, 2010.
2. Крупченко А.К. К вопросу о профессиональной лингводидактике / Современные теории и методики обучения иностранным языкам / Под общ. ред. Л.М. Федоровой, Т.И. Рязанцевой. – М.: Экзамен, 2004. – с. 243 – 245.

КОМПЕТЕНТНОСТНЫЙ ПОДХОД В ОБУЧЕНИИ СТУДЕНТОВ-ПРАВОВЕДОВ

Д.У. Байтукаева

Аннотация. Бүгінде барлық оқу орындарына талап етілетін кәсіби құзіреттіліктерге бағытталған квалификацияланған мамандарды дайындау міндеті қойылуда. Құзіретті тәсілдеме бүгінгі таңда білім алудағы инновациялық урдісті бейнелейді. Құзіретті тәсілдемені құқықтанушы-студенттердің оқыту бағдарламасына енгізу, кәсіби икемділікке қол жеткізетін білімге бағаныштылықты, білім мен икемділік арасындағы тәуелділікті белгілейді. Инновациялық әдістерді сабақ барысында кеңінен қолдану мамандыққа деген тұрақты қызығушылықтың құрылуына және студенттердің оқу әрекетінің белсенділігінің артуына мүмкіндік береді. Құзіретті тәсілдеме студенттерді кәсіби әрекеттілікке дайындау нәтижесіне басты көңіл білдіреді. Кәсіби құзіреттілікті құрушы құзіретті технологиялар ЖОО түлектерінің терең мамандануына ықпал етеді және жаңашыл мамандарды дайындап шығуға бағытталған.

Повышение качества подготовки будущих специалистов к работе с ориентацией на требуемые профессиональные компетенции является одной из актуальных проблем системы высшего образования. Решение этой проблемы связано с модернизацией содержания образования, оптимизацией способов и технологий организации образовательного процесса и, конечно, переосмыслением цели и результатов образования. В качестве альтернативы традиционным педагогическим технологиям исследователи предлагают компетентностные технологии, формирующие профессиональные компетенции, которые способствуют более глубокой специализации выпускников вузов и нацелены на выпуск креативных специалистов.

На сегодняшний день в педагогической литературе нет единого подхода к определению понятий «компетенция» и «компетентность». На наш взгляд, трудно не согласиться с позицией исследователя Шадрикова В. Д., которая наиболее полно отражает значимость этих двух понятий «компетенции – это функциональные задачи, связанные с деятельностью, а компетентность – приобретение личности, благодаря которому человек может решать конкретные задачи»/1/. Исходя из этого можно констатировать, что компетенцией называют умение использовать полученные знания в решении конкретных задач, которые возникают перед любым специалистом в процессе его профессиональной деятельности. Существуют и другие подходы к определению этих понятий: компетенция и компетентность являются компонентами активности субъекта /2/, совокупность взаимосвязанных качеств личности /3/, реализация личностного потенциала /4/ и др.

Понятие «компетентность» близко к понятию «профессионализм». Компетентностный подход необходим, так как интегральная оценка качества подготовки будущих специалистов может быть наиболее полно получена только при определении его компетентности в выбранной области профессиональной деятельности. Компетентностный подход олицетворяет сегодня инновационный процесс в образовании, соответствующий принятой в большинстве развитых стран общей концепции образовательного стандарта. Основным результатом деятельности высших учебных заведений сегодня является набор ключевых компетенций в интеллектуальной, гражданско-правовой, коммуникационной и других сферах. Выбор компетентностного подхода в качестве основного механизма модернизации казахстанского вуза в XXI веке определяется рядом его преимуществ: компетентностный подход способствует эффективному формированию знаний, умений и навыков по применению полученных знаний в практической деятельности, в различных профессиональных и жизненных ситуациях; направлен на результат образования, а не на процесс.

Эффективность подготовки студентов зависит от того, насколько адекватно в образовательные программы специальностей интегрированы профессионально-предметные составляющие. Современные образовательные программы в Казахском Национальном Университете им. аль-Фараби по специальности «международное право», которое изучает основные правовые системы мира, охватывает изучение проблемных задач, способствует выработке умений думать критически и аналитически. Преимуществом таких программ является то, что они способствуют развитию креативных способностей студентов и направлены на их дальнейшее профессиональное развитие. Проблемный характер тем, указанных в программах кафедры, заставляют студентов синтезировать, анализировать полученную информацию. В процессе учебной деятельности студенты разрабатывают алгоритмы действий, необходимых для реализации, анализируют полученные результаты, обобщают и систематизируют их, делают выводы. Таким образом, студенты демонстрируют степень сформированности собственной компетентности, т.е. готовности и способности к профессиональной деятельности.

Образовательные программы по специальности «международное право», ориентированные на усиление профессиональной подготовки и научной составляющей

специальности, представляют собой комплекс требований к результатам образования: требований к результатам освоения основной профессиональной образовательной программы, требований к ее структуре и условиям реализации. Во все образовательные программы по дисциплинам кафедры «Международное право» закладываются дескрипторы, т.е. четкие параметры описания того, что студент будет знать и уметь в результате освоения дисциплины, а также контролируется соответствие предполагаемых результатов обучения заявляемым компетенциям программы. Необходимой практической составляющей в процессе обучения является участие студентов в научных проектах, в том числе, в рамках студенческого бизнес-инкубатора. Таким образом, образовательные программы, построенные на основе компетентностного подхода, устанавливают зависимость между знаниями и умениями, подчиненность приобретаемых знаний профессиональным умениям. Это, в свою очередь, способствует тому, что образование для студента становится лично значимым. Формируемый у студентов набор компетенций, в этом случае, ориентирован на смысловую составляющую ведущих видов деятельности, «будущий специалист получает возможность выстраивать свою индивидуальную деятельность адекватно вызовам времени» /5/. Широкое использование неимитационных: проблемная лекция, лекция - дискуссия, мини-лекции, эвристическая беседа со студентами и др. и имитационных методов обучения: разбор специфических профессиональных ситуаций, моделирование и анализ конкретных случаев, решение проблемных задач, деловые игры, уроки-конкурсы, уроки-конференции позволяют вовлечь студентов в активную деятельность, формируют устойчивый интерес к профессии, обогащают знания студентов, развивают способность к самостоятельному мышлению, содействуют выработке взглядов и новых подходов к осмыслению изучаемой темы.

Необходимой частью, адекватно отвечающей целям изучения дисциплин кафедры, помимо лекционного курса, являются семинары. Реализация компетентностного подхода позволяет использовать в учебном процессе активные и интерактивные формы проведения семинарских занятий, которые включают моделирование правовых ситуаций, использование ролевых игр, совместное «преподаватель-студент» творческое решение проблемы. Важным моментом в использовании компетентностного подхода на семинарах является изменение позиции студента на субъектную (он становится субъектом деятельности, субъектом взаимодействия). Пассивная позиция студента (воспринимать, запоминать, воспроизводить) меняется на активную позицию личности, стремящегося решать проблемные вопросы, позволяющие освоить профессиональные компетенции.

Компетентностный подход акцентирует внимание на результатах подготовки студентов к профессиональной деятельности. Обучение юристов-международников при компетентностном подходе – это процесс приобретения опыта решения значимых правовых, практико-ориентированных проблем. Базисные компетенции, необходимые современному специалисту в области права – ориентированность на изменения; освоение и использование новых знаний и навыков; эффективное взаимодействие и сотрудничество. Ключевые бизнес-компетенции - это сочетание ключевых компетенций (навыков, умений, технологий и т.д.), которые служат одной из основ модели компетенции специалистов.

Сегодня главной целью является не только формирование у студентов системы знаний и профессиональных компетенций, необходимых для будущего карьерного роста, но и развитие творческой активности, профессионализма, социально-адаптированной и конкурентоспособной личности, способной быть востребованной на рынке труда. В этой связи организация участия работодателей в подготовке профессиональных кадров приобретает в настоящее время особую значимость и становится объективно необходимым условием эффективного развития профессиональных компетенций студентов, отвечающих требованиям работодателей. Тесная связь с работодателями позволяет готовить молодых специалистов, адаптированных к современным условиям труда. Следовательно, необходимо обозначить и аспекты внешних требований к выпускникам вузов, какие компетенции

требует профессиональная сфера, которая делает заказ на выпускника. Не секрет, что работодатели отдают предпочтение специалистам, имеющим такие качества, как способность работать самостоятельно без постоянного руководства; способность брать на себя ответственность по собственной инициативе; готовность замечать проблемы и самостоятельно искать пути их решения; умение анализировать новые ситуации и применять уже имеющиеся знания для такого анализа, способность работать в команде; способность осваивать какие-либо новые знания по собственной инициативе и умение принимать решения самостоятельно, а также проявлять такие виды компетентности, как инициатива, лидерство. Следовательно, базовыми ценностями современных студентов являются ценности, которые позволят им эффективно трудиться на рабочем месте и при перемене места работы помогут быстро адаптироваться.

Наиболее тесный характер приобретает взаимодействие кафедры и работодателей в процессе прохождения студентами практик, которые являются составными частями основных образовательных программ и представляют собой одну из форм организации учебного процесса, заключающуюся в профессионально-практической подготовке студентов в условиях реальной профессиональной деятельности. Практика по профилю специальности является важнейшей частью подготовки квалифицированных специалистов. Роль практики достаточно многообразна. Это не только закрепление полученных лекционных знаний студентами, практики, прежде всего, обеспечивают приобретение студентами первого профессионального опыта работы. Основными способами измерения профессиональных компетенций во время практики являются профессиональные задания; результаты обучения, полученные в период прохождения студентом практики; различные тесты, видеорекоording, портфолио. При компетентностно-ориентированном обучении студент всегда получает творческий продукт своей деятельности. Именно в продукте, созданном студентом, воплощается совместное творчество преподавателя и студента. На кафедре эта проблема решается путем сочетания теоретической части программы с профессиональными практиками студентов.

ЛИТЕРАТУРА

1. Шадриков В.Д. Личностные качества педагога как составляющие профессиональной компетентности. // Вести. Ярославский Гос. Университет. Серия «Психология». - 2006, №1.
2. Зимняя И.А. Ключевые компетенции - новая парадигма результата образования. // Высшее образование сегодня. - 2003, №5.
3. Хуторский А.В. Ключевые компетенции и образовательные стандарты. // Доклад на отделении философии, образования и теоретической подготовки РАО.- Центр «Эйдос», 2002 г.
4. Raven J. Competence in modern society. Identification, development and implementation. – М., 2002.
5. Бондаревская Е.В., Кульневич С.В. Парадигмальный подход к разработке содержания ключевых педагогических компетенций. // Педагогика. - 2004, №10.

ОБ ОРГАНИЗАЦИИ И ПРОВЕДЕНИИ ИНТЕГРИРОВАННОГО СПЕЦКУРСА «ФОРМИРОВАНИЕ ТВОРЧЕСКОЙ АКТИВНОСТИ БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ СРЕДСТВАМИ СОВРЕМЕННЫХ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ТЕХНОЛОГИЙ»

С.Б. Бегалиева

Аннотация. Мақалада біріктірілген арнайы курсты өткізу мен ұйымдастырудың бірден бір нысаны «Педагогикалық технологияда болашақ мұғалімнің заманауи шығармашылық белсенділігін қалыптастыру» 4 курс студенттерімен өткізілуде қарастырылған.

Целью спецкурса "Формирование творческой активности будущего учителя средствами современных педагогических технологий". является не только обобщение и систематизация знаний и умений студентов о современных педагогических технологиях, но и (самое главное) перевод этих знаний в практическую плоскость: развитие умений применять указанные технологии на практике, т.е. в учебном процессе, для формирования творческой активности учащихся.

Вид спецкурса – интегрированный : в нем органически соединены несколько дисциплин – педагогика, психология, методика преподавания русского языка и литературы.

Объем спецкурса: разработанный нами спецкурс рассчитан на 45 часов, включая лекции, семинарские и практические занятия, СРСП и СРС.

Время проведения: перед педагогической практикой студентов в школе.

Проведение спецкурса непосредственно перед педагогической практикой можно мотивировать следующим: во-первых, у студентов есть возможность "отработать" на практике полученные теоретические знания в конкретной предметной области (на уроках русского языка и литературы). Во-вторых, на семинарских занятиях студенты учатся анализировать и оценивать педагогический процесс.

Следует отметить, что данный спецкурс разработан с учетом современных достижений педагогической науки и строится на основе конкретных предметов – русского языка и литературы, которые предстоит вести студентам во время педагогической практики в школе.

Как уже было сказано выше, формы спецкурса – лекции, семинарские занятия, СРСП и СРС. Опишем эти формы с корректировкой на основе описанных нами методологических положений .

Лекции являются одной из самых "популярных" и традиционных форм передачи преподавателем научных знаний обучающимся в вузе. При чтении лекций мы учитывали то, что собственно форма проведения лекций также является обучающим фактором, т.е. преподаватели, передавая знания, учат студентов, *как*, с помощью каких методов и приемов можно объяснить новый материал учащимся. Мы отошли от традиционной формы проведения лекций в виде монолога преподавателя и постарались построить их как *лекции с элементами семинарского занятия*. Это не академическая лекция, а синтез семинарского занятия и лекции: презентация нового материала и закрепление полученных знаний на одном занятии.

Такая форма лекций предполагает предварительную подготовку студентов. С этой целью нами была составлена технологическая карта спецкурса, ориентирующая студентов в тематике лекций и семинарских занятий. Технологическая карта включает также следующую информацию о спецкурсе: объем часов; форму, организацию и дату проведения занятий и контроля; время консультаций, когда студент имеет возможность получить ответы на интересующие его вопросы у преподавателя.

Лекция с элементами семинарского занятия очень эффективна, так как: а) позволяет преподавателю наладить и видеть "обратную связь"; б) быстро актуализирует полученные знания; в) не утомляет студентов. Такая форма обучения позволяет преподавателю связать теорию с практикой, т.е. показать применение полученных знаний в школе. Проведение лекций в такой форме широко практикуется преподавателями КазНПУ имени Абая, такими, как Л.В. Сафронова, Б.С. Жумагулова, З.А. Умирзакова, Ж.М. Утельбаева и др.

Две лекции (темы: "Технология проблемного, исследовательского обучения в целостном педагогическом процессе" и "Технология дифференцированного обучения в целостном педагогическом процессе") были проведены как "*парные лекции*", т.е. в аудитории работали два преподавателя – педагог и методист. Преподаватель педагогики объяснял теоретические основы педагогических технологий, а также раскрывал психологические аспекты темы. Преподаватель методики обучения языку и литературе показывал, как и по какой теме можно использовать данную технологию на уроках русского языка и литературы. Такой опыт заимствован нами у П.Е. Решетникова и апробирован в вузе [1].

Семинарские и практические занятия являются логическим продолжением лекционного цикла, следовательно, должны помочь студентам углубленному изучению той или иной проблемы. Семинар – эффективная форма развития научного стиля речи, формирования у студентов полемических умений, что диктует формы их проведения. Мы предложили студентам такие формы семинаров, как диспут, деловая игра, тренинг (педагогический и психологический), решение проблемных ситуаций. Студенты самостоятельно, но по советам преподавателя готовили сообщения, доклады, рефераты, сочинения, эссе, участвовали в обсуждениях.

Для проведения деловых игр, педагогических и психологических тренингов мы опирались на опыт исследователей Г.Т. Хайруллина. Во время *диспута* (дискуссии) студенты активно включались в обсуждение поставленной проблемы, что позволяет повысить интенсивность и активность учебного процесса. Особенностью диспута является то, что он позволяет обучение на моделях, примерах, ошибках участников диспута. Диспут широко используется на занятиях по языку как средство реализации языковых возможностей учащихся в различных ситуациях общения.

Во время диспута нами был использован *метод брейнсторминга* (от англ. *brain storming* – "мозговой штурм"). Это такой "метод организации совместной творческой работы людей, рассчитанный на повышение их умственной активности и решение сложных интеллектуальных задач путем активизации, стимулирования группового поиска идей, решения проблемы" [2, с.75].

Для обсуждения мы предложили студентам следующие *темы*:

- "Психология творчества";
- "Активность личности – важнейшее средство личности";
- "Роль современных педагогических технологий в формировании творческой активности будущего учителя".

Деловая игра позволяет моделировать различные управленческие и производственные ситуации, когда одному человеку или группе учащихся необходимо принять то или иное решение. Эффективность деловой игры на занятиях по языку заключается в том, что она может быть использована при обучении профессиональному общению, а также для создания различных ситуаций общения и стимулирования учащихся к высказыванию в определенной ситуации.

Деловые игры со студентами были проведены нами тогда, когда изучались такие технологии обучения учащихся, как методика интерактивного группового обучения, личностно-ориентированного обучения в системе проекта "критическое мышление в чтении и письме". Студентам были предложены специально организованные педагогические ситуации, когда они должны высказать свою точку зрения или найти выход из данной

ситуации. Здесь особенно результативен такой метод, как *инсценирование*, позволяющий "разыграть" возможные варианты поведения учителя и учащихся.

В ходе проведения диспутов и деловых игр выяснилось, что большинство студентов плохо владеют теорией аргументации, не умеют наладить психологический контакт с собеседником, ведут себя недоброжелательно по отношению к партнеру. Эти и другие факторы послужили поводом для проведения среди студентов тренингов – психологических и педагогических.

Тренинг предназначен для формирования и развития у человека полезных привычек, умений и навыков. Цель педагогических и психологических тренингов – выработка у будущих учителей поведенческих умений и навыков, необходимых им для успешного решения педагогических проблем. Так, по теме "Методика коллективных способов обучения" студентам было предложено составить фрагмент лекции и прочитать ее перед своими сокурсниками. Таким образом студенты преодолевают страх и растерянность перед аудиторией, учатся владеть вниманием обучающихся, а также вести себя как учитель. Здесь нами практиковалось оценивание "работы" однокурсников самими студентами.

После каждого семинарского занятия подводились итоги в форме коллективного обсуждения или ответов на вопросы в "карточках выхода". "*Карточка выхода*" – это вопросы, которые преподаватель раздает студентам в конце занятия. Вопросы для всех студентов одинаковые, их количество небольшое. Ответы на них позволяют преподавателю сделать анализ занятия и понять, насколько студентами усвоен учебный материал, а также мобилизуют студентов на самооценку своей деятельности на занятии. Вопросы на разных занятиях могут варьироваться. Например:

- Что нового вы узнали сегодня?
- Какой вопрос вы хотели бы задать преподавателю?
- Что вы хотели бы пожелать преподавателю? Студентам?
- Какой метод обучения, на ваш взгляд, более эффективный для старшеклассников? и др.

В ходе спецкурса много времени было уделено *самостоятельной работе студентов*, для чего нами были разработаны творческие задания. Отметим, что часть заданий студенты выполняли под руководством преподавателя, а часть – без его помощи. Это такие *задания*, как:

- дать характеристику традиционной системы обучения (положительные и отрицательные стороны) в виде таблицы;
- обосновать эффективность современных педагогических технологий в процессе обучения;
- сделать сравнительный анализ традиционной системы обучения и современных педагогических технологий (на примере одного урока);
- разработать комплексную методику диагностики творческой активности учителя;
- составить таблицу проявления активности учителя в различных технологиях педагогического процесса;
- составить методическую карту урока по следующей структуре: цели, задачи, вид используемых на занятии инновационных обучающих технологий, организационная структура занятия, "карточка выхода";
- составить алгоритм реализации технологии целостного педагогического процесса и на его основе разработать план-конспект урока по своему предмету;
- подготовить и защитить проект "Критическое мышление в чтении и письме: старое и новое";
- разработать компьютерный урок (лекцию или практическое занятие) с использованием информационно-коммуникационных технологий обучения (Интернет, персональный компьютер, мультимедийная система и др.) и другие.

Таким образом, спецкурс "Формирование творческой активности будущего учителя средствами современных педагогических технологий", проведенный со студентами 4-го курса, способствовал обобщению и систематизации знаний обучающихся о современных педагогических технологиях, умений использования их в процессе обучения. Полученные знания и приобретенные умения и навыки студенты применяли в ходе педагогической практики для конструирования уроков русского языка и литературы в школе [3].

ЛИТЕРАТУРА

1. Решетников П.Е. Нетрадиционная система подготовки учителей: Рождение мастера. – М, 2000. – 304 с.
2. Азимов Э.Г., Щукин А.Н. Словарь методических терминов. – СПб.,1999. – 417 с.
3. Бегалиева С.Б.. Научные основы формирования творческой активности будущих учителей средствами современных педагогических технологий: Монография.-Алматы: 2009-346с.

ГАРМОНИЯ В МНОГООБРАЗИИ

У.К. Валеева

Аннотация. Мақалада толеранттылықтың тәрбиесінің мәселесіне жолымен күншығыс және батысшыл елдің мәдениетімен таныстырылымның арнаулы ашық кәсіптің қарастырылады.

На протяжении нескольких десятилетий сложилась замечательная традиция организации открытых занятий, представляющих собой одну из форм проведения методической работы при кафедре языковой и общеобразовательной подготовки иностранцев.

Чем же открытое занятие должно отличаться от обычного, рабочего занятия по русскому языку как иностранному? С одной стороны, открытое занятие рассматривается как специально заранее подготовленное учебное мероприятие, призванное продемонстрировать позитивную или инновационную методику обучения конкретной языковой дисциплине, а с другой - оно проводится в рамках реального учебного времени. Это значит, что мы проводим открытые занятия в обычных условиях, с соблюдением всех правил обучения второму языку, с установленной продолжительностью урока на факультете довузовского образования. Другими словами, никаких преференций, никакого режима наибольшего благоприятствования ни преподавателю, ни студентам не предоставляется.

Отметим еще один нюанс данной формы методической работы. Проведение открытых занятий, на наш взгляд, все-таки следует поручать опытным преподавателям, которые могут наглядно показать нетрадиционные методы и приемы обучения второму языку, с тем чтобы помочь профессиональному росту молодых преподавателей. Одно дело рассказать, как ты работаешь в иностранной аудитории, как это принято на научно-методических семинарах кафедры, другое – показать. Если такое занятие должно привнести новизну в учебный процесс, то открытый урок молодого коллеги – это, скорее всего, способ проконтролировать, в какой степени он/она владеет традиционными, общепринятыми методиками преподавания русского или казахского языка как иностранного.

Наконец, открытое занятие можно рассматривать и как способ реализации себя как профессионала.

При подготовке к открытому занятию мы исходим из того, что его содержание не должно противоречить утвержденной учебной программе, т.е. нельзя чрезмерно расширять границы изучаемого материала, выбирать тему, которой нет в данной программе, либо ставить цели, заведомо не соответствующие данному курсу.

Как известно, студенты порогового продвинутого уровня обучения В2 работают с учебным пособием, направленным на дальнейшее развитие навыков и умений межкультурной коммуникации. Цитируем: «Цель предлагаемого пособия - развитие монологической и диалогической устной и письменной речи с использованием текстов, выводящих на первый план коммуникативную и лингвокультурологическую компетенцию инофона» [1, с.2]. Таким образом, цель нашего открытого занятия состояла в том, чтобы показать уровень владения устной монологической и, при необходимости, диалогической русской речью.

Добавим, что одной из основных задач курса русского языка как иностранного, независимо от уровня обучения, является воспитание толерантности, создание гармонии в отношениях между студентами, приехавшими из разных регионов мира. Педагоги отмечают, что актуальность данной проблемы обусловлена ростом необоснованной агрессии и насилия в обществе, потерей нравственных ориентиров поведения, жесткой средой проживания, разгулом терроризма и межнациональной розни. В таких условиях люди, равнодушные к происходящему, начинают декларировать многие общечеловеческие ценности, к числу которых относится и толерантность [2]. Полагаем, что межкультурная коммуникация невозможна без толерантности, и наоборот. Это две взаимосвязанные и взаимодействующие категории современного мира.

Вот поэтому на одном из предшествующих занятий студентам-иностранцам порогового продвинутого уровня обучения было предложено задание эвристического характера: определить, чем толерантный человек отличается от своего антипода, причем они должны были сами найти и вписать эти отличия. См.:

1. Знание самого себя

1а) Толерантные люди хорошо знают свои достоинства и недостатки. Они критично относятся к себе, не обвиняют в своих проблемах родных и друзей.

Психологи считают, что толерантные люди хорошо видят разницу между «Я-идеальным» (т.е. представлением о том, каким бы я хотел стать) и «Я-реальным» (представлением о том, какой я есть).

Толерантные люди лучше знают самих себя, знают свои плюсы и минусы. Они не всегда довольны собой, поэтому у них есть шанс для развития.

1б) ...

2. Защищённость

2а) Интолерантному человеку трудно жить в согласии с собой и с другими людьми. Он боится своего социального окружения и даже самого себя, своих инстинктов. Он чувствует постоянную угрозу.

2б) ...

3. Ответственность

3а) Интолерантный человек считает, что от него ничего не зависит. Он верит, что многие вещи объясняет астрология. Интолерантные женщины любят ходить к гадалкам. Им легче думать, что что-то происходит с ними, а не по их воле. Интолерантные люди не хотят брать на себя ответственность за то, что происходит с ними и вокруг них. Эта особенность связана с желанием во всём обвинять других людей: «Не я ненавижу и причиняю вред другим людям, это они ненавидят меня и причиняют мне вред».

3б) ...

4. Потребность в определённости

4а) Интолерантные люди делят мир на две части – чёрное и белое. Для них есть только два сорта людей – плохие и хорошие, только один правильный путь в жизни. Они всегда

различают «своих» и «чужих». Они не могут относиться к чему-то нейтрально. Всё происходящее для них или хорошо, или плохо.

4б) ...

5. Ориентация на себя – ориентация на других

5а) Толерантный человек ориентирован на себя в работе, в своих фантазиях, в своём творчестве. Он самостоятелен во всём. В проблемных ситуациях он винит себя, а не окружающих. Такие люди всегда стремятся к независимости от любых авторитетов, так как им не нужно за кем-то прятаться.

5б) ...

6. Способность к эмпатии

6а) Способность к эмпатии – это социальная чувствительность, умение правильно судить о других людях, сочувствовать другим людям. Как появляются эмпатические способности? Возможно, это результат того, что толерантный человек вырос в хорошей, дружной семье, которая воспитала у него высокие социальные ценности.

6б) ...

7. Чувство юмора

7а) Чувство юмора и способность смеяться над собой – важная черта толерантного человека. У того, кто может смеяться над собой, нет желания чувствовать, что он лучше других.

7б) ...

8. Авторитаризм

8а) Для интолерантного человека очень важно, какое место в обществе занимает другой человек.

В одном университете студентов попросили назвать имена людей, которых они считают великими. Интолерантные студенты назвали имена лидеров, имевших власть и контроль над другими: Наполеон, царь Пётр Первый и т.п. Причина в том, что интолерантный человек хочет жить в таком обществе, где есть сильная власть. Он считает, что главное – это дисциплина и порядок.

8б) ...

Информация к заданию:

- Толерантные люди верят в то, что жизнь зависит от них, а не расположения звёзд. Толерантные люди не перекладывают ответственность на других людей, они сами отвечают за всё, что происходит с ними.
- Интолерантный человек видит у себя больше достоинств, чем недостатков, поэтому во всех своих проблемах обвиняет окружающих.
- У интолерантного человека «Я-идеальное» и «Я-реальное» практически совпадают.
- Толерантный человек чувствует себя в безопасности. Он не хочет защищаться от других людей. Отсутствие угрозы или вера в то, что с этой угрозой можно справиться, – важное условие воспитания толерантной личности.
- Толерантные студенты назвали имена артистов, учёных – Чаплин, Эйнштейн.
- Толерантный человек предпочитает жить в демократическом обществе.
- Интолерантного человека не интересуют мысли и чувства других людей. Возможно, это эгоизм.
- Интолерантный человек не умеет и не хочет смеяться над собой. Он уверен, что он всегда лучше других.
- Толерантный человек признаёт, что мир многообразен, а все люди разные. Он готов выслушать любую точку зрения.
- Интолерантные люди предпочитают ссылаться на авторитеты, делать то, что им сказал уважаемый или высокопоставленный человек.

После долгих размышлений и совещаний с коллегами были выбраны тема открытого занятия - «Культура мира. Восток – Запад – Восток», поскольку оно должно было проводиться в полиязыковой и поликультурной учебной группе, форма проведения данного занятия – презентация с использованием интерактивного метода общения и обучения. Эксперты считают, что компьютерные технологии позволяют расширить профессиональные представления, по-новому посмотреть на педагогическую концепцию. Поэтому продуманное применение видео-презентаций и мультимедиа становится достойным сопровождением открытых учебных занятий [3]. Содержание занятия (текстовый материал и слайды о своей родине) было подготовлено самими студентами в строгом соответствии с заявленной темой, так что участие преподавателя было сведено к минимуму: обеспечить проведение открытого урока в аудитории, где есть необходимая аппаратура, пригласить коллег на это занятие и т.п. Никаких репетиций открытого занятия не было. Материалы, представленные студентами, были новостью не только для тех, кто посетил наше учебное мероприятие, но и для преподавателя в данной группе.

Думаем, что данное открытое занятие выполнило свои цели и задачи, внесло определенный вклад в формирование и развитие корпоративной учебной и научно-методической культуры нашей кафедры.

ЛИТЕРАТУРА

1. Этнокультурная коммуникация в монологах и диалогах. - А., 2012.
2. Погодина А.А. Толерантность как инструментальная ценность личности и ориентир современной образовательной политики [festival.1september.ru/articles/214].
3. Резникова Л.Н., Рынькевич Т.Л. Открытые занятия – развитие университетских традиций [электронная версия газеты «Технолог» Белгородского государственного технологического университета им. В.Г. Шухова. Выпуск № 5 (44), 24. 03. 2006/technoljg.bstu.ru/articke/&id=1129].

ЖАЗЫЛЫМ ДАҒДЫСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖОЛДАРЫ

Р.И. Дүйсенбаева

Аннотация. В статье рассматриваются развитие письменной речи иностранных студентов и некоторые пути формирования профессиональной направленности в процессе обучения казахскому языку как иностранной.

Жазу дағдысының психологиялық негізі мидың үлкен жарты шар қабығындағы анализатор ұштарының бір-бірімен күрделі байланысқа түсуі, екінші сигнал жүйесінің жинақталып, бір арнаға бағытталуы болып табылады. Жазу тілі көзбен қабылданады, қолмен іске асады. Ал ауызша сөйлеу, есту-кинестезиялық нерв байланыстары арқылы өтеді. Жазу тілі ауызша сөйлеуден кейін шықты, сондықтан да ол үнемі ауызша тілге сүйеніп отырды. Жазба жұмысының барысында тіл үйренушілердің білімдері бекіп, өз беттерімен жұмыс жасау дағдылары қалыптасады, яғни зейін қойып тыңдай білу, белгілі бір жобалар бойынша сұрақ қоя білу, қажетті деректерді теріп алу, сөздікпен жұмыс істей алуға үйренеді. Әрбір материал оқытушы тарапынан жақсы түсіндіріліп, қаншама дағды берілгенімен, әр тіл үйренушінің білімі, дағдысы, шеберлігі есепке алынбаса, олардың материалды қалай меңгергені, нәтижесі, оған қалай жеткені белгісіз болып қала береді. Оның үстіне тіл үйренуші өз еңбегінің нәтижесін біліп отырмаған соң, тіл үйренуге деген ынтасы азайып, сабаққа белсенділігі төмендейді. Сондықтан қай жазба жұмысы болмасын оның орындалуына ерекше мән берілуге тиісті. Жазба жұмыстарының түрлері көп, соның ішінде

біз тоқталмақшы түрлері: *жаттығу жұмыстары, диктанттар, шығармашылық жазба жұмыстары.*

Жаттығу жұмыстарының жүйесіне қарай материалды таңдауға қойылатын талаптар туады. Жаттығуларды жүргізу үшін алынатын материалдар бірден-бірге күрделеніп отырылады. Мұндай жаттығу жұмыстары - тіл үйренушілердің үйренгенін пысықтап, қалыптастырып, қайрат-жігерін дамытатыны анық.

Жаттығу жұмысын жүргізу үшін оқытушы, ең әуелі, оның түрлі мақсатын айқындап алады. Содан кейін тіл үйренушіге жаттығу жұмысының үлгісі беріліп, орындау тәсілдері түсіндіріледі.

Дәстүрлі әдістемелер бойынша жаттығу жұмыстары белгілі бір жүйеге құрылып, жаңаша тәсілдермен жүргізіледі. Оқытушы тіл үйренушілердің жаттығу жұмыстарын тексеріп, дер кезінде кемшіліктерін түзетіп отырады. Сабақтағы жаттығу жұмысы тіл үйренушілердің қандай тілдік материалмен жұмыс жасауына қарай *фонетикалық, лексикалық, морфологиялық, синтаксистік* т.б. болып бөлінеді.

Жаттығуларды орындауда мынадай талаптар қойылуы керек:

1. Белгілі бір жаттығуды орындау үшін тіл үйренушінің сол жаттығуларды орындай алатындай білімі болуы шарт.
2. Жаттығу тіл үйренушінің тілге қызығуын, ынтасын арттыруы тиіс.
3. Жаттығу кездейсоқ болмай, белгілі бір жүйемен келуі керек.
4. Өз бетінше жұмыс істеуге дағдыландыру қажет.
5. Шығармашылықты талап ететін жаттығулар көбірек болуы керек.

Берілетін жаттығулар көбіне бірге талданады, түсініксіз болса, оқытушы тарапынан бағыт-бағдар (үлгі) берілуі тиіс. Қандай қиын жаттығуды да табандылықпен орындауға мүмкіндік бар. Жаңа тапсырмаға байланысты жаттығулардың біразы сыныпта орындалып барып, осыған ұқсас жаттығулар үйге беріледі. Үйге берілетін жаттығулар мазмұн мен сипаты жағынан тіл үйренушіге таныс, орындалуы аса қиындық келтірмейтін, жалықтырмайтын, тым ұзақ емес, әрі тәсіліне қарай аралас түрғыда болғаны жөн. Оқытушы оқулық жаттығуларымен шектеліп қоймай, шығармашылық бағыттағы тапсырмаларды өз тарапынан беруге болады. Мысалы: *қатыстырып сөйлем жаз, мәтіннен теріп жаз, сұрақтарға жауап бер, досыңнан отбасы туралы сұқбат ал, мәтін ішінен керекті сөзді тап* деген сияқты сипатта болады. Қосымша берілетін бұл жаттығулардың тиімділігі зор.

Әрбір оқытушы тіл үйренушіге керекті дағдыларды қалыптастыратын немесе қалыптасқан дағдыны тілдің басқа да ұқсас құбылыстарында қолдана алатын жаттығу әдістерін білгені жөн. Жаттығу арқылы тіл үйренушінің алған білімдері нығайтылып, нақтыланып қана қоймайды, сонымен қатар өз беттерінше жұмыс жасауға, ойлау қабілетін дамытуға дағдыланады. Тіл үйренуші жаттығу кезеңінде үздіксіз талдау, жинақтау, бір тұлғаны екінші тұлғамен салыстыру, абстракциялау, жалпылау жұмыстарын жүргізеді.

Жаттығу жұмыстарын жүргізу барысында тіл үйренушінің сезім-түйсігін, қабылдауын, зейінін, есте сақтау қабілетін, ойлау, қиялдау, болжау қабілетін, дағды машықтарын, өз бетінше ізденісін дамытамыз.

Оқытушы тіл құбылыстары мен жазу ерекшеліктерін анық түсіндіріп, тіл үйренушілерге сол ережелерді меңгерту тәсілдерін қарастырғаны жөн. Жазуға байланысты жаттығу жұмыстары әртүрлі факторларға негізделеді:

1. Көру, қимыл жасау факторларына негіздеп көшіріп жазу.
2. Есту арқылы қабылдауға сүйенетін мәтінді жазу.

3. Орфографиялық тапсырмалары бар жаттығулар - қалдырылып кеткен әріптерді тауып жазу немесе түзетіп жазу.

Жазу дағдысын нығайта, жетілдіре түсетін, іс жүзінде сыналған жаттығулардың негізгі түрлері *фонетикалық, лексикалық, грамматикалық, синтаксистік* екенін білеміз

Фонетикалық жаттығулардың міндеті – тіл үйренушілердің айтылған буындар мен дыбыстарды айыра алуын және оларды дұрыс, анық айтып берулерін қамтамасыз ету.

Фонетикалық жаттығулар кезінде тіл үйренушілердің тілін тістеп, сақауланып сөйлеуі, кейбір дыбысты қалдырып кетуі, немесе «і» мен «и», «о» мен «ұ», «ө» мен «ү» «с» мен «ш», «р» мен «л», «ж» мен «з», «н» мен «ң» дыбыстарды алмастырып айту кемшіліктері оқуға да, жазуға да зиян келтіреді.

Лексикалық жаттығулар. Әдіскер-ғалымдар М.Т. Барано А.Р. Прудникова жаттығу әдісінің маңыздылығына тоқтала келіп, жаттығу түрлерін сөздік және лексикалық жаттығулар деп екіге бөледі. «Сөздік және лексикалық жаттығулар бір-бірімен тығыз байланысты, кей жағдайда оларды бір-бірінен айыру да қиын, өйткені екеуі де негізі сөзбен жұмыс жасайды» дей келіп, бұл ғалымдар лексикалық жаттығуларға лексикалық іскерлікті қалыптастыру үшін жүргізілетін жаттығуларды жатқызады. Ал сөздік жаттығуларға тілді сезінумен, сөзді дұрыс түсінумен және орынды қолдана білумен тығыз байланысты сөз тіркестерін жасау, сөйлем құрау, мазмұндама, шығарма жазуды жатқызады. Сөздік жаттығулар оқушылардың сөздік қорының молаюына жағдай жасайды.

Грамматикалық жаттығулар. Қазақ тілін шет тілі ретінде оқыту әдістемесінде грамматикалық материалдарды ықшамдап беріп, арнайы алгоритмдеген формамен оқытылады. Қазақ тілін өзге аудиторияда оқытуда бұл әдіс тіл үйренушілердің қазақ тілінің жалғамалы аффикстерінің белгілі бір жүйесіне, сөйлем құрылысына жеңіл әрі тезірек жаттығуына жағдай жасайды. Қазақ сөйлемдерінің арнайы модельдерін жасау арқылы тіл үйренушіні алғашқы кезеңнен бастап-ақ қазақ тілі грамматикасының жұмыс істеу ұстанымдарымен таныстырып, бірден дұрыс және дағдылы түрде қолдана білуге үйретеді. Сөйлем модельдерін, ондағы сөз бен сөздің байланысу жолдарын дұрыс түсінген тіл үйренуші жинаған білімін шынайы ортада (өз деңгейіне сәйкес) еркін тілдік қарым-қатынаса түсе алады.

Синтаксистік жаттығулар. Синтаксистік жаттығуларға сөз тіркесі, жай сөйлем түрлері, құрамалас сөйлем түрлері мен пунктуацияға байланысты жаттығулар жатады. Жаттығу жұмыстарының барысында тіл үйренушілердің білімдері бекіп, өз беттерімен жұмыс жасау дағдылары қалыптасады, яғни зейін қойып тыңдай білу, сұрақ қоя білу, қажетті деректерді оқулықтан, сөздіктен таба алуға үйренеді.

Сабақта тіл үйренушілерді сөйлеуге дағдыландыру үшін пайдаланылатын басты материал – мәтін. Тіл үйренушілер заттың атын, белгісін, қимыл әрекетін, жай – күйін білдіретін сөздермен ғана танысып қоймайды, сол сөздерді пайдаланып, сөйлем құрауға үйренеді. Сөздер сөйлемде фонетикалық, грамматикалық құбылыстарға түседі, олар белгілі бір ережеге байланысты түсіндіріліп, өткен материалдар қайталанатын.

Жазу жұмыстарының ішінде диктанттардың маңызы зор.

Диктант жазу талаптары:

1. Диктанттың өткізілетін түрі екі-үш күн бұрын тіл үйренушіге айтылып, олардың қалай дайындалуы керек екендігі (қайталау, жаттау, т.б.) ескертіледі.

2. Диктант үшін ұсынылатын мәтіндер орфографиялық тұрғыдан таныс, яғни өткен сабақ материалдары негізінде алынады. Егер мәтін құрамында өтілмеген емле, тыныс белгілері немесе айтылуы мен жазылуы қиын сөздер кездесе, олар түсіндіріліп, тақтаға жазылады.

3. Диктанттың қай түрі болсын мәтін орфоэпиялық заңға сүйеніп, кідіріс (пауза) жасап, негізінен үш рет оқылады.

4. Мәтінді жазбас бұрын тіл үйренушілерге оны бар ынта-зейінімен тыңдап, мазмұны бойынша жазу, ауыр тиетін сөздерді қадағалап отыру тапсырылады.

5. Оқылған дыбыс, буын, сөз және сөйлемнің мән-мағынасын түсініп, іштей қайталап, қалай жазылатынын еске түсірген соң барып жазуға кіріскен жөн. Шала естіп, мағына, мазмұнын түсінбей қалған тіл үйренуші оқытушының екінші рет оқуын күтеді. Оқытушы мәтінді ең баяу жазатын тіл үйренушінің үлгеріп жазу жылдамдығын сақтап оқиды. Диктант түрлеріне тоқтала кетейік. Үйрету, әріп, буын, сөз, сөйлем, түсіндірмелі, өздік, шығармашылық, сөздік, терме, ескерту, бақылау сияқты диктант түрлері бар. Әрбір диктант

түрінің жазу дағдысын дамытуға өзіндік ерекшелігі, тиімділігі, мақсаты мен міндеттері бар. Бұған кейінірек оралайық.

Ендігі жазба жұмыстарының бірі *мазмұндамаға тоқталайық*. Мазмұндама жұмыстары тіл үйренушілердің психикалық процестерін (түйсік, қабылдау, зейін, ес, ойлау, қиял, сезім, ерік) күшейтеді, әсіресе ой қызметінің белсенділігін арттырып, мидың үлкен жарты шарлар қабығында өтіп жататын анализдеу, синтездеу әрекетін тудырады. Мәтінді алдын-ала синтездеу жұмысына ерекше назар аударған жөн. Өйткені мәтінді алдын-ала синтездеудің, яғни жазбас бұрын мәтінді жобалап алудың, қате жібермеу үшін де тигізер пайдасы мол. Жазу процестерінің аналитикалық жағы неден көрінеді десек, ол әңгімеленгелі отырған уақиғаға сай келетін сөздерді таңдап алу, аналитикалық процеске жатады, ал осы сөздерді мәтіннің ішіне енгізу синтетикалық процесс болып есептеледі. Субъектілер мен предикаттарды және заттың белгілерін көрсететін сөзді іріктеп алу анализ болса, ал синтез – осыларды сөйлемнің ішінде орын-орнына қойып орналастыру болады. Мәтінді бірнеше бөлімге бөлу анализ болса, ал синтез – сол бөлімдерді бір-бірімен жалғастыру. Мәтінге жоспар жасау жұмысы кезінде анализ іске асса, синтез сол жасалған жоспар бойынша, құрастырып айту, не жазып беру жұмысы болып саналады.

Тіл үйренушінің жазған мазмұндама мәтініне мынадай талап қойылуы тиіс:

- 1) тіл үйренушінің өз ойы болуы;
- 2) өз жанынан қосымша оқиға қосуы;
- 3) өздігінен қорытынды жасауы;
- 4) мәтін формасын өзгерте мазмұндау, яғни I жақ, осы шақ формасындағы метінді, III жақ, өткен шақ формасында немесе керісінше мазмұндауы;
- 5) қысқарта мазмұндау, яғни, берілген мәтіннің тек түйінді, негізгі мәселелерін ғана мазмұндау, қажетсіз деп табылған детальдарды қысқартуы;
- 6) кеңейте мазмұндау, яғни мәтін мазмұнына байланысты дәйексөз (цитата) және эпиграф келтіре отырып мазмұндауы;
- 7) берілген мәтін мазмұнына лайықты ой қорытындысын жасауы.

Мазмұндама жаздыру арқылы оқушылардың тілдік материалды орынды қолдана білуге, жазбаша сөйлеудің ерекшелігін, мәтіннің синтаксистік құрылысын меңгертуге, ең басты қайта жасау қиялын дамытуға игі ықпал етеді. Осындай білім дағдыларын қалыптастыруда әдіскерлер Бегман Ысқақ және Эльмира Оразбаева мазмұндаманың мынандай түрлерін ұсынады:

1. Дайын мәтін бойынша мазмұндама;
2. Сурет бойынша мазмұндама;
3. Аяқталмаған мәтін бойынша мазмұндама.

Шығарма жазу жұмыстары.

Тіл үйренуші тапсырманы өзі орындауы керек. Тіл үйренушінің ойланп, нақты нәтижеге жетуін қадағалау-оқытушының басты міндеті. Жазба жұмысынан тіл үйренушінің ой өрісі, білімі, сауаты көрініп отырады. Ауызша жауапта тіл үйренуші білімін толық көрсете алмауы мүмкін, ал жазба жұмыстың ішіндегі ең бір толыққанды, тіл үйренуші білімінің нәтижесін толық тексеруге мүмкіндік беретіні шығарма жұмысы.

Шығарма түрлеріне келетін болсақ, олар: *еркін шығарма, оқушының іс-әрекетіне байланысты шығарма, өнер саласына байланысты шығарма, сурет, фильм (диафильм), экскурсия бойынша шығарма, оқыған, естіген әңгімелеріне байланысты шығармалар.*

Шығарма – тіл үйренушінің білім деңгейін көрсететін творчестволық жұмыс. Бұндай жұмыстар оқушыларға кең ойлауға, ойын дәлелдей алуға, өзіндік көзқарасын нақтылауға үйретеді.

Келесі жазу жұмысының түрі *мақала жазу*. Мақала – газет жанрының кең таралған түрі. Мақала жазу үшін оған шеберлік керек. Корреспонденция оқиғаны болған жері мен уақытымен шектелсе, мақала кең ауқымды мәселелерді қамтиды. Онда автордың өзіндік пікірі байқалады. Мақала жазудағы журналистің мақсаты – нақты факт, дәлел келтіре

отырып, ақпаратты оқырманға, бұқараға жеткізу. Автордың көрген оқиғаны қалың бұқараға дұрыс жеткізуі, бұл оқиғаға өз пікірін, көзқарасын білдіруі, мәселені дұрыс бағалауы – оның шеберлігі болса керек. Мақала кең ауқымдылықты талап етеді. Мақалалар тақырып жағынан мынандай топтарға бөлінеді: экономика, саясат, этика, өнер, әдебиет, халықаралық жаңалықтар т.б. Қорыта келгенде, мақала дегеніміз – белгілі бір газетте, журналда жарияланатын ғылыми – публицистикалық көлемі шағын шығарма. Мақала жазу үшін оқушы қаншама ғылыми еңбектермен танысады, әрі сол еңбектерді талдап, өзіндік көзқарас, пікір қалыптастырады. Пікірін дәлелдеу үшін материалдарды орынды пайдалануға үйренеді. Бір мәселенің төңірегіндегі кереғар пікірлермен танысып, оның қайсысы шындыққа жанасымдылығын пайымдайды.

Рецензия жазу жұмыстары.

Рецензия (пікір) - көркем өнер немесе әдебиет сынының жанры, көркем шығарманы талдап, баға беру, пікір қорыту. Әдеби рецензиямен қатар театр спектакліне, кинофильмге, концертке баға беретін рецензиялар да бар.

Рецензия мақалаға ұқсас келеді, бірақ екеуінің елеулі айырмашылығы бар. Мақалада қоғам өмірінен алынған құбылыстар мен әдеби мәселелер қарастырылатын болса, рецензияда негізінен нақтылы көркем шығарманың мәні, мазмұны, бейнелеу өзгешелігі сөз болады. Талданып отырған шығармаға баға беріліп, сол шығармада баяндалған өмір құбылысына сыншылық көзқарас білдіріледі.

Бағдарлама бойынша жоғары деңгейдегі тіл үйренушілерге рецензия жазу тапсырмалары беріледі. Олар рецензия жайында мәлімет ала отырып, қазақ тілінде рецензиялар жаза алуға үйренеді.

ӘДЕБИЕТ

1. Ломтев Т.П. Язык и речь. Вестник МГУ. Филология. Журналистика. С.200.
2. Пассов Е.И. Основы методики обучения иностранным языкам. – М.: издательство Русский язык, 1977, С.300.
3. Оразбаева Ф.Ш. Тілдік қатынас : теориясы мен әдістемесі. – Алматы: РБК, 2000.

ОҚУШЫ ҮНТАСЫН АРТТЫРУДА АҚПАРАТТЫҚ-КОММУНИКАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ ТИІМДІЛІГІ

А.М. Жұмабаева
Е.С. Трусбаева

Аннотация. В статье показаны особенности влияния информационно-коммуникационных технологий на учебную мотивацию учащихся, способы повышения качества использования ИКТ в групповых работах, в презентациях индивидуальных достижений перед малой группой. Также анализированы эффективность экспериментальных занятий, проведенных на курсах повышения квалификации третьего базового уровня.

Қазіргі еліміздің білім беру саласының алдына қойып отырған бірінші кезектегі міндеттері ұлттың бәсекелестік қабілеттерін арттыру және әлемдік білім кеңістігіне толығымен ену, сол сияқты білім беру жүйесін халықаралық деңгейге көтеру үшін білім беру үдерісіне ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың жетістіктерін енгізу, электрондық оқулықтар мен мультимедиялық бағдарламаларды тиімді және кеңінен қолдану, елдегі ақпараттық инфрақұрылымды әлемдік білім берумен ықпалдастыру, білім беру ұйымдарының байланыстарын нығайту болып табылады. Сонымен бірге ақпараттық

технологиялардың аса жоғары қарқынмен дамуы мұғалімнің кәсіби іс-әрекетін өзгертуді, яғни, мұғалімдердің өз қызметінде жаңа ақпараттық технологияларды қолдана білуге дайындығы мәселесін алға қойып отыр.

Еліміздің білім беру саласында жаңа ақпараттық технологияларды меңгерген мамандарға деген сұраныстың артуы және оларды даярлаудағы кәсіптік, әрі ақпараттық білімділігі мен қабілеттілігі, біліктілігінің талапқа сай болуы өте үлкен маңызды жұмыстарды атқаруды талап етеді және педагогтардың кәсіби даярлығын білім беру стандарттарына, білім мазмұнына сай жетілдіру көкейкесті мәселе болып отыр. Г.Е. Санай мектепте инновациялық білім беру технологияларын жүзеге асыруға мұғалімдердің дайындығын қалыптастыруды теориялық негіздесе [1], Е.Ы. Бидайбеков білім беруді ақпараттандыруды [2], В.А.К риворучко информатика мұғалімдерін қайта дайындаудың инновациялық технологияларын [3], А.З. Турсынбаев оқушылардың жетістікке ұмтылуы үшін болашақ мұғалімдерді компьютерлік технологияларды қолдануға дайындығын қалыптастыру ерекшеліктерін [4], С.М. Кеңесбаев жоғары педагогикалық білім беруде болашақ мұғалімдерді жаңа ақпараттық технологияларды пайдалана білуге даярлаудың педагогикалық негіздерін [5, 24] қарастырған. Осы және басқа да зерттеулер жаңа формация мұғаліміне қойылып отырған талаптардың бірі ақпараттық-коммуникациялық технологияны кеңінен меңгеруді көздейді. Яғни, басты мақсат – қоғамның ақпараттану, жаһандану кезеңінде қажет ақпаратты алып, шапшаң өңдеп, пайдалана білетін, жан-жақты дамыған жеке тұлғаны тәрбиелеу. АКТ міндеті – оқушылардың білімге қызығушылығын арттыру, ізденімпаздыққа баулу. АКТ оқу үдерісінде компьютерлерді пайдалануға, модельдеуге, слайдтар мен презентацияларды жасауға, электрондық оқулықтар мен интерактивтік тақтаны қолдануға, интернетпен, аудио және видео материалдармен, байланыс құралдарымен (ұялы телефон) жұмыс жасауға негізделеді.

Электрондық оқулықта теориялық материалдар қарапайым тілде, өте түсінікті түрде берілген. Оқушыларға ыңғайлы болуы үшін орындалатын іс-әрекеттер суреттермен қоса берілген. Яғни, электрондық оқулықта тақырып бойынша пәндік білімдер толық қамтылған. *Пәндік білімдер* дегеніміз – оқытылатын пәннің өзекті білімдері [6, 62]. Қазіргі таңда кеңінен қолданылып жүрген электрондық оқулықтар білімді ақпараттандыруға, оқушылардың білім сапасын арттыруға және болашақ ұрпақтың кәсіптік білімділігін күшейтуге негізделген. Электрондық оқулық арқылы оқушылардың өздерін қатыстыра отырып қазақ хандығының өрлеуін, ішкі қоғамдық қатынастар мен сыртқы саясатты қазақ мемлекетін нығайтуда билік құрған хандардың саясатын, қазақ хандығының жауларынан қорғана отырып, дамуын түсіндірді. Әрбір берілген материал нақты салыстырмалы дәлелдеулермен және тың деректермен, өмірмен байланыстыра отырып түсіндірілді. Бұл жерде мұғалімнің пәндік білімдерімен қатар негізгі педагогикалық білім деңгейі де жоғары болуы керек. *Педагогикалық білімдер* – білім берудің жалпы негіздерін, білім беру мақсаты мен міндеттерін білуге негізделетін оқу мен оқыту үдерістері, тәжірибесі мен әдістері туралы терең білімділік [6, 63].

Технологиялық білімдер – оқытудың қосалқы құралдары (бейне, желілік материалдар, сандық бұқаралық ақпарат құралдары және т.б.) туралы білім. Бұл білімдер технологиялық құрылғылар саласындағы жеткілікті хабардарлықты да, оларды басқару үшін қажетті дағдыларға ие болуды да меңзейді. Сандық технологияларға қатысты алғанда осы білімдер операциялық жүйелер және компьютерлік аппараттық құралдарды білуді, сондай-ақ мәтіндерді теру мен түзетуге, электронды кестелер құруға мүмкіндік беретін бағдарламалық құралдардың стандартты жиынтығын, браузерлер мен электронды поштаны пайдалана алу қабілеті болып табылады. Оның үстіне, технологиялық білімдер құрамына перифериялық құрылғыларды орнату және алып тастауды, бағдарламалық жабдықтау жүйелерін, құжаттарды құру және мұрағаттауды т.б. білу кіреді [6, 64]. Сабақ соңында оқушылар жеке компьютерлерге отырып жаңа тақырыпты қаншалықты меңгергендігін тексеру мақсатында «Тест жүйесін (TMS)» жүргізу технологиясымен тақырып бойынша дайындалған тестерге

жауап беру арқылы әрқайсысы жеке электрондық білім сапасының мүмкіндіктерін анықтады. Бұл оқушылардың білімін бағалауға мүмкіндік беріп, бағалар қорын көбейтуге ықпал етеді. Оқушылардың үлкен ізденіспен жұмыс жасауына жағдай туғызды. Электрондық оқулықтардың оқу үрдісінде маңызы зор. Электрондық оқулықтарды пайдалану оқушылардың танымдық белсенділіктерін арттырып, логикалық ойлау жүйесін қалыптастырып шығармашылықпен, ізденіспен жұмыс жасауға себепкер болады.

Жоғарыда көрсетілген теорияның дәлелі ретінде үшінші деңгейлі курстың тәжірибелік кезеңінде жүргізілген сабақтардан мысал келтіруге болады.

«Абай Құнанбайұлының өмірі мен шығармашылығы» тақырыбындағы сабақтың қысқа мерзімді жоспарын дайындау барысында мұғалім өзіне «тақырыпты оқушыларға қалай түсінікті және анық етіп беруге болады?» және «оқушыларды қалай оқыту керектігін үйретуге болады?» деген сұрақтарды қоя бастады. Осы сұрақтардың бір шешімі ретінде сабақта ақпараттық-коммуникациялық технологияларды тиімді пайдаланудың жолдарын іздестіріле бастады.

Біріншіден, Абай Құнанбайұлы туралы мәліметтерді жинақтауда интернет желісін пайдаланып, слайдтық көрсетілім дайындадым. Бұл көрсетілім тек сабақтың мазмұнын ғана ашып қоймай, сонымен қатар сабақта пайдаланған әдіс-тәсілдерді де тиімді жүргізуге негіз болды. Көбіне мұғалімдер презентацияның ақпарат беретін көрнекілігін ғана назарға алады да, жасырын сұрақ, топтарды жарыстыруда ынталандыру анимацияларын қолдануға мән бермей жатады. Есте сақтарлық нәрсе – мұғалім презентацияның жетегінде кетпей, презентация мұғалімнің жетегінде жүруі керек.

Сабақ барысында интернет желісін пайдалану арқылы көптеген мәліметтер алуға болатынын оқушылармен талқылаған соң, олар қосымша мәліметтерді өздері іздеп табатынын ескертті. Ал сабақ барысында АКТ-ның көмегімен жоспарланған тапсырмаларды орындау жеңіл болды. Таң қаларлығы сонда, келесі сабақта оқушылар өздері интернет желісінен Абай Құнанбайұлы туралы көптеген мәліметтер мен суреттер жинақтап келді. Бұдан егер оқушыларды қызықтырып, ынталандыра білсек, олар өздері-ақ қалай оқу керектігін шешетіні айқын болады.

Екіншіден, сабақта электронды оқулықты қолданғанда оқушылардың тапсырманы «Топтастыру» әдісі бойынша орындауына үлкен мән беру керек. Тапсырма барысында бір топтың оқушылары ұялы телефонды пайдаланып, интернет желісінен керекті ақпаратты алып, жариялады. Бұнда балалар ұялы телефонның тек сөйлесу, хат алмасу үшін ғана емес, түрлі керекті материалдарды еш қиындықсыз алуға болатынын түсінді. Әр бала ақпараттық-коммуникациялық құралдарды (фотоаппарат, ұялы телефон, видео құрылғыларды т.б) әр сабақта түрліше қолданатын болса, біздің оқушыларымыздың білім сапасы артпаса кемімейді.

Бұл сабақ оқушылардың өз бетінше шығармашылықпен айналысуына үлкен мүмкіндіктер берді. Қазіргі ақпараттық құрылғылар заманында біздің өскелең ұрпағымызға да керегі – осы.

Осы жоғарыда жүргізген сабақтарым бойынша менің түйген ойым:

1. АКТ қолдану арқылы уақытты үнемдеуге болады;
2. Негізгі оқулықпен салыстырмалы түрде нақты ақпарат беріледі яғни, кәдімгі оқулықтар мазмұнын қайталамайды;
3. Электронды оқулықтар мұғалімнің сабаққа артық дайындалуын қажет етпейді;
4. Оқушылар өздерін басқа қырынан көрсете білді;
5. Ұялы телефонның түрлі функцияларын білді және әлі де ашу керек мүмкіндіктерінің ашуға тырысты;
6. Кейбір тақырыптарға қатысты материалдарды интернет желісінен еш қиындықсыз таба білді;
7. Оқушылардың пәнге деген қызығушылығы артады;

8. Сабақты иллюстрациялық материалдармен жабдықтауға көмектеседі яғни, көрнекі құралдарға деген қажеттілікті азайтады;
9. Теориялық материалды оқушының өз бетімен оқып үйренуіне, зерттеуге мүмкіндік береді;
10. Тез арада кері байланыс болуын қамтамасыз етеді;
11. Оқушының білім, білік, дағдыларын жеке тақырыптар бойынша тест арқылы тексеріп, бағалауға мүмкіндік берді;
12. Сабақта өз бетімен әртүрлі деңгейлі (Б.Блум таксономиясы бойынша) шығармашылық тапсырмалар орындауға мүмкіндік берді.

АКТ негізінде оқытуда демонстрациялық әдіс міндетті түрде қолданылады. Көрнекілік әдісі оқыту сапасын арттырады. Жарияланым оқушыларды сыныптастарының алдында қысылмай сөйлеуге баулиды. Ол арқылы балалардың шешендік қабілеті ашылып, коммуникативтік құзыреттілігі артады.

Қорыта келе, компьютер және интерактивті құралдарды қолдану арқылы ұйымдастырылған оқыту үдерісі – оқушының жаңаша ойлау қабілетін қалыптастырып, оларды жүйелік байланыстар мен заңдылықтарды табуға, нәтижесінде өздерінің шығармашылық мүмкіндіктерінің, ынтасының артуына, ақпараттық құзыреттіліктерінің қалыптасуына мүмкіндік туындайды.

ӘДЕБИЕТ

1. Санай Г.Е. Педагогические условия формирования готовности учителя к реализации инновационных технологий обучения: автореф. канд. пед. наук: 13.00.01. –Шымкент, 2005. – 29 с.
2. Бидайбеков Е.Ы. Информатизация образования в Казахстане. –Алматы: изд. АГУ, 1998. – 26 с.
3. Криворучко В.А. Инновационные технологии переподготовки учителей информатики: автореф. канд. пед. наук: 13.00.01. – Караганды, 2004. –28 с.
4. Турсынбаев А.З. Особенности формирования готовности будущих учителей к использованию компьютерных технологий для успешной деятельности учащихся: автореф. канд. пед. наук: 13.00.01.– Алматы, 2005. – 27 с.
5. Кеңесбаев С.М. Жоғары педагогикалық білім беруде болашақ мұғалімдерді жаңа ақпараттық технологияларды пайдалана білуге даярлаудың педагогикалық негіздері: пед. ғыл. докторы автореф.: 13.00.08. –Түркістан, 2006. – 47 б.
6. Мұғалімге арналған нұсқаулық /Үшінші (негізгі) деңгей, «Назарбаев Зияткерлік мектебі» ББДҰ, (2012). – www.cpm.kz

ОРЫС ТІЛІН ШЕТ ТІЛ РЕТІНДЕ ОҚИТЫН СТУДЕНТТЕРДІ ОҚУҒА ҮЙРЕТУ

Е.Р. Игнатова
Д.С. Толмачева
Г.Ә. Машинбаева

Ignatova H.R., Tolmacheva D.C., Machinbayeva G.A.

Abstract. The modern problems of teaching to reading of the foreign students studying Russian as foreign are considered in the article.

Оқуға үйрету шетелдіктерді орыс тілін үйретуде маңызды орын алады. Оқуға үйретудің инновациялық әдістері студенттердің техникалық даму ғасырында білім беру үдерісінде оқу қандай рөлді ойнайтынын нақты түсіне білуімен байланысты. Компьютерді қолдану студенттерге ақпараттар ағынына өте үлкен жол ашып берді. Студент тек ғана оқуды үйреніп қоймай, сондай-ақ оны саналы түрде жүзеге асыра білуі тиіс, қажетті мақсаттарды ескере отырып, мәтінмен жұмыс істей білуі керек.

Оқылым келесі міндеттерді атқарады: 1) өзіндік жұмыс біліктілігін дағдыландырады; 2) мәтін тыңдау, сөйлеу және түсініп тыңдау негізі болып табылады; 3) жаңа кітаптарға деген қызығушылық дағдысын қалыптастырады; 4) тәрбиелік тапсырмаларды (дүниетаным, адамгершілік құндылықтарды) шешеді; 5) білім алуда маңызды рөл алады.

Орыс тілінің көптеген оқу құралдарының авторы С.А. Хавронина орыс тіліне оқудың барлық кезеңін «оқу кезеңдеріне» бөледі. Бұл бастапқы, орта және жетілдірілген. Дайындық факультетінің бағдарламасында оқуға қойылатын жалпы талаптар бар. Оқудың әрбір кезеңі үшін алға қойылған міндеттер ескеріле отырып, оқу үшін нақты мәтіндер таңдалады. Оқылымның соңына қарай оқушылар қоғамдық-саяси, ғылыми-белгілі әдебиеттерден, сондай-ақ көркем әдебиеттен бейімделініп алынған күрделі емес мәтіндерді оқи алуы тиіс және оқудың екі түрін меңгерулері керек.

1) негізгі ойды бөліп алу мүмкіндігін қалыптастыруға арналған мәтіндерді оқу;

2) толық ақпаратты алуға мүмкіндік беретін мәтіндерді оқу.

Оқылымның осы екі түрін үйрету барысында оқу жылдамдығын, таныс емес сөздердің санын ескеру керек, сөздердің мағынасына талдау жасаудың көмегімен олардың мағыналарын түсінуі есепке алу маңызды. Мұнда дауыстап және іштей оқуды ажырата алу керек. Дауыстап оқу мәтінді қабылдау сапасын бақылауға мүмкіндік береді. Іштен оқу – бұл ішкі тыңдау.

Іштен оқу – студенттердің өзіндік жұмысы ретінде танылады. Өз бетінше оқитын студенттер әртүрлі оқу түрлерін жүзеге асыруға дайын болулары керек.

Тілдерді оқытудың заманауи әдістемесінде оқудың келесі түрлерін бөліп көрсетеді: «аналитикалық оқу, үйрену оқуы, шолу оқуы (қарап шығу), іздеу оқуы, танысу оқуы және т.б.» (Гездің топтастыруы).

Шолу оқу. Оқылымның бұл түрінің мақсаты – қызықты ақпаратты көру, оқып отырған мәтін туралы жалпы көзқарасқа ие болу. Студенттерді берілген мәтіннен тапсырмаға сәйкес материалды табуға және оны қолдануға үйрету керек.

Танысу оқуы. Қандай да бір нақты ақпарат алуды мақсат етпейді. Студенттерге таныс емес түрлі деректер оларға қызық болуы мүмкін.

Үйрену оқуы. Мәтіннің мазмұнында, барлық ақпаратты толық түсіну үшін қажет. Студенттер мәтінді тек оқып қана қоймай, оны меңгерулері керек.

Ізденіп оқу. Мамандық бойынша әдебиеттерді тауып оқуы үшін қажет. Студенттер рефераттар, курстық және дипломдық жұмыстарды дайындайды. Оқылымның осы түрі үшін олар тек қана кітаптарды, журналдарды ғана емес, сондай-ақ компьютерді пайдалану, ғаламтордан қажетті ақпаратты табулары керек.

Оқылымның барлық осы түрлері бастапқы кезеңде қалыптасады.

Студент тілді оқудың бастапқы курсы аяқтағаннан кейін, өзіндік жұмыс үшін келесі дағдыны тудыруы керек.

1) таныс емес сөздермен күрделі емес мәтіндерді түсіну, сөз жасамдық талдаудың негізінде осы сөздердің мағынасын түсінулері керек;

2) қажетті ақпаратты табу, негізгісін анықтай алу.

Жалғастырушы кезеңде студенттерді ғылыми сипаттағы мәтіндерді, хабарламаларды, көркем әдебиет шығарламаларынан алынған үзінділерді қолдана отырып танысу оқуына үйрету керек. Ізденіп оқуға үйрету түрлі мақалаларды, басылымдарды қолдану арқылы жүзеге асырылады.

Оқылымды жүзеге асырмастан бұрын оқудың барлық түрінің жеке мақсаттары мен міндеттерін нақты анықтау керек.

Ізденту оқылымы. Студенттерді қызықтыратын ақпараттың болуын анықтауды; оқып отырған ақпарат туралы жалпы түсіне ала білуге үйретуі керек. Оқылым тапсырмаларының студенттерге қажетті ақпаратты табуға көмектесулері керек.

Танысу оқылымы. Оқылымның бұл түрінде нақты тапсырма жоқ және ол танымдық сипатқа ие. Оқығанның барлығы оқу үдерісінде қолданылмауы мүмкін.

Үйрену оқылымы. Оқудың бұл түрі студенттерді мәтінде бар ақпаратты толық түсінуге үйретуді болжап құрылады. Осындай оқылым түріне қатысты тапсырмалар студенттің мәтінді жақсы меңгеріп, оны сыни тұрғыдан ұғынуы үшін беріледі.

Үйрену оқылымы үшін студенттер төмендегідей талаптарды орындаулары тиіс:

- 1) екі тілді сөздіктерді қолдану;
- 2) оқығанды түсіну үшін маңыздылық деңгейіне қарай таныс емес сөздерді анықтай білуі;
- 3) мәтіннің мазмұнын түсіну үшін суреттерді, графикаларды, кестелерді қолдану;
- 4) тақырыптарды, мәтін алдындағы сұрақтарды қолдана отырып, мәтіннің не туралы болатындығы туралы түсіне білу;
- 5) жақсы түсіну және есте сақтау үшін мәтінді көп рет оқу керек.

Оқылымға үйретудің алғашқы кезінен-ақ студенттерде оқудың әртүрлі түрлеріне қатысты қажетті дағдыны қалыптастыру керек.

Студенттердің мәтінді түсінулері, ой елегінен өткізе алулары және оны қорыта алулары керек. Ол үшін студенттерді мәтіндегі негізгі ойды анықтауға үйрету (ең маңызды ақпаратты, күнді, сандарды), бұрыннан мәлім ақпаратты жаңасынан ерекшелей білу, жалпы қорытындылар жасау, мазмұнын сыни тұрғыдан бағалау және оны қысқаша айтып бере алулары керек.

Ізденіп оқуға үйрету.

Студенттерді мазмұнды ақпаратты іздеуге бағыттау керек, ол үшін:

- 1) өзіндік жұмыстың түрі ретінде көлемді мәтіндерді қолданып, ізденіп оқуды жүзеге асыру (ішінен оқу);
- 2) студенттерді ақпарат алуға және топтастыруға үйрету;
- 3) бұдан әрі оқылатын азат жолдарды анықтау.

Жаттығулар.

- a) аңдатпаны қарап шығыңыз;
- b) мәтінді оқыңыз және мәтіннің тақырыбы бойынша ақпаратты табыңыз;
- c) жоспар жасаңыз, мәтінді бөліктерге бөліңіз;
- d) оқығанды бағалаңыз.

Танысу оқуына үйрету.

Оқудың осы түріне үйрету барысында студенттерде келесі біліктілікті шыңдау керек:

- 1) тақырыбы бойынша ақпаратты болжау;
- 2) басты ақпаратты екінші дәрежелі ақпараттан ажырата білу;
- 3) басты ойды анықтау.

Жаттығулар.

- 1) Мұғалім жасаған жоспарды оқыңыз. Оның жүйелілігі мәтінде көрсетілген жағдайлар мен деректердің мазмұнына сәйкес келе ме, соны анықтаңыз.
2. Мұғалім ұсынған 3-4 нұсқалардан дұрыс жауапты таңдаңыз.
3. Мәтінді мазмұндаңыз және өзіңіздің ойыңызды айтыңыз.
4. Өзіңіздің мәтін жоспарын жасаңыз.

Үйрену мәтінін оқыту.

Студенттерді ішінен оқуға үйрету керек.

1. Сөздікті қолдана отырып, барлық мәтінді ана тілге аудару.
2. Меңгеру үшін міндеттерді шешу үшін қайта оқу.

Жаттығулар.

1. Мәтінді ішіңізден баяу оқыңыз.
2. Мәтінді ана тіліңізге аударыңыз.
3. Мәтіннің қысқартылған нұсқасын жасаңыз.
4. Сұрақтарға жауап беріңіз.
5. Негізгісін анықтаңыз.

СӨЖ түрлерінің бірі ретінде оқуға үйрету үлкен тәжірибені талап етеді. Студенттер күнделікті оқулары керек. Оқулықты және оқу үшін кітаптарды оқу – бұл түрлі қабілеттілікті студенттер үшін қажетті минимум. Қабілетті студенттерге ең басынан қосымша әдебиеттерді, журналдарды, газеттерді, сондай-ақ ғаламтор мүмкіндіктерін кеңінен қолдана отырып оқуды ұсынуға болады.

Өзіндік оқуда студентке ойлау қызметінде көмектесетін студенттің ой-өрісі, оның тапқырлығы ерекше маңыз алады. Алдын-ала алынған білімге сүйене отырып, студент мәтіннің мазмұнындағы ақпаратты түсініп қана қоймайды, сондай-ақ бұдан бұрын алынған мәліметтермен оны ойша толықтыра алады.

Л.Ф. Щерба өзіндік оқуда мәтінді түсіну үшін маңызды емес сөздерді алып тастай білу маңызды, алайда оқушының жетекші (сүйенетін) сөздерді білуі керек екендігін айтты. Осылайша, егер мәтінде сын есім-зат есім тіркесімі бар болса, жетекшісі зат есім болады, етістік-үстеу тіркесімінде – жетекшісі етістік болады.

СӨЖ жақсы өткізу үшін өзіндік оқуды тексерудің тиімді үлгілерін қолдану керек. Әдетте студенттер үй жұмысын таңдап жасайды. Ең жақсы орындалғаны сабақта тексеріледі. Егер мұғалім студенттен сабақта дауыстап оқуды, сұрақтарға жауап беруді талап етсе, студент үй жұмысын орындау барысында жұмыстың осы түрлеріне көңіл бөледі.

СӨЖ студентке үйде бірнеше рет әдемі оқуға, анағұрлым толық сөздікті қолдануға, дұрыс аударма жасауға, мәтінді өңдеуге мүмкіндік беретіндігіне ұғындыру керек және оның сабақ сияқты аясы тар еместігіне көздерін жеткізу маңызды.

Егер студентке іздеу немесе таныстыру оқуы ұсынылса, мұғалім сабақта нақты мазмұндауды талап етпеу керек, өйткені бұл оқудың әртүрлі түрлерін машықтандыруға бөгет жасайды.

СӨЖ тексеруді үй тапсырмасы үшін оқудың қандай түрі ұсынылғандығын ескере отырып жүзеге асыру керек. Бастапқы кезеңдегі оқу жетілдірілген кезеңнен ерекшеленеді. СӨЖ түрі ретінде оқуға үйрету бастапқы кезеңдерде сөздерді дауыстап дұрыс оқуды сөз тіркестерін білуді, сөз сөйлеу, мәтіндерді толық және нақты түсінуді тексеруді көздеп құрылады. Жалғастырушы кезеңде оқуды тексеру үшін оқудың әртүрлі түрлеріне қатысты түрлі жаттығулар қолданылады.

Оқылымға қатысты СӨЖ тапсырмалары: ізденіп оқу, танысу немесе үйрену болып бөлінеді.

Ізденіп оқу келесі жаттығулардың көмегімен тексеріледі:

1. Мәтінде бар негізгі деректерді атау.
2. Анағұрлым маңызды ақпаратқа сұрақтар қою.
3. Осы сұрақтарға жауап бере алу.
4. Аңдатпа немесе рефератты жасай алу.

Танысып оқу келесі жаттығулардың көмегімен тексеріледі:

1. Тақырыбы бойынша мазмұнын болжай алу.
2. Мәтінді мазмұнды бөлімдерге бөлу және оларға тақырыптар қою.
3. Негізгі ақпаратқа сұрақтар қою және оларға жауап беру.

Үйреніп оқуды тексеру үшін келесілерді ұсынуға болады:

1. Барлық мәтін бойынша сұрақтар қою және оларға жауап бере алу.
2. Толық жоспарды жасау.
3. Жалпылама қорытындылар жасау.

Жалғастырушы кезеңде оқудың барлық түрлері үшін:

1. Ауызша рефератты дайындау.
2. Оқылған мәтіннен алынған ақпаратты студентте бұрыннан бар ақпаратпен салыстыру.
3. Мәтіндегі басты ойды атау, қорытындылар жасау.
4. Тапсырылған тақырып бойынша 2-3 мәтіннен ақпаратты топтастыра және жүйелендіре алу.
5. ... дәлелдеу

б. ... сипаттау

Осылайша, сөйлеу әрекетінің өзіндік түрі ретінде оқуға үйретудің міндеті – студенттерге оқудың түрлі технологияларын қолдана отырып, белгілі нақты жағдайда қажеттілікке сәйкес көлемде мәтіннен ақпарат алуды үйрету.

ӘДЕБИЕТ

1. Соловова Е.Н. Методика обучения иностранным языкам. – М., 2008.
2. Гальскова Н.Д., Гез Н.И. Теория обучения иностранным языкам. – М.: Академия, 2008.
3. Щерба Л.Ф. Преподавание иностранных языков. Общие вопросы методики, 3 изд. – М., 1974.
4. Верещагин Е.М., Костомаров В.Г., Язык и культура; Лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного, 4 изд. – М., 1990.
5. Г.Ә. Машинбаева, Қазақ тілін шет тілі ретінде оқытудағы мәтінмен жұмыс; Қазақ тіл білімі: жаңа ғылыми парадигмалар мен оқытудың инновациялық технологиялары: Халықаралық ғылыми-теориялық конференция материалдары. – Алматы, 2012.

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ ПРОЕКТИРОВАНИЯ КОМПЬЮТЕРНЫХ УЧЕБНО-ДЕЛОВЫХ ИГР

С.К. Карауылбаев

Аннотация. Компьютерлік оқу-іскерлік ойындарды жобалаудың педагогикалық шарттарын қарастырғанда ұйымдастыру-әдістемелік, мазмұндық және психологиялық құрамдастарды оқу үдерісінің тұтастығы тұрғысынан ескеру студенттердің танымдық белсенділігін арттыруға мүмкіндік береді. Болашақ мамандардың кәсіби ақпараттық құзыреттіліктерін қалыптастыруда бірнеше пайдаланушы бірлесіп орындайтын компьютерлік іскер ойындардың орны аса маңызды.

Анализ диссертационных исследований и публикаций по использованию компьютеров в игровом обучении (О.А.Бизиковой, Н.Л.Демкиной, О.Р.Ельмикеева, И.О.Ивакиной, М.А.Исайкиной, А.В.Катаева, А.Л.Катковой, Ю.П.Конаныхина, О.Н.Москалевой, О.А.Рикуна, И.А.Седова, В.А. Трайнева, И.А.Хасанова и др.) показал, что в большинстве из них уделяется внимание лишь организации процесса учебно-познавательной деятельности обучаемых в диалоге с компьютером (то есть рассматривается только процесс учения) [1, 68-69]. При этом следует отметить, что основное внимание исследователей направлено на разработку проблемы использования компьютеризованных дидактических игр как тренажера. Хотя хорошо просматриваются большие потенциальные возможности компьютеризованных учебно-деловых игр при решении в их рамках или с их помощью других дидактических задач, например, задач профессиональной подготовки и развития творческой личности обучаемого.

Рассмотрение педагогических условий проектирования компьютерных учебно-деловых игр с организационно-методической, содержательной и психологической составляющими позволит целостно моделировать учебный процесс с использованием дидактических возможностей компьютерных игр и способствует повышению познавательной активности студентов.

Организационно-методические условия состоят из:

- сценария игры;
- профиля действий игрока;
- подсистемы симуляции виртуального мира;
- образовательного сайта дисциплины;

- стратегий оценивания;
- педагогических технологий;
- критериев эффективности логики действий

Цель определения педагогических условий проектирования компьютерных учебно-деловых игр – эффективная организация учебного процесса с помощью компьютерных учебно-деловых игр.

Организационно-методические условия способствуют реализации активных методов обучения. Особо важное внимание уделяется методам оценивания. Являясь инструментом мотивации они выполняют функцию управления игрой, не допуская отклонений от правил игры. Оценивание тесно связано с выбором конкретной педагогической цели для каждого тематического элемента курса.

Программированное обучение было основано на линейном подходе подачи учебного материала, когда без выполнения одной темы следующая тема была бы недоступной; либо по разветвленной схеме действий, когда порядок изучения учебного материала предоставляется самому обучаемому. В компьютерных учебно-деловых играх эти подходы можно совмещать. Так как эти игры будут реализованы как дополнение к основной или элективной дисциплине базовых, профилирующих предметов специальности, оценивание недельных результатов обучения будут учитывать выполнение игровых заданий. Темы недельных заданий могут быть неизменяемы, но игровые задания по вопросам внутри недельной темы могут выполняться в произвольном порядке.

Учебно-игровые элементы на экран компьютера должны выводиться различными способами – в виде пазлов, поисковых игр (квестов), в виде проблемного вопроса, в виде ребусов, анимированных сюжетов, в виде диалога между «персонажем игры» и пользователем и т.д. Разнообразие игровых ситуаций, их непредсказуемость приводит к повышению познавательного интереса обучаемых.

Разнообразие игровых форм требует создания адаптивного сценария игры, которое может варьироваться в зависимости от действий игрока. Если игрок выбирает ограниченное время на выполнение задания и справляется с заданием успешно, в последующем этапе ему будут доступны сложные задания игры. Если задание выполняется с опозданием, либо неверно, то следующее задание будет среднего уровня. Если игрок не справляется с заданиями средней уровня, то ему будут выдаваться задания легкого уровня.

При правильном выполнении заданий легкого уровня, следующее задание будет среднего уровня. Каждый раз игрок переходит из одного уровня на другой. Разнообразие действий приводит к творческому поиску нового, предугадыванию следующих шагов игры.

Мы считаем, что организационно-методические условия должны быть направлены именно на актуализацию творческой деятельности обучаемых. Как писал Дэниэл Пинк в книге «Драйв», до недавнего времени люди выполняли алгоритмическую работу – следовали определенной процедуре для выполнения задачи. Но в настоящее время 70% людей (в развитых странах) заняты эвристической деятельностью, в которой нет установленных процедур [2]. Система традиционных наказаний и вознаграждений была рассчитана на внешнюю мотивацию и хорошо работала для алгоритмической, но не для эвристической деятельности. Эвристическая работа сама обеспечивает внутреннюю мотивацию в виде полученных результатов.

Так, сценарий созданной нами компьютерной учебно-деловой игры «Педагогика» состоял из приключенческого сюжета компьютерной игры, различных компьютерных эффектов, организации проблемного обучения в форме компьютерных викторин и головоломок, пазлов и сканвордов. В данной игре был реализован принцип совместной деятельности участников в условиях ролевого взаимодействия. Совместное решение игровых задач проводился в различных формах группового метода обучения.

Следующая группа условий – содержательные условия, определяющие теоретическую основу компьютерных учебно-деловых игр. От их правильного выбора зависит не только

качество игры, но и качество учебного процесса. Во всех вузовских предметах есть основные и дополнительные рекомендуемые учебники, учебные пособия. Поэтому, к подбору основного учебника для сценария нужно подходить основательно. Мы взяли в качестве теоретической основы учебник педагогики Т.А. Ильиной [3].

Содержание компьютерных учебно-деловых игр состоит из когнитивной, визуальной и моторной нагрузок. В созданной нами игре профиль действий игрока был организован таким образом, что когнитивная, визуальная и моторная нагрузки постоянно возрастают, каждый раз повышая уровень сложности и тем самым повышая внимание участников.

В некоторых играх визуальные нагрузки высокие, поскольку в сюжетную композицию заложен поиск предмета или артефакта. Например в «Three Musketeers Secrets», «Mystery of Nostradamus», «The world Legends», «Great Secrets: Da Vinci». А в других компьютерных играх, таких как Earth 2150, Extension, STARBANKtheGame, Battletoads, CounterStrike, Call of Duty 2 присутствуют высокие когнитивные нагрузки, поскольку по ходу действия игры игрок должен понять, как развивается сюжетная линия, и проанализировать ситуацию. Мы считаем, что лучшие позиции развлекательных игр должны присутствовать в учебно-деловых компьютерных играх: приключения, поиск, совместная игра нескольких игроков и др.

В своих обзорах М.Мауо сообщает о двух группах исследователей, создающих игры в высшем техническом образовании. Первая группа ученых создала игру по геологии и клеточной биологии (McClellan, Saini-Eidukat, Schwert, Slator, & White, Университет штата Северной Дакоты, США, 2001). Другая группа (B.Coller, D.Shernoff, Университет Иллинойс, США, 2009) создала видеоигру по численным методам для инженеров [4]. Можно привести краткое описание игры: в начале курса каждый студент получает собственный автомобиль, который стоит неподвижно. Студенты не имеют руля, переключения передач, педали тормоза, необходимых автомобилю для передвижений. Вместо этого каждый студент должен написать программу языке на C++, эти команды позволяют автомобилю двигаться: сколько нажать на педаль газа; сколько ступить на педаль тормоза и насколько повернуть руль на левую или правую сторону. Основная программа анализирует информацию моделирования движения автомобиля. Автомобильное моделирование проводится в режиме реального времени, показывая поведение автомобиля в 3D графике.

Психологические условия объединяют психологические приемы активизации усвоения учебного материала и познавательной активности обучаемых, дизайн интерфейса пользователя, музыкально-звуковые эффекты и цветовое оформление компьютерной учебно-деловой игры.

В точных науках создание компьютерных учебно-деловых игр помогает наглядно показывать ход работы какого-либо механизма, процесса или явления. А в гуманитарных играх предпочтение отдается диалогичной интерактивной дискуссии, элементам юмора, активному и критическому изучению окружающего виртуального мира, подбору определенной стратегии оценивания многочисленных связей между вариантами сценариев хода игры.

Дизайн интерфейса пользователя компьютерной учебно-деловой игры, музыкально-звуковые эффекты, анимации, оформление виртуального пространства могут приобретать различные варианты преобразования в зависимости от фактора времени действия/бездействия игрока, правильности/ошибочности выборов ответа, перехода от 2D изображения к 3D изображению, тем самым адаптируя сценарий игры индивидуальным психологическим особенностям студентов.

Выявленные педагогические условия проектирования компьютерных учебно-деловых игр позволили сделать следующие выводы.

По результатам экспериментов выявлено, что наиболее оптимальными являются приключенческие компьютерные учебно-деловые игры, основанные на моделировании профессионального пространства, с адаптивной интеллектуальной системой обучения, со

смешанной стратегией оценивания, с возможностями многопользовательской компьютерной игры.

Распространение игры через образовательный сайт дисциплины удобен и обучаемым, и преподавателям. Стратегии оценивания были выстроены в нескольких вариантах в зависимости от факторов времени, количества ошибок и количества подсказок. Компьютерная учебно-деловая игра является активным методом, способствующим развитию самостоятельной познавательной деятельности, в ней происходит обогащение индивидуального опыта обучающегося, приобретаются новые знания, умения, навыки. Критериями эффективности логики действий игрока в виртуальном мире можно считать: успешность выполнения учебно-игровых заданий, своевременное выполнение заданий, минимальное количество использованных подсказок, ознакомительные действия в виртуальном мире в режиме обучения, не игнорирование правил игры.

Если в адаптивной интеллектуальной системе обучения будут реализованы вышеназванные организационно-педагогические условия, и в особенности возможности многопользовательской компьютерной игры, то процесс обучения в вузе будет способствовать повышению профессиональной подготовки и развитию творческой личности студентов.

ЛИТЕРАТУРА

1. Карауылбаев С.К. Компьютерные игры в обучении // Математическое образование и информационное общество: проблемы и перспективы [Текст]: сборник трудов XLVIII Всероссийской (с международным участием) конференции. 18 – 21 апреля 2012 г. / под общ. ред. Е.И.Саниной. – Москва: РУДН, 2012. – С. 67 – 70.
- 2 <http://books.google.ru/books?id=A-agLi2ldB4C&dq=Drive,+2009&hl=ru&sa=X&ei=IB3pUePzVMak4gTxnYHoCA&ved=0CC4Q6AEwAA>
3. Ильина, Т.А. Педагогика, курс лекций [Текст] : учебное пособие для студентов педагогических институтов / Т.А. Ильина. – Москва: Просвещение, 1984. – 494 с.
4. Mayo, M. J. (2009). Video games: A route to large-scale STEM education? Science, 323, 79 – 81.

БІЛІМ БЕРУДІҢ ГУМАНИСТІК ФИЛОСОФИЯСЫНЫҢ ЖӘНЕ ПРАГМАТИКАЛЫҚ САЯСАТЫНЫҢ ЖАҢАШЫЛ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТӘЖІРИБЕМЕН ҮНДЕСТІГІ

С.К. Карауылбаев
С.Н. Рамазанов

Аннотация. В статье рассмотрены главные задачи системы образования – формирование свободной, творческой, функционально грамотной личности, основанной а принципах гуманизма и прагматизма новых технологий образования. Использование компьютерных деловых игр является одной из новых направлений использования ИКТ на уроках, способствующий активизации познавательной деятельности обучаемых.

XXI ғасырда әлемдік қауымдастық ғылыми-техникалық және мәдени жетістіктерге жеткенімен жойғыш күші бар соғыстар мен төңкерістер, ұлтаралық және дінаралық қақтығыстар, халықаралық лаңкестік, экономикалық тоқырау сынды жағымсыз құбылыстарымен де ерекшеленеді.

Қоғам жаңа мыңжылдыққа ғылыми-техникалық үдерістің тұйыққа тірелуі, мәдениеттің кенжелеуі, экономикалық әлеуеттің шектелуі, құндылықтардың жоғалып,

адамгершілік пен қоғамдық сананың тоқырауы сынды өзінің қалыптастырған жаһандық проблемаларымен қадам басты.

Білім беру ісінің мәселелері адам баласын барлық уақытта толғандырғаны және толғандыратыны шындық. Соның ішінде Қазақстанда тәуелсіздік алғалы әлеуметте болып жатқан өтпелі кезең, құндылықтарды қайта қарастыру сынды күрделі өзгерістер ағымында бұл мәселе назардан тыс қалған емес.

Алғашқы кезеңде отандық білім беру жүйесін реформалауға талпыныстар негізінен жағдаяттық сипатта жүргізіліп келді. Ұзақ мерзімді, жан-жақты ойластырылған стратегиялық қадамдар байқалмады. Өйткені бұл реформаларда динамикалық әрі қарама-қайшылықтарға толы әлемнің талаптарына сай білім берудің проблемаларына философиялық тұрғыдан негіздеме жасалмады. Білім беру жүйесін жаңарту немесе оған өзгерістер енгізу проблемаға кешенді түрде қарым-қатынасты талап етті.

Кеңестік кезеңде білім берудің негізгі өлшемдері идеологиямен анықталып отырды. Қазір білім беруді әлемдік және ұлттық мәдениет мәнмәтініне қайтарып, жалпы адамзаттық құндылыққа бағыттап, мазмұнын демократияландыратын, гуманизмге бағыттайтын уақыт жетті.

Сондықтан білім беруді дамытудың негізгі басымдықтарының бірі – білім беруді адамға бағыттау.

Білім берудің кеңестік жүйесі жапондық, американдық, француздық, ағылшындық және т.б өркениетті елдермен қатар әлемдегі ең күшті білім беру жүйелерінің бірі саналып келді. Бұл кеңестік білім жүйесінің аталған басқа жүйелермен қатар кемшілігі жоқ дегенді білдірмейді.

Негізгі кемшіліктерінің бірі – бұл жүйе негізінен казармалық-репрессивті жүйе болды. Ол заңды да еді, өйткені сол кездегі қоғамның өзі казармалық-репрессивті жүйеде өмір сүрді. Казармалық дегеніміз, барлығы бірыңғай бағдарламамен оқытылып, мүмкіндігі жоғары балалардың құқықтары шектелді. Ал көпшіліктің көзінше «екілік» қойып, ата-аналарын мектепке шақыртып, баланы масқаралау – баланы білім жүйесі жүргізген репрессиялардың құрбанына айналдырды. Әрине, бұл жағдай білім алушылардың қатарында белгілі бір наразылықтар туындатты: сабаққа келмеу, үй тапсырмаларын орындамау сынды қарсылық әрекеттері белең алды. Ең маңыздысы жоғарыда айтқанымыздай, баланың білім алуға деген уәжі мен қызығушылығының жоғалуына, ұстаздардың көпшілігінің шығармашылық белсенділігінің тоқырауына түрткі болды.

Сонымен қатар кеңестік дәуірден мұра болып қалған дәстүрлі оқыту жүйесінің ең маңызды кемшіліктерінің бірі – тұлға жоспар мен бағдарламаны іске асырушы ретінде қарастырылып, оның субъектілік қасиеттері, өзіндік құндылықтары ескерусіз қалып қояуы. Яғни, «дайын білім» беруге негізделген «дәстүрлі» стиль арқылы алынған білім оқушылардың жинақтаған өзге білімдерімен тиімді сіңісе алмады, сондықтан механикалық есте сақтау, үстірт білім алу жағдайлары орын алды. Дәстүрлі оқытудан алынған механикалық түрде есте сақталған мәліметтерді емтихан кездерінде ұтымды пайдалануға болады, бірақ мән-мағынасы терең меңгерілмей, жай ғана жатталғандықтан, тақырыпты оқыту аяқталған соң немесе емтихан біткен соң керексіз болып қалады және оқушы оны өмірде тиімді пайдалана алмайды. Білім беруге мұндай біржақты қарым-қатынас оқушылардың шығармашылық қабілеттерінің дамуына да тұсау салып келді.

Отандық білім жүйесіндегі осы кемшіліктерді байқаған Елбасымыз Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев «Болашақ» бағдарламасының стипендиаттарымен болған кездесуде қазақстандықтарды жаңа формацияда тәрбиелеуге және Қазақстанды адам капиталы бәсекеге қабілетті елге айналдыруға ықпал ететін интеллектуалды ұлтты дамытудың маңызды аспектілерін нақтылап берді. Әсіресе, білім беру жүйесін инновациялық дамыту қажеттілігін нақтылаған Елбасы: «Білім беруге деген дәстүрлі тәсіл оқушыларға ақпарат пен білімнің барынша кең көлемде берілуін мақсат тұтады. Бүгінде жағдайлар өзгеруде. Мамандардың есептеуінше, әрбір жеті-сегіз жылда кәсіптік ақпараттардың көлемі екі есеге ұлғайып

отырады екен. Жаңартылған білімнің легіне ілесіп отыру үшін қазіргі заман қызметкерлері жүйелі және сын тұрғысынан ойлауды меңгеруі тиіс және үнемі өз білімін жетілдіріп отыруы керек. Бұдан басқа, біздің жастарымыз тек білім алып қана қоймай, жаңа білім беру жүйелерін құруға да күш салысулары керек. Бүгінгі таңда ең маңызды сапа креативті ойлау, білімді қайта өңдей білу, жаңа шешімдер, технологиялар мен инновациялардың пайда болуы болып табылады. Бұл үшін жаңа әдістер, оқытудың жаңа формалары, жаңа мамандар қажет», - деген болатын.

Қордаланған кемшіліктерді жою, қалыптасқан классикалық парадигмадан бас тартып, жаңа білім парадигмасын қалыптастыру – біздің ұрпақтың еншісіне тиіп тұрған күрмеуі қиын мәселелердің бірі. Мемлекетіміз Елбасының қолдауымен және бағыт бағдар беруімен бұл қиындықтарды да еңсере бастады. «Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасының» [1], «Оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту жөніндегі 2012-2016 жылдарға арналған ұлттық іс-қимыл жоспарының» [2] қабылдануы отандық білім жүйесін әлемдік стандарттар деңгейіне көтеруге бағытталған ауқымды іс-шара болып табылады.

Аталған іс-шаралардың негізінде гуманистік философия жатыр. Ол адамға білім алу арқылы өзін-өзі іске асыру, өзін жетілдіру, бейімделу, өзін-өзі қорғау, бәсекелестікке төтеп бере алу, қазіргі әлемде күрмеуі қиын мәселелерді шеше алу мүмкіндіктерін береді.

Білім берудің гуманистік бағыты адамға мәдениеттің субъектісі болуға, өзінің рухани тепе-теңдігін сақтауға, өмірдің мәнін табуға көмектеседі. Бұл жол білім беру жүйесіне, әдіс-тәсілдері мен мазмұнына түбегейлі жаңа көзқараспен қарауды талап етіп, білім беру үдерісіне қатысушылардан тең құқықтық, жолдастық қарым-қатынасты талап етеді. Мұғалім мен оқушы білім беру мен тәрбие үдерісінің біртұтас кеңістігінде іс-әрекеттің субъектілері ретінде қарастырылады.

Бұл жағдайда педагогтың оқушыға гуманистік тұрғыдан қарауы: бір-біріне сенімді ықпалдастық, өзара құрмет, тәжірибелілігі мен дүниетанымы өте маңызды рөл атқарады.

Білім беруді гуманизациялау білім беру мекемелерінде жағымды эмоционалдық-уәждемелік ортаны қалыптастыруға жағдай жасап, тұлғаның өзін-өзі жетілдіруіне, шыңдалуына жол ашады.

Қазақстандық білім беру жүйесінде болып жатқан өзгерістер білім беру жүйесін гуманизациялау бағытында жүргізіліп жатқанын және сонымен қатар білім берудің прагматикалық саясаты оның бір бөлігі ретінде қарастырылатындығын атап өткен жөн. Джон Дьюи қалаған білім берудің прагматикалық философиясы дамыған елдердің көпшілігінің білім беру жүйесінде табысты қолданылып келеді.

Өз өмірін педагогикамен ұштастырған практик педагог ретінде білім беру жүйесіндегі реформалардың нәтижесінде деңгейлік курстарда біліктілігімді жетілдіру арқылы дәстүрлі білім беру жүйесінің өзінің жасампаздық әлеуетін жоғалтқандығын түсіндім. Өйткені, жаңа әдіс-тәсілдерді қолдану арқылы өткізген сабақтарымда шәкірттерімнің жан-жақты ашылып, шығармашылық қабілеттерінің оянып, оқыту және оқу үдерісінің жаңа сатыға көтерілгендігі байқалды. Бұл жағдай шәкірт оқытып жүрген әрбір ұстазды шабыттандырып, жаңа белестерге ұмтылуына түрткі болса, шәкірттердің білім алуға деген уәжін қалыптастырып, қызығушылығын арттыра түсетіндігіне көзім жетті. Демек, бұл отандық білім беру жүйесіндегі атқарылып жатқан реформалардың алғашқы жемістерінің бірі деп санауға болады.

Жалпы білім берудің прагматикалық жүйесі Америкада негізі қаланып, қазіргі кезде прагматикалық білім беру саясаты немесе философиясы, яғни түрлі жағдаяттарға бейімдесе алатын тұлғаны қалыптастыру (бұл оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамытумен үндеседі) отандық білім беру жүйесіне енгізілуде.

Прагматизм (грек тіліндегі *πράγματος* – «іс, әрекет») – философиялық ағымының XIX ғасырда негізін қалаушысы ретінде американдық философ Чарльз Пирс танылған. Кейін прагматизм Джон Дьюи сынды философ ғалымдардың еңбектерінде дамытылды.

Білім берудегі прагматикалық саясатқа сын айтушылар да жоқ емес. Мәселен, бұл саясаттың қарсыластары негізінен педагогикалық үдерісте балаға назар аударып, білім беруді тек қана баланың қызығушылығына негіздеу жүйелі түрде оқытудан бас тартуға, ғылыми білім деңгейінің төмендеуіне алып келеді деген ойда. Осыған қарамастан дамыған елдердің білім жүйесіндегі ілгерілеушіліктер бұл пікірлерді жоққа шығарып отыр.

Қазіргі отандық жаңа білім парадигмасы «барлығы баланың өзі үшін», «баланың рухани байлығы үшін» деген ізгілік ұстанымдарына негізделіп, баланың, адамның ойлау бейнесін өзгертуге бағытталған. Жаңа білім парадигмасы адами болмысты өзінің негізгі құндылықтары ретінде бүгінгі әлеуметтік ортаның, уақыттың талабына сай, ашық ортадан өз жолын өзі таба алатын, еш нәрсесі «алынбаған» тұтас адам деп қарастыруды ұсынады. Басты мақсаты – ғалым тәрбиелеу емес, ұлттық құндылықтарын құрметтейтін еркін, шығармашыл, функционалдық сауатты адам тәрбиелеу. Бұл маңызды мұратты іске асыратын, әрине, білікті де, білімді, білім берудің озық технологияларымен жарақтанған ұстаздар қауымы. Қазіргі реформалар ағымында педагогтардың біліктілігін көтерудің деңгейлік бағдарламалары осы талаптарды орындауға бағытталып, бұл жаңашылдық мектеп ұстаздары арасында өзін өзгертуге, өзінің іс-әрекетіне сындарлы көзқараспен қарауына жол ашып берді. Маңыздысы, ұстаздар білім беруді гуманизациялауға, өз іс-әрекеттеріне прагматикалық көзқараспен қарауға назар аударды. Жаңашыл педагогикалық технологиялар 7 модульді қамтыды.

Соның бірі – ақпараттық-коммуникациялық технологияларды (АКТ) тиімді қолдану. Жаңа ғасырдың оқушылары ақпараттық технологияларды жылдам игеріп келеді. Сабақты АКТ көмегімен белсендендіруде компьютерлік іскерлік ойындарды тиімді қолдану аса маңызды жаңа бағыттағы ізденістің бірі [3]. Оқушының жеке тұлғалық ерекшеліктері мен прагматикалық қажеттіліктері мұндай ойын сабақтарында тиімді іске асуы үшін – бірнеше оқушы бір мезетте орындайтын компьютерлік ойын тапсырмалары берілуі керек.

Ойымызды қорыта келе, қоғамның демократиялы елге айналу мұраты, әлемдік білім кеңістігіне енуге бағдарланған жаңа білім жүйесінің қалыптасуы мектеп ұжымындағы педагогикалық әлеуетті толықтай ашуда, тәрбие үрдісіндегі басты субъект – оқушы формуласын алға қойды. Осыған байланысты жаңа парадигма миссиясын қандай да бір әлеуметтік артықшылықтарға ие болу емес, керісінше, білім берудегі өзіндік құндылық, әлеуметтік айырмашылықтарды еңсеру деп тұжырымдауға болады.

ӘДЕБИЕТ

1. Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. Қазақстан Республикасы Президентінің 2010 жылғы 7 желтоқсандағы №1118 Жарлығы.
2. Оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту жөніндегі 2012-2016 жылдарға арналған ұлттық іс-қимыл жоспары. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2012 жылғы 25 маусымдағы № 832 Қаулысы.

ОҚУ ҮРДІСІНДЕ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУДЫҢ МАҢЫЗЫ

Р.С. Қасымова

Аннотация. Данная статья, рассматривает определения отечественных и зарубежных ученых, применение в учебном процессе педагогических технологий, использование в образовательном процессе компьютерной техники, интернет, электронные и телекоммуникационные сети, мультимедийные электронные учебники для совершенствования качества учебного процесса.

Қазіргі таңдағы қоғамдағы өзгерістер білікті мамандарды дайындауға жаңа талаптар қойып отыр. Сондықтан да педагогтарға сапалы білім беруді қамтамасыз ететін, көзделген нәтижеге жетуге мүмкіндік беретін, шығармашылық және сыни көзқарастар мен ойлауды дамытатын педагогикалық технологиялар өте қажет. Педагогикалық технологиялар білім беруді икемді, проблемалық, оқыту сапасын көтеру мен белсенділендіруге бағытталған. Әрине, бүгінгі күні білім беру жүйесінде қолданылатын педагогикалық технологиялардың саны көптеп саналады, ал технологиялардың бәрін бірдей меңгеру мүмкін емес. Сондықтан әртүрлі оқыту технологияларын оқушылардың жас және жеке ерекшеліктеріне орай таңдап, берілетін пәннің мазмұны мен ерекшелігін ескере отырып, тәжірибеден сынап қараған маңызды.

«Педагогикалық технология» терминін тура аударсақ, педагогикалық өнер, шеберлік туралы ілім деген мағынаны білдіреді.

Педагогикалық технологияларды егжей-тегжей зерттеп, көптеген педагог ғалымдар өз анықтамаларын берді.

Педагогикалық технология – бұл оқушы мен мұғалім үшін ыңғайлы жағдайды сөзсіз қамтамасыз ете отырып, оқу-тәрбие үрдісін жобалау, болжау, жоспарлау, ұйымдастыру және өткізу бойынша бірлескен педагогикалық қызметтің жан-жақты ойластырылған моделі (В.М. Монахов).

Педагогикалық технология – тәрбиелеу құралдарының, оқыту формаларының, әдістерінің, тәсілдерінің, амалдарының әлеуметтік құралы мен жиынтығын анықтайтын психологиялық-педагогикалық мақсаттардың жиынтығы; ол педагогикалық үрдістің құралы болып табылады (Б.Т. Лихачев).

Педагогикалық технология – бұл оқудың жоспарланған нәтижелеріне жету үрдісін сипаттау (И.П. Волков).

Педагогикалық технология – педагогикалық мақсатқа жету үшін қолданылатын бүкіл жеке тұлғалық, аспаптық және әдістемелік құралдардың жұмыс істеуінің реті мен жүйелі жиынтығы (М.В. Кларин).

Педагогикалық технологиялар барлығын қамтиды: «бордан тақтаға дейін» (Р. Киффер), «розеткаға қосуға болатын барлық заттарға дейін» (М. Мейер).

Педагогикалық технология бұл оқыту құра – лдарының жаңа типі (С.А. Смирнов).

Педагогикалық технология – бұл оқу үрдісін жүзеге асырудың мазмұнды техникасы. (В.П. Беспалько).

Қазіргі кезде егемен елімізде білім берудің жаңа жүйесі жасалып, әлемдік білім беру кеңістігіне еруге бағыт алынды. Бұл оқу үрдісіндегі елеулі өзгерістерге байланысты, себебі білім беру мазмұнының парадигмасы өзгерді, мазмұны жаңарып, жаңа көзқарас, жаңаша қарым-қатынас пайда болды. Келер ұрпаққа қоғам талабына сай тәрбие мен білім беруде мұғалімдердің инновациялық іс-әрекетінің ғылыми-педагогикалық негіздерін меңгеру өзекті мәселелердің бірі болып отыр. Ғылым мен техниканың жедел дамыған, ақпараттық мәліметтер ағыны күшейген заманда ақыл-ой мүмкіндігін қалыптастырып, білім алушының қабілетін, талантын дамыту білім беру мекемелерінің басты міндетіне айналды. Ол бүгінгі білім беру кеңістігіндегі ауадай қажет жаңару оқытушының қажымас ізденімпаздығы мен шығармашылық жемісімен келмек. Сондықтан да әрбір оқушының қабілетіне қарай білім беруді, оны дербестікке, ізденімпаздыққа, шығармашылыққа тәрбиелеуді жүзеге асыратын жаңартылған педагогикалық технологияны меңгеруге үлкен бетбұрыс жасалуы қажет. Өйткені мемлекеттік білім стандарты деңгейінде оқу үрдісін ұйымдастыру жаңа педагогикалық технологияны ендіруді жүктейді.

Білім беру саласы қызметкерлерінің алдына қойылып отырған міндеттердің бірі – оқытудың әдіс-тәсілдерін үнемі жетілдіріп отыру және қазіргі заманғы педагогикалық, инновациялық технологияларды меңгеру.

Компьютерлік техниканы, интернет, телекоммуникациялық желі, электрондық және телекоммуникациялық құралдарды, мультимедиялық электрондық оқулықтарды оқу үрдісінде тиімді пайдалану арқылы білім сапасын көрсету.

Заман ағымына сай күнделікті сабақта бейне, аудио қондырғылары мен теледидарды, компьютерді қолдану айтарлықтай нәтижелер беруде. Мұндай қондырғылар оқушылардың қызығушылығын арттырып, зейін қойып тыңдаумен қатар, түсінбей қалған сәттерін қайталап көруге, тыңдауға және алған мағлұматты нақтылауға мүмкіндік береді. Мұғалімдердің өздері де алынған ақпаратты көшіріп алып (дискетке, бейне таспаға, флешкаға) онымен өз ыңғайына қарай жұмыс істей алады. Әсіресе, олардың тиімділігін төмендегі көрсеткіштерден байқауымызға болады.

1. Қашықтықтан білім алу мүмкіндігі туындайды;
2. Қажетті ақпаратты жедел түрде алу мүмкіндігі;
3. Экономикалық тиімділігі;
4. Білім сапасына тигізер әсері;
5. Тіл сабақтарын игеруде;
6. Іс-әрекет, қимылды қажет ететін пәндер мен тапсырмаларды оқып үйренуде тиімді;
7. Оқушының ой-өрісін, дүниетанымын кеңейтуге;
8. Уақытты үнемдеуге;
9. Сапалы білім беру мүмкіндігі.

Қазіргі жас ұрпақтың саналы да сапалы білім алуының бірден-бір шарты – оқу орындарындағы білім беру процесіне жаңа инновациялық технологияларды енгізу екендігі сөзсіз түсінікті. Сондықтан ғылыми-техникалық прогрестен қалыспай, жаңа педагогикалық инновацияларды дер кезінде қабылдап, өңдеп, нәтижелі пайдалана білу – әрбір ұстаздың негізгі міндеті болып табылады. Біздің ойымызша, білім беру мекемелерінде инновациялық басқару жүйесін енгізіп, оны жүзеге асыруға міндетті. Қорыта келгенде, жаңа инновациялық педагогикалық технологияның негізгі міндеттері мынадай:

– әрбір білім алушының білім алу, даму, басқа да іс-әрекеттерін мақсатты түрде ұйымдастыра білу;

- білім мен білігіне сай келетін бағдар таңдап алатындай дәрежеде тәрбиелеу;
- өз бетінше жұмыс істеу дағдыларын қалыптастыру, дамыту;
- аналитикалық ойлау қабілетін дамыту.

Бүгінгі таңда жас ұрпаққа пәнді тиімді ұғындырудың бірі – жаңа технология негіздері болып табылады. Оқушыларды өз бетімен жұмыс жасауға тәрбиелеу, үйрету, шығармашылық қабілетін дамыту. Тақырып бойынша деңгейлік тапсырмаларды дамыта оқыту жүйесі арқылы іске асырады. Өйткені, ол оқушының ойлауын, елестету мен есте сақтау белсенділігін, дағдысын білім саласының дамуын қамтамасыз етеді. Педагог мамандардың алдында тұрған басты міндет – оқушылардың шығармашылық білім дағдыларын қалыптастырып, өз ұрпағының өнегелі, өнерлі, еңбексүйгіш, абзал азамат болып өсуі үшін жаңа технологияларды оқу-тәрбие үрдісіне тиімді пайдалану әрбір ұстаздың міндеті болып табылады.

XXI ғасыр ақпарат ғасыры болғандықтан адамзатқа компьютерлік сауаттылық қажет, ал бұл сауаттылықтың алғаш баспалдағы мектептен басталады. Мектеп қабырғасынан теориялық біліммен қатар практикалық білімнің алғышарттарын меңгеруі тиіс.

Қазіргі заман педагогынан тек өз пәнінің терең білгірі болуы емес, тарихи танымдық, педагогикалық–психологиялық сауаттылық, саяси экономикалық білімділік және ақпараттық сауаттылық талап етілуде. Ол заман талабына сай білім беруде жаңалыққа жаны құмар, шығармашылықпен жұмыс істеп, оқу мен тәрбие ісіне еніп, оқытудың жаңа технологияларын шебер меңгергенде ғана, білігі мен білімі жоғары жетекші тұлға ретінде ұлағатты саналады.

Сондықтан, оқу үрдісінде жаңа педагогикалық технологияларды қолданудың

маңыздылығы оқушылардың білімге деген қызығушылығын, талпынысын арттырып, өз бетімен ізденуге, шығармашылықпен еңбек етуге жол салады.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Смирнов С.А. Технология как средство обучения второго поколения.– Москва, 2001.
2. Қабдықайыров Қ. Инновациялық технологияларды диагностикалау. – Алматы, 2004.
3. Жүнісбек Ә. Жаңа технология негізі – сапалы білім. – // Қазақстан мектебі, №4, 2008.
4. Нағымжанова Қ. Инновациялық технологияның құрылымы. – Алматы: Өркен, 2007.
5. Көшімбетова С. Инновациялық технологияны білім сапасын көтеруде пайдалану мүмкіндіктері. – Алматы: Білім. – 2008.
6. Таубаева Ш.Т., Лактионова С.Н. Педагогическая инноватика как теория и практика нововведений в системе образования – Алматы: Ғылым. – 2001.

ОСОБЕННОСТИ ЯЗЫКОВОЙ ПОДГОТОВКИ ИНОСТРАНЦЕВ К ОБУЧЕНИЮ В МАГИСТРАТУРЕ

И.В. Кильдюшова

Kildyushova I.V.

Abstract. In the article the question is about the language teaching of foreign students speciality. Personality potential and individual features of members of group an author considers qualificatory in the choice of methodology. At educating it is necessary to take into account the real communicative necessities and psychological features of students.

Иностранные студенты из Исламской Республики Афганистан, получающие базовую языковую подготовку на факультете довузовского образования, должны быть подготовлены к обучению в магистратуре в кратчайшие сроки. Общая подготовка составляет 9 месяцев, из них 5 месяцев отводится на овладение дисциплиной «Язык специальности».

Каким образом сделать эффективным процесс формирования коммуникативной компетентности в профессиональной сфере общения в столь интенсивном режиме? Очевидно, результативность обучения зависит от грамотно подобранной методики и методологического подхода к процессу обучения, основанных на учете реальных коммуникативных потребностей, а также личностных и языковых возможностях слушателей. Коммуникативные потребности учащихся состоят в том, чтобы получить знания, умения и навыки, которые позволят им использовать русский язык как средство профессиональной деятельности, пополнения профессиональных знаний. Личностный потенциал и индивидуальные особенности членов учебной группы автор считает определяющим в выборе методики. Под методикой подразумеваем совокупность методов обучения, включающих в себя: методы организации и осуществления учебно-педагогической деятельности, методы контроля эффективности усвоения материала, методы стимулирования учебно-познавательной деятельности.

Познакомимся с нашими слушателями «с пристрастием», поскольку это имеет существенное значение для будущей работы. Все слушатели имеют высшее образование, полученное в университетах Афганистана по самым разным специальностям, т.е. уже являются бакалаврами. Большая часть владеет разговорным английским языком, имеет опыт педагогической деятельности, средний возраст составляет 30 лет. В группе присутствуют только студенты из Афганистана, все владеют языком фарси и родным языком (пушту, дари, узбекским). Данные слушатели намерены обучаться в магистратуре, затем, возможно, в

докторантуре PhD в странах, где идет обучение на русском языке. Существенным положительным моментом является то, что студенты прекрасно владеют языком своей специальности, и даже преподают его. Им требуется адаптация к новой языковой картине мира, погружение в нее и, далее, пополнение своих профессиональных знаний в освоенном языковом пространстве.

Итак, рассмотрим личностный потенциал наших слушателей, дающий основание выбрать такой подход к обучению, который в перспективе должен обеспечить его эффективность.

Первое – это наличие долгосрочных целей обучения: для данных слушателей обучение имеет практическую ценность для будущей жизни, связано с материальным благополучием в будущем. Одно это уже является мощной мотивацией. Цель обеспечивает лишь общее направление, но для ее достижения необходимо эффективное функционирование личности.

Итак, второе – личностная саморегуляция, под которой подразумевается «высокий уровень самосознания, адекватность самооценки, рефлексивность мышления, самостоятельность, организованность, целенаправленность личности, сформированность ее волевых качеств» [2;254]. В ходе педагогической деятельности у данных слушателей в большей или меньшей степени были сформированы эти качества. В реальной учебной работе данные качества проявляются как:

- способность к анализу учебной задачи, включая планирование, постановку цели и выбор учебной стратегии;
- понимание личного значения результатов (самооценка, самокоррекция);
- способность к организации самостоятельной познавательной деятельности.

Безусловно, не все студенты и не в полной мере демонстрируют эти качества. Кроме того, есть факторы, осложняющие учебный процесс: психологические особенности возраста; опыт учебной и педагогической деятельности с его стереотипами инокультуры, адаптация к новой языковой картине мира требует времени, а общая языковая подготовка по русскому языку к началу изучения языка специальности составляет всего 3-4 месяца. Студенты осознают, что для эффективного усвоения предлагаемого материала у них недостаточно знаний, а это рождает панику и страх. Следовательно, преподавателем должна быть выбрана такая стратегия работы, чтобы слушатели не только не испытывали стресс, а максимально осознанно и деятельно подошли к овладению новым материалом. Преподавателю необходимо использовать максимум средств, чтобы способствовать активизации потенциала личности студента.

Думается, подход к обучению со стороны преподавателя должен быть комбинированным с активизацией той или иной его стороны на разных этапах обучения. Не отказываясь от традиционной роли, когда педагог передает сумму знаний, формирует и контролирует приобретаемые студентами навыки и умения, приемлемо использование элементов личностно-ориентированного обучения. Данный подход создает условия для раскрытия личностного потенциала студента и способствует установлению партнерских отношений между преподавателем и студентом. Учитывая особенности данного контингента слушателей, изложенные выше, именно использование личностно-ориентированного обучения несет в себе залог будущего успеха. Охарактеризуем в общих чертах главные принципы этого дидактического подхода. Личностно ориентированное обучение позволяет посредством опоры на систему взаимосвязанных понятий, идей и способов действий обеспечивать и поддерживать процессы самопознания, самостроительства и самореализации личности студента, развития его неповторимой индивидуальности. Личностно-ориентированное обучение опирается на субъектный опыт – выясняется и учитывается эмоционально-ценностное отношение ученика к изучаемому материалу. Также ученик овладевает не только предметными, а общеучебными, в частности, организационными умениями: определяет содержание, цели, формы деятельности, рефлексивует и оценивает ее;

получает возможность влиять на ход учебной деятельности через выбор содержания обучения, форм и средств и т.п. Ученик учиться приобретает и применять знания самостоятельно. Думается, это в полной мере соответствует личностному потенциалу данных слушателей.

Каким мы видим алгоритм организации учебной деятельности с элементами лично-ориентированного подхода к обучению. Преподаватель вместе со слушателями определяет цели и задачи всего курса, в случае необходимости происходит их коррекция (в зависимости от объективных условий и уровня группы), происходит совместное планирование действий. Организация учебной работы происходит таким образом, чтобы студенты осознавали, что они делают и для чего. Непременным правилом является единство форм контроля и критериев оценки всех видов речевой деятельности на протяжении всего курса обучения. Необходимо, чтобы контроль стимулировал студентов к активной самостоятельной деятельности, к формированию адекватной самооценки. Логическим продолжением адекватной самооценки является умение корректировать свои действия, т.е. осознание того, как можно изменить эти действия, чтобы результат соответствовал требованиям.

При грамотно выстроенной стратегии работы результатом станет обострение внутренней мотивации студентов, проявление инициативы, овладение управленческим циклом, развитие воображения, образного мышления и речи, будет заложена прочная база для использования русского языка в сфере профессиональной деятельности студента, пополнения специальных знаний по предмету.

Как уже было сказано, при лично-ориентированном обучении важнейшей стороной учебной деятельности слушателя – иностранца является его самостоятельная работа. Исследователи [2;255] определяют самостоятельную работу как «целенаправленную, внутренне мотивированную, структурированную самим субъектом в совокупности выполняемых действий и корригируемую им по процессу и результату деятельность. Ее выполнение требует достаточно высокого уровня самосознания, рефлексивности, самодисциплины, личной ответственности, доставляет ученику удовлетворение как процесс самосовершенствования и самопознания». Мы согласны с мнением Алексева Н.А., что «компонентами организации самостоятельной познавательной деятельности являются внутренняя мотивация и наличие творческих умений. Последние характеризуются через умение самостоятельно мыслить, способность ориентироваться в новой ситуации, самому видеть проблему, вопрос, умение искать пути их решения, критичность ума» [1;38]. В плане организации самостоятельной работы студентов перед преподавателем стоят следующие задачи:

- обучить работе с учебником по языку специальности: с речевыми образцами, видами заданий, текстами, рисунками, картографическими пособиями (в случае необходимости);
- научить студентов рационально планировать самостоятельную работу во внеаудиторное время;
- формировать навыки и умения самостоятельного изучающего и ознакомительного чтения;
- научить общим приемам работы с текстом;
- ознакомить с приемами краткой и рациональной записи (выписки, планы, тезисы, конспекты, рефераты; сокращения слов);
- познакомить с общими приемами поиска дополнительной информации в различных источниках.

Будущим магистрантам необходимо осознать, что научный стиль речи – новый для них функциональный стиль неродного языка – обладает характерными особенностями во всех языках, в том числе их родном. Именно фактор сопоставления, сравнения способен сгладить «острые камни» неизвестной, чужой языковой картины мира. Ведь сама сфера изучения близка им и понятна. Обучение языку специальности осуществляется на материале функционального стиля, обслуживающего учебно-профессиональную сферу общения, т.е. на

материале научного стиля речи. Принципы и способы организации обучения должны учитывать особенности данного стиля литературного языка, к ним относятся: строгий отбор языковых средств, стремление к нормированности речи, монологический характер.

Обозначим цели обучения языку специальности на данном этапе обучения (общий языковой уровень владения русским языком – А2).

1. Развитие практических навыков и умений распознавания и использования в устной и письменной речи структурно-семантических моделей, характерных для научного стиля речи разного профиля.
2. Формирование механизмов конструирования устного монологического высказывания, куда входят умения использовать способы переработки и хранения полученных языковых знаний, умения осознанного использования языковых знаний в заданных речевых ситуациях, умения свободно манипулировать языковым и речевым материалом.
3. Развитие и совершенствование навыка ведения диалога по предложенной теме.
4. Закрепление навыков устной речи в письменной форме (составление конспектов, рефератов, выступлений, докладов и проч.).

Объектом изучения в курсе научного стиля речи является структура и содержание типов научного монологического высказывания, стилевые и коммуникативные особенности конкретного типа монолога, языковые средства, характерные для устных жанров научной речи.

Очевидно, что в ходе овладения языком специальности основополагающим видом речевой деятельности является чтение. При обучении чтению рекомендуется:

- развивать все виды чтения, отдавая предпочтение изучающему виду (для этого предлагается формулировать часть заданий с опорой на ознакомительный вид чтения), просмотровому виду чтения;
- вводить упражнения с грамматической направленностью для изучения и закрепления определенного грамматического явления;
- разделять работу с текстом на несколько этапов: снятие лексико-грамматических трудностей, собственно чтение, проверка понимания содержания, закрепление грамматического материала.
- использовать тестовые задания в качестве проверки понимания.

Обучение языку специальности будущих магистрантов имеет специфические особенности, так как обучение ведется на неродном языке, которым они параллельно овладевают. Данные слушатели ориентированы на определенную профессиональную область и имеют национально-специфический опыт учебной и профессиональной деятельности. Процесс освоения новой языковой картиной мира сопровождается высокой мотивацией. Создание оптимальных психологических условий, использование адекватной методики в работе, учет личностного потенциала слушателей позволит сформировать основы коммуникативной компетентности студентов в профессиональной сфере, будет способствовать реализации их профессиональной мотивации.

ЛИТЕРАТУРА

1. Алексеев Н.А. Личностно-ориентированное обучение: вопросы теории и практики: Монография. – Тюмень, 2006. – 332с.
2. Зимняя И.А. Педагогическая психология. Изд. Второе, дополненное, исправленное и переработанное. – М. – Логос, 2000. – 384с.

ҚАЗАҚ ТІЛІНІҢ ПРАКТИКАЛЫҚ САБАҚТАРЫНДАҒЫ ТІЛ ҰСТARTУ ЖАТТЫҒУЛАРЫ

Г.Ә. Машинбаева

Mashinbayeva G.A.

In the article are examined classification and different types of exercises on the lessons of the Kazakh language as foreign.

Тіл үйрету сабақтарының ең маңызды құрамдас бөлігінің бірі - тіл ұстартуға қатысты жаттығулар болып табылады. Аталған жаттығулар тіл үйрету сабақтарының екі кезеңінде басым қолданылады. Бірінші грамматикалық білім алған кезден соң материалдарды бекіту мақсатында, бірден қолданылып отырылады және екінші тіл үйрету орындарында студенттердің грамматикалық сабақтардан алған білімдерін шыңдауға арналған "Әлеуметтік кеңістікте тілге бейімдеу" пәнінің барлық сабақтарында қолданылады. Бірінші топта қолданылатын жаттығулар тобына тілдік немесе аспектілік жаттығулар жатады, олар өз ішінен:

- а) Грамматикалық жаттығулар (мысалы: етістікті тиісті формада жазыңдар);
- б) Лексикалық жаттығулар (мысалы: сөздерді мағыналық топтарға топтап жазу, немесе тақырыпқа қатысты топтап жазу т.б.);
- в) Фонетикалық (сөздерді оқылу нормасына сай оқып шығу, айтылу тәсіліне қарай сөздерді топтау немесе дыбыстардың жіктелуіне қатысты топтау сынды бағыттарда беріледі).

1) Практикалық сабақтағы жаттығулар алғашқы сабақтарда фонетикалық жаттығулар ретінде беріледі. Мұнда студенттер түсіп қалған дыбыстарды орнына қою, жуан жіңішке дыбыстарды бөліп жазу, жуанның жіңішке түрін жазу сынды тапсырмаларды орындайды. Түсінікті болу үшін мысал ретінде көрсетуге болады:

1. Берілген дыбыстардың жіңішке сыңарын жазыңдар: О, А, Ұ, Ы;

Мұндай жаттығуларды бірнеше рет қайтара беруге болады. Алдымен бірінші нұсқада қазақ әліпбиіндегі орын тәртібімен берсек, яғни, бірінші А, содан кейін Ә, ал кейінгі жаттығуларда орын тәртіптерін ауыстырып берген жөн, себебі, кейде студенттер жуан жіңішке дыбыстарды айыра білмей тек автоматты түрде орын тәртібі бойынша жаза салуы мүмкін.

2. Бөлінген дыбыстарды жуан жіңішкелігіне қарай бөліп жазыңдар, оларды дауыстап оқып шығыңдар.-а, е, ө, о, ұ, ү, ы;

3. Белгілі бір дыбысы, айталық, л дыбысы бар сөзді теріп жазыңдар – алма, арман, ала т.б.

4. Қай сөз қате жазылған – кітәп, қарындаш, қалем т.б.

5. Дұрыс жазылған сөздерді табыңдар – аңшы, қарандаш, өшіргіш, өсімдық;

Келесі тіл ұстарту жаттығулары сөздерге арналады, мұнда студенттер сөздерді тақырыптық топтарға бөліп жазу тапсырмаларын орындайды. Бірқатар сөздер беріледі. Олардың ішінде әртүрлі әлеуметтік топтарға қатысты сөздер болады. Мысалы: *дәптер, орындық, даңғыл, көше, мұғалім, бор, асхана, ескерткіш*. Студенттер берілген сөздерді түсініп оқып оларды *қала, адам, дәрісхана* тақырыптарына топтап көрсетулері тиіс. Мұғалім аталған жаттығуларды орындағанда студенттердің бұл топтауды түсініп саналы түрде орындауларын бақылауы тиіс. Немесе осы мазмұндас тапсырмалар, сөздерді ауысып кеткен топтан алып өз тобына қосу тапсырмаларын да орындату лексикалық білімдерін тиянақтайды. Осы бөлімде оқытушы тіл үйренушілердің сөздерді үндестік заңын сақтап айту дағдыларын шыңдауы тиіс. Қазақ тіліндегі негізгі үндестік заңының сақталатындығына көз жеткізіп айту керек. Студенттер арасында *кітап, мұғалім, рахмет* сөздеріндегі жуан жіңішке буындардың болуы, бірақ айтылғанда бірыңғай жуан немесе бірыңғай жіңішке болып айтылу сынды құбылыстарға студенттер өз тараптарынан сұрақ тудыруы тиіс. Сол сәтте мұғалім бұл сөздердің біздің тілімізге енген кірме сөздер екенін түсіндіріп, олар бәрібір айтылуда қазақ тілінің үндестік заңына бағынып тұрғандығын ескертіп өту керек.

2) Орнына қойып айту жаттығуларын орындағанда студенттер хабарлы сөйлемдерден сұраулы сөйлемдер жасау, белсенді қолданылатын формалардың орнына сирек қолданылатын формаларды қолданып сөйлем құрастыру т.б. жұмыстарын орындайды.

3) Аударма жаттығулары – (жаттығулардың бұл түрі алған білімді тексеру мақсатында орындалады, белгілі сөйлемдер мен мәтіндерді аудару түрінде жүзеге асады). Бірақ тілді шет тілі ретінде оқыту сабақтарында аударма жасау жаттығулары студенттердің берілген мәтінді өз тілінде түсінуін қамтамасыз ету үшін жеке өз бетінше тапсырма ретінде беріледі. Себебі мұнда студент пен мұғалім бір-бірін түсінетін ортақ тіл жоқ. Сондықтан бұл жаттығу біржақты орындалады, студент тек өзінің түсінген, түсінбеген нәтижесін оқып отырған тілде жариялап отырады. Мұндайда әрбір берілген сөйлемнің мазмұнын мағыналас сөйлеммен айтқызу тапсырмаларын беруге болады.

4) Қосымшаларға қатысты жаттығулар. Жаттығулардың бір тобы қосымшаларға қатысты ұсынылады. Көпшілік жағдайда студенттер мұғалім түсіндіргенде қосымшалар туралы білімді дұрыс қабылдап отырғандай болады, бірақ оларды контексте қолданғанда қателер жібереді. Алайда бұл қателіктер автоматты түрде болуы мүмкін. Сондықтан олар әбден жаттыққанша жеке сөздерде, содан кейін сөз тіркестерінде содан кейін жеке сөйлемдерде, шыңдау жаттығуларын беруге тиіс.

5) Ұқсас жаттығулар (имитивті) – студент белгілі бір құрылымды меңгерген соң лексикалық бірліктерді осы құрылымға сай таңдап алып сөздер мен сөз тіркестерін, сөйлемдер құрастырып шығарады. Әрине, соңынан оларды мәтін ретінде берілген жаттығулар арқылы бір жинақтап беру керек. Тәжірибеде көрсеткендей кейде жеке сөйлемдермен берілген жаттығу жұмыстары студенттер үшін қызықсыз болуы мүмкін. Сондықтан алғашқы сабақтағы жаттығулар мазмұны студенттің өзінің өмірімен, ең қарапайым мысалдарымен берілгені дұрыс. Айталық, өзінің тобы туралы, отбасы, университеті, дәрісханасы, бөлмесі туралы айту. Себебі бұл тақырыптар шынайы, олардың жанына жақын. Бұл жеке көзқарас болғандықтан, бұл пікірмен көпшілік келіспеуі де мүмкін. Сонымен практикалық сабақтарда грамматикалық материалдарды жетілдіру мақсатында қолданылатын жаттығуларды жинақтап беретін болсақ, оларды былай көрсетуге болады:

Сөйлеу жаттығулары немесе шынайы коммуникативті жаттығулар – бұл жаттығулардың міндеті шет тілінің коммуникативті функциясын және коммуникативтілік қабілетті жүзеге асыру болып табылады (түсініп тыңдауды, сөйлеуді, оқуды, жазуды жүзеге асыру).

Сонымен тіл оқыту сабақтарында тапсырмалар жүйесін дұрыс құру ең маңызды мәселелердің бірі. Шетелдіктерге тіл үйрету сабақтарында жаттығу негізгі бірлік болып саналады. Сабақтың негізгі мазмұнын құрайтын жаттығу жұмыстары сапалы ұйымдастырылғанда, сабақ нақты бір жүйелілікке, тұтастыққа ие бола алады. Сабаққа тән ең маңызды қасиеттер оның көпжақтылығына негізделген логикалық қасиетін айтуға болады. Сабақ логикасының дәстүрлі қалыптасқан 4 аспектісі бар. Олар сабақтың ішкі мағыналық бөлігі болатын жаттығулардың дұрыс құралуына басшы, бағытшы бола алады. Олар мына аспектілер:

1. Сабақтың барлық компоненттерінің жетекші мақсатпен байланыстылығы, яғни *мақсаттылығы*.
2. Сабақтың барлық компоненттері пішіндерінің бір-бірімен сәйкес, бір-біріне бағынышты болуы, яғни сабақтың *бүтіндігі*.
3. Меңгерілетін тілдік материалдың топпен қозғалысқа түсуі, *сабақтың динамикасы*.
4. Сабақтағы оқу материалының мазмұн бірлігі немесе сабақтың *байланыстылығы*.

Сабақ өткенде кез-келген оқытушы сабақ құрылымының логикалық жүйесі сақталынуына назар аударып, оның сабаққа қатысты болуы керектігін іштей қадағалап отыруы тиіс. Сабақ үстінде жаттығуды өте ұзаққа созып жібермеу, бір жаттығуда болған тапсырманы келесі жаттығуда қайталамау сынды қабілеттер немесе шеберліктер оқытушыға тәжірибе нәтижесімен келеді. Сабақ динамикалығының нәтижесінде студенттер сабақтың

қалай тез өткендігін байқамай қалады. Бұл студенттердің мотивациясын қалыптастыруда маңызды факторлардың бірі болып табылады. Сабақ динамикалылығының дұрыс сақталуының келесі бір маңызды факторы – жаттығулардың бірізділік сақтауы. Жаттығулардың бірізділігін анықтау үшін меңгеретін материалдардың даму сатылары мен жаттығулардың түрлерін анық білу керек. Сабақтағы дағдылар мен іскерліктер үшін даму сатылары бірдей емес. Тілді шет тіл ретінде оқыту сабақтарының ерекшелігі сабақта орындалатын жаттығулар сабақ мақсатына қатаң түрде тәуелді болып келеді. Өзімізге белгілі сабақ мақсатын, оның құралдарын анықтайды, сондықтан жаттығу жұмыстары оқытудың құралдары ретінде мақсатқа сәйкес болуы тиіс. Енді оларға нақты тоқталып өтейік. *Жаттығулардың сәйкестілігі* – ол тіл оқытушыларды белгілі бір мінез бен қасиеттердің нәтижесінде нақты мақсаттарға жеткізетін ішкі мүмкіндіктер қабілеті. Жаттығуды сабақтағы сөйлеу, дұрыс айту, т.б. талаптарға сай құру жаттығу сәйкестілігі деп аталады. Мұнда оқытушы өзінің алдында отырған тіл үйренушілерге нені баса үйрету тиіс екендігін білгені жөн. Жалпы грамматиканы бергеннен кейін тіл үйренушілердің қай материалды қалай қабылдағанын есепке алып отыруы тиіс, бұл жаттығу мазмұнын күрделі немесе қарапайым етіп құру үшін нұсқау болады. Егер берілген грамматика практикада дұрыс қолданылмаса оқытушы сол білімді жетілдіру үшін көбірек тапсырмалар ұсынады.

Енді жаттығулардың сәйкестілігі қаншалықты күрделі екендігіне осы жерде оқытушы нені басшылыққа алғаны дұрыс деген мәселеге тоқталайық. Мысалы, студенттердің грамматикалық білімдерін қалыптастыруды мақсат ететін болсақ (етістіктің шақтарын оқытуда) оларға құрал ретінде қарапайым кестені ұсынамыз. Сөйлеу қабілеттерінің ішіндегі негізгі қасиеттердің бірі – автоматтылық, тұрақтылық, оралымдылық қасиеттер. Сабақта қолданылатын кестелер осы аталған қасиеттерді қалыптастыруға қабілетті ме? Кестелердің қызметін атап көрсетейік:

1. Сөйлемдерді құрылымға түсіреді.
2. Оларды құрылымға көп түсіреді, жылдам түсіреді.
3. Бір типті сөйлемдерді құрастырады.
4. Сөйлемнің мазмұнына бағыт береді.

Ендігі кезекте грамматикалық қабілеттерді қалыптастырушы үдеріс төмендегі кезеңдерден өтеді: қабылдау, ұқсастыру, лайықтыру, трансформация, қисындастыру.

Сабақта қолданылатын кестелер тіл үйренушілерге не береді, осыған тоқталып өтейік. Кестелерді пайдалану үдерісінде қабылдау сөйлеуге ұқсас емес, дыбыстау арқылы емес, көзбен қабылдау түрінде жүзеге асады, мұнда жаттығуларды орналастыру әрекеті болады, бірақ ол тілдік емес. Жоғарыда аталып өткен басқа кезеңдерде кесте сәйкестілігі нөлге теңестіріледі. Сөйлеу нұсқаулығын беруге болады (сөйлеу міндеті пайда болады), иллюстрациялық көрнекіліктерді пайдалану (шартты жағдаяттылық пайда болады), магнитофонды пайдалану (дыбыстық тірек пайда болады) және т.б. Мұндай жағдайда, нұсқау кестесінің сәйкестілігі бірден артады. Ол қабылдау, ұқсату, нұсқау кезеңдерінде мейлінше көп көрінеді. Бір жаттығуды түрлі шартпен, түрлі жағдай мен кезеңде әрқалай ұйымдастырып, мақсатқа лайық сан түрлі деңгейде қолданылуы мүмкін. Жаттығулардың сәйкестілігі сабақта мақсатқа жетудің ең алғашқы шарттарының бірі болып табылады. Енді материалды меңгеру сатыларында жаттығулардың түрлері мен типтеріне қатысты сұрақтарға қайта ораламыз. Сабақтағы дұрыс айту қабілеттерін қалыптастыру үдерісі бірнеше кезеңдерден өтеді:

1. *Материалды алғаш оқып, қабылдайтын кезеңі.* Бұл тұста екі міндет бар. Алдымен дұрыс айту құбылысының прагматикалық аспектісімен танысу, екінші – дұрыс дыбыстық бейне жасау. Дыбыстық бейне дыбыстық құбылысты таныстыру мен сезіну кезінде пайда болады.
2. *Ұқсастыру.* Дұрыс айту құбылысының прагматикалық аспектісі бекиді, ол жеке сөйлеу тәжірибесінде танылады. Сөйлеу бірліктерінің сөйлеуге қатысты қозғаушыларының образдары бекітіледі. Сөйлеуге шығару қабілеті қалыптасады. Естуді бақылау ісі пайда болады және қайта байланыс жасаудың әлеуметтік формасы дамиды.

3. *Түсініп-жіктеу*. Бұл кезеңде дыбыстың жіктеу мағынасын түсіну және басқа дыбыстау құбылыстары жүргізіледі. Уақытша байланыс шоғырлануының нәтижесінде артикуляция операциясы пайда болады. Оны сыртқа шығару қабілеті бекиді.

4. *Оқшауланған репродукция*. Сөйлеу құбылыстарын мақсатты қолдану негізінде оның артикуляция мен бірлікте прагматикалық мағынасы туындайды. Кері байланыстың элеуметтік формасы бекиді.

5. *Құрастыру*. Бірінен кейін біріне мақсатты түрде жаттығулардың құрастырылып отырылуынан сабақта орындалатын барлық тапсырмаларға қатысты жұмыс операциялары беки түседі.

Қазақ тілін шет тіл ретінде оқыту сабақтарының басты мақсаты сөйлеуге шығаруды жүзеге асырушы бірлік жаттығу жұмыстарының жүйесін дұрыс құру болып табылады. Сондықтан сабақта орындалатын жаттығу жұмыстарының құрылымы туралы олардың сауатты құрылуы басты назарда болуы тиіс. С.Ф. Шатилов жаттығуды оқу жағдайында бір немесе бірнеше операциялардың сөйлеу неесе тіл саласында арнайы орындалу деп түсіндіреді [1]. Тіл оқыту сабақтарында жаттығулар бірнеше компоненттерден тұрады:

1. Тапсырма, нұсқау, мақсат.

2. Оқу материалын арнайы ұйымдастыру.

3. Белгілі бір әрекетті міндеттеп орындау, белгілі тақырыпты меңгерту үшін бір әрекеттің жаттығуларда бірнеше дүркін қайталануы.

4. Жаттығудың сәйкестігі: жаттығудың сәйкестігі оның сапасының мақсатқа бағытталуын білдіреді, әрбір сөйлеу міндеті жаттығуды орындаған сайын жүзеге асып отырады.

Анықтамада сәйкестіктің мынадай алғышарттары бар:

1. Қабілетті дамытатын механизмдер мен сапалар.

2. Дағдыны қалыптастыратын сапалар.

3. Дағдылар мен шеберліктерді сенімді түрде қалыптастыру шарттары.

4. Жаттығуды ұйымдастыру шарттары.

Жаттығуды жетістігіне негіз болатын жаттығуды орындау шарттарына студенттің қабілеті, дағдылар мен шеберліктерді қалыптастыру деңгейі, өмір тәжірибесі, қызығушылығы, тіл үйренуге деген көзқарасы, өз тобындағы студенттер алдындағы сөйлеу статусы қатысты. Әдістемелік әдебиттерге шолу жасағанмызда жаттығуларды жіктеуге қатысты мақсаттар, міндеттер, жаттығулар рөлі әртүрлі қырынан қарастырылып келеді. Сондықтан олардың типологиясы мен классификациясы да бірдей емес. Ең алдымен оқу материалын меңгерту мақсатына қарай жаттығуларды сөйлеуге дейінгі (дайындық) яғни аспектілік қабілеттерін қалыптастыру (фонетикалық, грамматикалық, лексикалық) және тілдік форманы меңгеру жаттығулары деп бөледі. Айталық, сөйлеу жаттығулары деп аталатын жаттығуларда түсініп тыңдауға қатысты, сөйлеуге қатысты, оқу мен жазуға қатысты жаттығу түрлерін қамтиды. Сабақта қолданылатын жаттығулар орындау әдісіне, сөйлеуге дейгейіне қарай жаттығулар беріледі. Немесе сөйлеу жаттығулары бір немесе екі тілді, тілдік немесе тілдік емес, ауызша және жазбаша болып бөлінеді. Тілдік емес деп аталатын жаттығу түрлері көрнекі құралдардың көмегі арқылы беріледі. Жаттығу жұмыстары оны орындаушы адамдардың қатысуына қарай: жеке, топтық, жұптық болып бөлінеді. Жаттығулардың келесі жіктелуі олардың қайда орындауға тиісті екендігіне қатысты дәрісханалық немесе үйге берілетін жаттығу түрлеріне бөлінеді. Жаттығулар берілу мақсатына, яғни нәтижесіне қарай, жаттықтырушы немесе бақылау жаттығулары болып бөлінеді. Жаттығу жұмыстары сабақта берілетін материалдар жұмысына қарай, айталық, мәтінмен жұмысқа қатыстырылған жаттығулар мәтіналдындағы жаттығулар, мәтіндік жаттығулар немесе мәтінішіндегі жаттығулар, мәтіннен соңғы жаттығулар болып бөлінеді. Жаттығулар мақсаты мен міндеттеріне, жоғарыда көрсетілгендей түрлі критерийлерге қатысты жіктелуі бірдей емес. Жаттығулардың жіктелуіндегі тілдік емес деп жіктелудің орнына Г.В. Рогова сөйлеуге қатыссыз жаттығулар деп алады, яғни ол тілдік және тілдік емес деудің орнына сөйлесімдік және сөйлесімдік емес жаттығулар деп атағанды дұрыс

санайды [2]. Тілді шет тіл ретінде оқытуда басшылыққа алынатын коммуникативті практикалық мақсаттарға сәйкес жаттығу жұмыстарын үш топқа сыйыстырып көрсетуге болады:

1. Коммуникативті емес жаттығулар – жаттығулардың бұл типі тілдік материалды (грамматикалық, лексикалық, фонетикалық) терең түрде меңгеруге қатысты орындалады. Бұл топқа қатысты жаттығулар былайша жіктеледі:

Сөйлеу жаттығулары шығармашылыққа бағытталған, түрлі деңгейдегі өз ойларын сыртқа шығаруға бағытталған тапсырмалардан тұрады. Олардың жалпы сипаты – жағдаяттық, мотивтілік (олар тіл оқушылардың мотивін қамтамасыз ету тиіс). Е.И. Пассов шет тілін оқыту әдістемесінде аталған жаттығуларды үш топқа бөліп қарастырады:

1. Белгілі бір мазмұнды жеткізу: мазмұндау, берілген мәтіннің мазмұнын негізгі деген қысқаша бөліктерге бөліп таңдап алып мазмұндау, нақты бір мазмұнды аударма жасау арқылы жеткізу немесе нақты бір мәтін бойынша көрініс жасап көрсету т.б.

2. Белгілі бір нысанды сипаттап айту: қарапайым ғана нысанды сипаттап, суреттеп айтып беру, шынайы көріністі суреттеу.

3. Сөйлеу – шарттық жаттығулар немесе шарттық коммуникативтік жаттығулар [3].

Шарттық тілдік жаттығулар жағдаяттық болуы шарт. Ол оқытушы мен студенттің кез-келген репликасы жағдаятпен, әңгімелесуші адамның іс-әрекетімен сәйкес келуі тиіс. Олар сабақта мақсатқа бағыттауды қамтамасыз етеді, олар үшін форма жасау маңызды емес.

ӘДЕБИЕТ

1. Шатилов С.Ф. Методика обучения немецкому языку в средней школе – М.,1986.
2. Рогова Г.В. и др. Методика обучения иностранным языкам в средней школе Г.В. Рогова, Ф.М. Робинович, Г.Е. Сахарова.– М.: Просвещение, 1991. –187 с.
3. Пассов Е.И. Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению. –2-е изд. – М.: Просвещение, 1991. – 223 с.

ОБУЧЕНИЕ АУДИРОВАНИЮ КАК ОДНА ИЗ КЛЮЧЕВЫХ ПРОБЛЕМ РКИ

Л.Ю. Мирзоева

Mirzoyeva L.Yu.

The article is dedicated to the problem of listening skills development in course of teaching Russian as a foreign language. The author analyzed some authentic materials which were used in the process of study for student of C1-C2 levels.

Key words: listening skills, authentic materials, background knowledge.

Как указывают М. Баласанян и И. Курдадзе, «аудирование – это рецептивная деятельность, представляющая собой одновременное восприятие и понимание звучащей речи. Процесс восприятия состоит из анализа и синтеза разноуровневых языковых единиц (фонем, слов, предложений), в результате чего происходит преобразование воспринятых звуковых сигналов в смысловую запись, т.е. наступает смысловое понимание. Достижение современной психолингвистики показывают, что как вид речевой деятельности обеспечивается механизмом кратковременной и долговременной памяти, механизмом антиципации и осмысления» [1].

Аудирование может рассматриваться с позиций методики обучения русскому языку как иностранному и в качестве цели, и в качестве средства обучения. Так, безусловно, навыки аудирования, которые являются рецептивными и репродуктивными в своей основе, служат, в свою очередь, базисом для продуцирования речи и являются тем необходимым

компонентом коммуникации, который обуславливает ее двусторонний характер. В то же время в методической литературе аудирование зачастую рассматривают как «процесс, состоящий из одновременного восприятия языковой формы и понимания содержания слышимого сообщения» [2, с.31].

По С.В. Тиминой, в процессе аудирования выделяются словесное и предметное понимание, причем первое из них опирается на речевой опыт студентов, второе же базируется на жизненном опыте и фоновых знаниях, в том числе – и знаниях в области ситуаций общения. С.В. Тимина указывает и на то, что при обучении иностранному языку (в том числе – и русскому языку как иностранному) «конечной целью является выработка таких аудитивных умений, при наличии которых не расчленились бы форма и содержание воспринимаемого высказывания» [3, с. 55].

О важности обучения аудированию свидетельствуют и статистические данные, приводимые З.А. Кочкиной: 70% бодрствования человек проводит в речевом общении; при этом на письмо приходится 9% времени бодрствования, на чтение – 16%, на говорение – 30% и на аудирование – 45% времени [4, с.162].

Исходя из всего вышесказанного, необходимо выстраивание обучения аудированию как одного из важнейших компонентов РКИ; при этом очевидна необходимость системного подхода к отбору и организации материала для аудирования, а также к формированию целостного подхода к процессу аудирования. Отметим, что, если для уровней А1, А2, В1 и В2 в рамках любого из учебных комплексов существуют готовые материалы для аудирования, и задача преподавателя – организация и контроль за процессом аудирования, а также обеспечение мотивации студентов и внедрение креативных элементов в данный компонент курса, то на уровнях С1-С2, по нашему мнению, предпочтительнее использование аутентичного материала. Ниже мы рассмотрим само определение аутентичного материала; но прежде всего мы считаем необходимым остановиться на тех факторах, которые определяют обучение аудированию как необходимый компонент РКИ, целью которого является формирование одной из ключевых компетенций. Итак, что необходимо учитывать как при подготовке комплекта аутентичных материалов, так и в процессе выработки навыков аудирования?

Прежде всего, это психологические механизмы аудирования, которые неоднократно рассматривались исследователями ([1], [3] и пр.) Во-вторых, в центре внимания должны быть и объективные трудности в процессе аудирования (в частности, помимо учета помех различного рода, необходимо принимать во внимание и трудности восприятия, связанные с семантизацией лексических единиц, а также проблемы, связанные с вычленением отдельных лексических единиц в потоке звучащей речи). Критерии отбора материала для аудирования также являются одной из важнейших проблем, возникающих в ходе преподавания русского языка как иностранного на уровнях С1-С2: как мы уже говорили выше, в данном случае предпочтительнее аутентичный материал. Это обусловлено тем, что специально подготовленный учебный материал, как правило, подвергается адаптации, а на данном уровне студенты вполне справляются (и с большим интересом работают) с материалом неадаптированным. В связи с этим, безусловно, необходимым звеном работы является подготовка системы упражнений на развитие навыков аудирования, базирующейся на более широкой системе работы с аудио- и видеоматериалами.

Безусловно, в качестве образца для подготовки аудиоматериалов можно взять учебные подкасты. Использование подкастов в целом является весьма продуктивным инновационным методом, который уже обрел свое место в системе обучения аудированию. Подкасты – звуковые или видеофайлы, создаваемые в стиле радио- и телепередач и размещаемые в системе Интернет. О значении данного термина пишет, в частности, Н.В. Гончаренко [5]: термин «подкастинг» (podcasting) приобрел следующее значение: «это способ распространения звуковой или видеоинформации в Интернете». Учебные подкасты можно найти, используя сайты институтов, университетов, образовательных центров, а

также различные подкаст-терминалы (Институт русского языка им. Пушкина, МГУ, МАДИ, Learn Russian for free, Have fun with Russian, RussianPod, блоги Russian Language Podcast, Taste of Russian и др.)

Удобство учебных подкастов для целей тренинга заключается в том, что они начитываются значительно *медленнее*, более отчётливо, чем это имеет место в аутентичном материале. Помимо этого, необходимо подчеркнуть, что части учебного подкаста – короткий аудиоматериал (1-4 минутная запись звучащей речи) и лингвосемантический комментарий (чего обычно нет в аутентичном материале).

Обратимся теперь к аутентичным материалам для аудирования, потенциал которых, по нашему мнению, достаточно высок как в сфере обучения аудированию, так и в области контроля (аутентичный звучащий текст вполне пригоден и для определения уровня компетенции в сфере аудирования, а также определенных составляющих лингвокультурологической компетенции).

Аутентичные аудио и видеоматериалы, которые мы предлагаем рассматривать как основу для обучения аудированию для уровня С1-С2, – это материалы, которые создавались в стране изучаемого языка и предполагались для использования носителями языка. В их число включаются:

- новости;
- научно-популярные передачи и фильмы;
- различные телевизионные передачи;
- рекламные материалы;
- фрагменты художественных фильмов;
- мультфильмы;
- интервью с деятелями культуры и искусства.

В нашем случае были избраны аутентичные тексты, достаточно сложные для восприятия в связи с тем, что они

- требовали определенного уровня фоновых знаний (в частности, знаний из сферы истории);
- предполагали наличие достаточно высокой лингвокультурологической компетенции;
- базировались на умении студентов воспринимать детали семантики звучащего текста (в частности, на умении оперировать прямым и переносным значением лексической единицы, представленной в звучащем тексте).

При использовании аутентичного материала очень важно, как это традиционно предлагают и отечественные, и зарубежные методисты, разбить работу над текстом на три этапа:

- 1) до прослушивания (подготовка студентов к слушанию);
- 2) во время прослушивания (в фокусе внимания находится звучащий текст);
- 3) после прослушивания – выход в коммуникацию (устную или письменную)

В качестве аутентичного материала нами использовались рекламные ролики банка «Империал», созданные Т. Бекмамбетовым. Причин для такого выбора аутентичного материала было несколько:

- высокая степень компрессии информации, наличие имплицитной информации, и, следовательно, необходимость ее декодирования;
- высокий культурный потенциал звучащего текста;
- наличие интересного, мотивирующего видеоряда, способного также выполнять функции зрительной опоры и дополнительного источника невербальной информации;
- специфика интересов и уровня аудитории.

В ходе предтекстовой работы представлялось необходимым актуализировать имеющиеся знания относительно персонажей, поставленных автором в центр короткого, но информативно насыщенного ролика (1-1,5 мин.). Так, фоновые знания относительно таких персонажей русской истории, как Екатерина Великая, Александр Суворов, и пр., должны

были быть актуализированы, т.к. имплицитно подаваемая оценочная информация базировалась именно на них, и без данного информационного пласта даже при 100% понимании семантики звучащего текста его прагматический план мог ускользнуть от слушателя.

В ходе самого этапа слушания акцент ставился на семантике звучащей речи; послетекстовый же этап работы имел целью выявление степени понимания как семантической, так и прагматической информации (в частности, весьма показательным был анализ эффекта, возникшего при столкновении значений слова *звезда*= *орден* и *звезда (на небе)* («А чего это граф Суворов ничего не есть? - Так ведь пост, матушка! До первой *звезды* нельзя... - *Звезду* графу Суворову Александру Васильевичу!») Известно, что юмор представляет собой особую трудность при восприятии текста на иностранном языке; еще большую трудность он представляет, если перед нами не написанный, а звучащий текст.

В целом, в ходе анкетирования использование аутентичных текстов в качестве материала для аудирования (как тренингового, так и контрольного) было положительно оценено студентами. Особо следует отметить высокую оценку мотивирующего потенциала аутентичного материала (более 60% учебной группы). По нашему мнению, это подчеркивает необходимость подготовки специального аудиоприложения, целиком основанного на аутентичном материале, для использования в аудитории с уровнем С1-С2. Возможно также создание подкастов, основанных на аутентичном материале, что явилось бы значительным шагом в инновационном методическом оснащении для выработки одной из самых проблемных компетенций в обучении РКИ.

ЛИТЕРАТУРА

1. Баласанян М., Курдадзе И. Обучение аудированию студентов-иностранцев на занятиях по РКИ. Электронный ресурс. Режим удаленного доступа: URL <http://gisap.eu/ru/node/4163?destination=node%2F4163>.
2. Глухов Б.А., Щукин А.Н. Термины методики преподавания русского языка как иностранного: Словарь. – М.: Русский язык, 1993. – 369 с.
3. Тимина С.В. Методика обучения иностранных студентов аудированию на материале языка специальности (на этапе вводно-предметного курса). – Дисс. канд. пед. наук. - Нижний Новгород – 2003.
4. Кочкина З.А. Понимание звучащей речи (обзор американских работ) // Вопросы психологии. – 1963. - №3. – С. 161 – 167.
5. Гончаренко Н.В. Информационные технологии в обучении аудированию на занятиях по русскому языку как иностранному.
6. http://sociosphera.com/publication/journal/2014/165/informacionnye_tehnologii_v_obuchenii_a_udirovaniyu_na_zanyatiyah_po_russkomu_yazyku_kak_inostrannomu/.

ҚАЗАҚ ТІЛІ ОҚУЛЫҒЫ

Г.Ә. Мұсаева

Аннотация. В статье описываются концептуальные основы создания учебника казахского языка как иностранного: «Казахский язык: базовый уровень». Разработанные автором ключевые принципы построения учебника определяют его структуру и содержание. Цель учебника – формирование коммуникативной, лингвокультурологической, социолингвистической компетенции инофона. Учебник отличается особым видением грамматического материала с позиции структурного построения простого казахского предложения, теоретически обоснованного в многочисленных научных трудах автора, а также практически апробированного многолетней работой в иностранной аудитории.

Жалпы тіл білімінде тіл меңгеру теориясы мен практикасын заман талабына сәйкес қарқындалу мен жетілдіру күн тәртібіндегі мәселелердің бірі. Қазақстан Республикасының мемлекеттік тілді оқытудың сапасын жақсарту, жаңа технологиялар мен әдіс-тәсілдерін қалыптастыруға бағытталған бағдарламаларына сәйкес, қазақ тілін екінші тіл ретінде меңгеру теориясы, әдістемесі бойынша жазылған қандай-да болсын еңбектер бүгінгі таңда шын мәнінде өзекті болып отыр.

Әдіскер зерттеушілердің бұл мәселені шешуі үшін көптеген мақсаттар мен міндеттерді саралап нақтылауы тиіс. Бұл мақалада қарастырылып отырған оқулық қазақ тілін шет тілі ретінде оқытуға арналған. Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінде тілдік дайындық бірінші семестрде 330, екінші семестрде 304 сағатты құрайды. Мұның ішінде I-семестрде тілді меңгерудің А1 деңгейіне 168 сағат, А2 деңгейіне 162 сағат бөлінсе, II-семестрде меңгерудің В1 деңгейінің бастапқы кезеңіне 304 сағат беріледі. Тілді екінші жыл меңгерушілерге В1 деңгейді жалғастырып оқып, II- семестрде В2 деңгейіне жалғаса алады. Біз ұсынып отырған оқулық аталған оқу орнында тіл меңгерудің А1, А2 және В1 деңгейінің бастапқы бөлігін, яғни тіл меңгерудің бірінші жылын құрайды.

Қазақ тілін шет тілі ретінде үйренетін оқушы кең көлемдегі құзіреттіліктерді меңгеруі тиіс. Осы орайда тіл оқыту оқулықтарын жазудың да тұжырымдамалық (концептуалдық) негізін ажыратып, нақтылау – мақаламыздың мақсаты. Тұжырымдамалық негіз оқулықты жан-жақты сипаттағанда анықталады. Олар: оқулықтың құрылым ұстанымдары, тілдік білімнің сұрыпталу ұстанымдары, оқулықтың ғылыми-әдістемелік ұстанымдары, таңдап алынған тілдік материалдың мазмұнына әсері және оқулықты қолдану талаптары [1]. Шет тілі ретіндегі оқулықта тілді одан әрі тереңдете меңгеруді қамтамасыз ететін тілдік білімнің негізі қалануы тиіс. Олай болса, оқулықтың негізгі идеясын оның мазмұны мен құрылымы анықтайды. Мазмұн мен құрылымның бірлесе жұмыс істеуі, бірін-бірі толықтырып отыруы оқулыққа қойылатын негізгі талаптардың бірі. Осыған байланысты шет тілі ретіндегі оқулық жазудағы негізгі ұстанымдарды саралап көрелік [2;3;4].

1. *Оқулықтың ғылыми ұстанымы.* Таңдап отырған оқулығымыз тіл үйренушінің коммуникативтік құзіреттілігіне қол жеткізу үшін әлеуметтік-мәдени, тілдік, сөйлеу құзіретін қалыптастыруға бағытталған жалпыға қолжетімді ғылыми тілдік білімдерді жинақтайды. Яғни осы деңгейге қажетті грамматикалық білім мен сөйлеу материалдарын сұрыптап, арнайы ғылыми-теориялық ұстаныммен құрылған алгоритммен ұсынады.

2. *Жүйелілік ұстанымы.* Оқулық негізгі тілдік қарым-қатынастың әлеуметтік-тұрмыс, әлеуметтік-мәдени салалары бойынша материалдардың тақырыптық топтастырылу әдісімен құрылуы тиіс. Ұсынылған оқулықта әр сабақтың құрылымы қарапайымнан күрделіге ұстанымы бойынша жүйелі кезеңдерден құрала отырып, оқулықтың өн бойындағы берілетін материалдың спиральды дамуын қамтамасыз ете алған. Оқулық лексикалық блоктардан, оны іштей ашу үшін таңдап алынған тілдік міндеттерден және оған қажетті грамматикалық материалдан, оларды бекітуге арналған жаттығулар жүйесінен тұрады. Мұндай ұстаным оқулықтың бірізділік құрылымына қол жеткізген.

Оқулық құрылымындағы тағы бір маңызды нәрсе әрбір жаңа грамматиканың білетін лексиканың көмегімен ұсынылуы. Бұл жаңа грамматиканы меңгергенде тіл үйренушінің ойының шашырамай, тек бір мақсатты көздеуіне қол жеткізеді. Білетін сөздермен жаңа грамматиканы түсіну жеңілдірек.

3. *Түрлі әдістемелік тәсілдерді қолдану ұстанымы.*

Біріншіден, *коммуникативтік құзіреттілік* тәсіл. Екінші тілдің немесе шет тілінің қарым-қатынастық, яғни функционалдық қызметін оқыту. Оқулық сөйлеу әрекетінің төрт түрі: тыңдалым, оқылым, жазылым, айтылымды (диалогтық және монологтық) оқыта отырып, *коммуникативтік құзіреттіліктің лингвистикалық* (грамматикалық білім және сөздік қор), *әлеуметтік лингвистикалық* (тілдік қарым-қатынасқа түсу үшін мақсат пен жағдаятқа сай тілдік формаларды таңдай білу), *дискурстық* (коммуникативтік

айтылымдарды түсіну және соған сай тілдік құралдарды таңдап қолдана білу), *стратегиялық* (вербалды, вербалды емес құралдарды қолдана білу), *әлеуметтік-мәдени* (осы тілде сөйлейтін халықтың әдет-ғұрпын, мәдениетін білу) сияқты негізгі түрлеріне дағдыландыру және қалыптастыруға арналған.

Екіншіден, жеке тұлғаға бағытталған тәсіл – жеке тұлғалардың әлеуметтік – мәдени, эмоционалдық ерекшеліктерін ескере отырып жекелік жұмыстармен қамтамасыз ету. Бұл жұмыстар оқулықтағы берілген жаттығулар жүйесінің алуан түрлілігімен анықталады. Жаңа тілде қарым-қатынас практикасы үшін берілген тапсырмалардың саны мен түрінің көптігі, тапсырмаларды орындаудағы коммуникативтік талаптың нақты қойылуы, сөйлеу жағдаяттарына орай лексика грамматикалық құрылымдардың таңдап алынуы мен реті дәлел бола алады [5].

Үшіншіден, құрылымдық тәсіл. Оқулықтағы грамматикалық білімді неғұрлым азайта отырып сөйлеу құрылымдарын көбейту. Берілген құрылымдар: модельдер, сөйлеу үлгілері, сөйлем типтері сияқты дайын формалдық құрылымдармен жұмыс істеу. Оқулық коммуникативтік мақсатта жазылғандықтан, қажетті тілдік материал қарапайымнан басталып біртіндеп күрделенген.

4. *Кешенділік ұстанымы.* Бір оқулықта сөйлеу тілінің бүкіл аспектісі тыңдалым, оқылым, жазылым, сөйлесім бір-бірімен байланыста қамтыла отырып, грамматикалық, лексикалық, фонетикалық жаттығулардың берілуі. Сондай-ақ бұл кітап әрі оқулық, әрі жұмыс дәптері, әрі грамматикалық анықтағыш, әрі сөздік. Мұнда оқулыққа тән лексикалық материал, грамматикалық материал және оны бекіту сияқты барлық ұстаным сақталған. Мұнда оқулық тіл меңгеруші тілді меңгеру үдерісінің логикасын үзбеу мақсатында арнайы тапсырмалармен жұмыс дәптері қызметін де атқарады. Бұл әсіресе тілдік материалды қалыптастырып, дағдылануда жиі беріледі. Тіл үйренудегі бұл тиімді әдіс тіл үйренушінің өзінің коммуникативтік міндетін өзі шешуіне жол ашқызады.

Оқулық тіл үйренудің іргесін қалау үшін жазылғандықтан *әмбебап* қызметін атқарып тұр. Яғни оқулық қазақ тілін терең және қарым-қатынастың барлық саласында еркін сөйлеймін деуші азаматтардың барлығына арналып жазылған. Оқулықтың құрылу әдісі қазақ тілін шет тілі ретінде меңгеруге де, екінші тіл ретінде үйренуге де қолайлы. Сондай-ақ оқулық аралық тілдің көмегінен беріледі. Бұл алғашқы күннен бастап дәрісханада оқытушы мен үйренушінің тілдік қарым-қатынас жасауына ықпал жасайды. Минималды лексикадан бастап сабақ сайын артып отыратын білімді тіл үйренуші тек қазақ тілінде қарым-қатынас жасау үшін қолдануға тырысатын болады. Шағын ортада өз ойын жеткізіп үйренген тіл меңгеруші сабақтан тыс уақытта да емін-еркін сөйлеуге қатыса алатыны белгілі. Оқулық тілді шет тілі ретінде меңгеру әдістемесіндегі «тілді сол тіл туралы айтып үйрету емес, тілді сол тілде үйрету керек» деген қағидамен жазылған.

Бесіншіден, оқулықта ғылыми зерттеу мен практиканың ұштасуы. Тілді меңгеру үдерісін қарқынды және жеңілдету үшін грамматикалық білімнің қызмет ету жүйесінің алгоритмдік қадаммен берілуі «Қазақ тіліндегі жай сөйлемдерді меңгеру динамикасы» (2013) атты ғылыми еңбекте жан-жақты зерттелген [6]. Ұсынылып отырған оқулықта грамматикалық білім арнайы модельдердің көмегімен беріледі. Әр сабақта берілген грамматикалық модель оқулық соңында жинақталып қазақ тіліндегі сөйлемдердің интегралды стеммасы ретінде үлкен кестемен беріледі. Бұл кестеден оқулық бойында оқылған базалық грамматиканың жұмыс істеу ұстанымдарын оңай көруге болады. Кесте бойынша оқулықпен таныс тіл үйренуші сөйлем құрылымын тез түсініп, өзіне қажетті айтылымды құра алады.

ҚР халықаралық аренаға қарқындап шығуына байланысты Қазақстанның саяси, ғылыми, мәдени, экономикалық т.б. салалары бойынша байланыс жасауға қызығушылығы артып отырған шетелдік азаматтардың қазақ тілін үйренуге деген сұранысы, сондай-ақ тілдің мемлекеттік дәрежесі, Елбасының үштілді дамыту бағдарламасы оқулықтың өзектілігін анықтайды.

Оқулықтың жаңашылдығы және қолдану аясы: біріншіден, оқулық қазіргі шет тілдерін оқыту әдістемесі негізінде жазылғандықтан, оны шетелдік немесе жергілікті жоғары сынып оқушыларынан бастап ересек азаматтарға дейін пайдалана алады. Екіншіден, оқулықта қолданылған грамматикалық білім берудің алгоритмделген әдісі ғылыми жұмыста теориялық жағынан негізделіп, практикада қолдануда тиімді екендігін көрсетті. Яғни тіл үйренудің қажетті деңгейіндегі грамматикалық білім қарым-қатынастық мақсатта сөйлем құрылым негізінде арнайы қадамдарға бөлініп тілдік материалдармен бекітіліп отырылады. Үшіншіден, оқулық өзі ұсынған деңгейдегі грамматикалық білім, лексикалық білім, тақырыптық айтылымдарды толық қамти алған.

Оқулықты талдау үшін бұл басылымның негізгі құрылымдық параметрлерін көрсете алатын бірқатар дидактикалық және әдістемелік ерекшеліктері ұсынылады. Бұл параметрлерге оқу жүйесінің бүкіл компоненттерінің өзара сабақтастығы, оқулық мазмұнының оқу үдерісінің талаптарына сай болуы, қойылған мақсаттың және нысананың нақтылығы, оқулықтың негізінде жатқан оқыту әдісі жатады [7, с. 85–86]. .

Аталған оқулық жоғарыда аталған ұстанымдар мен тәсілдерді қолдана отырып жазылған.

ӘДЕБИЕТ

1. Гез Н.И. и др. Методика обучения иностранным языкам в средней школе / Н.И. Гез, М.В. Ляховицкий. – М.: Просвещение, 1982.
2. Демьяненко М.Я. Основы общей методики обучения иностранным языкам / М.Я. Демьяненко К.А. Лазаренко и др. – Киев: Высшая школа, 1976.
3. Колесникова И.Л. Англо-русский терминологический справочник по методике преподавания иностранных языков: справочное пособие. – М.: Дрофа, 2008.
4. Пассов Е.И. Основы коммуникативной методики. – М.: Просвещение, 1989.
5. Сметанина М. Н. Английский язык. Базовый курс: учебное пособие для студентов-заочников 1–2 курсов неязыковых факультетов педагогических вузов. – Челябинск: Изд-во Челяб. гос. пед. ун-та, 2010.
6. Мұсаева Г. Қазақ тіліндегі жай сөйлемдерді меңгеру динамикасы. – Алматы, «Қазақ университеті», 2013.
7. Беспалько В.П. Теория учебника: дидактический аспект. – М., 1988.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ КОМПЛЕКСА АУДИОВИЗУАЛЬНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ НА ЭТАПЕ НАЧАЛЬНОЙ ЯЗЫКОВОЙ ПОДГОТОВКИ АФГАНСКИХ МАГИСТРАНТОВ

Ж.А. Нуршаихова
А.К. Ахмедова

Nurshaikhova Zh.A., Akhmedova A.K.

Abstract. At the initial stage of language training in the educational process for Afghan undergraduates, the paper proposes to use dialogues by the author, visual materials for glossaries, additional exercises introducing new vocabulary, as well as creative activities related to the texts to reinforce new material on the basis of audio texts proposed by I.V. Kurlova in the manual "Beginning To Read In Russian." The complex technology of this type significantly increases the efficiency of the intensification of language learning in the process of pre-university education.

Обучение казахскому и русскому языкам как иностранным в довузовской подготовке должно в первую очередь удовлетворять коммуникативным потребностям иностранцев, которые впервые прибыли в Казахстан для получения высшего образования, в учебно-профессиональной, социальной и культурологической сферах общения. Довузовская языковая подготовка иностранцев предполагает усвоение студентами элементарного (A1), базового (A2), а также порогового (B1) уровней владения языком.

Под элементарным владением казахским и русским языками (A1) понимается ограниченный, но коммуникативно достаточный уровень, обеспечивающий несложное по содержанию и языковому выражению общение пользователя в рамках лексических и грамматических минимумов, тем и стандартных ситуаций общения.

Базовый уровень (A2) владения языками свидетельствует о последующем уровне коммуникативной компетенции и может удовлетворять основным коммуникативным потребностям в бытовой, общекультурной и учебной сферах общения.

Кроме практического курса казахского и русского языков как иностранных, для облегчения и расширения коммуникативной компетенции студентов элементарного (A1 – 72 часа) и базового уровней (A2 – 100 часов) обучения в учебный план введен курс «Языковая адаптация».

Усвоение элементарного курса (144 часа) казахского и русского языков проходит в период адаптации иностранного студента к новым условиям жизни и учебы в Казахстане, поэтому оба языка, включенные в учебный план, становятся для него теми инструментами, которые помогают включиться в общение в новом социуме. Базовый уровень (180 часов) закладывает основы владения изучаемыми языками, готовит ко второму семестру. Второй семестр (пороговый или 1-й сертификационный уровень) готовит студентов к обучению на 1-ом курсе вузов в группах с казахстанскими студентами, поэтому для облегчения адаптационного входа иностранцев в лекционную терминологию нами внесена в учебный план дисциплина «Язык специальности» (190 часов).

Повсеместная компьютеризация всех сфер жизнедеятельности, огромный ежегодный прирост числа пользователей Интернет, увеличение количества электронных учебников не могло не повлиять на обучение языкам как иностранным. Иностранному студенту, в нашем случае афганскому студенту, готовящемуся к поступлению в магистратуру, должен обучиться профессиональной компетентности на неродном русском языке и за время довузовской подготовки пройти в ускоренном режиме все этапы формирования коммуникативной и профессиональной компетентности.

Как показывает практика, включение в учебный процесс комплекса аудиовизуальных технологий повышает эффективность интенсификации усвоения языка, в частности, в процессе довузовского образования. Использование компьютерных технологий, аудиовизуальных девайсов (гаджетов) на занятиях по языку для иностранцев успешно реализует общеизвестный принцип наглядности, индивидуализирует обучение, повышает мотивационную сторону занятий, заставляет преподавателя-практика искать свои пути вхождения в мир новых технологий.

В связи с изменениями в учебном плане, в котором для групп афганских магистрантов занятия по ЯА («Языковая адаптация») рассчитаны только на 1-ый семестр, мы решили подобрать новый учебник, наиболее подходящий для работы подобного рода и рассчитанный на 170 часов. Для этого пилотного проекта, как нам показалось, подходило учебное пособие И.В. Курловой «Начинаем читать по-русски». По словам самого автора, текстовый материал пособия отражает живой разговорный язык настолько, насколько это возможно на начальном этапе обучения. Тексты написаны с позиции кросскультурного подхода: они насыщены легко узнаваемыми именами и выражениями, относящимися к общекультурным понятиям [1, 6].

Сопровождается пособие записью предлагаемых к изучению текстов. Что нам импонировало в этой книге? То, что тексты разделены по принципу преимущественного

использования в них грамматических форм, расположенных в порядке традиционного изучения; диалоги идут от малых форм к увеличению объема; лексический минимум в необходимой мере превышает словарный запас студентов; не связанные между собой тексты могут изучаться выборочно. Все вышперечисленное идет в плюс пособию. Однако в нашем случае предложенных позиций оказалось недостаточно.

Мы решили при использовании пособия И.В. Курловой обогатить его предтекстовыми и послетекстовыми заданиями. Поскольку мы начинаем курс ЯА параллельно с практическим курсом русского языка элементарного уровня, на своих занятиях мы либо дополняем этот курс, либо идем на опережение. Чаще всего – второе. Следовательно, нам необходимо было сопроводить всю предлагаемую к изучению лексику наглядными изображениями, которые мы брали из Интернета, демонстрируя их на занятиях при помощи видеопроектора или непосредственно с компьютера или планшетов, составляя вместе со студентами поурочный глоссарий.

В своей работе мы попытались реализовать современные подходы к обучению иностранцев русскому языку: коммуникативность, практическую направленность, включенность в общий контекст современной казахстанской культуры с ее новыми реалиями, ориентация на снятие трудностей, связанных с разницей в системе русского языка и языков Афганистана.

Таким образом, мы стали при подготовке занятий использовать как аудиоматериалы, предложенные Курловой, так и готовить полные комплексные уроки с использованием видео- и аудиоматериалов для работы в компьютерном классе, работать над расширением диалогов, используя креативный отклик студентов на предложенный материал.

Интерактивные тренинги произношения, составление предложений по моделям, упражнения на развитие навыков понимания речи на слух, работа над участием в диалогах – вот неполный перечень работ, проводимый нами на занятиях по ЯА.

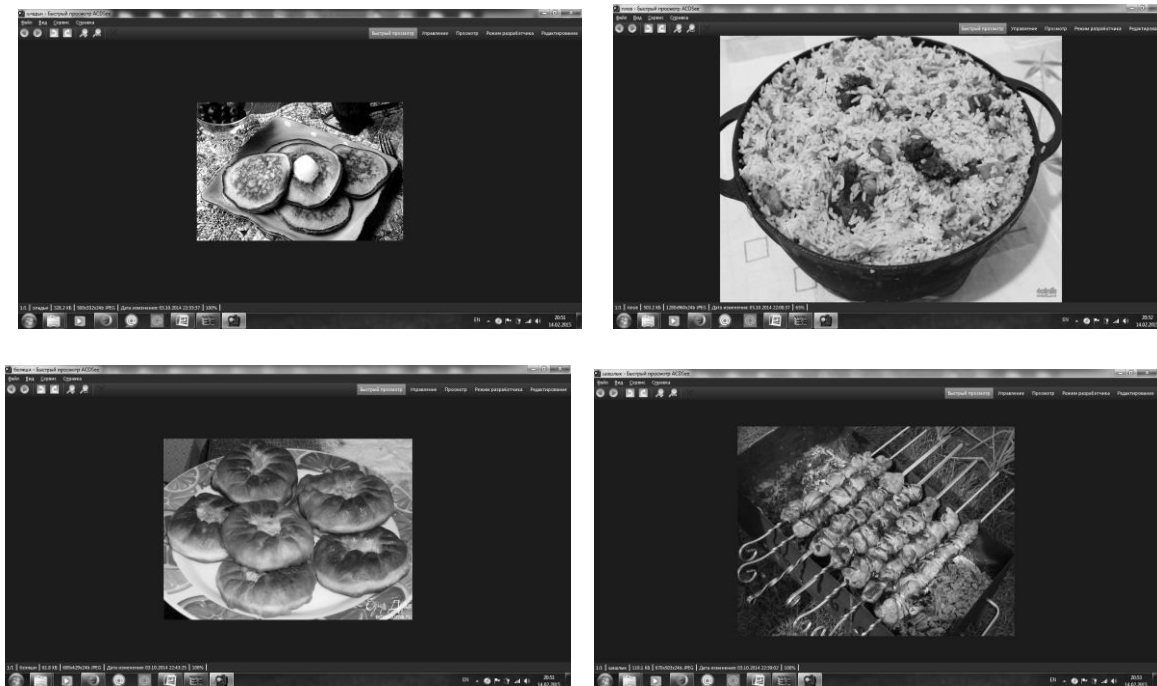
В нашем курсе реализован аудиовизуальный способ презентации учебного материала, в котором использовались озвученные тексты, предложенные И.В. Курловой, а диалоги по текстам, визуальные материалы для глоссариев и диалогов, дополнительные упражнения по вводу новой лексики и творческие послетекстовые задания на усвоение нового материала являются авторскими.

Возьмем, к примеру, первый урок по книге И.В. Курловой. В разделе Именительный падеж – это текст «Японский студент в столовой». Дан простой диалог студента со служащей в столовой, состоящий из 10 реплик, и пара упражнений на распределение слов, обозначающих продукты питания, по родам.

По каждому уроку мы открыли файлы на рабочем столе компьютера, поскольку наши уроки проводились в компьютерном классе. Однако эти же папки можно демонстрировать и через видеопроектор или использовать планшет, поскольку языковые группы у нас небольшие, а размер планшета – не менее листа бумаги размером в А4.

Новую лексику каждого занятия мы разбили на несколько видеофайлов, в которых, в порядке последовательности подачи лексики в предлагаемых нами минитекстах и минидialogах, располагаются тематические картинки. На первом уроке – это картинки столовых, кафе и ресторанов, картинки с разными продуктами и напитками, с разными национальными блюдами. Картинки подбирались специально с продуктами и блюдами, с которыми студенты встретились уже здесь, в Казахстане. Все то, что можно купить в буфете, студенческой столовой, на базаре или в кафе поблизости от общежития.

Вот к примеру, один из вариантов визуализации лексики по предложенной тематике:

Задания расположены последовательно от *Смотрите, слушайте и повторяйте* до *Читайте*. В раздаточном материале предлагаются авторские минитексты и минидialogи, сопровождающие каждый файл.

После осознанной визуальной семантизации слов мы переходим к аудиопрезентации текста из пособия И.В. Курловой: читаем текст по ролям, затем слушаем аудиодialog.

Вот здесь можно использовать упражнение на разделение слов по родам и поработать с предложенной нами в видеоматериале лексикой. Обязательная дополнительная фразовая лексика, которой с первых шагов необходимо оживлять dialogи, вводится сразу: *Можно? Скажите, ...? Дайте, пожалуйста, ...* и т.п.

Кроме перечисленного выше, мы предлагаем студентам-иностранцам скачивать обучающий материал на любые носители: mp3 плеер, телефон, планшет, электронную книжку. Раздаточный материал мы распечатываем на принтере или копируем его. В материал первого урока входят расширенные авторские dialogи по пройденной теме: В столовой. В магазине. На базаре. Прочитав предложенные dialogи, студенты должны составить по модели свои собственные и продемонстрировать результат на следующем занятии.

Эти dialogи, составленные самими студентами, могут пополнить их собственный озвученный разговорник из выбранной ими для изучения лексики. Студенты могут слушать не только dialogи из пособия, но и dialogи, записанные вместе с преподавателем или со своими друзьями, причем слушать это везде: в любом удобном месте, в любое время, в транспорте, по пути на занятия или на отдыхе. Такая работа повысит эффективность самостоятельных занятий студентов, и они смогут:

- быстро пополнять свой словарный запас;
- запоминать популярные слова и фразы;
- научиться составлять предложения;
- овладеть навыками разговорной речи;
- выработать правильное произношение;
- обучиться воспринимать речь на слух;
- приобрести навыки участия в dialogе.

В результате работы такого рода студент-иностранец разовьет языковую компетенцию, достаточную для самостоятельного участия в диалоге по всем изученным темам из предлагаемого нами курса языковой адаптации.

Описанные в этой статье виды занятий не охватывают всего комплекса проделанной работы по изучаемому курсу. В тематику занятий вошли, кроме, названной: Семья. Магазин одежды. Фотоальбом. Описание комнаты и дома. Животные. Транспорт. Интернет. Профессия. Русский язык. Жизнь. Вся новая лексика актуализировалась аудиовизуально, закреплялась различного рода текстами, диалогами, диктантами. Седьмой урок был полностью посвящен семантизации глаголов, пониманию глагольного управления в процессе моделирования предложения от анимированного представления этих моделей до самостоятельного составления по ним фраз и, как следствие, осознанному применению падежной системы. Моделирование предложений с алгоритмизированной подачей грамматического материала сопровождало каждую тему. Всего было разработано 15 уроков.

Занятия в компьютерном классе активизируют учебный материал, тренируют отдельные аспекты языка, экономят время для творческой деятельности, увеличивают объем усвоения информации. Аудиовизуальное представление нового материала корректирует и вдохновляет студентов-иностранцев на творческое выполнение заданий, дает дополнительную информацию и осуществляет обратную связь, которая требует и от преподавателя большой творческой подготовки к занятиям.

Сложные задачи обучения, дефицит учебного времени делают интенсификацию учебного процесса не только желательной, но и необходимой. Одним из эффективных путей решения этой проблемы является концепция компьютерно-поддерживаемого обучения языкам как иностранным на этапе довузовского образования, в частности, предлагаемый нами комплекс аудиовизуальных технологий.

Литература:

1. Курлова, И.В. Начинаем читать по-русски: Пособие по чтению для иностранцев, начинающих изучать русский язык / И.В. Курлова. – М.: Русский язык, 2008. – 112 с.

ФОРМИРОВАНИЕ НАВЫКОВ ГРАМОТНОГО ПИСЬМА ЧЕРЕЗ РАЗНООБРАЗИЕ ФОРМ И МЕТОДОВ ПРЕПОДАВАНИЯ РУССКОГО ЯЗЫКА

Л.Г. Пивоварова, О.К. Королева
Г.Н. Фисенко, И.С. Барабаш

“Берегите наш язык, наш прекрасный русский язык, этот клад, это достояние, переданное нам нашими предшественниками... Обращайтесь почтительно с этим могущественным орудием: в руках умелых оно в состоянии совершать чудеса!”

И.С. Тургенев

В реализации задачи общего развития младших школьников предмету “Русский язык” наше МО учителей начальных классов уделяет большое внимание.

Начальный курс русского языка должен выполнять специфические задачи:

- развитие учащихся средствами языка;
- развитие речи учащихся;
- развитие познавательных способностей;
- формирование грамматических понятий и орфографических навыков;
- системное изучение материала;

- развитие умения наблюдать, осмысливать и анализировать.

А так же быть ступенью в преподавании этого учебного предмета на дальнейших этапах школы.

Каждого учителя волнует вопрос: “Как работать над формированием грамотного письма?”. Мы хотим предложить некоторые конкретные учебные материалы и рекомендации для работы над этой проблемой. Итак, с чего же следует начать?

Прежде всего нужно научить слышать звуки, определять их количество в слогах, а затем в словах, различать гласные и согласные звуки, ударные и безударные.

Второй этап в этой работе – это выработка орфографической зоркости. Учитель должен научить ученика видеть и узнавать орфограммы. А этот навык формируется в деятельности и является результатом **многократных** действий.

И *третье*, что необходимо для достижения грамотного письма – это научить детей самоконтролю.

Выработка орфографической зоркости начинается с периода обучения грамоте. Сначала детей учим слуховому вниманию, а, затем зрительной зоркости (ученик должен на слух различать гласные и согласные звуки и соотносить их со схемами).

Когда заканчивается период обучения грамоте, формы работы над орфографией значительно пополняются. Это такие традиционные задания, предложенные учебниками: списать, вставить пропущенные буквы, подобрать проверочные слова; найти в упражнении слова на данное правило, подчеркнуть орфограмму, и др. Используя задания из учебника, стараемся дополнить материал каждого урока упражнениями на

I. Развитие орфографической зоркости:

I.1 На доске записаны слова: *зубки поляна касса тапки трава масса*.

Задание: выписать слова с проверяемой безударной гласной.

1.2. При изучении темы “Непроизносимые согласные”: написать по памяти 5 слов с непроизносимыми согласными, подчеркнуть орфограмму; списать с доски слова, которые были пропущены, подчёркивая орфограммы.

1.3. Игра “Фонарики”: зажги фонарик под изученными орфограммами.

1.4. Письмо с проговариванием: ученик диктует предложение, произнося каждое слово орфографически.

1.5. Комментированное письмо: Ученик диктует предложение, объясняя орфограммы.

Также в своей работе используем разные виды диктантов

1.6. Предупредительный диктант:

Перед диктантом, изложением, сочинением работаем над трудными словами на предыдущих диктанту уроках. Это - словарная работа, творческая работа, чтение слов хором и индивидуально, объяснение, запоминание прочитанного, составление предложений с трудными словами, запись этих предложений.

1.7 Диктант «Проверяю себя»:

Ученики пишут предложение под диктовку, те слова, в написании которых сомневаются, пропускают. После диктанта дети спрашивают учителя, как нужно написать слова, в которых они сомневались. Учитель напоминает правило, задаёт наводящий вопрос или объясняет правописание слова.

1.8. Диктант с обоснованием:

Я диктую слова, например, с безударной гласной, проверяемой ударением. Ученик должен записать проверочное слово, затем то слово, которое диктует учитель, т.е. обосновывает орфограмму.

1.9. Диктант с постукиванием:

Во время диктанта постукиваю по столу в тот момент, когда произношу слово с какой-либо орфограммой. Это постукивание заставляет ученика думать и вспоминать орфограмму.

1.10. Диктант “Найди слова”:

Диктую несколько предложений и даю задание: подчеркнуть те слова, которые можно проверить. Это могут быть слова с непроизносимой согласной, со звонкими или глухими согласными, с безударной гласной, проверяемой ударением.

1.11. Анализ диктанта:

После проведения диктанта работаем над словами, в которых учащиеся допустили ошибки. На следующий день выписываю их на доску, дети объясняют орфограммы, проговаривают их хором и индивидуально, а затем провожу составленный из этих слов небольшой диктант на 3-5 минут.

На следующий день вновь выписываем те слова, в которых были допущены ошибки, дети их анализируют устно, затем даётся новый диктант. И так до тех пор, пока дети не усвоят все слова.

Все диктанты небольшие по объёму, состоящие из 2–3 предложений.

“При формировании орфографических умений и навыков у учащихся необходимо помнить, что немаловажное значение имеет уровень развития оперативной (кратковременной) памяти”. Следовательно, необходимо стремиться развивать у детей этот вид памяти.

2. Упражнения для развития памяти:

2.1. В классе проводим *словарный диктант “Кто больше запомнит”*. Данный диктант проводим по методике И.П.Федоренко. Произносим один раз и больше не повторяем цепочку, например, из трёх слов, затем делаем паузу, во время которой дети записывают то, что запомнили. Читаем новую цепочку из трёх слов, и опять пауза. Так происходит, пока не запишем весь диктант. После чего дети подсчитывают количество слов, проверяют друг у друга их написание.

Диктант начинаем с цепочки, состоящей из 3-х слов. Далее цепочка увеличивается. Такая работа повышает орфографическую грамотность, увеличивает скорость письма, развивает самоконтроль, положительно влияет на дисциплину.

2.2. Распространение предложений. Предлагаем детям предложение, состоящее только из основы. Каждый ученик записывает своё предложение. Затем зачитываем их, выбираем лучшее.

2.3. Восстановление деформированного текста. *Белый, живёт, севере, медведь, на*

2.4. Зарядка с предложением.

- прочитываем предложение с доски, чтобы дети поняли смысл;
- дети читают вслух, проговаривая орфограммы;
- читают орфографически про себя;
- просматривают его, чтобы глаза запомнили, как пишутся слова, особенно трудные, коллективно объясняют все орфограммы;
- закрывают глаза и, мысленно, крупно и разборчиво, яркими буквами “пишут” каждое слово ручкой в воздухе. При этом проговаривают трудные слова орфографически (если не уверены в написании какого-то слова, откройте глаза, посмотрите на слово);
- запись предложения в тетрадь, доска с предложением закрывается;
- предложение открывается, проверяется от последнего слова к первому.

2.5. Зрительные картинные диктанты. Показываем лист с девятью картинками, считаем до 10, убираем. Дети пишут то, что запомнили. На уроках русского языка большое внимание уделяем *словарной работе*. Стараемся разнообразить приемы проведения словарной работы, то у детей не ослабевает интерес к этому этапу урока.

Читаем загадки, а учащиеся их отгадывают. Отгадками являются словарные слова, которые дети записывают в тетрадь, подчеркивая не проверяемые буквы, ставя ударение.

«Узнать предмет по описанию».

Даем описание, дети называют предмет - словарное слово, записывают его.

Игра «Закрой форточку».

Показываем карточки с открывающимися форточками (буквы, которые надо запомнить, вырезаны и отогнуты на противоположную сторону). Учащиеся говорят, какую букву надо вставить и тогда форточка «закрывается» и нужная буква ставится на свое место.

«Картинный диктант». Показываем картинки с изображением предметов - словарных слов. Можно их сгруппировать по темам (овощи, фрукты, школа...). Этот диктант можно проводить по-разному: как комментированное письмо, как самостоятельную работу, как диктант - молчанку...

Отгадать ребусы, кроссворды, составленные учителем из словарных слов, отгадать,

Игра «Разлетевшиеся шары». На доске написаны слова с пропущенными орфограммами, а справа за чертой находятся разноцветные шары с написанными на них буквами. Учащиеся выходят к доске, находят нужный шар и прикрепляют его к слову.

Грамматическая эстафета с элементами соревнования. На доске в 3 столбика выписаны слова с пропущенными орфограммами. Учащиеся делятся на 3 команды, по сигналу одновременно выходят к доске и вставляют в слово пропущенную орфограмму. Выигрывает тот ряд, который быстрее справляется с заданием, сделав при этом наименьшее количество ошибок.

Работа по перфокартам. Раздаем ученикам карточки со словарными словами, в которых пропущены орфограммы. Дети кладут их на чистый лист и вписывают пропущенные буквы.

В качестве нестандартного приема можно использовать этапы урока *с элементами театрализации.*

- Проверяйка. Проверка домашних заданий и каких-либо умений.
- Вспоминайка. Повторение правописания букв, орфограмм.
- Думайка. Задания повышенной трудности, опережение.
- Словознайка. Различная работа с текстом.
- Поиграйка. Грамматические игры.
- Угадайка. Занимательный материал в виде ребусов, загадок и т.п.
- Слушайка. Разновидность слухового, выборочного диктанта.
- Наблюдайка. Несколько наблюдений при подготовке к прохождению новой темы.
- Составляйка. Работа с деформированным текстом, опорными словами.
- Узнавайка. («Знаете ли вы?»). Знакомство с правилами русского языка, краткие сведения в связи с темой урока.

Современный урок невозможно провести без привлечения информационно – коммуникационных технологий. Одним из достоинств нетрадиционных уроков с использованием средств ИКТ является его эмоциональное воздействие на учащихся, которое направлено на формирование у школьников личностного отношения к изученному, на развитие различных сторон психической деятельности учащихся. На таких уроках у детей младшего школьного возраста формируются умения и желание учиться, складывается алгоритмический стиль мышления, закладываются знания и навыки не только конкретного учебного предмета, но и владения средствами ИКТ, без которых невозможно дальнейшее успешное обучение.

Презентация – мощное средство наглядности, развитие познавательного интереса. Применение мультимедийных презентаций позволяет нам сделать уроки более интересными, включает в процесс восприятия не только зрение, но и слух, эмоции, воображение, помогает детям глубже погрузиться в изучаемый материал, сделать процесс обучения менее утомительным.

Мы используем дидактические игры как средство повышения интереса к русскому языку и разрабатываем конспекты уроков с использованием игр, интересных, доступных, включающих разные виды деятельности детей. Проанализировав опыт передовых педагогов, использующих в своей практике дидактические игры, влияющие на повышение интереса к русскому языку, апробировать их опыт использования игр на практике с целью выявления повышения интереса к русскому языку. Мы убедились, что из всего существующего многообразия различных видов игр именно дидактические игры самым тесным образом связаны с учебно-воспитательным процессом. Для ребят дошкольного и младшего школьного возраста игра имеет исключительное значение: игра для них – учеба, игра для них – труд, игра для них - серьезная форма воспитания. Дидактические игры используем в качестве одного из способов обучения на уроках русского языка в начальной школе.

Формирование навыков грамотного письма необходимо. Но, трудность в том, что орфография своим содержанием малопривлекательна для детей и в то же время усваивается она нелегко, приносит многим детям одни лишь неприятности. Из-за боязни ошибок школьник теряет веру в себя, орфография вызывает отрицательные эмоции, которые переносятся на весь предмет “Русский язык”, а иногда и на всю школу. Чтобы избежать этого, мы убеждаем ребёнка, что в овладении грамотным письмом нет никакой исключительности, все люди овладевают письмом, в орфографии нет ничего непреодолимого.

Используем интересный по содержанию дидактический материал, подбираем его с постепенным нарастанием трудности, умеренно насыщенный орфограммами. Стараемся на уроке создать свободную атмосферу: дети обращаются с вопросами, высказывают своё мнение, соглашаются или спорят друг с другом или с нами. Оценивая умения и навыки учащихся, стараемся не выставлять отрицательных оценок за правописание, т.к. они подавляют психику детей, лишают их веры в себя. Все эти методические приёмы позволяют предупредить ошибки, развивают орфографическую зоркость, навык звукобуквенного анализа, самоконтроль, интерес к предмету. Такая система работы над исправлением ошибок и повторением изученного материала позволяет уменьшить число ошибок в несколько раз. А всё вместе это называется формированием грамотного письма.

ЛИТЕРАТУРА

1. Репина Л.И. разнообразить задания при работе над словами из “Словаря” / Начальная школа, 1988. – № 3. – С. 29.
2. Савельева Н.А., Зинченко И.В. Работа над формированием навыков грамотного письма / Начальная школа, 1992. – № 4. – С. 26–28.
3. Цветкова И.Г. Развитие оперативной памяти и орфографической зоркости у учащихся / Начальная школа, 1996. – № 1 – С.31–32.
4. Минский Е. М. От игры к знаниям. – М., 1982.
5. “Игра как нестандартная форма учета знаний”/ «Начальная школа», 1994/12.
6. “Творческая игра по русскому языку”/ «Начальная школа», 1994/10.
7. Дубова Т.А. Дидактическая игра «Иду в гости» на уроках русского языка / Начальная школа, 2001. – № 11.

РАБОТА НАД ПЕРЕСКАЗОМ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ТЕКСТА СТУДЕНТАМИ-ИНОСТРАНЦАМИ

Т.Я.Семенова

Аннотация. Мақалада шетелдік студенттердің мәтін айтудағы көркем мәтін трансформациясы талданады.

Пересказ художественного текста для изучающих иностранный язык, на наш взгляд, очень плодотворен. Пересказ дает возможность предельной упорядоченности в памяти студента незначительного пока запаса активной лексики, максимального ее использования, четко определяет потребность в усвоении тех новых слов, без которых пересказ не может состояться. Пересказ предельно концентрирует внимание, развивает, прежде всего, способности произвольного (сознательного) запоминания, шлифует грамматику запоминанием выверенных языковых конструкций, переводя их в активную речевую деятельность.

Методики обучения в некоторых странах, по нашим наблюдениям, в Корее, Китае, видимо предполагают буквальное заучивание текста со всеми незначительными деталями. «Пересказывая» таким образом учащиеся часто закрывают глаза, сильно сосредотачиваясь и напрягаясь. Они пытаются не упустить ни одного слова. Забывают, сбиваются и начинают все сначала.

При таком подходе к пересказу ум, похоже, отключается, логика к мыслительному процессу не привлекается. Может быть, это и хороший дисциплинирующий подход, но при пересказе довольно объемного художественного текста он очень труден и, на наш взгляд, мало продуктивен. Конструкции художественного текста не стационарны, они оригинальны и поэтому их заучивание не дает продуцирующей модели, которая может пригодиться в активном употреблении, не способствует выходу в речевую деятельность.

Далеко не все студенты справляются в срок с такой сложной работой, пытаются отсрочить время пересказа, накапливают «долги», начинают отставать. Допустить это непозволительно, но «сбить» студента с зубрежки, переориентировать его на другой подход к выполнению задания не всегда просто. Просьбы и увещевания не заучивать текст наизусть не срабатывают. Студентов надо наглядно убедить в том, что работа может быть выполнена легче, эффективнее, интереснее и более творчески.

Так, при подготовке к пересказу оригинального, незначительно адаптированного художественного текста для упорядочения восприятия сюжета, обратимся к вопросу о композиции. Процесс такой работы попытаемся проследить на примере повести Н.В.Гоголя «Шинель» (1. С. 35)

Вместе со студентами определяем экспозицию повести: кто герой повести, его портрет и характер, где он живет и служит, сколько времени и как он служит, как к нему относятся сослуживцы? Обычно студенты пытаются выучить наизусть все четырнадцать предложений экспозиции, особенно боясь упустить «лысину» и «морщины», не обращая внимания на имя, фамилию, должность героя, место его жительства. Пытаемся несколько переориентировать их пересказ. Во-первых, начинаем разговор не с оригинального начала текста: «В одном департаменте служил чиновник...», а с ответа на вопрос: «Кто герой повести?» Добиваемся четкого ответа: «Герой повести А.А. Башмачкин». Затем: кем он работает (служит)? С ответом обычно возникают затруднения, хотя свой пересказ они начинают с первой фразы: «В одном департаменте служил чиновник...». Должность героя почему-то во внимание не принимается, не осознается как нечто значимое для идеи повести. Все-таки, что «он чиновник» выяснить удается.

Место жительства героя определяется автором уже в завязке, в третьем абзаце текста. Но нам удобнее назвать его в экспозиции. Не сразу удаётся увидеть ответ на этот вопрос во

фразе: «Есть в Петербурге сильный враг всех, кто получает жалованья четыреста рублей в год – это северный мороз». Таким образом, следующей фразой нашего пересказа будет: *«живет в Петербурге»*.

Далее конкретизируем портрет и характер героя: «Он был низенького роста, с небольшой лысиной на лбу, с морщинами по обеим сторонам щек». Что в этом описании мы должны отразить в пересказе? На наш взгляд, если нет особого желания запоминать эту «лысину» и «морщины», то и делать это совсем не обязательно. Вполне можно обойтись уже знакомыми определениями: *«это не молодой и не красивый человек»*. Пожалуй, важно обратить внимание и на то, как долго и хорошо или плохо он работает? Отвечая на вопрос, долго ли он служит, обращаемся к фразе: «Никто не мог припомнить, когда он поступил в департамент». Значит, он служит долго, если никто не знает, сколько. Теперь важно выяснить, как он служит: хорошо или плохо? Для ответа находим в тексте фразу: «он не делал ни одной ошибки в документе». Значит, он работал хорошо. Из этого заключаем, что *герой работает давно и хорошо*. Но тогда почему «В департаменте никто не уважал Акакия Акакиевича»? Выясняем, что *Акакий Акакиевич был спокойным, тихим, робким человеком и, возможно, не понимал, «зачем его обижают»*.

Остается добавить еще один штрих к характеристике героя. Мы выяснили, что Акакий Акакиевич долго и хорошо работает, но богат он или нет? Для ответа обращаемся уже к завязке действия: «Есть в Петербурге сильный враг всех, кто получает жалованья четыреста рублей в год, - это северный мороз». 400 рублей – много это или мало? К этому вопросу мы уже обращались в одной из наших работ (2. С. 265). Сказать проще, дешевая «фризовая» (ткань типа байки) шинель стоила около трехсот рублей. Этот факт позволяет внести в характеристику героя еще одну деталь: *он бедный*. Если возникает вопрос, почему давно и хорошо работающий человек беден и никто не уважает его, можно обсудить проблему, опираясь на жизненный опыт самих студентов. Обычно, ответ находит понимание.

Таким образом, в экспозиции нашего пересказа, включившего частично сведения композиционной завязки действия повести, получается короткая, логически и лексически доступная для пересказа трансформация: *Герой повести Акакий Акакиевич Башмачкин. Он чиновник, живет в Петербурге. Это не молодой и не красивый, но спокойный, тихий, робкий человек. Он давно и хорошо работает, но он бедный*.

Далее обращаемся к завязке действия, где идет речь о петербургских морозах и старой шинели героя, над которой «в департаменте тоже смеялись». В пересказе отображаем это просто: *« У него была старая шинель, ему было холодно. Он решил купить новую шинель »*. Предшествующие вопросы напрашиваются сами собой: почему герой решил купить новую шинель, какой была его шинель, тепло ли в Петербурге зимой?

Из последующих размышлений героя: «но вот беда: на какие деньги её сделать? Он долго думал и решил жить экономно...» мы заключаем: *Денег у него было мало, он стал экономить*, по желанию студентов, возможно, опуская как именно.

Сложнее для трансформации в пересказ следующий фрагмент завязки повести: «Через несколько месяцев шинель была готова», затем – приход в ней в департамент, поздравления чиновников, отменение «события», отсутствие денег, приглашение одного из чиновников к себе «на чай». Для пересказа мы составляем примерно такой текст: *Когда Акакий Акакиевич пришел в новой шинели, его поздравили, и один чиновник пригласил всех в гости. Это был праздник*.

Дальше – сложный гоголевский текст кульминации повести: возвращение героя домой, описание «темных и пустынных улиц», «огромной, бесконечной площади впереди» и «каких-то людей» с кулаком, «большим, как голова чиновника». Даже попытаться выучить все это наизусть, с нашей точки зрения – подвиг. Свидетелем такой попытки быть приходилось, хотя она и не увенчалась успехом. Смысл этого фрагмента студентам понятен, над текстом уже неоднократно работали. Но как передать все «своими словами»? Советуем

начать, как говорится «с начала». Спрашиваем: «Когда Акакий Акакиевич возвращался домой?» Ответ не сложен: «*В 12 часов ночи он возвращался (шел) домой*». Описание темных безлюдных улиц можно опустить. Следующий вопрос: «Кто подошел к нему и что сделал?» В новой предтекстовой лексике есть слово «бандит». Можно предложить синоним – грабитель с глаголом грабить - ограбить. В ответе получается: «*Бандиты взяли его шинель*» или «*Его ограбили*». Так мы преодолеваем кульминацию повести.

Развязка тоже многословна: «чиновники вначале посмеялись», потом «собрали немного денег», затем «посоветовали обратиться за помощью к генералу». Дальше – «канцелярский» разговор с генералом, генеральский гнев, испуг Акакия Акакиевича и его смерть. Следуем той же тактике простых вопросов и таких же ответов:

- Что посоветовали герою коллеги?
- *Коллеги посоветовали Акакию Акакиевичу просить помощь у генерала*
- Генерал помог ему?
- *Генерал ему не помог*
- Что случилось с героем дома?
- *Акакий Акакиевич пришел домой, заболел и умер*
- Кто-нибудь вспоминал о нем?
- *Очень скоро о нем все забыли*

Так, весь пересказ может уложиться в 16 простых предложений. Но эта работа только на первый взгляд кажется простой. На практике она занимает много времени, требует кропотливого внимания к композиции произведения, к деталям текста и многим другим вопросам. С другой стороны, о чем свидетельствует опыт, подобное занятие интересно, зачастую оживлено, несомненно, предполагает творческий подход. Получается, что при пересказе можно легко обойтись уже знакомой лексикой. При условии знания сюжета пересказ художественного текста может быть хотя и коротким, но довольно подробным и не сложным.

ЛИТЕРАТУРА

1. Шуховцова Т.А. Знакомимся с русской литературой: пособие для иностранных студентов подготовительного факультета (первый год обучения).-Алматы: Казак Университеті, – 2005. – 75 с.
2. Семенова Т.Я. Страноведческий комментарий при чтении художественного текста в иностранной аудитории.- Материалы 44 научно-методической конференции «Компетентностно-ориентированная система оценки знаний». Книга 2. – Алматы: Казак Университеті, 2014. – 362 с .

СӨЗ ЭТИКЕТІ ЖӘНЕ АДАМДАРДЫҢ ҚАРЫМ – ҚАТЫНАСЫ

С.С.Татиева

Tatiyeva S.S.

Abstract. The article considers the etiquette of the word and the relationship. About povedeniya in raznyh situatsij. Compliance principal vzaimorascheti speech.

Key words: conversation, etiquette, forms, edinitsy, external culture, welcome, odobrenie, education, relationship.

Қарым-қатынас процесінде сөйлеу этикеті маңызды роль атқаратыны белгілі. Ол адамдардың әртүрлі жағдайларда өзін-өзі ұстау, мінез-құлық пен жүріс-тұрыс принциптерін жүйелеп отырады. Этикет – адамдардың барлық жағдайлардағы өзара араласуындағы ережелер жиынтығы.

Этикет ұғымының тіл білімі, әлеуметтік лингвистика, этнолингвистика және т.б. пәндердің тұрғысынан берілген түсініктемелері өте көп, әр анықтама өзінше ерекше. Сөйлеу этикеті мәселесі орыс тіл білімінде А.А. Акишина, Е.М. Верещагин, В.Е. Гольдин, В.Г. Костомаров, Л.П. Крысин, Н.И. Формановская, т.б. көптеген ғалымдардың еңбектерінде қарастырылған болатын.

Сөйлеу этикетін сөйлеу әрекетіндегі арнайы ережелер жүйесі деп белгілеуге болады.

Сөйлеу этикеті қаратпа сөздер, сәлемдесу, танысу, қоштасу, құттықтау, тілек білдіру, алғыс айту, кешірім сұрау, өтініш айту, шақыру, кеңес беру, көңіл айту, жұбату, құптау, марапаттау, т.б. конструкцияларды қамтиды.

Сыпайылық, ізеттілік және инабаттылық ұғымына байланысты социоллингвистикалық рольдер теориясын атаған жөн. Бұл өзара байланыс коммуникативтік актіде кім және кімге қатысты, қандай жағдайда сөйлеп отырғанына сай қолданылатын бірліктермен анықталады. Мәселен, бір адресатқа "Құрметті, Сапар ағай" десек, келесі біреуіне "Сапар", ал үшіншісіне "Сапаржан" деп тіл қатуымыз мүмкін. Осындай ерекше құбылыс сөйлеу этикетінің сөйлеу әрекетіндегі маңызымен айқындалады.

Коммуниканттардың жас ерекшелігі, туыстық қатынасы, қоғам мен жанұяда алатын орны т.б. критерийлер тілдің регулятивті қызметімен тығыз байланысты. Қарым-қатынас барысында "Ақсақал, ауыл-аймақ аман-сау ма?", "Шешімін кейін айтады, балам" сияқты сөйлеу әрекеті сөйлеушілердің сыпайы және әдепті сөйлей алуын анықтайды.

Сөйлеу әрекетінің шақыру, өтініш жасау, кеңес беру, рұқсат ету, ұсыныс айту формалары тілдің ерік білдіру (валлонтативті) қызметімен байланысты. Мысалы, есік алдында тұрған адамға "Өтіңіз, төрлетіңіз" дегенімізде, біз ол кісінің жүріс-тұрысына ықпал етіп, ішке енуіне себеп-түрткі боламыз.

Тілдің эмотивті қызметі, көңіл-күй мен сезім сипатын білдіретін единицалар сөйлеу этикетінің формаларымен анықталады. Мысалы :

- Қонақ келді, Алексей Владимирович! – Нұрлан қуанышын баса алмай сасқалақтап тұр. - Өте қадірлі қонақ!

- Қуаныштымыз қонақтардың келгеніне, өте қуаныштымыз! – деді Алексей Владимирович, аттыларға күлімсірей таяп. («Қатерлі өткел», 516)

Сонымен, коммуникация барысында тілдің негізгі қызметтері өзара байланыста болып, сөйлеушілердің сөз әдебіне әсер етіп отырады. Қарым-қатынас процесінде сөйлеу этикеті формаларын дұрыс және орынды қолдану адамдардың мәдениеттілік дәрежесі мен әдептілігін байқатады.

Қарым-қатынас орнату өнері тек тіл қату немесе әңгімелесу ғана емес, одан да мәнді және маңызды жақтары бар үлкен әлем. Ол адамның жан дүниесін ашу, түсіну өнері. Ізетті де сыпайы қатынастар көңілді марқайтып, жүректе жылы нұр қалдырады. Осындай ғажап әсердің болуы және жақсы пікірдің қалыптасуына сөйлеу этикеті орасан зор ықпал етеді. Демек, үлкенді құрметтеп, қадір тұту, екі жақты сыйласа білу – жүріс-тұрыс ережелерінің негізгі қағидалары.

Ілтипатты қарым-қатынастарды халқымыз ерекше бағалап, "Әдептің басы- тіл", "Сыйластық екі жаққа бірдей", "Сыпайылық жоқ жерде сыйласу да жоқ", "Әдептілік - әдемілік, әдеп сөзден білінеді", т.б. нақыл сөздерін кейінгі ұрпақтарға қалдырған.

Коммуникативтік акт дегеніміз – белгілі бір ойды баяндау және хабар алмасу, оған кем дегенде екі адам, демек, хабарлаушы мен қабылдаушы қатысады. Лингвистикалық атаулардың сөздігінде хабар берушіні трансмиссор, ал хабар қабылдаушыны – реципиент, сол сияқты хабарды жіберушіні – адресант, экспериент, сөйлеуші және қабылдаушыны – адресат, тыңдаушы деп те атайды.

Қарым-қатынастың мақсаты мен өтіп отырған орнына, коммуниканттардың саны мен позицияларына байланысты ғалымдар қатынастың бірнеше түрін белгіледі. Мәселен,

1. Коммуниканттардың уақыт пен кеңістіктегі орнына байланысты *жанасқан – аралық қатынастар* болып бөлінеді. Жанасқан қатынаста әңгімелесушілер бір-біріне жақын

орналасқан, сондықтан ым мен дауыс ырғағы үлкен роль атқарады. Ал аралық қатынаста коммуниканттар уақыт пен кеңістік өлшемдері бойынша алшақ орналасқандықтан, оған телефонмен сөйлесу, хат-хабар алысу жатады.

Бүгінгі өмірді телефонсыз елестету қиын-ақ. Телефон тарихы ХІХ ғасырдан бастау алады. 1861 жылы неміс физигі және өнертапқышы Иоганн Филипп Рейс музыкалық дыбыстар мен адам дауысын желі арқылы тарата алатын құрылғы жасады. Ал, 1876 жылы Филадельфиядағы электротехникалық көрмеде шотландық тегі бар американдық Александр Белл алғаш рет «сөйлейтін телеграфын» таныстырды. Мінекей содан бері телефон көп өзгеріске ұшырады, бірақ телефонмен сөйлесу қағидаттары қай уақытта да әдептілікке негізделеді:

- Телефон шырылдағанда үшінші-төртінші қоңырауға дейін көтеру керек;
- Үй телефонына қоңырау шалғанда кешірім сұрауды ұмытпаған жөн;
- Үй телефонына хабарласу таңғы сағат тоғыздан кешкі ондарға дейін ғана;
- Бейтаныс адамға телефон соққанда нөмірін кімнен алғанын айтуды ұмытпау керек;
- Телефон шалған бойда амандасқаннан кейін өзіңіздің кім екеніңізді атаған жөн;
- Телефон соғушыға керек адам болмай қалса, хабарласқан адамға «Бұл кім?» деп сұрамай, «Кім телефон соқты деп айтайын» деген дұрыс ;
- Біреу қателесіп терген жағдайда, бас салып айғайламай, «Кешіріңіз, сіз нөмірмен қателестіңіз» - деп сыпайы жауап беруге де болады ;
- Үй телефонына хабарласып: «Үйдесің бе?» деп сұрамау керек.

2. Кез-келген жанама “аппараттың” болу-болмауына байланысты *тіке, тура* – жанама қатынас болады. Тура қатынас түріне әңгімелесу, сөйлесу, баяндама жасау жатса, ал жанама түрге – телефонмен сұхбаттасу, хат алысу, хабарды радио, теледидар (бұқаралық ақпарат құралдары) және кітап арқылы беру жатады.

3. Тілдің формасы тұрғысынан *ауызша* – *жазбаша* деп бөлінеді. Ауызша қатынас жанасқан, тура қарым-қатынаспен байланысты, ал жазбаша формасы дистантты, жанама қатынаспен ұқсас.

4. Сөйлеуші мен тыңдаушының ауыспалы және тұрақты позицияларына байланысты *сұхбат (диалог)* – *монолог*. Сұхбат – “мен” және “сен” рольдерінің алмасуынан туады.

5. Коммуниканттардың өзара байланысы мен қатынастың өту жағдайына қарай *жеке адамдар арасындағы* – *ресми* түрлері болады. Ресми қатынас кезінде жүріс-тұрыстың ережелері стереотипті және оған қатысушылар белгілі бір әлеуметтік топтың өкілдері ретінде жүріп-тұрып, қатынас орнатады. Жеке адамдар арасындағы, демек, бейресми қатынаста еркін, досжарлық немесе тұрпайы жағдайлар болу мүмкін.

Қарым-қатынас процесінің кем дегенде 4 құрамды бөлігі болуы шарт, олар – *сөйлеуші, тыңдаушы, тіл және талқылау тақырыбы*.

Сөйлеуге алдын-ала ұқыпты түрде дайындалған кісі не айтатынын, қалай айтатынын, тілдік амал тәсілдерді қалай пайдаланатынын әбден көңіліне тоқып алған кісі қысталаңның құлы болмайды, өзін-өзі жақсы ұстап, еркін сөйлейтін болады да, тыңдаушыларын бірден өзіне тарта, еліктіре алады.

Демек, коммуникативтік актінің негізгі субъектілері – адресат пен адресант, олар қарым-қатынас барысында белгілі бір әлеуметтік рольдер жүйесіне сай бір-бірімен араласады.

Сөйлеудің өзара әрекеттестігінде “сыпайыгершілік” ұстанымдарын сақтау сөйлеу актілеріне қолайлы жағдай туғыза отырып, стильдік мәнерінің жоғары деңгейде өтуіне ықпал етеді. *Мені шығарып салмас па екенсіз. Мені шығарып саласыз ба?! Екі сөйлемнің астарында екі түрлі прагматикалық мақсат айқын көрініп тұр. Екі сөйлем де өтініш, көмек түрінде, бірақ стильдік деңгейде өте әдепті өтініш әрекетін көрсетеді.*

Сөйлеу этикаларында адресант өзінің адресатқа бағытталған сөзінде уәде, ант бергізу арқылы стильдік мақсатқа жете алмайды. *Маған айтқаның шын болса, анаңның атымен ант бергін* немесе міндеттілік жүктелмейді: *маған өкпелемеймін деп уәде берші, бұл сөзді көңіліңе*

алма. Сондай-ақ шарт қоюдың да қажеті жоқ: *Егер мені жиналыста жақтап сөйлесеңіз ғана мен уәдені орындаймын.*

Сөйлеу этикасының бірі – мақұлдау. Айтушы өз сөзінде адресаттың Құрманғазының күйлерін ұнататынын ескермей, *Мен Құрманғазының күйлерін ұнатпаймын* десе, сонда серіктестігіне ішкі жанжалға жол беріп қояды.

Сөйлеу этикасының бірі – инабаттылық, бұл өз адресіне айтылған мақтауды қабылдамау. Өзін-өзі мақтау және өзін-өзі бағалау этикалық стандарттан ауытқымаған жағдайда сөйлеу актісінің табысы болып саналады. *Менің айтқаным дұрыс, менікі ғана дұрыс* деу әлемдегі бағалау тұрғысынан сөйлеушілердің арасындағы қайшылықтарға әкеледі.

Сыртқы мәдениет ережелеріне сондай-ақ сәлемдесу формалары, әріптестерінің арасында өзін ұстай білуі, сұхбатты қарым-қатынас жағдайлары мен шарттарына сәйкес жүргізе білу біліктілігі де жатады. Мінез-құлықтың сыртқы талаптарының ішінде *өзара сыпайылық* ережелерін сақтау талабы айрықша мәнге ие. Бұл, ең алдымен, әріптестердің бір-бірімен сәлемдесуі кезінде айқын байқалады. Мұнда өзінен жасы үлкен кісімен немесе әйел адаммен амандасқанда орнынан тұру, әңгімелесу кезінде салмақты, сыпайы болу, өзгелердің тілек-талаптарын ескеру, олардың пікірлерімен санасу сияқты қарапайым да маңызды ережелер сақталуы тиіс. Алайда, сөйлеу әдебі қағидаларының бұзылып жатуы сирек құбылыс емес. Мұның себебі неде екен? Бұл жерде тағы сол дана халқымыздың «Баланы жастан, ...» деген сөзі ойға оралады. Яғни кәмелетке толып, өз сөзі мен ісіне өзі жауап беретін жасқа келгенде жоғары оқу орындарында алған тәрбие мен ана сүтімен беріліп, әке өнегесімен бойға сіңетін отбасылық тәрбиенің арасында үлкен айырмашылық бар екен. Сондықтан бала тәрбиесіне әуел бастан, оның сөздің өзін түсінбесе де, интонациясын аңғарып, «күліп отырып» сәби шағынан бастап ерекше мән берілу қажеттігі басы ашық мәселе болып отыр. Бүгінгі бала ертең қоғамның, мемлекетіміздің тұтқа ұстар азаматы боларын ойласақ, халқымыздың «ұяда не көрсең, ұшқанда соны ілерсің» деген нақылын әрбір азамат үнемі жадында ұстағаны абзал. Қорыта айтқанда, сөйлеу әдебі мен сөз этикетінің белгілі бір деңгейде жоғары болуына теориялық біліммен қатар отбасындағы тәрбиенің де маңызы зор екендігін баса айтқымыз келеді.

СӨЙЛЕУ ҚЫЗМЕТІ ОҚЫТУ НЫСАНЫ РЕТІНДЕ ТАНЫЛҒАН КОММУНИКАТИВТІК ҚҰЗІРЕТТІЛІК

(авторлық тәсіл)

Д.С. Толмачева

Е.Р. Игнатова

Г. Ә. Машинбаева

Tolmacheva D.C., Ignatova H.R., Machinbayeva G.A.

Abstract. In this article, the matters of learning of speech activity of the students studying of Russian language as foreign language at advanced level, as well as transfer to communicative activity by class and out-of-school work are considered.

Сөйлеу әрекеті – бұл сөйлеу әрекеттерінің жиынтығынан тұратын, қарым-қатынас көмегі арқылы ақпаратты қабылдау және тарату үдерісі. Бұл «тіл арқылы белсенді, мақсатты, жанама және қарым-қатынас жағдайымен қамтамасыз етілген, адамдардың арасында ақпаратты қабылдау және тарату үдерісі болып табылады [1,33].

Осы мақсаттар үшін толымды қызмет атқара алатын оқу құралы ретінде Н.Ю. Царёва басшылығымен авторлық ұжым шығарған "Учебник русского языка" атты оқу құралы бар, осы кітап арқылы біз жалғастырушы топтың түрлі деңгейлі топтарында жұмыс істеу мүмкіндіктеріне ие болдық.

Кітап лексика-грамматикалық бес бөлімнен және үш тілді етістікті сөздіктен тұрады.

Кітаптың құрамына енгізілген мәтіндердің басым көпшілігі танымдық-дамытушылық сипатта жазылған, олар студенттердің қызығушылықтарын тудыратындай адами маңызды тақырыптарға құрылған. Студенттердің аса қызығушылық танытып жұмыс істеген мәтіндерінің – бірі – «Валентин Серов» мәтіні болды. Мәтін алдында берілетін тапсырмалар мазмұны мынадай: «Сіз Валентин Серовтың суреттерін көргіңіз келе ме және неге?».

1. Аталған тақырыпты оқытқанда студенттерге алдын-ала мәтінді оқып, ғаламтор желісінен өз тілдерінде Серовтың кім екендігі жөнінде оқып және оның заманы мен шығармашылығы туралы негізгі мәліметті біліп келу тапсырылды. Сонай-ақ ғаламтор желісінен оның суреттерін көріп келуге де болатындығы айтылды.

2. Келесі сабаққа студенттер коммуникативті және грамматикалық сипаттағы біраз сұрақтар дайындап келді. Сондықтан дәрісханада сітелінетін келесі жұмыс мәтінді бөліктерге бөлу болды.

Студенттер берілген мәтінді төмендегідей бөлімдерге бөлді:

- а) балалық шағы, оқушы кезі және студенттік жылдар.
- б) Серовтың суретші ретінде қалыптасуы.
- в) Бірінші жетістігі және суретшінің кейінгі шығармашылық қызметі.

Бұл шағын жоспар мәтінмен жұмысты жеңілдетті, студенттерге мәтіннің белгілі бір бөлігін оқу және оны өзінің түсінгені бойынша, өз пікірін білдіре отырып, кейбір грамматикалық формаларға түсінік беріп өту арқылы айтып беру тапсырылды. Студенттердің кейбір түсініктемелері мен қорытындылары олардың көзқарастары әртүрлі болғандықтан келіспеушілік тудырып отырды, осындайда мұғалімінің неге келіспейтіндіктерін анықтау үшін (Неге сіз келіспейсіз?) немесе келісетіндігін дәлелдеу мақсатында (Сіз неге олай ойлайсыз?) сынды сұрақтары қойылды. Кез-келген жағдайда сөйлесушілер пікірталасқа дайын болды. Осындай айтарлықтай қол жетімді, қызық үлгіде студенттер өздерінің алдыңғы білімдерін жүйелей алды, және олар өздерінде бар білімдерін тереңдетіп, жаңаларын кеңейтіп.

3. Үй тапсырмасын орындау барысында студенттер ғаламтор желісінде жұмыс істеді. В. Серовтың екі суретін тапты (олар туралы мәтінде айтылады): миллионер Михаил Морозовтың суреті және үш жастағы ұлы М. Морозовтың суреті. Осыдан біз В. Серовтың өмірбаянынан өтеміз де келесі сипаттамалар жасауға көшеміз:

- а) адамның сыртқы келбеті;
- б) адамның мінезі;
- в) күнделікті өмірі, киімі, өзін-өзі ұстауы.

Бұл аталған оқу құралының алдыңғы тақырыбы осы кітаптың алдыңғы тақырыбы «Нобель сыйлықтары және Нобель сыйлығының лауреаттары» атты тақырыптың қайталануы тек мұнда Серовтың портретіне баса назар аударылады.

4. Материалды бекіту үшін студенттерге жоспар бойынша өзінің немесе басқа елдің әйгілі шығармашылық тұлғасы: әртіс, суретші, жазушы, музыкант немесе композитор туралы шағын әңгіме жазу тапсырмасы берілді.

1) Сіз айтатын тұлғаны қалай сипаттайтын едіңіз?

2) Оның өмірі туралы не білесіз?

- а) өмірінің күндері;
- б) отбасы, тәрбие, өмір жолын таңдауға отбасының әсер етуі;
- в) білім;
- г) жеке өмірі, мінезі;
- д) еңбек (шығармашылық) қызметінің басталуы;
- е) мойындау, белгілі болуының себептері;
- ж) оның ең негізгі (ең қызықты) жұмыстары және оның біреуі туралы әңгіме;
- з) оның қоғамдық-саяси өмірге қарым-қатынасы.

Бұдан әрі бұл әңгімелер студенттік ғылыми-практикалық конференцияға жазылған баяндамаларға арқау болды (А. Тарковский туралы, қытай суретшісі Цзы Байши туралы; Майкл Джексон туралы; Мэй Ланьфан туралы).

5. Осы тақырыпты оқудағы қорытынды кезең студенттер мен мұғалімдердің Әбілхан Қастеев атындағы суреттер галереясына баруы болды, онда студенттер еркін түрде түстер туралы, суретті салған уақыт туралы, кейіпкерлердің мінез-құлықтары, костюмдері және т.б. еркін сөйлесе алды.

Аталған мазмұндағы жұмыстарды студенттердің қазақ тілінен өткізетін сабақтарда да жүргізуге болады. айталық басьятауыш топтардың оқу құралында Есік қаласынан табылған алтын адам туралы мәтін бар. Осы мәтінді оқытпастан бұрын студенттерге өз тілдерінде Қазақстан жерінен табылған алтын адам туралы мәліметтерді біліп келуге, алтын адамның табылған жері Есік қаласы туралы мәліметтер жинауға тапсырма беруге болады. Студенттердің көпшілігі өз елдерінде тарих пәнінен аталған тақырыпқа қатысты аз да болса оқып келген болады. Оларға сол алтын адамдарға қатысты мәдениетті білу өте қызықты. Сабақта жоғарыдағыдай мәтінді бірнеше бөлікке бөліп оқытуға болады. Ол бөліктер төмендегідей:

1. Алтын адамның табылған орны, Есік қаласы туралы мәлімет. Бұл жерде онда студенттердің барып көруге мүмкіндіктерінің бар екендігін, саяхат барысында ондағы мұражайға да бара алатындарын айтып өткенде, бұл тақырып оларды қызықтыра түседі.

2. Алтын адамның киімі жасалған алтын салмағы және ондағы әшекей заттарға салынған өрнек түрлері.

3. Оны кім тауып алды, қалай?

4. Тарихшылардың мәліметі.

5. Қазір алтын адамның макеті мұражайда тұрғандығын, оны көруге баратындықтарын айту. Студенттерге тақырыпты осылай әрбір кішкене элементіне дейін талдап беретін болсақ, олар мұражайға барғанда өздеріне таныс тақырып туралы көп сұрақтар қоя алады. Бұл студенттерді коммуникацияға түсірудің ең ұтымды тәсілі. Студенттердің кейін жасаған саяхаты сабақ пен мұражайдағы алған мәліметтерді тағы да толықтырып отырады, екіншіден студент өзіне бұрын таныс материал туралы тағы да мәлімет қосылғандығы туралы айтып бере алады.

Біздің ойымызша студенттердің қызығушылығын тудыратын олар үшін жаңа елдің мәдениетін тану тақырыбы сөйлеуді түсіне алуға және оны дамытуға ең жақсы мүмкіндік береді. Бұл сөйлеуді дамытумен қатар студенттердің сөздік қорына жаңа сөздерді енгізуге көп ықпалын тигізеді. Студентке бұрын мүлдем таныс емес мәдениет элементтері біртіндеп танылған соң студенттерді өз мәдениеттерімен салыстыру бағытындағы тапсырмаларды орындатуға болады. Мұнда студент, салыстыруға, өз ойын саралап айтуға машықтанады, әрі осыған қатысты тілдік конструкцияларды өз бетінше қолдануға талпыныс жасайды.

Мәдениет сөзі көп мағыналы. Орыс тілінің төрт томдық академиялық сөздігінде (М., 1981-1984) осы түсініктің жеті түсіндірмесі келтіріледі. Олардың ішінде мәдениет ұғымы қоғамдық және рухани өмірде тілді оқуда қолданылатын қарым-қатынас құралдарының ең маңыздысы ретінде танылады.

Жоғарыда айтылғандардың барлығы сөйлеу, сөйлеу қызметін оқытуда оқу мазмұнының құрамына мәдениетті оқытуды да адамдардың тәжірибелер жиынтығы ретінде енгізу қажеттілігі жоғары екендігін айта кеткеніміз жөн.

ӘДЕБИЕТ

1. Зимняя И.А. Психология обучения неродному языку (на материале русского языка как иностранного). – М., 1989. с. 133.
2. Царева Н.Ю., М.Б., Будильцева, Пугачёв И.А. Русский язык как иностранный. – М., 2009.
3. Академический словарь русского языка. – М., 1981-1984.

ОСОБЕННОСТИ ОБУЧЕНИЯ АУДИРОВАНИЮ КИТАЙСКИХ СТУДЕНТОВ

Л.С. Торохтий
А.К. Ахмедова
И.В. Мацко

Аннотация. Мақалада шетелдік студенттерді түсініп-тыңдауға үйретудегі қиындық туғызатын мәселелер қарастырылады. Оның себебі қытай және орыс тілдерінің әртүрлі тіл топтарына жататындығымен түсіндіріледі.

Речевое общение предполагает наличие у учащихся навыков и умений в различных видах речевой деятельности: аудировании, говорении, чтении и письме. Аудирование, т.е. восприятие и понимание, представляет собой активный творческий процесс, когда слушающий воспринимает и понимает уже сформулированные мысли.

Опыт преподавания русского языка как иностранного показывает, что восприятие речи со слуха на начальном этапе обучения вызывает у студентов наибольшие затруднения по сравнению с другими видами речевой деятельности. Это утверждение справедливо в большей степени по отношению к студентам, приехавшим из Китая. Это объясняется значительными расхождениями между русским и китайским языками на грамматическом, фонологическом и лексическом уровнях их систем. Основное различие между ними состоит в морфологическом типе: русский язык флективный, а китайский изолирующий. Русский язык отличается от китайского наличием морфологических категорий и грамматических форм. В китайском языке грамматическое значение выражается не морфологически, а с помощью предлогов, союзов, вспомогательных глаголов и других служебных слов, а также с помощью порядка слов. Расхождения между русским и китайским языками затрагивают и саму систему фонем.

Кроме того, русский и китайский языки отличаются друг от друга формально-структурными характеристиками, которые определяют типологически значимые различия в лексике, представляющие собой одну из главных причин отсутствия полной эквивалентности в лексической системе двух языков. Китайский язык характеризуется аналитическим строем языка, а русский язык - синтетическим.

Наконец, надо отметить, что русский и китайский языки относятся к разным просодическим типам: китайский язык тональный, тогда как русский – акцентный язык. Всё вышесказанное в полной мере объясняет трудности, которые возникают у студентов из Китая, когда они слышат русскую речь, так как при изучении иностранного языка психологический процесс восприятия происходит так, что понимают значение предложения не с понятия вещей, а с его понятия на родном языке, то есть через перевод и сравнение. Отсюда вытекает проблема: как научить студентов достаточно точно понимать звучащую речь, чтобы они могли чувствовать себя уверенно в условиях естественной коммуникации.

Вопросы обучения аудированию достаточно глубоко изучены методистами. Существует огромное количество рекомендаций по организации процесса обучения, проанализированы виды и стратегии обучения, факторы, влияющие на процесс слухового восприятия речи, отбора содержания обучения, организации и презентации учебных материалов, предназначенных для формирования и развития аудитивных навыков и умений. Однако многие вопросы остаются спорными, и трудности в обучении аудированию не позволяют считать этот вопрос окончательно решённым. Так практически все методисты единодушны в утверждении, что тексты для аудирования должны содержать некоторое количество избыточного материала. То есть должна иметь место языковая догадка. Однако нам догадка представляется достаточно опасным фактором. Очень часто студент больше придумывает, чем догадывается, и при этом бывает вполне уверен, что он всё понял.

Особенно это характерно для китайских студентов, в языке которых, каждый слог является самодостаточной единицей.

В китайском языке почти каждый слог является самостоятельной знаменательной морфемой, которые могут составлять новые слова по синтаксическим правилам. В китайском языке преобладают односложные и двухсложные слова. Таким образом, словосложение является основным способом словообразования в китайском языке. В русском языке преобладают двусложные и многосложные слова. Этот фактор приводит к тому, что китайские студенты начального этапа обучения нередко пытаются определить смысл каждой части слова, вычлняя их как самостоятельные лексические единицы. Например, услышав слово /завтракаю/, студент выделил знакомую часть /завтра/ и пытался найти в словаре значение недостающей части /каю/. При этом он пребывал в полной уверенности, что всё правильно понял. Если при чтении, независимо от скорости и полноты понимания студент жёстко привязан к тексту и имеет возможность вернуться к неясному месту, то в аудировании каждая неверно понятая лексическая единица может значительно исказить, или полностью нарушить смысл высказывания. Имеет место и психологический момент: не каждый обучающийся способен абстрагироваться от непонятой лексической единицы, и большинство студентов, услышав незнакомое слово, старается немедленно найти его в словаре, и процесс аудирования на этом останавливается. Вся последующая информация просто не воспринимается. Кроме того следует обратить внимание на то, что каждая звучащая единица (звук, слог, слово) воспринимается по-разному, будучи произнесённой в разном фонетическом оформлении. В китайском и русском языках не вполне совпадают позиционные правила реализации фонем. Такие явления как редукция, озвончение-оглушение, твердость-мягкость, ударение отсутствуют в китайском языке.

Как звук внутри слова, так и слово в составе словосочетания и внутри фразы по фонетическому оформлению сильно отличаются от единичной лексемы. Скорость произнесения фразы, интонация, паузы влияют на звуковое оформление, а следовательно, на распознавание лексических единиц в потоке речи в процессе аудирования. Отсюда вытекает следующий вопрос: сколько раз следует читать текст, предназначенный для обучения аудированию? Методисты сходятся во мнении, что оптимальным является двукратное предъявление текста. Однако, учитывая всё вышесказанное, можно сделать вывод, что для китайских студентов возможно трёх и даже четырёхкратное прочтение. При этом, конечно, следует начинать с максимально медленного прочтения, чтобы у студентов было время распознать каждую лексическую единицу, осознать её место и значение внутри контекста. Ни для кого не секрет, что слово, произнесённое со скоростью, адаптированной для удобного восприятия, существенно отличается от той же лексемы, произнесённой в обычном разговорном темпе. Система предтекстовых заданий, безусловно, помогает распознаванию отдельных лексических единиц, однако внутри контекста, при беглом звучании под влиянием предыдущего и последующего слова процесс распознавания значительно усложняется. Скорость порождает такие явления как проклитика, энклитика, редукция, что в свою очередь очень усложняет процесс аудирования. Постепенное наращивание скорости при прочтении текста позволяет студентам научиться распознавать лексемы в разных позициях, привыкнуть к ним.

Таким образом, на начальном этапе обучения китайских студентов аудированию должны формироваться навыки речевого восприятия, психологические механизмы аудирования, словарь узнаваемых лексических единиц и грамматических конструкций. Процесс обучения аудированию китайских студентов (отбор содержания, организация и презентация учебных материалов) следует проводить с учётом особенностей языка и ментальности

ЛИТЕРАТУРА

1. Елухина Н.В. Основные трудности аудирования и пути их преодоления // Иностранные языки в школе. – 1977. – № 1.
2. Митрофанова О.Д. Основные положения методики преподавания русского языка как иностранного // Русский язык за рубежом. – 1975. – №1.

**ҚШР ЖӘНЕ ОШР ОҚЫТУДА КОММУНИКАТИВТІК
ӘДІСТЕМЕЛІК ҰСТАНЫМНЫҢ ЖҮЗЕГЕ АСУЫ**

Л.С. Торохтий

А.Е. Саденова

Torochtiy L.S., Sadenova A.E.

Abstract. The article is devoted the process of speech intercourse as one of aspects in teaching Russian and Kazakh as foreign languages.

Коммуникативтік сөйлеу үдерісі – бұл қазақ және орыс тілдерін шет тілі ретінде оқытудағы ерекшеліктермен байланысты лингвистикалық, сондай-ақ, педагогикалық күрделі мәселелердің кешені.

Көптеген дидактикалық тұжырымдамалардың негізгі бастамасы болған және оқытудың барлық кезеңдерінде нәтижелі түрде жүзеге асатын коммуникативтік ұстаным арқылы белгілі бір дәрежеде тіл білімі мен әдістеменің байланысы нығайтылып, оқыту үдерісінің коммуникативтік түрлеріне қызығушылық артты. Сондықтан теориялық тіл білімі мен тілді оқыту тәжірибесі алдында коммуникативтік сөйлеу мәселесіне көп көңіл бөлінеді.

Тілдік қатынас жасау өте күрделі үдеріс. Ол адамның тек қана сөйлеуін ғана емес, ойлау қызметін де қарастырады. Қазақ және орыс тілдерін шет тілі ретінде оқытудың мақсаты тіл құралдары арқылы ойды жеткізудің шығармашылық қабілеттіліктерін қалыптастыру.

Сөйлеу, сөзді қолдану ережесіне ғана үйретіп қоймай, сондай-ақ ойды құрауға және құрастыруға үйрету. Мұндай жағдайда өз ойын айта алатын тіл үйренуші – субъект басты назарға алынады.

Оқытудың коммуникативтік бағыты әдістемелік және педагогикалық қызметтің барлық жағын анықтайды.

Алдымен оқытудың жоғары уәждемесін құру ұсынылады. Алғашқы сабақтан бастап, тіл үйренушіге белсенді түрде практикалық сөйлетуден бастау керек. Мысалы, оқыту үдерісінде түрлі жаттығу жұмыстарының түрлері қолданылады: ойын жағдаяттары, ребус, сөзжұмбақтарды шешу т.б. Бірақ жаттығу жұмыстары таза механикалық сапада болмауы тиіс, олар коммуникативтік болуы керек. Тіл үйренушінің ұсынылған материалға белсенділігін арттырып, әсіресе, қабылдаудың жеке психологиялық аспектілеріне назар аударған жөн.

Коммуникативтілік шынайы тілдесу тұрғысынан фонетика, лексика, морфология, синтаксис секілді тілдің түрлі аспектілерін оқытуды қарастырады. Кез келген тілдік құбылыс оқу үдерісіне коммуникативтік қажеттілік пайда болғанда ғана қосылады.

Сонымен оқытудың коммуникативтік бағыты оқытушының тіл үйренушімен сөйлесудегі әрбір сөйлеу актісіне, тілдесуде коммуникативтік болып табылатын оқытудың коммуникативтік бірлігіне, тіл үйренушінің жіберген қатесін жөндеуіне, шынайы сөйлеу жағдаятын мақсатты түрде қолдануына және оқытудың жоғары уәждемесінің құрылуына көңіл бөлуін көрсетеді.

Қазақ және орыс тілдерін оқытудың алғашқы кезінен бастап шетелдік тіл үйренуші бірнеше ортада тілдесе бастайды. Олардың қатарында элеуметтік-күнделікті орта

(жатақхана, дүкен, қоғамдық көлік т.б.), әлеуметтік-мәдени орта (қоршаға ортамен байланыс жасау), мәдени орындар (театрға бару, теледидар көру ж.т.б.), оқу-ғылыми тілдесу ортасы бар.

Оқу ортасы қазақ және орыс тілді ортада шетелдік студенттің жүзеге асыратын тілдесу түрлерінің ішінде басты орын алады.

Оқытудың негізгі құрылымдық жағы сабақ барысында тілдесу, сабақтан тыс жағдайда тілдесу, тіл үйренушінің өз бетімен дайындалу кезіндегі тілдесу ж.т.б болып табылады. Сондықтан оқу үдерісін тек оқытушы мен тіл үйренушінің қажетті білімді, икемді, дағдыны игеруге бағытталған әрекеті ретінде қарастырып қоймай, сондай-ақ белгілі бір тілдесу жүйесі ретінде қарастыру керек. Сондықтан оқыту барысында қарапайым коммуникативтік жағдаятты қолданудың маңызы зор.

«Қарапайым коммуникативтік жағдаят» термині тілді оқыту барысындағы тілдесімде байланыс жасаудың әдістемелік бағытталған моделі деген ұғымды білдіреді, яғни сөйлеуге ынталандырушы жағдайында тілдесушілердің әлеуметтік-коммуникативтік қарапайым рөлдердегі сөйлеу әрекеті жүзеге асады.

Қарапайым коммуникативтік жағдаят келесі құрылымдық элементтерден тұрады: шынайы жағдаят; коммуниканттар арасындағы қатынас және сөйлеуге түрткі.

Шынайы жағдаят немесе коммуникативтік акт барлық кезде болады. Оқу материалы сөйлеу жағдаятына қарағанда сырттай көңіл бөлудің және назар аударудың тәуелсіз нысаны бола отырып, өз бетімен сөйлеуге ынталандырушы фактор ретінде қатысады.

Коммуниканттар арасындағы қарым-қатынас сабақ барысындағы сөйлесуге қатысушылардың қарапайым әлеуметтік-коммуникативтік рөлдеріне негізделеді (оқытушы-студент, студент-студент).

Тілді оқыту барысындағы сөйлеу оқытушының оқу үдерісін ұйымдастыруына, ал студенттің ұсынылған оқу материалын меңгеруге талпынуына және практикада қолдануға үйренуге негізделген.

Сөйлеу қарапайым коммуникативтік жағдаяттың құрамы, сондай-ақ тіл үйренушінің дербес ынталандырушысы болып табылады.

Сонымен, аталған қарапайым коммуникативтік жағдаяттардың компоненттерінің көмегімен келесі маңызды міндеттер шешіледі:

- 1) Ілгеріде меңгерілген білім мен әрекет әдістерінің өзектелуі;
- 2) Әрекет әдістерін және жаңа ұғымдарды қалыптастыру;
- 3) Алған білімді тәжірибеде қолдану және тіл үйренушінің әрекетін бақылау.

Барлық өзінің мазмұнымен тікелей қазақ және орыс тілдерін шет тілі ретінде оқытуға бағытталған осындай күрделі әдістемелік категория туралы сөз болғандықтан, өзінің компоненттерінің көпқырлығымен, көпдеңгейлігімен және көпфакторлығымен ерекшеленеді, сондықтан «коммуникативтік құзыреттілік» ұғымы туралы сөз ету қажет, сонымен бірге оның анықтамасына, көлеміне және мазмұн құрылымына тоқталу керек.

«Коммуникативтік құзыреттілік» ұғымы коммуникативтік лингвистика саласынан бастау алады. «Коммуникативтік құзыреттілік» категориясы бастапқыда тілдің прагматикалық саласында зерттелді. Осыған байланысты аталған ұғымның мазмұны шектелгендіктен, кейінірек нақты терминдік атау тілдік құзыреттілік пайда болды.

Кейінірек аталған категория тілдерді оқыту әдістемесінде, сонымен қатар орыс және қазақ тілдерін шет тілі ретінде оқытуда қолданыла бастады және тілдесу үдерісімен қатысты болды, сонымен бірге жеке тұлғаның сөйлеу қабілеттілігі ретінде қарастырыла бастады. В. Ульрихтің әдістемелік терминдер сөздігінде «коммуникативтік құзыреттілік» келесі құрам арқылы анықталады:

- 1) Лингвистикалық құзыреттілік;
- 2) Вербальды- когнитивті құзыреттілік;
- 3) Вербальды- коммуникативтік (прагматикалық) құзыреттілік;
- 4) Мета құзыреттілік.

Сонымен қазіргі анықтамасы бойынша: «коммуникативтік құзыреттілік» - еңбек немесе оқу барысында адамның тілдесе алу қабілеті. Бұл анықтаманың мынадай белгілері бар:

- Жеке тұлғаның зейіндік қабілетінің болуы;
- Бұл қабілеттілікті көрсетудің жолы сөйлеу әрекеті болып табылады.

Коммуникативтік құзыреттілік 4 негізгі құрамда яғни сөйлеу қызметінің негізгі түрлерімен бірге қарастырылады. Бұл құзыреттіліктер сөйлеу, жазу, тыңдау, оқу үдерісінде болады.

Жоғарыда аталған үдерістер жеке түрінде және тіркесіп келуі мүмкін, комуникативтік құзыреттіліктің келесі түрлері туралы айтуға болады:

- 1) сөйлеуші және тыңдаушы;
- 2) тыңдаушы;
- 3) жазушы және оқушы;
- 4) оқушы;
- 5) сөйлеуші, тыңдаушы және оқушы;
- 6) тыңдаушы, жазушы және оқушы;
- 7) тыңдаушы және оқушы;
- 8) сөйлеуші, тыңдаушы, жазушы және оқушы.

Коммуникативтік құзыреттіліктің басқа маңызды құрамы оның мазмұнының құрылымы болып табылады. Коммуникативтік құзыреттіліктің сөйлеу, тілдік, кәсіби, лингвистикалық, когнитивтік, елтанымдық және т.б. түрлері сипатталады. Алайда коммуникативтік құзыреттіліктің негізгі құрамы тілдік, когнитивтік және прагматикалық құзыреттілік болып табылады.

Осылардың әрқайсысына қысқаша тоқталайық.

Тілдік құзыреттілік оқылатын тілдің барлық бірлігін – фонетикалық, сөзжасамдық, лексикалық, морфологиялық, синтаксистік деңгейлерін қарастырады. Күрделі бірліктерден коммуникативтік синтаксистік бірліктерді құруға дейінгі үдерісі кезінде тілдік бірліктерді қолдана алуы қажет.

Тілдік құзыреттілік лингвистикалық құзыреттілікпен бірге жиі қарастырылады.

Когнитивтік құзыреттілік адамның танымы арқылы қоршаған шындықты көрсететін мазмұнды, сөйлеудің денотаттық жоспарын көрсетеді. Дәрісханадағы сабақ барысында қажетті қоршаған ортадан алынған үзінді тілдесудің белгілі бір шектеулі түрі арқылы анықталады. Ал әрбір ортаның ішінде өтілетін тілдік материал сөйлеу жағдаяты мен тақырыптарды бөлу арқылы анықталады.

Прагматикалық құзыреттілік жүзеге асыруға қажетті сөйлеу әрекеті мен коммуникативтік ниеттен тұрады. Сонымен бірге белгілі бір сөйлеу жағдаятында сөйлеудің түрлі формаларын қолдану дағдысы қажет. Прагматикалық құзыреттіліктің тағы бір маңызды құраушысы – ағымдағы жағдаяттың талабына сай келетін сөйлеу әрекетін таңдай алуы керек.

Қорыта айтқанда, коммуникативтік әдістемелік ұстанымның жүзеге асуы сөйлеу дағдыларының және сөйлеу икемінің, сөйлеу қызметінің шығармашылық және жеке тұлғаның барлық психологиялық сапасын қолдану болып табылады. Сондықтан оқыту барысында оқытушы тіл үйренішінің сөйлеу қажеттілігіне сай және жүзеге асыруына жағдай жасай отырып, коммуникативтік сөйлеу жағдаятының түрін және құрамын қолдануы керек.

ӘДЕБИЕТ

1. Стернин И.А. Введение в речевое воздействие. – Воронеж, 2001.
2. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность. – М., КомКнига, 2006.
3. Золотова Г.А. Коммуникативные аспекты русского синтаксиса. – М., 1982.

4. Азимов Э.Г., Щукин А.Н. Словарь методических терминов (Теория и практика преподавания языков). – СПб., 1999.
5. Леонтьев А.А. Некоторые проблемы обучения русскому языку как иностранному (психологические очерки). – М., 1990.
6. Пассов Е.И. Основы коммуникативной методики обучения иностранному языку. – М., 1989.
7. Арутюнов А.Р., Костина И.С. Коммуникативная методика русского языка как иностранного и иностранных языков. – М., 1992.
8. Алхазисвили А.А. Основы владения устной речью. – М., 1988.

НЕКОТОРЫЕ ОСОБЕННОСТИ НАРРАЦИИ В РОМАНЕ АНДРЕЯ ПЛАТОНОВА «ЧЕВЕНГУР»

М.Б. Шаяхметова

Аннотация. Мақалада Андрей Платоновтың «Чевенгур» романындағы баяндау құрылымының ерекшеліктері туралы әңгіме қозғалады. Автордың төлеу сөз қолдану өзгешеліктерін айта келе, жалпы «Чевенгур» романының нарративінде субъектілікті бейтараптандыру басым деп болжамдалады.

Проблема нарратива является одной из самых сложных в исследовании творчества Андрея Платонова. Повествующая инстанция в произведениях Платонова всегда трудноопределима, и это очевидно связано с тем, что идеальный автор сознательно пренебрегает творческой задачей адресной направленности речевого потока.

У Платонова, особенно раннего, целые текстовые массивы представляют собой сомнамбулическое говорение «про себя», упраздняющего слушателя с каким-либо значимым эпистемиологическим уровнем восприятия языковой информации. Воспринимающий субъект художественной речи парадоксально является частью речи, направленной на него, нарратор от его имени генерирует косноязычные «неправильности», алогизмы и тупики мысли, излагаемые героями. Чем же иначе объяснить упорство Платонова-писателя от произведения к произведению совершенствовать и углублять свой уникальный творческий стиль, характеризующийся принципиальным стремлением так «растворить» повествователя в речи героев, чтобы ни в одном фрагменте дискурса нельзя было бы точно определить, кто говорит и к кому обращается? Примечателен в этом отношении вывод литературоведа Т.Б.Радбиля о диффузности дискурсов как характерной особенности платоновского повествования, в котором трудно достоверно определить, кому принадлежит слово – автору или его герою [1, стр.208].

Абстрактный автор, то есть Андрей Платонов, был одним из выдающихся носителей литературного языка своего времени, о чем можно судить по его публицистическим произведениям, эпистолярному наследству. В речестрое же всех его художественных произведений, особенно крупных, встречается большое количество нарушений синтаксических норм русского литературного языка, более того, в нем нередки языковые конструкции, характеризующиеся лексической избыточностью и смысловой размытостью.

Однако Андрей Платонов не удосуживается прислушаться к критикам своего стиля, он исходит из своего ощущения социоисторических настроений общества, в котором зреет читатель, готовый увидеть за «некультурным», а то и просто алогичным речевыми поведением нарратора и героев истинные глубины разорванного сознания современного ему русского человека, остро переживающего революционные катаклизмы.

Абстрактный автор Платонов убежден, что его абстрактный читатель при встрече с его произведением «совпадет» в своей речи с повествовательным дискурсом. Так, например,

литературовед Л. Михеев оценивает смелость художественной мысли Платонова, настойчиво предлагавшего свои новые творения редакциям, несмотря на предыдущие отказы публиковать ранее написанное: «Во всяком случае, ни один трезво мыслящий человек не отважился бы *такое* (курсив мой. — Л. М.) посылать в редакции журналов, предназначая для печати, но Платонов снова и снова поступает именно так» [2, с. 353].

Точки зрения в наррации Андрея Платонова весьма подвижны и часто легко сходящиеся, совмещающиеся, воспринимающие сознания в ней неуловимо сливаются в единую «плавающую» точку зрения. В случае с нарративом у Платонова мы имеем дело с сознательным авторским отказом от персональной точки зрения на мир. Замечательное объяснение такой эстетической позиции А. Платонова дает И. Бродский: «Платонов не был индивидуалистом, ровно наоборот: его сознание детерминировано как раз массовостью и абсолютно имперсональным характером происходящего. Его романы описывают не героя на каком-то фоне, а скорее, сам этот фон, пожирающий героя» [3, с. 204].

В полной мере особенности платоновского нарратива проявились в социально-философском романе «Чевенгур», написанном в 1926-1928 годах (первая редакция именовалась «Строители весны», 1927). При жизни Андрея Платонова роман в завершённом виде не был опубликован. Только в 1988 году в журнале «Дружба народов» (№ 3-4) полная авторская версия романа увидела свет.

Роман, как известно, в значительной степени состоящий из переделанных и дополненных отдельных произведений, написанных и частично опубликованных ранее, объединяет в новую идейно-художественную целостность неподражаемый авторский слог, на всем протяжении эпического повествования остающийся авторской речью. Эта речь внутренне противоречивая, поскольку последовательно ориентирована на соединение в едином дискурсе народного крестьянского языка с советской политической риторикой, и потому она сплошь и рядом порождает лексико-грамматические деформации, своеобразно маркирующие платоновский нарратив на всем его протяжении (*готовые сами неизбежно умереть в обиходе революции; проснулся (...), почувствовав прохладу опасности; догадка собственной неутешимости; дискурсивно синонимичные термины-тернии* и т.д.).

Весь текст романа «Чевенгур» соткан из таких платоновизмов, представляющих собой конденсированные, осложненные и часто ненормативные речевые обороты. Платоновизмы в равной мере присутствуют в описаниях, монологах-рассуждениях и диалогах. Между речью повествователя и речами персонажей разница стирается настолько, что здесь можно говорить только о тотальной лингвистической интерференции в интересах репрезентации единого сознания.

В романе «Чевенгур» вопрос литературного языка снимается, на нем у Платонова никто не говорит, и на первый план выходит определение ранее неведомых возможностей языковых горизонтов наивного сознания простого человека, втянутого в водоворот революционных изменений в социальной жизни. Исследователь творчества Андрея Платонова Г. Ходель, определяя основные черты его нарратива, по аналогии с косноязычием говорит о «косноавторстве» [4, стр. 329]. В нашем понимании здесь речь может идти только о принципиальном нежелании Андрея Платонова следовать художественным нормам объективной повествовательности, утвердившимся в советском литературном пространстве в интересах навязывания читателю заидеологизированного вульгарно-социологического дискурса. Мы здесь видим авторское стремление через свой индивидуальный стиль изложения демонстративно подчеркнуть свое косвенное, то есть по возможности как можно более стороннее, отношение к регламентации творческого приема извне.

В повествовательной ткани романа «Чевенгур» мало фрагментов, когда с достаточной точностью можно было бы сказать, что здесь мы имеем дело с объективным авторским взглядом со стороны. Вот, кажется, пример собственно авторской точки зрения: *«В то время Россия тратилась на освещение пути всем народам, а для себя в хатах света не держала»*. Но и в этом предложении, где первая часть звучит по форме безупречно литературно и

увенчана запоминающей метафорой «Россия тратилась», есть нечто, размывающее авторский фокус видения, и оно проявляется в косноязычной второй части, явно указывающую на двойную субъектность этого высказывания. Возможно, здесь присутствует и перспектива видения героем – Двановым, в контексте описания путешествия которого и возникает данное историческое обобщение.

Авторское слово в романе «Чевенгур» может возникнуть только в форме несобственно-прямой речи, но и оно никогда не обретает статуса прямой оценки или художественной истины в последней инстанции. Можно привести и другие примеры из романа, когда несобственно-прямая речь представляет собой контаминацию авторского слова и слова героя: «Копенкин говорил с тремя мужиками о том, что социализм – это вода на высокой степи, где пропадают отличные земли», «Теперь ему стало хорошо: класс остаточной сволочи будет выведен за черту уезда, а в Чевенгуре наступит коммунизм, потому что больше нечему быть...». (Разрядкой обозначена речь персонажа. – М.Ш.).

Нейтрализация субъектности, характерная всему нарративу романа «Чевенгур», распространяется автором и на форму несобственно-прямой речи, являющейся одной из самых распространенных форм повествовательности в современной Платонову русской прозе. Но у Платонова мы имеем дело не с формой психологического анализа в виде несобственно-прямой речи, присущей монологическому повествованию, а с полифонией противоречивых голосов персонажей в наррации, когда ни один голос не может претендовать на полноту высказывания, а в парадоксах сочетания казалось бы взаимоисключающих интенций в повествовании проявляется амбивалентность сознаний автора и персонажей. Точно определяет особенность функции такого непрямого говорения у Платонова в «Чевенгуре» литературовед Е.Яблоков: «Стихия несобственно-прямой речи настолько сильная, что, кажется, рассказчик согласен вообще с любой из точек зрения, любое слово готов 'освоить'; господствует единый стиль – одновременно корявый и афористически изысканный. [5, стр. 23].

В основе платоновского нарратива лежит неповторимо-индивидуальная метафоричность мышления, ориентированного на репрезентацию коллективного бессознательного. Речевой опыт каждой личности в романе значим как незаменимый фрагмент картины пореволюционной народной жизни, за оригинальной образностью наивных, зачастую просто сумбурных, речений персонажей всегда просвечивает глубокая символичность возникновения такого русского языка, объясняющего его носителю метафизику присоединения к народному «коммунизму» в судьбоносный период национальной истории. Для Андрея Платонова представленная им в романе «Чевенгур» речь является родной, своей, поэтому его творческая личность всегда «внутри» этой речи, она неотделима от любой части этого языкового потока, максимально деперсонифицирована.

ЛИТЕРАТУРА

1. Радбиль Т.Б. Квазиполифоническое повествование» Андрея Платонова как новая форма свободного косвенного дискурса // *Фундаментальные исследования*. – 2014. – № 11. – 1. – С. 206-209;
2. Михеев М. Ю. Три подхода к ругательствам: официальный (Филонов), интеллигентский (Пришвин) и народный (Платонов) // «Страна философов» Андрея Платонова: Проблемы творчества. М., 2003. Вып. 5. – С.353.
3. Бродский И. Катастрофы в воздухе // *Сочинения Иосифа Бродского: В VIII т.* – СПб: Пушкинский фонд, 2001. – Т.5. Меньше единицы. – С. 188–214.
4. Ходель Р. «Заборность» «Счастливой Москвы» и растворение несобственно-прямой речи. // «Страна философов» Андрея Платонова: проблемы творчества, вып.3: ИМЛИ, Москва, 1999. – С.243-252.

5. Яблоков Е. О философской позиции А. Платонова (проза середины 20-хначала 30-х годов) // Russian Literature. XXXII. – 1992.

ЭЛЕКТРОННАЯ РАБОЧАЯ ТЕТРАДЬ К ПОСОБИЮ ПО РУССКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ

Т.А. Шуховцова

Abstract. The article deals with the problem of using information technologies in teaching the Russian as a foreign. There is underlined the advantage of the computer presentation the curricular materials in comparison with traditional explanation. There also are presented the pages of an electronic exercise book for the foreign students on the discipline «The Russian literature» created by the author.

Учебно-методический комплекс по аспектной дисциплине «Русская литература и культура» на кафедре языковой и общеобразовательной подготовки иностранцев факультета довузовского образования КазНУ им. аль-Фараби состоит из учебной программы, трёх пособий, видеохрестоматии, аудиохрестоматии, комплекта презентаций ppt и тестов. Учебные пособия «Знакомимся с русской литературой» и «Продолжаем знакомство с русской литературой», а также «Хрестоматия по русской литературе» для самостоятельной работы, составленные ст.преп. Т.А.Шуховцовой и доц. Т.Я. Семеновой, изданы в 2007-2009 годах. В настоящее время ощущается необходимость в усовершенствовании вышеперечисленных учебных материалов. И если биографии русских писателей-классиков и тексты их художественных произведений остаются неизменными, то систему подачи учебного материала, виды заданий и упражнений, наглядность можно и нужно модернизировать. Дополнительным импульсом для начала этой работы послужило мнение студентов: получив в библиотеке пособие по русской литературе, студенты отметили, что учебник неинтересный, т.к. в нем нет картинок.

Таким образом, возникла идея создать сначала для учащихся второго года обучения русскому языку электронную рабочую тетрадь студента в качестве составного элемента УМК по русской литературе. Рабочая тетрадь предназначена для облегчения учащимся изучения трудных тем, для активизации их учебно-познавательной деятельности. Компьютерная среда привычна современным студентам, они с детства владеют компьютерной грамотностью, прекрасно умеют работать в автономном режиме и свободно ориентируются в интернет-пространстве.

Следует отметить важную особенность компьютерной учебной среды: она хранит отчеты о деятельности каждого учащегося во время занятия, что позволяет легко осуществлять контроль за процессом обучения и регистрировать прогресс в знаниях студентов. Использование компьютерных материалов в настоящее время позволяет создать новые педагогические инструменты, повысить качество преподавания предмета.

В чем, на мой взгляд, преимущество электронной рабочей тетради и компьютерной презентации учебного материала в целом?

1. Вся информация, которую преподавателю-аспектнику обычно приходится писать на доске абзац за абзацем, удаляя их по мере заполнения пространства, полностью представлена на экране компьютера в печатном виде, четко, ясно, с рисунками, таблицами, схемами, примерами и т.д. Любой фрагмент текста или задания моментально можно вернуть для обзора.

2. Студенту не надо переписывать правила и примеры в свою тетрадь, делая при списывании множество ошибок – весь подготовленный преподавателем для занятия и

предоставленный вниманию студентов материал можно скопировать на флешку (USB), взять домой и загрузить в свой компьютер.

3. Учебный текст на мониторе удобен для чтения учащимся с проблемами зрения – увеличив масштаб, текст можно читать более крупным шрифтом.

4. Выполняя на компьютере письменные виды заданий, можно обучаться правописанию – орфографические ошибки в тексте подчеркнуты красным цветом, пунктуационные – зеленым. Отвечая письменно на вопросы, можно сократить время выполнения задания, копируя для ответа слова и словосочетания вопроса.

5. На компьютере можно легко чередовать текстовый материал с иллюстративным (рисунками, презентациями, аудио- и видеотрекками), что позволяет быстро переключать внимание аудитории на другой вид работы, вносит элемент релаксации.

6. Страница электронной рабочей тетради может совмещать информационный, тренировочный и контролирующий блоки. Тетрадь легко усовершенствовать – в любой момент любую страницу можно дополнить недостающей иллюстрацией, схемой, расширить или сократить количество упражнений и заданий, облегчить или усложнить текст и т.д.

7. Компьютер позволяет индивидуализировать обучение: учитывая уровень знаний по русскому языку каждого студента, преподаватель может подготовить разные по трудности задания сильным и слабым учащимся для аудиторной или самостоятельной работы.

8. Электронная рабочая тетрадь незаменима в том случае, когда студент по болезни или другой уважительной причине пропустил занятие. Страницы электронной тетради с четкими инструкциями, примерами, отсылками, посланные студенту по e-mail, помогут ему изучить нужную тему самостоятельно.

9. С помощью компьютера проще и удобнее осуществляется контроль – аудиторные задания, упражнения, самостоятельные работы студентов преподаватель может скопировать на USB и проверить дома.

10. И, наконец, электронная рабочая тетрадь приучает студента к аккуратности, систематичности в работе. Тетрадь невозможно потерять, забыть дома – она постоянно находится и на определенном компьютере, т.к. места в компьютерном классе закреплены за каждым студентом, и на USB преподавателя, и на флешке студента.

Конечно, первоначальная работа по созданию страниц электронной рабочей тетради студента занимает значительное время и требует от преподавателя большой домашней подготовки, но результат оправдывает затраченные усилия.

Ниже представлено описание нескольких страниц электронной рабочей тетради, созданных для иностранных учащихся продвинутого этапа обучения русскому языку и посвященных теме «Жизнь и творчество И.А.Крылова». Первая страница данной темы содержит портрет писателя, хронологию основных событий его жизни, план к тексту биографии и упражнения. Приступая к изучению жизни писателя, студенты перед чтением текста знакомятся с планом и хронологией. Краткая информация такого рода служит опорой для дальнейшего изложения биографии писателя и характеристики его творчества.

Далее следуют различные задания тренировочного блока. Первое – это составление вопросного плана с опорой на хронологию, второе снимает трудности трансформации книжного текста биографии с элементами официально-делового стиля в текст разговорного характера. Подчеркнуты слова и словосочетания, подлежащие замене: причастия, деепричастия, отглагольные имена, клише и пр. Цель данного упражнения – подготовить базу для дальнейшего чтения и понимания текста и краткого его пересказа «своими словами» без зазубривания трудных книжных конструкций. Для многих иностранных студентов из Юго-восточной Азии этот вид работы представляет значительную трудность. В инструкции к заданию есть отсылка: *При затруднении смотрите правила и образец выполнения подобной работы в предыдущей теме «Жизнь и творчество В.И.Даля»*. Для слабых студентов предусмотрен вариант задания – в помощь даются слова для справки.

Навыки трансформации текста были сформированы на занятиях предыдущей темы, и данное упражнение их развивает и совершенствует. По образцу бумажной рабочей тетради в электронной также оставлено место для выполнения задания. Пустая строка и многоточие – это сигнал для студента, что здесь требуется письменная работа.

Задание третье – это чтение текста и выделение подчеркиванием главной информации, четвертое – составление (письменно) краткого содержания биографии. Пятое задание – устный пересказ основных событий жизни писателя – завершает тренировочный блок.

Отдельно составляется блок «Ключи» к страницам/темам. Ключи служат преподавателю основой для осуществления контроля за выполнением аудиторных и домашних заданий. Ключ для теста, предъявляемого на заключительном этапе знакомства с жизнью и творчеством писателя – это матрица с правильными ответами. К заданиям на постановку вопросов и написание краткого содержания ключи с жесткой матрицей составить невозможно, т.к. работа творческого характера может быть выполнена в нескольких вариантах. В этом случае «ключ» является одним из вариантов и служит ориентиром. Ключи к отдельным видам заданий после их выполнения рационально время от времени предоставлять студентам для формирования навыков самоконтроля. Например, дается задание: сравнить ответы с образцами, подсчитать количество ошибок и сделать самостоятельно их анализ.

Следующие три страницы электронной рабочей тетради посвящены изучению трех басен Крылова. Первой изучается басня «Ворона и лисица», сюжет ее всемирно известен и не представляет трудности для пересказа. Перед чтением и анализом текста дается информация о басне как литературном жанре, ее отличии от сказки и формулируется понятие аллегории.

Чтобы продемонстрировать систему заданий, новые виды упражнений и иллюстративных материалов к текстам художественных произведений, возьмем басню «Волк и ягненок». Перед чтением текста учебного пособия студентам предъявляются иллюстрации к басне. Учащимся предлагается подключить воображение и предположить, о чём может идти речь в басне с названием «Волк и ягненок». Задания номер два и три – традиционные: найти в словаре новые слова, прослушать/прочитать текст басни, кратко ответить на предложенные вопросы. Четвертое задание носит творческий характер: выбрать главную информацию в тексте басни и, трансформируя стихотворную речь в прозаическую, продолжить диалог волка и ягненка. Начало диалога представлено в виде образца:

Автор: Ягненок пришел к речке попить воды. Голодный волк увидел его и закричал:

Волк: Почему ты мутишь воду там, где я пью?

Ягненок: Извините, господин, но я ...

Итоговые задания выполняются в устной форме: 1. разыграть диалог Волка и Ягненка и 2. пересказать содержание басни, используя конструкции косвенной речи. Следует отметить, что к творческим заданиям студенты относятся с несомненным интересом.

После повторения и обобщения темы в качестве контрольного задания выполняется тест, при составлении которого использовались материалы интернета – сайт zanimatika.narod.ru – «Крыловская викторина». В вопросах теста отражена информация о писателе, полученная студентами из рассказа преподавателя, текста учебного пособия и рабочей тетради, видеоряда презентации. После подведения итогов теста, преподаватель предъявляет студентам ключ и рекомендует, при необходимости, перечитать биографию поэта для исправления допущенных в тесте ошибок.

Таким образом, электронная рабочая тетрадь студента и компьютерная презентация учебного материала – это имеющая определенные преимущества современная альтернатива традиционному способу объяснения учебного материала.

ЛИТЕРАТУРА

1. Данилов О. Е. Печатная рабочая тетрадь для обучаемого как часть учебно-методического комплекса дисциплины. // ж. Молодой ученый, 2013, №4. – С. 552-555. – <http://www.moluch.ru/archive/51/6462/>
2. Чупахина О.Н. Инновационные технологии (ИКТ) на уроках русского языка и литературы. – <http://festival.1september.ru/articles/601471/>

РАЗДЕЛ 2

Материалы научно-методического семинара «ШКОЛА ПОВЫШЕНИЯ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО МАСТЕРСТВА»

ИГРОВЫЕ ЗАДАНИЯ КАК НЕОБХОДИМЫЙ ЭЛЕМЕНТ КАЖДОГО УРОКА

А.С. Айтпаева

Любой человек, который что-либо изучает, обычно со страхом ожидает, что процесс обучения будет сложным. И этот психологический момент часто является решающим в возникновении речевого барьера. Одна из целей инновационного обучения - раскрепостить личность обучаемого, развить положительную мотивацию к обучению.

Овладение языком – это творческий процесс, в котором большая роль принадлежит эмоциональному настрою. На занятии, где обучаемые занимаются консервативными видами заданий, чаще всего не чувствуют удовлетворения и выхода в речь не происходит. Какие же методы стимулирования и мотивации обычно работают в группах иностранных студентов? Здесь можно говорить об эмоциональных, познавательных, социальных методах.

Так, к эмоциональным методам можно отнести: поощрение / порицание (большей частью поощрение, поддержка, так как негативная оценка речевого действия слабого студента может привести к нежелательным реакциям с его стороны); создание ярких наглядно - образных представлений (использование яркой, интересной наглядности, просмотр видеofilmа); создание ситуаций успеха (распределение заданий с учётом способностей студентов и их психологических и национальных особенностей).

К познавательным - учебно-познавательные игры (различные виды ролевых заданий); создание проблемных ситуаций (дискуссии, разработка проектов); выполнение творческих заданий (работа над докладами и презентациями по разным темам, написание сочинений, и т.д.).

К социальным методам - побуждение не отставать от сильного студента, а также создание ситуаций взаимопомощи (студенты помогают друг другу с объяснением вопросов грамматики или перевода), заинтересованность результатами коллективной работы (различные виды КВН, дух соревнования), взаимопроверки (студенты проверяют друг у друга выполнение работ).

Не вызывает сомнений то, что разработка поурочных планов должна включать в себя работу с 4 видами речевой деятельности, но эта работа должна проводиться не только в виде классической подачи материала и его отработки, но и сопровождаться различными заданиями, имеющими высокий эмоциональный и творческий элемент. К таким видам относятся игровые задания. Общение - естественная потребность человека. И во время проведения игровых заданий, в ходе диалога иностранный студент овладевает способностью и умением вести общение на разных уровнях.

Конечно, преподаватель ограничен рамками графика прохождения материала, но, если на занятии большую часть времени отводить на диалогические формы работы, то письмом в большей мере студент будет заниматься дома.

Исходя из опыта работы, представляется возможным распланировать время урока таким образом: на говорение -50% времени, на аудирование - 25%, на чтение 15%, на письмо - 10%. Конечно, для того, чтобы предлагаемые вами виды работ вызвали интерес, они должны быть соответствующе подготовлены и объяснены. При регулярном выполнении таких видов работ студенты будут понимать её суть, почувствуют интерес и смогут полноценно овладеть материалом.

Рассмотрим виды таких заданий:

1. составление предложения из «пазлс»: преподаватель кладёт на стол части 2-3х предложений и предлагает студентам собрать их;

2. работа в парах

Работу в парах можно проводить различным способом:

А) использовать раздаточный материал, подготовленный преподавателем (карточки с заданием; карточки с наглядностью);

Б) студенты заранее подготавливают задания для других;

В) пары – соседи по парте, пары, получившиеся путём поиска студентами своего партнера с помощью распросов своих одноклассников. В данном случае студенты выходят на свободное пространство и общаются;

Г) На доске мелко написан небольшой текст. Один из пары не может видеть этот текст, второй должен подойти к доске, прочитать, запомнить и повторить для первого, который должен записать со слов второго. Работа на время;

Д) Один студент прослушивает сообщение преподавателя и передаёт по цепочке. Последний студент громко озвучивает данное сообщение. Преподаватель предоставляет возможность студентам увидеть сообщение в письменном виде;

3. работа один против всех

Работа может касаться вопросов по лексике, по грамматике:

А) один студент отвечает на вопросы всех: студенты по очереди задают вопросы выбранному студенту (студент может быть вызван преподавателем или изъявить желание)

Б) каждый из группы отвечает на вопросы одного: студент заранее готовит вопросы для всех;

Данная работа может проходить в виде опроса, когда по очереди студенты называют существительное, а один, кто «голит» должен дать прилагательное к этому существительному, или дать антоним или синоним к прилагательному, или закончить предложение (Я читаю ... - книгу).

В) Игра «Диспут»: заранее студенты готовят утверждение. На занятии каждый выступает со своим утверждением (на заданную или свободную тему), а остальные должны либо согласиться с утверждением либо опровергнуть, предоставив свои комментарии.

4. командная работа

Группу можно разделить на 2 -3 команды.

А) Задания варьируются от перечисления глаголов на заданное управление, до составления предложений на заданную тему. Работу выполняют на время, идёт взаимопроверка и помощь. Работа может проводиться у доски или каждая команда собирается за одним столом.

Б) В учебной игре может участвовать вся группа:

1) преподаватель против команды студентов

2) составление предложений на заданную тему (грамматику): игра «Кто первый дойдёт»

Студенты становятся в одну линию, по очереди говорят предложения. Если предложение составлено правильно, то студент переходит вперёд на одну клетку. Повторения не допускаются, ошибки штрафуются запретом на продвижение.

Желательно ограничить количество предложений 5-7.

3) игра «Снежный ком» или коллективный рассказ. Перед студентами стоит задача: рассказать о чём-либо или о ком-либо на заданную тему/ситуацию. Эту игру можно проводить по-разному. Например, тот, кто начинает, выбирает тему и говорит первую фразу. Следующий должен повторить её и дополнить информацию. Таким образом, студенты создают свой рассказ. Или группу делят на 3 части: 2 студента, которые будут слушать, запоминать, задавать вопросы и остальные студенты, которые будут создавать рассказ по цепочке. После того, как рассказ будет закончен, у каждого из 2 студентов будет возможность по отдельности задать свои вопросы и пересказать историю, придуманную группой в соответствии с той информацией, которую каждый получил.

4) «эстафета» - преподаватель начинает пересказ материала, затем пересказ продолжается по эстафете всеми студентами;

5. «Сценка»:

А) группа делится на пары и преподаватель раздаёт карточки с описанием сценки. Студентам даётся 3 минуты на подготовку сценки.

Б) Студенты получают задание прослушать текст и создать диалог на определённую ситуацию из текста

В) Студенты прослушивают серию диалогов и в паре составляют рассказ.

ПРЯМАЯ И КОСВЕННАЯ РЕЧЬ НА УРОКАХ РКИ

А.К. Ахмедова

Изучение способов передачи прямой речи и умение грамотно и точно передавать слова говорящего или пишущего, пожалуй, одна из наиболее интересных проблем, с которыми сталкивается любой, кто изучает иностранный язык. Оперирование навыками преобразования прямой речи в косвенную - обязательное условие успешного овладения иностранным языком.

Уже с первых дней учёбы иностранный слушатель окунается в поток реплик, высказываний, обращений, вопросов на языке обучения. Диалоги, которые он выучивает на уроках русского как иностранного и затем пытается воспроизводить по аналогии, являются первыми образцами прямой речи. На первых порах слушатели передают друг другу слова, обращённые к ним на русском языке, переводя их на родной язык. Думается, вопрос «Что он или она говорит?» - самый распространённый среди тех, кто изучает иностранный язык. Ответ на него предполагает использование косвенной речи. Хочется отметить, что этот раздел синтаксиса изучается студентами-иностранцами с особым воодушевлением, т.к. налицо его прикладное значение.

Обратимся к определениям понятий «прямая речь» и «косвенная речь», ибо в них мы находим главное, на что должен обратить своё внимание преподаватель русского языка как иностранного.

Высказывания других лиц, включённые в авторское повествование, образуют так называемую чужую речь, которая бывает прямой и косвенной. *Прямая речь* — дословное воспроизведение чужого высказывания. *Косвенная речь* — пересказ чужой речи в форме придаточного предложения или второстепенных членов простого предложения.

«Прямая речь - (от лат. oratio recta) – один из способов передачи чужой речи – воспроизводимая дословно речь какого-либо лица, оформленная как относительно самостоятельное предложение и вводимая в текст словами другого лица – автора этого текста, так называемыми авторским словами, комментирующими ситуацию. Употребление прямой речи – свидетельство достоверности, подлинности приводимого чужого высказывания, и, кроме того, она косвенно передает уважение к источнику информации и сказанному им. С точки зрения структуры, прямая речь представляет собой простые и сложные, полные и неполные, одно- и двусоставные предложения. Грамматические

элементы в составе конструкций с прямой речью специфичны для разговорного стиля: обращения, форма повелительного наклонения глагола, междометия, частицы, личные местоимения, лексические и морфологические диалектизмы и проч.». [1,268]. Точная передача в косвенной речи использованных в прямой речи грамматических элементов является ключевой для изучающего иностранный язык. «Косвенная речь - это одна из форм передачи чужой речи, а именно - синтаксически организованная ее форма. Под чужой речью понимается речь, не принадлежащая говорящему, а лишь воспроизведенная (пересказанная) им с возможным указанием на ее цель, источник и ситуацию, в которой она реализовалась. Чужой называется также речь самого говорящего, если она сопровождается комментарием, характеризующим говорящего как участника диалога» [2,485].

«В русском языке существует несколько способов передачи чужой речи, различающихся, во-первых, тем, как синтаксически организован авторский план - существует ли он отдельно или слит с планом чужой речи, и, во-вторых, тем, как этот план формально соотношен с чужой речью - подчиняет ее себе или нет. Если авторский план существует отдельно от плана чужой речи и к тому же синтаксически с ним не связан, имеет место прямая речь». [2,485]. В косвенной речи слова говорящего претерпевают изменения: все личные местоимения употребляются с точки зрения автора пересказа; обращения, междометия, эмоциональные частицы опускаются, заменяясь другими лексическими средствами. Вопрос, переведённый в косвенную речь, называется **косвенным вопросом** и оформляется двумя способами.

Исходя из вышесказанного определим ниже основные способы преобразования прямой речи в косвенную.

Прямая речь может нести на себе следующие 4 основные вида коммуникативной нагрузки:

1. передача информации, ответ на поставленный вопрос;
2. вопрос с вопросительным словом;
3. вопрос без вопросительного слова;
4. побуждение к действию, выраженное повелительным наклонением (императивом) глагола.

«С грамматической стороны косвенная речь – это речь, оформленная по принципу изъяснительной связи и вмещённая в синтаксические рамки придаточного предложения. В конструкциях с косвенной речью авторский план оформляется как главное предложение, структурно-семантическим центром которого являются глаголы со значением говорения, включая слова, называющие речевые проявления деятельности интеллектуальной (думать), эмоциональной (охать, ахать), оценочной (хвалить, ругать), волевой (просить, приказывать, запрещать, советовать) и познавательной (спрашивать, ругаться)» [2,485]. На начальном уровне изучения русского языка методистами рекомендуется использовать глаголы «говорить – сказать + кому? О₃», «сообщать – сообщить + кому? О₃», «спрашивать – спросить кого? О₄», «отвечать – ответить + кому? О₃», «думать», «просить – попросить кого? О₄», «советовать – посоветовать + кому? О₃», «хотеть». В главной части сложноподчиненного предложения возможно использование этих глаголов, как в прошедшем, так и в настоящем времени.

Таблица 1

Значение	Прямая речь	Косвенная речь
Информация	Преподаватель: - Завтра будет рубежный тест!	Преподаватель сказал студентам, <u>что</u> завтра будет рубежный тест.
	Секретарь: - Ваша регистрация будет готова во вторник.	Секретарь говорит студенту, <u>что</u> его регистрация будет готова во вторник.

		Девушка: - Меня зовут Анна, мне 21 год.	Девушка сообщила, <u>что</u> её зовут Анна, ей 21 год.
.	Вопрос с вопросительным словом	Студент: - <u>Когда</u> у нас будет летняя сессия? Преподаватель: - Летняя сессия будет в конце мая.	Студент спрашивает преподавателя, <u>когда</u> у них будет летняя сессия. Преподаватель отвечает студенту, <u>что</u> летняя сессия будет в конце мая.
		Куратор: - <u>Откуда</u> вы приехали? Студентка: - Я приехала из Америки.	Куратор спросила студентку, <u>откуда</u> она приехала. Студентка ответила куратору, <u>что</u> она приехала из Америки.
.	Вопрос без вопросительного о слова	Полицейский: - У вас есть паспорт?	Полицейский спросил иностранца, есть <u>ли</u> у него паспорт.
		Студент: - Ты любишь играть в футбол?	Студент спрашивает друга, любит <u>ли</u> он играть в футбол.
		Переводчик: - Вы говорите по-русски?	Переводчик спросил молодого человека, говорит <u>ли</u> он по-русски.
.	Побуждение к действию (императив)	Преподаватель: - Студенты! Выучите диалог!	Преподаватель хочет, <u>чтобы</u> студенты выучили диалог.
		Комендант: - Студенты! Поменяйте постель!	Комендант хочет, <u>чтобы</u> студенты поменяли постель.
		Куратор: - Возьмите карточки в банке!	Куратор хочет, <u>чтобы</u> студенты взяли карточки в банке.
		Дедушка: - Внук! Дай, пожалуйста, мои очки!	Дедушка попросил внука, <u>чтобы</u> он дал его очки.

«В строго выдержанной литературной речи синтаксическая организация чужого высказывания, т. е. оформление его средствами подчинительной связи, сопровождается рядом преобразований структурного и стилистического порядка, во всей их совокупности обусловленных доминирующим положением авторского плана, активностью говорящего, который не просто пересказывает чужую речь, но конструирует ее в соответствии со своими целями и намерениями» [2,485].

Если высказывание прямой речи носит информативный характер, то при передаче информации из прямой речи в косвенную используется модель сложноподчиненного предложения с придаточным изъяснительным с союзом «что».

При преобразовании вопроса с вопросительным словом в косвенную речь, в придаточном предложении используется вопросительное слово, которое выносится на первое место.

Представляющими определённую трудность являются случаи, когда нужно перевести из прямой речи в косвенную вопрос без вопросительного слова. В этих случаях студенты должны научиться вычленять так называемое ключевое слово вопроса, которое непосредственно требует ответа. Преподаватель обращает внимание студентов не только и не столько на порядок слов в прямой речи-вопросе говорящего, сколько на его интонацию. После вычленения ключевого слова, оно выносится на первое место в косвенной речи, после него используется союзная вопросительная частица «ли».

«Литературная норма запрещает перенос в косвенную речь повелительного наклонения и других форм с императивным значением. На месте последних употребляется конструкция «союз чтобы (чтоб) – глагол в форме на –л» [2,486]. Побуждение к действию в прямой речи оформляется в косвенной речи сложными предложениями изъяснительными со значением желательности с помощью союза «чтобы», принадлежащего сфере волеизъявления. «Все преобразования стилистического характера направлены на устранение

элементов с субъективно-модальной и экспрессивной окраской: частиц, междометий, интенсифицирующих и модальных слов, лексики и фразеологии живой речи». [2,486]. Например, если в прямой речи имеет место модальность, выраженная словом «пожалуйста», то в косвенной речи лучше использовать глагол «просить – попросить + кого? O₄». Если слова «пожалуйста» нет, т.е. в прямой речи налицо приказ, то в косвенной речи уместен глагол «хотеть». Ниже приведена Таблица 1, которая иллюстрирует сказанное.

Для оптимизации усвоения данных конструкций возможно применение моделирования. N – субъект, V – предикат, O – объект. «При том, что N – независимый субъект предложения, выраженный именем существительным; V – предикат, выраженный глаголом в изъявительном наклонении; O – управляемый объект, выраженный именем существительным или личным местоимением в косвенном падеже» [3,9].

Таблица 2

№	Вопрос	Ответ	
1.	О чём /Что говорит N?	N говорит O ₃ (Кому?), <u>что</u> ...	
	О чём /Что сказал(а) N?	N сказал(а) O ₃ (Кому?), <u>что</u> ...	
2.	О чём они говорят?	N спрашивает O ₄ (Кого?), <u>вопросительное слово</u> ...	
		N спросил(а) O ₄ (Кого?), <u>вопросительное слово</u> ...	
		N отвечает O ₃ (Кому?), <u>что</u> ...	
		N ответил(а) O ₃ (Кому?), <u>что</u> ...	
3.	О чём они говорят?	N спрашивает O ₄ (Кого?), <u>ключевое слово</u> <u>ли</u> ...	
		N спросил(а) O ₄ (Кого?), <u>ключевое слово</u> <u>ли</u> ...	
4.	О чём просит N?	<div style="display: flex; align-items: center;"> <div style="writing-mode: vertical-rl; transform: rotate(180deg); font-weight: bold; margin-right: 5px;">Императив ↑ Прошедшее время</div> <div> N=S₁ просит, чтобы N=S₂ V прош.время + O₂ / O₃ / O₄ / O₅ / O₆ </div> </div>	
	О чём попросил(а) N?		N=S ₁ попросил(а), чтобы N=S ₂ V прош.время + O ₂ / O ₃ / O ₄ / O ₅ / O ₆
	Что хочет N?		N=S ₁ хочет, чтобы N=S ₂ V прош.время + O ₂ / O ₃ / O ₄ / O ₅ / O ₆
	Что хотел(а) N?		N=S ₁ хотел(а), чтобы N=S ₂ V прош.время + O ₂ / O ₃ / O ₄ / O ₅ / O ₆

ЛИТЕРАТУРА

1. Стилистический энциклопедический словарь русского языка. — М.: "Флинта", "Наука". Под редакцией М.Н. Кожинной. 2003.
2. Русская грамматика. Т. II. – М.: «Наука». Н.Ю. Шведова, Н.Д. Арутюнова, А.В. Бондарко и др. 1980.
3. Ж.А. Нуршаихова «Русский язык и алгоритмы», – Алматы, 1999 г.

ЯЗЫКОВОЙ ПОРТФЕЛЬ ИНОСТРАННОГО СТУДЕНТА

У.К. Валеева

Что такое языковой портфель? Это особая форма стимулирования и контроля учебно-познавательной деятельности при изучении иностранного языка. В методической литературе можно найти самые разные определения языкового портфеля. Как мы (У.К. Валеева, Л.С. Торохтий) уже отмечали в статье «Стимулирующие аспекты учебной деятельности», одни авторы называют его пакетом всех рабочих материалов, выполненных учащимся за время обучения, по мнению других, это комплект лучших самостоятельных работ учащегося, отражающих его успехи и неудачи. По нашему мнению, эти дефиниции не исчерпывают функциональной полноты языкового портфеля. Третьи же считают языковой портфель новой технологией обучения. Во избежание терминологической путаницы предлагаем рассматривать его в качестве одного из компонентов нашей обучающей системы.

Когда возникла идея создания языкового портфеля? Работа над данным проектом началась в Европе в конце прошлого века при швейцарском национальном институте. Через десять лет «Общеввропейские компетенции владения иностранным языком. Изучение. Обучение. Оценка» были выработаны окончательно, и тогда же состоялась одноименная конференция в Страсбурге. Чуть раньше, в 1997-2000 гг., под эгидой Европейского совета языков, Ассоциации тесторов Европы был запущен пилотный проект по использованию Европейского языкового портфеля в 15-и европейских странах, в т.ч. в Российской Федерации. Иными словами, была проведена апробация основных постулатов данного документа и зафиксированы результаты его внедрения в практику обучения иностранным языкам как на курсах для взрослых, так и в средних школах. А ведь еще известны Американский и Российский языковые портфели, одни из которых были разработаны чуть раньше, другие – позже. Так, языковой портфель на русском языке, прошедший аккредитацию в Совете Европы в Страсбурге и согласованный с министерством образования РФ, тоже существует в двух версиях – для детей и для взрослых. Как ни странно, наша кафедра познакомилась с Европейским языковым портфелем в 1998 году, когда в Алматы появилась «Настольная книга преподавателя иностранного языка», изданная в Минске.

С какой целью был разработан данный документ? В Европейском языковом портфеле были сформулированы основные цели и задачи обучения иностранным языкам. Во-первых, это развитие самоопределения граждан Европы, укрепление культурного и лингвистического разнообразия этого региона. Во-вторых, углубление взаимопонимания среди граждан Европы, уважение разнообразных культур и стилей жизни, защита и развитие лингвистического и культурного разнообразия, развитие полиязычности на протяжении всей жизни, формирование способности самостоятельно изучать языки, создание прозрачных программ изучения языков, развитие мобильности благодаря четкому описанию языковых навыков.

Полагаем, такие же цели и задачи стоят перед нами в нашей полиязычной и поликультурной Республике Казахстан, где официальными признаны лишь два языка – казахский как государственный и русский в качестве средства межнационального общения.

Можно с уверенностью утверждать, что кафедрой языковой и общеобразовательной подготовки иностранцев соблюдено требование прозрачности программ обучения. Около десяти лет назад были опубликованы сборники «Казахский и русский языки в программах» (А., 2005) и «Казахский и русский языки как иностранные» (А., 2007), объединившие в себе программы по основным и аспектным курсам этих языков. В них были детально описаны речевые навыки, грамматические и функциональные параметры владения языком. К сожалению, разработанные кафедрой документы не получили статуса типовых программ под предлогом того, что дисциплины нашей кафедры не входят в пресловутый классификатор.

Думаем, что в отношении казахского языка как иностранного можно было бы сделать исключение.

Какие документы включает в себя языковой портфель? Языковой паспорт, языковую биографию и языковое досье, которые, говоря вкратце, должны ответить на следующие вопросы:

- где и когда изучался данный язык; желательно включать вопросы типа «На каком языке говорят в вашей семье? На каком языке вы общаетесь в общезнании? И т.п.»;
- как проходил процесс изучения (самостоятельно или с преподавателем);
- каков реальный уровень владения данным языком.

Попробуем прокомментировать данные документы с точки зрения их значимости для нашей обучающей системы. Например, языковой паспорт должен содержать следующие сведения о студенте:

- перечень языков, которыми владеет учащийся; (Отметим, что в последние годы среди наших обучаемых все чаще встречаются полилингвы, владеющие, кроме родного, двумя-тремя иностранными языками. Было бы замечательно, если бы эта информация стала объектом тщательного анализа с последующим обобщением и выводами о том, какие изменения происходят сегодня в языковой картине мира);
- исходный уровень владения данным языком (за справками просим обращаться к программным документам, о которых шла речь выше);
- таблицу для самостоятельного определения уровня владения языком, т.е. так называемые листы самоконтроля;
- информацию об изучаемом языке и опыте межкультурного общения (где, как долго изучал язык, с какой целью учил этот язык, где использовал этот язык);
- список документов (очевидно, имеются в виду сертификаты). На наш взгляд, эта информация представляет интерес только для администрации факультета.

Языковая биография включает в себя:

- обычную автобиографию в форме таблицы (Студенты нашего факультета заполняют специальные анкеты, так что особой необходимости в ней, пожалуй, нет);
- описание проектов, связанных с пребыванием за границей и использованием языка;
- описание уровней владения языком для самооценки (см. выше);
- контрольные листы самооценки в процессе обучения на нашем факультете.

В языковом досье отражается:

- информация о практическом использовании данного языка (переводческая деятельность, преподавание и др.). Сюда вкладываются письменные работы учащихся, свидетельства об окончании языковых курсов и т.п.

Заслуживает внимания тот факт, что нередко языковое досье служит приложением к сертификату об окончании конкретного учебного заведения. Так сказать, наглядно демонстрирует реальное владение тем или иным языком.

Итак, языковой портфель при нашей системе довузовской языковой подготовки иностранцев есть не что иное, как инструмент самоконтроля и самооценки учащегося на различных уровнях владения казахским или русским языком, начиная с базового и кончая пороговыми уровнями, т.е. от А1 до В2. Он учит анализу учебного процесса не только студентов, но и преподавателей и, разумеется, обеспечивает большую прозрачность контроля результатов обучения.

ТІЛ ҮЙРЕНУШІЛЕРДІҢ ЖАЗЫЛЫМ ІСКЕРЛІГІН ДАМУ

Р.И. Дүйсенбаева

Жазылым тіл үйренушіге қиын да күрделі жұмыс. Жазба жұмысының барысында тіл үйренушілердің білімдері бекіп, өз беттерімен жұмыс жасау дағдылары қалыптасады, яғни зейін қойып тыңдап, сұрақ қоя білуге, қажетті деректерді теріп алуға, сөздікпен жұмыс істей алуға үйренеді.

Жазу жұмыстарының ішінде диктанттардың маңызы зор.

Диктант жазу талаптары:

1. Диктанттың өткізілетін түрі екі-үш күн бұрын тіл үйренушіге айтылып, олардың қалай дайындалуы керек екендігі (қайталау, жаттау, т.б.) ескертіледі.

2. Диктант үшін ұсынылатын мәтіндер орфографиялық тұрғыдан таныс, яғни өткен сабақ материалдары негізінде алынады. Егер мәтін құрамында өтілмеген емле, тыныс белгілері немесе айтылуы мен жазылуы қиын сөздер кездесе, олар түсіндіріліп, тақтаға жазылады.

3. Диктанттың қай түрі болсын мәтін орфоэпиялық заңға сүйеніп, кідіріс (пауза) жасап, негізінен үш рет оқылады.

4. Мәтінді жазбас бұрын тіл үйренушілерге оны бар ынта-зейінімен тыңдап, мазмұны бойынша жазу, ауыр тиетін сөздерді қадағалап отыру тапсырылады.

5. Оқылған дыбыс, буын, сөз және сөйлемнің мән-мағынасын түсініп, іштей қайталап, қалай жазылатынын еске түсірген соң барып жазуға кіріскен жөн. Шала естіп, мағына, мазмұнын түсінбей қалған тіл үйренуші оқытушының екінші рет оқуын күтеді. Оқытушы мәтінді ең баяу жазатын тіл үйренушінің үлгеріп жазу жылдамдығын сақтап оқиды. Диктант түрлеріне тоқтала кетейік. Үйрету, әріп, буын, сөз, сөйлем, түсіндірмелі, өздік, шығармашылық, сөздік, терме, ескерту, бақылау сияқты диктант түрлері бар. Әрбір диктант түрінің жазу дағдысын дамытуға өзіндік ерекшелігі, тиімділігі, мақсаты мен міндеттері бар. Диктант өзіндік ерекшелігі бар сабақ. Өзінің өткізілу тәсілі жағынан да, дидактикалық мақсаты жағынан да өзгеше. Белгілі әдістемеші ғалымдардың сабақты дидактикалық мақсатына қарай бірнеше түрге бөліп жүргені белгілі. Ал, диктант жазбаша бақылау – тексеру сабағына жатады. Сонымен бірге диктантты өзінің алдына қоятын мақсат, мазмұны жағынан қайталау, жинақтау немесе білім сапасын анықтау сабағы деп те атауға болады.

Сауаттылықты пысықтау мақсатында мынадай диктант түрлеріне тоқталайық.

Үйрету диктанты. Үйрету диктанттарының аты, мазмұны, көлемі әр түрлі болғанымен, олардың алдына қойған мақсаттары бірдей: таныту, үйрету, жаттықтыру, дағдыландыру, меңгерту. Сондықтан үйрету диктанттарында қолданылатын әдіс-тәсілдер ұқсас болады. Үйрету диктанттары негізінен жаңа ғана өтілетін немесе екі-үш күн бұрын өткен материалдарға тән ерекшеліктерді жете меңгертуге ыңғайлы әрі тиімді болып келеді. Мұнда оқытушы қай тіл үйренушіге қандай сұрақтар қоятынын алдын-ала ойланып, әдіс-тәсілдер мен көрнекіліктерді соған орай пайдаланғанда ғана еңбек нәтижелі болмақ, яғни тіл үйренушілердің білім олқылықтарын дәл танып жұмыс жүргізу оқытушының ізденгіштігі мен байқампаздығына байланысты. Үйрету диктанттарының тағы бір ерекшелігі – тіл үйренушілерді ойлануға, ізденуге, өз ойларын салыстыру әдісі бойынша дәлелдеп айта білуге және өз беттерімен жұмыс істей білуге жаттықтырады. Бұл тіл үйренушілерді құлшындырып, өз ісіне деген сенімділігін арттырады.

Әріп диктанты. Әріп диктантын жаздыру мақсаты – шет елден келген азаматтар мен өзге ұлт балаларына қазақ тіліне тән дыбыстардың айтылуы мен жазылуындағы фонемалық, орфографиялық ерекшеліктерге байланысты олардың бір-бірінен айырмашылықтарын және оларды жаза білуді қаншалықты дәрежеде меңгергендіктерін білу. Өйткені әріп диктанты барлық жазу жұмыстарының іргетасы.

Буын диктанты. Әріп диктантын жазып, әрбір дыбыс пен әріптің орфоэпиялық, орфографиялық өзгешелігін, үндестігі мен ұқсастығын салыстыру әдісімен саналы түрде түсінген тіл үйренушілер үшін буын диктантын жазу онша қиындық келтірмейді. Мәселе сол өздері үйренген, өздеріне таныс қазақ тіліне тән дауысты, дауыссыз дыбыстардың ауызекі сөйлегенде өздігінен буын құрап барып айтылатын заңдылығын және әріптердің бір-бірімен қосылып жазылуын саналы түсіндіру – буын диктантының шешуші мақсаты. Ол үшін тіл үйренушілер дауыссыз дыбыстардың дауыстылар тәрізді жеке айтылмай, *қы, зы, ме, кі, зі, не, ың*, т.б. түрінде дауыстымен қосылып айтылатынына, ал *ы, і, ұ, ү, ә, е* дыбыстарын жеке айтумен бірге олар арқылы ыңылдап, ән салуға да болатынына (мысалы, *а-а-а, о-о-о, е-е-е*, т.б.) көздерін жеткізу керек. Бұл буын диктантын тез меңгеріп кетуге үлкен көмегін тигізеді. Дауыстылардың жеке тұрып та буын құрайтыны, буындардың жуан, жіңішке болуы дауыстыларға қатысты екендігі сабақ сайын дыбыстық талдау барысында айтылып отыруы қажет. Сөз диктантының жеңіл болатын себебі – ол тіл үйренушілер меңгеріп болған дыбыстар мен буындардан құрылады. Мұндағы мақсат – сөздердің бір, екі, үш, төрт, одан да көп буыннан құралып, белгілі бір ұғымды білдіретінін дыбыс (әріп) және буынмен салыстыра отырып түсіндіру. Сөз диктантын жазу үстінде тіл үйренушілер фонетикалық, орфографиялық, лексикалық талдауларға жаттыға бастайды. Сондықтан сөз диктантында әріп, буын диктанттарындай көру, терме, өздік, сөздік, шығармашылық диктанттарды жиі жүргізу өте қажет. Сонда ғана тіл үйренушілердің сөздік қоры толық түседі.

Сөйлем диктанты. Диктанттың бұл түрі алғашқылардың бәрінен де күрделі. Өйткені бұл бір, екі, үш, төрт, бес, одан да көп сөздерден құралып, аяқталған ойды білдіреді. Сөйлем диктантын жаздырудағы мақсат – тіл үйренушілерге сөйлемнің сыртқы құрылымын таныту және оны құрай білуге машықтандыру. Мәтіні өзгертілмеген диктанттар ішіндегі күрделісі – түсіндірмелі диктанттар. Бұл диктанттар дауысты, дауыссыз дыбыс әріптерінің, әріптер тіркесінің, тасымалдың, біріккен сөздердің, қос сөздердің, қысқарған сөздердің, зат есімнің, сын есімнің, сан есімнің, тұйық етістіктің, үстеулердің, шылау сөздердің емлелеріне байланысты жүргізіледі. Түсіндірме диктант екі түрге бөлінеді: есту диктанты, көру диктанты. Есту диктанты емле ережелерінің шегін ажырата отырып, тіл үйренушілердің есту қабілетін арттыруға байланысты орындалады. Көру диктанты емлені айыра отырып, тіл үйренушілердің көру қабілетін дамыту мақсатында жүргізіледі.

Өздік диктанты

Өздік диктантының өткенді қайталап, тіл ұстартуда маңызы зор. Тіл үйренушілер өтілген материалдарға байланысты әріптер мен буындарды, сөздер мен сөз тіркестерін, сөйлемдер мен жатталған өлеңдерді, жұмбақтар мен жаңылтпаштарды естеріне түсіріп, өздігінен ойланып отырып жазады. Оқытушы өздік диктанттың қай күні болатынын, нені қайталап келу керектігін тіл үйренушіге алдын-ала ескертіп қояды. Сонда тіл үйренушілер үйден шала жаттаған өлең, жұмбақты, жаңылтпаштар мен ережелерді қарап, жаттап келетін болады.

Шығармашылық диктанты

Диктанттың бұл түрі – үйрету диктанттарының ішінде мазмұн, құрылым, стиль, әдіс-тәсіл жағынан ең күрделісі тіл үйренушілердің ойлау қабілетін, сөздік қорын, білім деңгейі мен өздігінен жұмыс істеудегі шеберліктерін көрсетеді. Сондықтан бұл диктант шолу, қорытындылау, қайталау сабақтарында жиі жүргізілсе, тиімді болады.

Сөздік диктанты

Сөздік диктанты сабақтың кез келген уақытында жазылады. Оған тіл үйренушілердің жыл бойы меңгеруге тиісті термин сөздері, омоним, антоним сөздері және жазылуы қиын сөздер алынады. Мәтіннің көлемі 5-10 сөзден аспауы керек. Сөздік диктантын көру, өздік диктанттары ретінде де, оқытушының ауызша айтуы бойынша да жаздыруға болады.

Терме диктанты

Диктанттың бұл түрі кез келген ережеге негізделіп жүргізіледі. Оқытушы диктант мәтінін оқымастан бұрын қандай ережеге көңіл аудару керектігін ескертеді. Тіл үйренушілер

мәтінді түгел жазбай, оқытушы оқып тұрған мәтіннен әркім өзіне берілген тапсырмаға лайықты сөздер мен сөз тіркестерін немесе сөйлемдерді теріп жазады.

Бақылау диктанты

Бұл диктант айына бір не әрбір үлкен тақырып, тараудың соңында өткізіледі. Бақылау диктанттары тіл үйренушілердің бұрын өтілген материалдарды қандай дәрежеде меңгергенін және сауаттылық деңгейін анықтау мақсатымен жүргізіледі.

Диктант үшін қысқа сюжетті мәтін алынады да, көлемі жөнінен де, мазмұны тұрғысынан да біртіндеп күрделеніп отырады. Бақылау диктанты төмендегіше жүргізіледі:

а) үзіліс кезін пайдаланып, оқытушы диктант тақырыбын, мәтін ішінде кездесетін қиын сөздерді тақтаға жазып қояды;

ә) оқытушы диктант мәтінін екі рет дауыстап оқып, жазылуы қиын сөздерді тактадан қарап алу керектігін ескертеді;

б) егер диктант мәтіні жеке сөздер мен сөз тіркестерінен немесе оған негізделген сөйлемдерден құралған болса, мұндай мәтіндердің әрбір сөзін, сөйлемін оқытушы үш рет оқиды. Тіл үйренуші жазар алдында әрбір сөзді көңіл қоя тыңдап, ұғып алғаннан кейін ғана жазуды ұсынады. Оқытушы тіл үйренушілердің түгелдей жазуын қадағалап, ең баяу жазатын тіл үйренуші жазып бітісімен, келесі сөйлемді оқиды.

Диктант мәтініне ең алдымен танымдылық, тәрбиелік талап қойылатыны белгілі. Мәтіннің тәрбиелік мәні танымдық, білімдік мәнінен бөлек алып қаралмайды, тұтас бірлікте қаралады. Мұның үстіне мәтіннің тіл үйренушілерге бұрыннан таныс болуы талап етіледі. Мұнда әңгіме мәтін туралы немесе оның тақырыбы, мазмұны туралы емес, әңгіме мәтіннің құрамына енген жеке сөздердің тіл үйренушілерге бұрыннан таныстығы туралы болып отыр.

Мәтін оқылып болғаннан кейін, тіл үйренушілердің өздерін қатыстыра отырып, жазылуы қиын сөздерді, бейтаныс сөздерді анықтау керек. Егер мәтінде ондай сөздер кездесе, тақтаға жазып беруге болады. Әдетте ондай сөздерді көптеген оқытушылар баста-ақ тақтаға жазып қояды. Егер сөйлем шұбалаңқы болмай, қысқа, тұжырымды, жай сөйлем түрінде болып келсе, оны екі рет оқу жеткілікті. Ал сөйлем күрделі, құрмалас сөйлем түрінде келсе, оны бөліп оқуға тура келеді.

Диктант көлемі жөнінде қазақ тілін шет тілі ретінде оқитын тіл үйренушілер үшін:

Бастауыш топ үшін (А1-А2) 10- 20-50 сөз

Жалғастырушы топ үшін (В1)20- 60-100 сөз

ӘДЕБИЕТ

1. Оразбаева Ф.Ш. Тілдік қатынас : теориясы мен әдістемесі. – Алматы: РБК, 2000.
2. Пассов Е.И. Основы методики обучения иностранным языкам. М.: издательство Русский язык, 1977, С.300.
3. Оразбаева Ф. Тілдік қатынас: теориясы және әдістемесі. – Алматы, 2000. – 208 б.
4. Абдразахова Ф.Ж. Қазақ тілін шетелдік студенттерге жазылым әрекеті арқылы үйрету әдістемесі (жоғары оқу орындарының филология факультетіне арналған): пед.ғыл.канд. автореф. – Алматы, 2003. –29 б.

ЭСТЕТИЧЕСКАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ В ОБУЧЕНИИ РУССКОМУ ЯЗЫКУ ИНОСТРАНЦЕВ

И.В. Кильдюшова

*«Блажен, ... кто наслаждение прекрасным
В прекрасный получил удел ...»
А.С.Пушкин*

Термин «эстетическое воспитание» связан с понятием «эстетика» (от греч. *aesthesis* – ощущение, чувство), которое обозначает философскую науку о прекрасном. Сущность эстетического воспитания состоит в организации разнообразных форм художественно-эстетической деятельности обучающихся, направленной на формирование у них способности воспринимать и понимать прекрасное в искусстве и в жизни, на выработку эстетических представлений, понятий, вкусов и убеждений, а также развитие творческих задатков и дарований в области искусства.

Искусство обладает способностью формировать на образно-эмоциональном уровне сознания нравственный и эстетический идеал человека, который и определяет его жизнедеятельность, отношения с окружающими людьми, мировосприятие. Искусство – одна из наиболее древних форм культурной деятельности человека. Аристотель рассматривал искусство как творческую способность, руководимую подлинным разумом. Он верил, что оно глубже науки объясняет мир и совершает очищение человека («катарсис»).

Без красоты как явления, без искусства с его необъятным содержанием из души человека уходит громадный, светлый мир высоких мыслей и чувств. Для творческого труда недостаточно узкоспециальных знаний, необходимо свободное, «раскованное» воображение, которое воспитывается всем богатством общественных связей и отношений, а значит, и искусством и тем, что мы обобщенно называем красотой. Не случайно почти все великие ученые старались так или иначе выйти за границы своей профессии, развить себя совсем в иной плоскости – один играл на скрипке, другой писал картины, третий сочинял музыку.

Мировой опыт показывает, что высокоразвитые страны для увеличения своей конкурентоспособности усиливают нравственно-эстетическую подготовку учащихся. Учеными доказано, что систематизированное художественное образование оказывает большое влияние на формирование креативных качеств мышления, которое проявляется во всех сферах деятельности, обеспечивая качественный рост кадровой базы науки, производства и управления, что наличие художественного образования позволяет успешно решать задачи современной экономики и государственного управления.

Под художественным образованием обычно понимают важнейшую составляющую образовательного пространства, необходимую для воспитания достойного в нравственном отношении поколения, способного построить новое интеллектуальное общество; процесс постижения человеком художественной культуры своего народа и человечества через овладение специальными знаниями и умениями; творческую деятельность, восприятие различных видов искусства; средство трансляции культуры; важнейший способ развития и формирования целостной личности, ее духовности, творческой индивидуальности, интеллектуального и эмоционального богатства.

Обращение отечественных вузов к практике профессиональной подготовки иностранных граждан превращает образовательное пространство этих вузов в поликультурное образовательное пространство, которое представляет собой целенаправленно организованную среду профессионального, личностного, культурного становления иностранных и казахстанских студентов. Поликультурное образовательное пространство призвано создать все необходимые условия для профессионального и нравственного развития будущих специалистов, для их адаптации к реальным социально-

культурным условиям, а также для приобретения опыта межкультурного сотрудничества в области образования, культуры, науки, искусства и в других сферах общественной жизни. Поликультурное образовательное пространство вуза выполняет ряд функций, а именно обеспечение диалога культур, интеграция иностранных студентов в новые социально-культурные условия, развитие межкультурной рефлексии студентов, воспитание у них этнической толерантности.

Языковое сознание человека целостно по своей природе. При этом оно включает в себя научную, нравственную, религиозную, правовую и эстетическую стороны. Взаимосвязь и взаимопроникновение данных граней при изучении нового языка очевидна. Ткань урока, так или иначе, пронизана нравственными, эстетическими, правовыми, религиозными и проч. «нитями», так как язык является воплощением базовых ценностей нации.

На разных этапах обучению языку количественное присутствие эстетической составляющей различно и зависит от ряда причин. Безусловно, имеет значение уровень владения русским языком. Что мы можем предложить студентам только начинающим изучать язык? Конечно, русскую поэзию. На этапе формирования фонетических навыков узнавание мелодики, ритма, гармонии русского стиха будет уместно и полезно. Любое обращение к духовно-эстетической стороне жизни принесет только благо. Иностранные студенты, уже тем, что они приехали на некоторое количество времени в чужую страну задекларировали свое открытое, толерантное отношение к миру и его общечеловеческим ценностям. И им очень интересно узнавать все то новое, чего раньше не было в их жизни. Так, например, афганские студенты с большим удовольствием посмотрели балетные спектакли «Бахчисарайский фонтан», «Анна Каренина» в ГАТОБ им. Абая. Для них это было настоящее открытие, «столкновение» с фактом искусства. Родились эмоции и огромное желание обсудить это на русском языке. Это, собственно говоря, тот эффект, который мы ждем и должны прогнозировать.

Эстетическая составляющая присутствует в той или иной степени и в учебном материале. Так, учебник русского языка «Дорога в Россию» ч.2 знакомит студентов с информацией о художниках, режиссерах, актерах, писателях. Например, текст об А.А.Ахматовой дает возможность поговорить со студентами о личности А.Ахматовой в разрезе времени, исторических событий. Текст насыщен сведениями о различных жанрах искусства (живопись, иконопись, поэзия), о личностях (А.Ахматова, Н.Гумилев, А.Модильяни), о таком явлении как эмиграция. Чтобы получился интересный разговор, должен быть определенный уровень подготовленности группы. В группе будущих магистрантов из ИРА, в которой учились преподаватели истории, физики, химии, такой разговор получился. Во-первых, был сделан акцент на исторических событиях, происходивших в России в первой половине 20-го века, о репрессиях и уничтожении русской интеллигенции в годы советской власти. Поскольку, афганцам близка тема гражданской войны и нетерпимости власти к инакомыслящим, они действительно заинтересовались этим, начали проводить аналогии с событиями в своей стране. Во-вторых, у студентов вызвала интерес иконопись. Поскольку они уже были в православном соборе, они были знакомы с этим жанром. Необычно для них было то, что икона может быть чудодейственной. Однако в процессе разговора, они, как ортодоксальные мусульмане сделали вывод о том, что истинная вера творит чудеса. Говоря об иконописи, преподаватель порекомендовала студентам посмотреть фильм А.Тарковского «Страсти по Андрею».

Именно таким образом и прокладываются мостики между историей, культурой, менталитетом людей разных стран. Важно получить обратную связь со студентами, важно активизировать нравственную позицию студента, которая способствует осмыслению приобретаемого опыта (в том числе и языкового). Таким образом, мы уже на пути устранения противоречий, стирания граней между «своей» и «чужой» в широком смысле. Трудно переоценить роль преподавателя в данной ситуации. Очевидно, преподаватель

должен быть развитой во всех отношениях личностью. Действительно активная, равнодушная его позиция задает интерес студента и формирует у него эстетическое «я».

Такие мероприятия, как студенческие конференции и различные фестивали формируют у студентов потребность и способность понимать чужую точку зрения на различные проблемы, в т.ч. проблемы культуры и искусства, достигать согласия и сотрудничать в условиях культурного и национального различия.

Таким образом, познание культуры и искусства изучаемого языка является неотъемлемой частью и эффективным средством в процессе нравственно-эстетического воспитания иностранных студентов. Приобщение студентов к общечеловеческим ценностям через познание разнообразных сторон культуры изучаемого языка приближает нас к большей гуманизации общества, к устранению противоречий между людьми, странами, конфессиями, рождает терпимость, согласие и мир.

ЛИТЕРАТУРА

1. Лукьянов Б.Г. В мире эстетики: книга для учащихся / Б.Г. Лукьянов. – 2-ое изд. – М.: Просвещение, 1988. – 272 с.: ил.
2. www.lgki.com.ua/1-p-pavlova
3. www.moluch.ru/archive/51/6505/

ПОДГОТОВКА ИНОСТРАННЫХ СТУДЕНТОВ К ВЫПУСКНОМУ ТЕСТИРОВАНИЮ

Т.В. Курманова

Одним из важнейших направлений деятельности кафедры языковой и общеобразовательной подготовки иностранцев является подготовка иностранных слушателей к обучению в вузах Казахстана и, в первую очередь, в КазНУ им. аль-Фараби. В настоящее время иностранные граждане, желающие продолжить обучение в Казахском университете, зачисляются на факультеты по результатам так называемого *выпускного тестирования* (ВТ), проводимого на факультете довузовского образования, что дает возможность привлечь большее количество иностранцев в наш университет. На сегодняшний день эта работа ведется планомерно и осуществляется по нескольким направлениям: гуманитарным, экономическим и др. специальностям, и в перспективе она будет расширяться. Преподавателями кафедры разработана и внедрена программа, а также выпускные тесты по русскому языку по всем видам речевой деятельности (уровень В1), по истории Казахстана, русской литературе и математике, которые предназначены для иностранцев, обучающихся в РК и желающих продолжить своё образование на гуманитарном или естественнонаучном направлениях.

При подготовке студентов-иностранцев к выпускному тестированию необходимо помнить, что основной целью обучения на факультете довузовского образования является языковая подготовка иностранных слушателей и овладение ими русским языком в социально-бытовой, учебной и частично официально-деловой сферах общения. В связи с этим преподавание истории Казахстана на этапе довузовской подготовки является *не самостоятельной учебной дисциплиной, а аспектом преподавания русского языка*, предполагающем совершенствование навыков чтения, письма, аудирования и говорения, а также расширение лексического запаса иностранных студентов по социально-экономической, политической и культурной тематике. Отсюда вытекает ряд методических задач, из которых приоритетными можно выделить следующие:

- развитие практических навыков и умений по основным разделам, предусмотренным программой по истории Казахстана, знакомство с наиболее существенными и ключевыми

проблемами по истории нашего государства, основными хронологическими ориентирами и главными тенденциями исторического развития, которые будут необходимы в учебно-профессиональной подготовке иностранных студентов;

- введение и закрепление необходимой общенаучной, специальной лексики и синтаксических структур, характерных для научного стиля речи;
- развитие навыков монологической и диалогической речи на базе научного стиля;
- подготовка иностранных студентов к чтению учебной и научной литературы на русском языке.

Практика преподавания русского языка как иностранного показывает, что успешность в обучении во многом зависит от согласованных усилий по осуществлению единого языкового режима преподавателей-русистов и преподавателей-предметников [1]. При подготовке иностранных студентов к выпускному тестированию преподавателям аспектных дисциплин, и в частности, истории Казахстана, необходимо:

- учитывать знание русского языка иностранными студентами на данном этапе обучения;
- использовать только те формы организации занятия, те приемы введения, закрепления и контроля учебного материала, которые соответствуют уровню сформированности у иностранных учащихся навыков и умений в определенном виде речевой деятельности, уровню их языковой компетентности;
- соблюдать поэтапную дозировку объема предъявляемой информации, текстового материала и домашнего задания;
- соблюдать на занятиях обоснованное соотношение всех видов речевой деятельности, выбирая при подаче учебного материала методически целесообразный вид.

В то же время на своих занятиях преподаватели-русисты должны обучать иностранных студентов:

- работать с учебником: с речевыми образцами, таблицами, схемами, рисунками, упражнениями, текстами, а также аудио- и видеоматериалами;
- правильно выполнять домашние задания, соблюдая нужную последовательность;
- рационально планировать самостоятельную работу во внеаудиторное время;
- кратко записывать основное содержание прочитанного или прослушанного текста;
- выделять ключевые слова;
- составлять вопросный или назывной (номинативный) план;
- правильно пользоваться словарем и справочной литературой.

Перечень тем, используемый при разработке тестовых заданий по истории Казахстана, объективно отражает уровень знаний, необходимых для поступления в вуз, т.к. за их основу взяты тесты, подготовленные Национальным центром тестирования Министерства образования и науки РК. Однако объем материала слишком велик для студентов-иностранцев, которые изучают русский язык только 1-2 года, а процент незнакомой лексики составляет более 50%. В таких условиях без предварительной систематизации и усвоения основного лексического материала подготовка к выпускному тестированию становится очень сложной задачей, требующей много времени и сил. И, если мы хотим, чтобы языковой барьер не препятствовал усвоению информации, содержащейся в тестах, мы должны создать основу для её восприятия.

Учитывая ограниченный лексический запас иностранных слушателей, задания для выпускного тестирования подвергались методической обработке, включающей их адаптацию. Основное внимание было сосредоточено на языковой адаптации, целью которой для облегчения восприятия стало приближение тестовых заданий к уровню языковой компетенции учащихся. При адаптации тестовых заданий по истории Казахстана не менее важным явился и учёт трудностей, связанных с усвоением информации, содержащейся в самих заданиях. В связи с этим на занятиях по истории Казахстана была поставлена задача

систематизации и структурирования изучаемого материала с тем, чтобы при работе можно было использовать более рациональные (по сравнению с механическим) способы запоминания.

В последнее время системному подходу в образовании уделяется большое внимание. Системный подход к обучению иностранных студентов, особенно при подготовке к тестированию, помогает процессу восприятия, понимания, запоминания и усвоения материала. Сущность его состоит в том, что каждое явление, событие или исторический факт следует рассматривать во взаимосвязи с другими явлениями и фактами. В исследовании Дашковского В.Я. [2] делается вывод, что внедрение системного подхода в изучение дисциплин является необходимым условием оптимизации учебного процесса как системы, в которой содержание, логика изучения дисциплин отражают системные категории, наполняемые конкретной сущностью.

Понятие «система» органически связана с понятием «структура». Структура немыслима вне системы, как и система в своей основе всегда структурна. По мнению Ганиева Т.Т. [3], структурирование учебного материала направлено на выявление его основных частей (элементов) и установление связей между ними, поэтому использование системного подхода, позволяющего конструировать учебный материал обобщенно и наглядно, оказывается целесообразным.

В преподавании истории Казахстана иностранным студентам, в том числе и при подготовке их к выпускному тестированию, нами предлагается ряд логических и опорных схем, таблиц, рисунков, которые могли бы значительно облегчить усвоение и запоминание учебного материала. Одновременно это позволяет активизировать познавательную деятельность учащихся и развивать у них навыки системного мышления, обобщения и унификации знаний. Кроме того, неотъемлемой частью работы в группах ППП является активное использование картографических пособий, позволяющих локализовать названия географических объектов и являющихся средством зрительной наглядности, средством закрепления учебного материала и проверки знаний в будущем.

Таким образом, мы видим, что подготовка иностранных студентов к выпускному тестированию и продолжения обучения имеет свои особенности. Для того, чтобы достичь практической цели обучения, необходимо комплексное решение языковых, речевых, учебных, профессиональных, предметных и социокультурных задач.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Капитонова Т.И., Кутузова Г.И. и др. Методические рекомендации для преподавателей общеобразовательных дисциплин, слушателей ФПК по единому языковому режиму на подготовительном факультете для иностранных студентов, – Иркутск, 1986.
2. Дашковский В.Я. Системный подход в изучении дисциплин педагогического цикла: Автореф.канд.дисс. – Киев. 1980.
3. Ганиев Т.Т. Системный подход к интенсификации учебного процесса. – Алматы: Галым, 1998.

ҚАЗАҚ ТІЛІНІҢ ЛЕКСИКАЛЫҚ МИНИМУМЫ

Г.Ә. Мұсаева
М.П. Ешимов

Қазақ тілін шет тілі ретінде немесе екінші тіл ретінде меңгеру саласы бойынша кезек күттірмес мәселелердің бірі оқу-әдістемелік құралдармен қоса, қазақ тілін қарым-қатынаста қолдану үшін жасалған деңгейлік лексикалық минимум құрастыру болып отыр. Бұған дейін

бұл олқылықтың орнын толтыру үшін 2011 жылы тек бір ғана ҚР Мәдениет министрлігі Тіл комитетінің тапсырысы бойынша жасалған лексикалық минимум жарық көрді.

Минимум – қарым-қатынас жасау үшін қажетті сөздер саны. Лексикалық минимум тілге қатысты, ал лексикалық максимум тіл үйренушінің жады мен оқыту үдерісіне бөлінетін уақытқа қатысты айқындалады.

Лексикалық бірліктер дегеніміз – ол тіл үйренушілердің, тыңдаушылардың оқу кезеңінің белгілі бір аралығында меңгеруге тиісті сөз топтары. Лексикалық минимумның саны мен сапалық құрамы тіл үйретуге бөлінген сағат санына, оқыту кезеңіне, оқыту мақсатына байланысты. Лексикалық минимумның алфавиттік тізбесін немесе тақырыптық топтамасын, сондай-ақ қолдану жиілігіне байланысты да құрастырып жасауға болады. Алайда біздің тәжірибемізде тақырыптық топтамасы тиімді болып отыр. Себебі тіл үйренуші сөздік қоры жаңа қалыптасып келе жатқандықтан оны толықтыру үшін белгілі бір тақырыппен жаңа сөзді іздеп табуы оңайырақ деп ойлаймыз.

Лексикалық минимум өте қарапайым болуы міндетті емес, тілді үйренудің түрлі деңгейіне тән лексикалық минимумдар да деңгейге сай қарым-қатынастық жиілігіне байланысты таңдалынып алынады.

Лексиканы меңгеруде грамматикамен тығыз байланыста жұмыс жасап отыру керек. Себебі тілде кейбір сөздер ауыспалы мағынада, сонымен қатар әртүрлі жағдайға байланысты түрліше мағынада қолданылуы мүмкін. Сондықтан да тіл үйренуші жаңа сөздерді сөз тіркесінің, сөйлемнің құрамында т.б. жағдайларда қалай қолданатындығын түсіне алуы тиіс. Сондықтан тек қажетті сөзді жинақтап беру жеткіліксіз. Берілген жаңа сөздің қолданудағы мағыналық реңктерін нақты түсіндіре білген жөн. Оқытушы лексикалық бірліктерді коммуникативтік мақтасқа сәйкес таңдай білуі керек. Сонымен қоса жаңа сөзді меңгеруде ұсынылып отырған сөздердің тура мағынасы беріліп, синонимдік және антонимдік қатарлары қоса айқындалуы тиіс.

Ғалымдардың пікірінше, ана тілінде сөйлейтін адамның актив және пассив сөздік қоры орта есеппен алғанда 10 мың сөз бен 30 мың сөз аралығында болуы қажет екен. Қазіргі таңда жарық көріп жатқан әдістемелік әдебиеттерде лексикалық минимумды іріктеуге мынадай талаптар қойылып жүр:

1) статистикалық тұрғыдан сөздердің жиілігі, кең түрде таралғандығы, көбірек қолданылатындығы, қажеттілігі;

2) әдістемелік тұрғыдан оқыту кезеңінің назарға алынуы, тілдесу аясы мен тақырыбы;

3) лингвистикалық тұрғыдан сөздердің тіркесімдігі, сөзжасамдық мәнділігі, лингвистикалық тұрғыдан шектелмегендігі т.б. Міне осы аталған қағидаттарды лексикалық минимумды іріктеуде қатаң ұстану керек деп айтылған пікірлер де жоқ емес.

Лексикалық минимумды іріктеуде, таңдап алуда сөздер мен сөз тіркестерінің минимальды қорында қарым-қатынаста белсенді қолданылатын лексикалық бірліктер грамматикалық категориялар мен лексикалық тақырыптар бойынша топтастырылуы қажет.

2011 жылы қазақ тілін меңгерудің әр деңгейіне, алты деңгейіне арналған «Қазақ тілін меңгерудің тақырыптық-лексикалық минимумы» жарық көрді. Бұл ҚР Мәдениет министрлігі Тіл комитетінің тапсырысы бойынша жасалған екен.

Бұл құралдың алғы сөзінде «қарапайым деңгейде лексикалық минимум 800 бірлікті, базалық деңгейде 1783 бірлікті, орта деңгейде 2229 бірлікті, ортадан жоғары деңгейде 3954 бірлікті, жоғары деңгейде 5060 бірлікті құрайды» деп жазылған.

Ал енді Ресей Федерациясының Білім және Ғылым министрлігі 2014 жылы орыс тілін шет тілі ретінде меңгерудің деңгейлері туралы бекіткен құжатында А1 деңгейінде 780, А2 деңгейінде 1300, В1 деңгейінде 2300, В2 деңгейінде 6000 актив, барлығы – 10 000, С1 деңгейінде 7000 актив, барлығы – 12 000, С2 деңгейінде 20 000 бірлікті меңгеруі тиіс екен.

Осындай жарыққа шыққан құралдарды саралай келе, біз қазақ тілін шет тілі ретінде меңгеру деңгейлеріне арналған лексикалық минимум жасап шығуды ойластырамыз.

Себебі жоғарыда айтылған қазақ тілінің лексикалық минимумы біз қалап отырған талаптарды қанағаттандыра алмай отыр.

Біздің жинаған тақырыптық лексикамыз қазіргі кезде 27 топты құрайды да, барлығы 3000-нан аса бірлікті топтап отыр. Бұл А1, А2, В1 деңгейлерін қамтуы тиіс. Бізде қазір бар болғаны жинақталған лексика ғана бар. Алайда мұнда әлі қарастыратын мәселелер көп:

- Тақырыптық топтардың атауын қайта саралау;
- Мазмұнына толық көңіл бөлу;
- Егер мүмкіндік болса, деңгейдің ара жігін ажырату;
- Қатысымдық, дайын фразаларды енгізу;
- Құралдың логикалық құрылымын нақтылау.

Төменде біз жинақтаған тақырыптық топтар мен оның іштей саласы берілген.

Сөздердің тақырыптық топтары мен лексикалық бірліктің ашық тізбесі

1. **Адам.** Жалпы ұғым. Адам. Өмір фразалары: Жас шамасы. Ұлт. Аты-жөні. Төлқұжат.
 2. **Туыстық, достық қатынас.** Отбасы. Дос.
 3. **Дене мүшелері, ағза, сезу түйсігі.** Сүйек қаңқасы. Ми. Өкпе. Жүрек. Ішкі ағза. Сезу түйсігі. Көру. Түстер. Есту. Иіс. Дәм. Сезіну. Температура.
 4. **Іс-қимыл.** Қозғалыс. Қатынас.
 5. **Жеке бас тазалығы, косметика**
 6. **Денсаулық.** Медицина. Ауру. Қалай ауыру.
 7. **Сырт келбет.** Әдемі. Көріксіз. Бой. Сымбат. Арық. Бет. Көз. Қас. Оймақ ауыз. Бас.
 8. **Адамның мінез-құлқы.** Мінез-құлық. Мораль.
 9. **Интеллектуалдық қалып, сезім.** Ой-сана. Үміт. Анық. Атақты. Арман. Дұрыс.
 10. **Тамақ, азық-түлік.** Тамақ. Сүт тағамдары. Ет. Кондитерлік өнім. Сусын. Көкөністер, жеміс-жидектер. Тамақ/ас, әрекет. Асхана. Дүкен. Ыдыс, дастарқан.
 11. **Баспана, жиһаз.** Мекенжай. Бөлме. Төсек-орын. Жиһаз. Ас бөлмесі. Жатын бөлме. Жуынатын бөлме.
 12. **Киім-кешек.** Бас киім. Сырт киім. Іш киім. Аяқ киім. Сипаты. Іс-әрекет.
 13. **Адам және қоғам.** Мемлекет. Қоғам. Иерархиялық қарым-қатынас.
 14. **Кәсіп, мамандық.** Мамандық. Темір ұстасы. Маман. Қызмет саласы. Лауазым.
 15. **Мәдениет, өнер.** Жалпы сөздер. Музыка. Аспап. Әрекет. Сурет, сәулет. Кино, театр. Сөз өнері. Қолөнер. Зергерлік. Ұста.
 16. **Білім, ғылым.** Білім беру орны. Ғылым. Оқу пәндері. Тіл. Дене шынықтыру. Сурет салу. Музыка. Оқу құралдары. Сипаты. Әрекет.
 17. **Жеке пәндер.** Математика. Физика. Тіл білімі. Химия. Зат есім. Септеу. Жіктеу. Жіктік жалғау. Көптік жалғау.
 18. **Спорт.** Атақ-дәреже.
 19. **География, саяхат, демалыс.** Құрлықтар. Елдер. Саяхат, туризм. Су. Жер. Қонаққа бару.
 20. **Ауа райы.** Табиғат аппараттары.
 21. **Уақыт.** Жыл маусымдары. Айлар. Апта күндері. Уақыт бірліктері. Күн.
 22. **Көлік, коммуникация.** Көлік. Пойыз. Ұшақ. Пошта.
 23. **Өсімдік пен жануарлар.** Ағаштар. Гүлдер. Жануарлар. Төрт мүлік мал. Ит. Жабайы жануарлар. Балық. Құстар. Жәндіктер. Бауырмен жоғралаушылар.
 24. **Объектілер сипаттамасы. Өлшемі, формасы бойынша объектілердің сипаттамасы.** Пішін. Ұзындық. Қшықтық. Көлем. Салмақ.
- Грамматикалық категориялар бойынша топтастырылған минимум.*
25. **Есімдіктер.** Жіктеу есімдіктері. Сілтеу есімдіктері. Сұрау есімдіктері. Өздік есімдігі. Жалпылау есімдігі. Белгісіздік есімдігі. Болымсыздық есімдігі.

26. Үстеулер. Мекен үстеу. Мезгіл үстеу. Себеп-салдар үстеу. Қимыл-сын үстеу. Мөлшер үстеу. Күшейткіш үстеу. Мақсат үстеу.

27. Қатысымдық дайын фразалар тобы. Амандасу. Қоштасу. Танысу. Ризалық білдіру. Құттықтау т.б.

Шет тілі ретіндегі тілдің негізгі аспектілері ішінде тіл үйренушілердің оқу үдерісінде меңгеруі керек нәрселердің ең маңыздысы – лексика. Өйткені сөздік қорсыз тіл меңгеру мүмкін емес. Тіл үйренуге қатысты лексикалық минимумды іріктеуде тақырыптық топтардың атын саралап, олардың мазмұнына назар аудару керек.

Бұл мақалада қазақ тілінің лексикалық минимумын жасаудың алғы шарттары белгіленді.

ӘДЕБИЕТ

1. Қазақ тілін меңгерудің тақырыптық минимумы. Қарапайым деңгей. Жалпы меңгеру. – Астана 2011. – 30 б.
2. Қазақ тілін меңгерудің тақырыптық минимумы. Базалық деңгей. Жалпы меңгеру. – Астана 2011. – 54 б.
3. Қазақ тілін меңгерудің тақырыптық минимумы. Орта деңгей. Жалпы меңгеру. – Астана 2011. – 54 б.
4. Қазақ тілін меңгерудің тақырыптық минимумы. Ортадан жоғары деңгей. Жалпы меңгеру. – Астана 2011. – 108 б.
5. Қазақ тілін меңгерудің тақырыптық минимумы. Жоғары деңгей. Жалпы меңгеру. – Астана 2011. – 156 б.
6. Система лексических минимумов современного русского языка. – М.: Астрель. АСТ, 2003. – 763 с.

РАБОТА С ТЕКСТОМ НА ЗАНЯТИЯХ РКИ

Л.С. Торохтий

В лингвистической и методической литературе понятие «текст» употребляется неоднозначно. Мы рассматриваем текст в практике преподавания русского языка как иностранного.

Текст в учебном процессе при обучении русскому языку как иностранному может выполнять различные функции. Одна из них – текст как средство развития коммуникативных навыков при обучении русскому языку иностранных студентов. Текст является одним из практических способов обучения коммуникации на изучаемом языке.

Одним из эффективных приемов обучения пониманию текста является вероятностное прогнозирование содержания текста по заголовку (ключевым словам). В сознании читателя смысл прочитанного (прослушанного) постоянно обновляется и меняется в ходе восприятия речи. При этом конечный результат зависит не только от характеристики самого текста, но и от психики воспринимающего текст человека и его прошлого опыта.

Покажем использование приема прогнозирования содержания текста на примере урока обучающего изложения с творческим заданием в иностранной аудитории при обучению русскому языку.

Приведем фрагменты беседы по содержанию текста **на предтекстовом этапе работы и после ознакомления с текстом.**

Предлагая иностранным студентам для анализа текст Е.Каменевой, мы сначала сообщаем лишь название текста.

– Текст, с которым мы будем работать сегодня, называется «Подвиг художника». Как вы думаете, что отразилось в заглавии текста – тема или основная мысль? *(Заглавие позволяет*

предположить, что в тексте пойдет речь о каком-то поступке художника (тема): очевидно, автор оценивает его как подвиг (основная мысль).

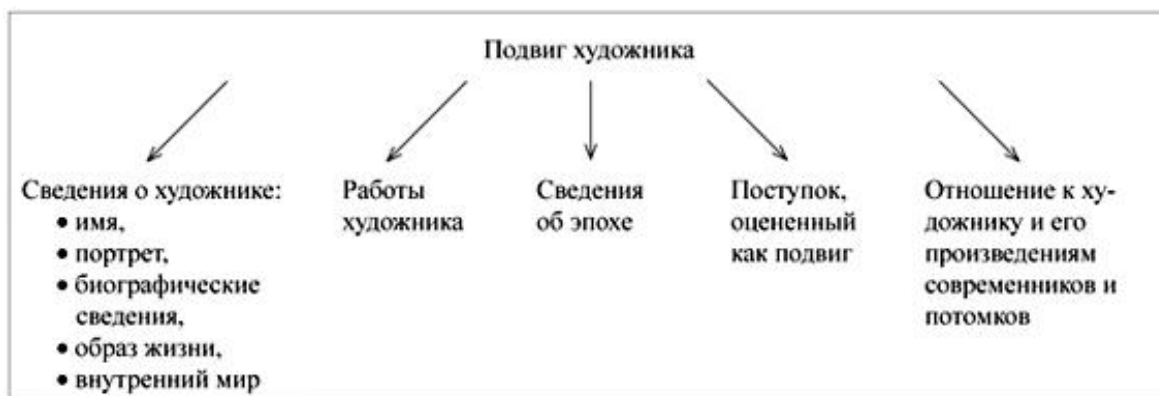
Далее проводится лексическая работа.

– Как вы понимаете значение слова *подвиг*? (*Самоотверженный, героический поступок, совершенный в опасных условиях, связанный с риском. Самоотверженный, тяжелый труд.*)

– Предположите, о чем автор мог бы сообщить в тексте с таким заглавием? (*Имя художника, возможно, биографические сведения о нем, его словесный портрет, внутренний мир творческой личности, рассказ о его работах. Текст может включать сведения об эпохе, в которую художник творил, о взаимоотношениях с современниками. Кроме того, в тексте должны содержаться сведения о поступке художника, который оценивается автором текста как подвиг: когда, при каких обстоятельствах, как был совершен этот поступок, оценка действий художника современниками и потомками.*)–

Отообразим наши предположения в виде схемы. (Все полученные ответы фиксируются).

Следующий этап работы – знакомство с содержанием текста, студенты получают задание проследить, все ли наши смысловые ожидания – предположения о теме, идее, содержании текста – оправдались.

Слушая текст, ученики записывают в черновике ключевые слова темы и идеи, выделяют смысловые части текста, отмечают важные факты, имена собственные (см. таблицу далее). Часть этой работы осуществляется с помощью учителя.

Подвиг художника

В 1508 г. Микеланджело Буонарроти подписал договор с папой Юлием II. Итальянский скульптор и художник обязывался расписать плафон (потолок) Сикстинской капеллы. Так называется длинная и высокая зала в папском дворце в Ватикане.

Чтобы расписать потолок (высота зала – 18 метров), по указанию художника поставили леса. Работать на них он мог только лежа. В течение четырех лет художник в таком положении расписывал плафон. Краски капали ему на лицо, тело ныло, но, увлеченный работой, он ничего не замечал. Микеланджело работал с неистовством, забывая о сне и еде. Работая лежа, великий мастер испортил себе зрение. Долгие годы спустя он мог рассматривать предметы, лишь подняв их над головой.

Сколько технических трудностей преодолел Микеланджело! Только что закончил он одну фреску (роспись водяными красками по сырой штукатурке), как эта часть потолка стала покрываться плесенью, испортившей написанное. Пришлось всю работу начинать сначала.

Микеланджело один расписал плафон площадью более 600 квадратных метров. Лишь его ученик Кондиви помогал ему. Это был труд титана, это был подвиг художника.

За что бы ни брался Микеланджело, он всегда работал с горячностью, увлеченно, с головой погружаясь в свои грандиозные замыслы. Когда ему нужен был мрамор для статуй, он вместе с рабочими спускался в каменоломню и там в течение многих месяцев добывал его.

Может быть, ты спросишь: ради чего Микеланджело все дни своей жизни отдавал такой неистовой, такой всепоглощающей работе?

Представь себе, что мы задали бы такой вопрос самому Микеланджело. Вероятно, он просто не понял бы нас.

Он не мог жить иначе. Смысл всей его жизни был в этом непрерывном творческом труде. Он стремился раскрыть самого себя, свои думы, свои чувства в произведениях искусства, и была еще в этом иступленном труде огромная радость для мастера – радость созидания, счастье творить.

И вот прошло пять веков, как умер художник, а творения его живы. И, как пять веков назад, люди и сейчас не перестают любоваться и сикстинским плафоном, и скульптурами Микеланджело. Через века дошли до нас мысли и чувства художника. Когда мы смотрим на юного смелого Давида, вставшего на защиту своей страны, мы чувствуем, как горячо любил родину сам Микеланджело, также с оружием в руках защищавший родную Флоренцию.

Мы любим величественную роспись Сикстинской капеллы, и мысли художника о красоте и совершенстве человека становятся нам так же близки и дороги, как и ему.

И мы благодарны художнику за его колоссальный труд, за его подвижническую жизнь, за прекрасные создания, которые приносят нам глубокую радость.

(384 слова)

(Е.О. Каменева. Твоя палитра)

Записи студентов выглядят приблизительно так:

Ключевые слова, раскрывающие		
тему	идею	замысел автора
Микеланджело Буонарроти, итальянский скульптор и художник (XVI в.); договор с папой Юлием II; расписать плафон (потолок) Сикстинской капеллы; фрески (роспись водяными красками по сырой штукатурке); скульптура юного Давида, вставшего на защиту своей страны	Работал, лежа на высоте 18 м, в течение 4 лет; увлеченный, ничего не замечал; забывал о сне и еде; испортил зрение; технические трудности; из-за плесени начинал все сначала; площадью более 600 кв. м; труд титана, подвиг художника; работал с горячностью, увлеченно, с головой погружаясь в свои грандиозные замыслы; добывал мрамор для статуй вместе с рабочими; неистовая, всепоглощающая работа	Не мог жить иначе, смысл всей его жизни был в непрерывном творческом труде; стремился раскрыть самого себя, свои думы, свои чувства в произведениях искусства; радость созидания, счастье творить; спустя пять веков творения его живы; не перестают любоваться; через века дошли до нас мысли и чувства художника о красоте и совершенстве человека; они нам близки и дороги; мы благодарны художнику за его колоссальный труд, подвижническую жизнь, прекрасные создания; глубокую радость

– Посмотрим, какие из наших предположений оправдались. Что мы узнали о художнике? (Автор сообщил имя мастера – художника и скульптора – и рассказал о создании им шедевра – росписи плафона Сикстинской капеллы. В то же время в тексте нет биографических сведений, портрета мастера).

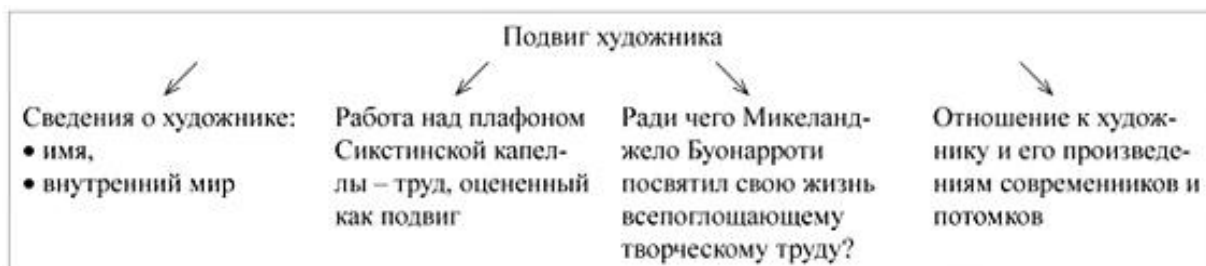
– Что мы узнали о работах художника, об эпохе, в которую он творил? (*Подробно рассказано только о росписи плафона Сикстинской капеллы, упоминается скульптура Давида. Автор не сообщил, что Микеланджело Буонарроти был еще и выдающимся поэтом. В тексте не приводятся сведения об эпохе.*)

– Почему автор ничего об этом не сказал? (*Для автора было не важно, как выглядел и когда родился Микеланджело. У него была другая цель – показать грандиозность замыслов художника, его титанический труд.*)

– В какой части текста дана оценка труда Микеланджело? (*В первой части: **труд титана, подвиг художника**; а также в конце: **мы благодарны художнику за его колоссальный труд, за его подвижническую жизнь...***)

– А сам Микеланджело как оценивал свой труд? Считал ли он, что совершает подвиг? (*Нет, для него такая всепоглощающая работа была естественной, он не мог жить иначе.*)

– Давайте внесем поправки в нашу схему.

– Рассказывая о творческой деятельности Микеланджело, автор приводит нас к размышлению над философской проблемой, которой мы в тексте не ожидали. Что это за проблема? (*Автор задается вопросом о смысле творчества: ради чего Микеланджело все дни своей жизни отдавал такой неустойчивой, такой всепоглощающей работе?*)

– Отвечает ли автор на поставленный вопрос? Как бы вы ответили на него?

– Опираясь на схему и ваши записи, напишите подробное изложение текста с творческим заданием и попытайтесь высказать собственное мнение по поставленной проблеме. Для обоснования своей точки зрения вы можете привлечь дополнительный фактический материал.

Использование приема прогнозирования содержания воспринимаемого текста по заголовку (или ключевым словам) способствует концентрации внимания учащихся на содержании речевого сообщения, позволяет опираться на прогноз при восприятии текста, проверять правильность предвосхищения результата и, таким образом, сделать процесс восприятия управляемым и сознательно контролируемым.

ЛИТЕРАТУРА

1. Алхазидзе А.А. Основы овладения устной иностранной речью. М., 1988.
2. Артемов В.А. Психология обучения иностранным языкам. – 1969.
3. Бердичевский А.Л. Оптимизация системы обучения иностранным языкам в педагогическом вузе. – М., 1989.
4. Ботвенко М.А. Коммуникативная лингводидактика: Учеб. пособие. – М., 2005.
5. Венедиктова Н.К. Доступность текстов как условие их понимания. Психолингвистика и обучение русскому языку нерусских. Под редакцией А.А. Леонтьева и Н.Д. Зарубиной. – М., 1977.
6. Глухов Б.А. Обучение чтению. Методика: Заочный курс повышения квалификации филологов-русистов. Под ред. А.А. Леонтьева. – М., 1988.
7. Капитанова Т.И. Москвин Л.В. Щукин А.Н. Методы и технологии обучения русскому языку как иностранному. – М., 2008.

8. Щукин А.Н. Обучение речевому общению на русском языке как иностранном. Методика. – М., 2009.

ЯЗЫКОВАЯ КОМПЕТЕНЦИЯ И КУЛЬТУРА РЕЧИ В ПРЕПОДАВАНИИ РКИ

Л.С. Торохтий

Процесс речевого общения очень сложен. Он предполагает не только речевую, но и мыслительную деятельность человека. Конечной целью обучения русскому языку как иностранному должно стать формирование творческой способности выражать мысль средствами русского языка.

То есть, необходимо учить не только произношению, словам, правилам употребления этих слов, но и способам формирования и формулирования мыслей. В таком случае в центре внимания оказывается субъект деятельности – учащийся с его отношением к той мысли, которую он высказывает.

Принцип коммуникативности, ставший базовым для большинства дидактических концепций и успешно реализуемый почти на всех этапах обучения, в значительной степени укрепил связи методики и языкознания, усилил интерес к коммуникативным параметрам процесса преподавания. Поэтому перед теоретическим языкознанием и практикой преподавания языка стоит одна и та же проблема – проблема речевой коммуникации.

Процесс речевой коммуникации – это целый комплекс весьма сложных проблем как чисто лингвистических, так и чисто педагогических, связанных с особенностями преподавания русского языка как иностранного.

Коммуникативная направленность обучения определяет все стороны методической и педагогической деятельности.

Прежде всего, она предполагает создание высокой мотивации обучения. Уже с первых занятий необходимо включать учащегося в активную практическую речевую деятельность. Например, в процессе обучения используются различные варианты тренировочных упражнений, как-то игровые ситуации, решение головоломок, ребусов, др. Но, тренировочные упражнения не должны носить чисто механический характер. Они должны быть коммуникативно-ценными, способными обеспечить активное отношение учащихся к предложенному материалу, причем очень важно учитывать индивидуальные психологические аспекты его восприятия.

Коммуникативность предполагает преподавание разных аспектов языка – фонетики, лексики, морфологии, синтаксиса – с точки зрения реального общения. То или иное языковое явление включается в учебный процесс только тогда, когда в нем появляется коммуникативная необходимость.

Таким образом, коммуникативная направленность обучения предполагает заинтересованность преподавателя в каждом акте речевого общения с учащимся; коммуникативность единиц обучения, которые могут не соответствовать структурным единицам языка, но быть коммуникативно-допустимыми в общении; исправление ошибок, допущенных учащимся; целенаправленную обработку живых речевых ситуаций и создание высокой мотивации обучения.

С момента начала изучения русского языка иностранный учащийся включается в ряд сфер общения. Среди них – социально-бытовая сфера (общегитие, магазин, общественный транспорт, др.), социально-культурная (поддержание контактов с окружающими), зрелищно-массовая (посещение театров, просмотр телепередач, др.), учебно-научная сфера общения.

Учебная сфера занимает ведущее место в общей сумме речевых контактов, реализуемых студентом-иностранцем в среде носителей русского языка.

Основными структурными слагаемыми сферы обучения являются общение во время учебных занятий, общение во время внеаудиторных занятий, во время самостоятельной подготовки учащихся, др. Поэтому учебный процесс следует рассматривать не только как кооперационную деятельность преподавателя и учащегося, направленную на овладение последним необходимыми знаниями, умениями и навыками, но и как определенную систему общения. Поэтому, сфера обучения, как любая другая, может быть описана с помощью социопсихо-лингвистической единицы – типичной коммуникативной ситуации.

Термин «типичная коммуникативная ситуация» в контексте учебной сферы общения обозначает методически ориентированную модель контакта, в котором реализуются речевые действия собеседников в их типичных социально-коммуникативных ролях, в повторяющейся речестимулирующей обстановке.

Типичная коммуникативная ситуация состоит из следующих структурных элементов: обстоятельства действительной ситуации; отношений между коммуникантами и речевых побуждений.

Несмотря на наличие дополнительных потенциальных участников речевого акта обстоятельства действительной ситуации или коммуникативного акта относительно постоянны. Учебный материал, являясь по отношению к речевой ситуации внешним независимым объектом внимания и реагирования, выступает в качестве самостоятельного речестимулирующего фактора.

Отношения между коммуникантами основываются на типичных социально-коммуникативных ролях участников контактов в учебной сфере (преподаватель - учащийся, учащийся - учащийся).

Речевые побуждения в учебной сфере основаны на том, что преподаватель организует учебный процесс, а учащийся стремится усвоить предложенный материал и научиться использовать его на практике.

Речевое побуждение часто является комбинацией всех составляющих типичной коммуникативной ситуации, но может быть и персональным стимулом учащегося.

Таким образом, с помощью перечисленных компонентов типичной коммуникативной ситуации решаются следующие важные задачи:

1. Актуализация ранее усвоенных знаний и способов действий.
2. Формирование новых понятий и способов действий.
3. Применение полученных знаний на практике и контроль действий учащихся.

Так как речь идет о такой сложной методической категории, которая всем своим содержанием направлена непосредственно на практические аспекты обучения русскому языку как иностранному, отличается многогранностью, многоуровневостью и многофакторностью своих компонентов, то необходимо затронуть понятие «коммуникативная компетенция», а также раскрыть его определение, объем и структуру содержания.

Понятие «коммуникативная компетенция» берет начало в недрах коммуникативно-ориентированной лингвистики. Категория «коммуникативная компетенция» первоначально исследовалась в рамках прагматического описания языка. В связи с этим содержание данного понятия ограничивалось тем, что позднее получило более конкретное терминологическое обозначение – языковая компетенция.

Позднее данная категория «перекочевала» в область методики преподавания языков, в том числе и русского языка как иностранного, и стала соотноситься с процессом общения и рассматриваться как речевая способность индивида. Так, в словаре методических терминов Ульриха В. «коммуникативная компетенция» определяется посредством следующих составляющих:

1. Лингвистическая компетенция;
2. Вербально-когнитивная (предметная) компетенция;
3. Вербально-коммуникативная (прагматическая) компетенция;

4. Метакомпетенция.

Таким образом, современное определение гласит: «коммуникативная компетенция» – это способность человека общаться в трудовой или учебной деятельности, удовлетворяя свои интеллектуальные запросы. В этом определении особо отмечают такие существенные признаки объекта, как:

- отнесенность его к классу интеллектуальных способностей индивида;
- сферой проявления этих способностей является деятельностный процесс, необходимым звеном которого выступает так называемая речевая деятельность.

Понятие распространяется на совокупность объектов, поэтому принято говорить об объеме содержания понятия. С точки зрения объема коммуникативную компетенцию рассматривают как комбинацию четырех основных составляющих, приведенных в соответствие с основными видами речевой деятельности. Это компетенции в процессах говорения, письма, аудирования, чтения.

Так как вышеперечисленные процессы могут существовать изолированно и сочетано, можно говорить о следующих вариантах объема коммуникативной компетенции:

1. Говорящего и слушающего.
2. Слушающего.
3. Пишущего и читающего.
4. Читающего.
5. Говорящего, слушающего и читающего.
6. Слушающего, пишущего и читающего.
7. Слушающего и читающего.
8. Говорящего, слушающего, пишущего и читающего.

Другой важной составляющей коммуникативной компетенции является структура ее содержания. Описаны речевая, языковая, профессиональная, лингвистическая, предметная, лингвострановедческая и др. виды коммуникативной компетенции. Но основными составляющими коммуникативной компетенции являются языковая, предметная и прагматическая компетенции.

Остановимся кратко на каждой из них.

Языковая компетенция предполагает знание единиц изучаемого языка всех уровней – фонетического, словообразовательного, лексического, морфологического, синтаксического. Необходимо также умение апеллировать языковыми единицами в процессе построения более сложных единиц, вплоть до коммуникативных синтаксических.

С другой стороны языковая компетенция способствует развитию умения на основе уже имеющихся базовых языковых знаний строить неограниченное количество коммуникативных единиц определенной семантики.

Языковая компетенция часто отождествляется с лингвистической компетенцией.

Предметная компетенция представляет собой содержательный, денотативный план высказывания, демонстрирующий окружающую действительность через познания человека. Во время аудиторных занятий необходимый фрагмент окружающей действительности определяется посредством ограничения определенной сферы общения. А внутри каждой сферы – путем выделения тем и речевых ситуаций, в которых будет проводиться подача языкового материала.

Прагматическая компетенция складывается из знаний соответствий между коммуникативными намерениями и речевыми оборотами, необходимыми для их реализации. Также необходимы навыки использования вариативных форм высказываний в контексте определенных речевых ситуаций. Еще одна немаловажная составляющая прагматической компетенции – умение выбрать речевое действие, соответствующее требованиям текущей ситуации.

Таким образом, в каждый данный момент учебной деятельности преподаватель должен осознавать тип и разновидность речевой коммуникативной ситуации, в соответствии

с которой четко представлять требуемое речевое поведение учащихся, создавая условия для его реализации

Итак, реализация методического принципа коммуникативности предполагает органический сплав речевых навыков и речевых умений, творческий характер речевой деятельности, использование всех психологических резервов личности.

ЛИТЕРАТУРА

1. Азимов Э.Г., Щукин А.Н. Словарь методических терминов (Теория и практика преподавания языков). – СПб., 1999.
2. Алхазишвили А.А. Основы владения устной речью. – М., 1988.
3. Арутюнов А.Р., Костина И.С. Коммуникативная методика русского языка как иностранного и иностранных языков. – М., 1992
4. Золотова Г.А. Коммуникативные аспекты русского синтаксиса. – М., 1982.
5. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность. – М., КомКнига, 2006.
6. Леонтьев А.А. Некоторые проблемы обучения русскому языку как иностранному (психологические очерки). – М., 1990.
7. Пассов Е.И. Основы коммуникативной методики обучения иностранному языку. – М., 1989.
8. Стернин И.А. Введение в речевое воздействие. – Воронеж, 2001.

ИНФОРМАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ПОМОЩЬ ИЗУЧАЮЩИМ ЯЗЫКИ

Шуховцова Т.А.,
руководитель компьютерного клуба «Advanced User»

1. Онлайн изучение иностранных языков на сайте Лингвист – <http://lingust.ru/>

Сайт **Лингвист** предоставляет **бесплатно** онлайн-уроки для изучения 10-ти самых востребованных в настоящее время языков: английского, испанского, итальянского, немецкого, французского, польского, китайского, корейского, турецкого, японского **плюс русского как иностранного**. Сайт Лингвист – это российский лингвистический портал, специализированный на пошаговых онлайн-уроках. Сайт можно рекомендовать всем желающим начать с нуля самостоятельное изучение любого из вышеперечисленных языков.

В разделе РКИ – <http://lingust.ru/russian> – 15 онлайн-уроков **разговорного русского** + фонетический урок + обобщающий по грамматике. Задания, комментирование реалий и советы по выполнению упражнений даются на английском языке. Русская грамматика в уроках минимизирована. Уроки составлены на основе книги «Слушай и изучай русский язык», автор Nalva Соynash, их цель – дать иностранцам основные коммуникативные умения, достаточные, чтобы общаться и быть понятым в России. Курс включает много аудиозаписей, сделанных носителями русского языка. Они направляют деятельность обучающегося посредством реальных бесед. Упражнения снабжены ключами. Кликнув на них мышкой, можно проверить правильность выполнения заданий.

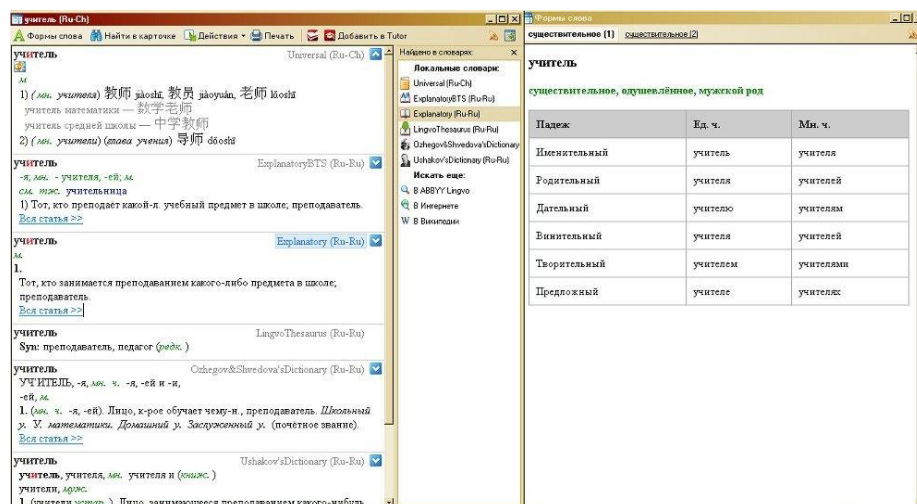
Учащийся может задавать вопросы, если ему что-то не понятно. Чтобы сделать это, надо использовать встроенную систему комментирования или российскую социальную сеть VK, которая предоставляет больше возможностей, чем Facebook, включая общение с русскими. На вопросы ответят либо сами пользователи сайта, либо профессиональные лингвисты.

Материалы сайта lingust.ru/russian можно рекомендовать иностранным учащимся начального этапа обучения русскому языку для самостоятельной/домашней работы по курсу «Языковая адаптация». Задания и упражнения включают темы: 1. рассказ о себе и о других, 2. запрос и предоставление информации, 3. продукты и покупки, 4. ориентация в городе, 5. погода, 6. время, 7. увлечения и т.д.

Последовательность презентации материала следующая: 1. аудиозадание на английском языке; 2. аудиозапись и текст русского диалога; 3. список новых русских слов с ударением, транскрипцией и переводом на английский язык; 4. объяснение новых словосочетаний в аудиокомментарии, продублированном текстом. В блоке «Практика» даны картинки в качестве зрительной опоры к заданиям и ключи для самоконтроля. При систематических занятиях по аудированию обучающийся будет постоянно находиться «в русскоязычном окружении» – и в аудитории, и дома.

2. Возможности словаря АБВУЯ Lingvo для изучения иностранного языка

Мультимедийный интерактивный словарь **АБВУЯ Lingvo x5** является многоязычной версией и охватывает 15 языков – русский, украинский, английский, немецкий, французский, испанский, итальянский, турецкий, латинский, китайский, португальский, татарский, казахский, шведский, польский и финский.

Словарь предоставляет широкие возможности пользователю. Все версии содержат толковые словари английского языка (Oxford и Collins) и Большой толковый словарь русского языка Т.Ф. Ефремовой. АБВУЯ Lingvo x5 также включает словарные статьи из словарей Даля, Ожегова, Ушакова и др. Большинство слов озвучено профессиональными дикторами – носителями языка.

Для иностранцев, изучающих русский язык, словарь АБВУЯ Lingvo – незаменимый помощник в аудиторной и домашней работе. В словах не только отмечено ударение, имеется также возможность прослушать произношение слова, кликнув мышкой на изображении динамика. Левая верхняя кнопка меню с надписью «Формы слова» дает возможность увидеть **полную парадигму русского спряжения**, если искомое слово – глагол, и **парадигму русского склонения**, если искомое слово – существительное. В словарной статье указываются синонимы. В качестве примера см. скрин слова «учитель», его перевод на китайский язык и парадигму склонения.

Элементы обучения языку

В состав программы словаря входит обучающий модуль Lingvo Tutor (репетитор), помогающий запоминать новые слова. Тьютор создан для запоминания лексики, он дает возможность услышать нормативное произношение слова, выполнить тест на подбор правильного перевода/значения, упражнение на развитие орфографических навыков, предьявляет в конце урока статистику: число правильных и неправильных ответов. Обучающийся может расширить словарный запас, запоминая значение, написание и произношение слов с помощью специальных упражнений, входящих в состав приложения Tutor. Модулем Lingvo Tutor могут воспользоваться изучающие русский язык учащиеся, родным языком которых является любой из шести следующих: английский, немецкий, французский, испанский, итальянский, португальский.

Например, англоговорящему учащемуся нужно выучить русскую лексику на тему «Достопримечательности» (sightseeing). Он открывает словарь, затем в меню выбирает: *Сервис-Открыть АБВУ Lingvo Tutor*. В окошках *Меню* выбирает языки: Russian-English. Нажав кнопку СТАРТ (start), он знакомится с тематической группой слов: *музей, выставка, экскурсионный, туристический* и т.д. Он слышит произношение слов, читает словосочетания с данными словами с переводом на английский. Затем тьютор предлагает упражнение «Подберите пары». В таблице вразбивку даны слова данной темы и их перевод на английский язык. Задача тестируемого – кликать мышкой, составляя нужные пары. Далее дается задание на правописание изучаемых слов для развития навыков грамотного письма. По окончании урока автоматически подводится подсчет правильно/неправильно выполненных заданий и сообщается результат.

Если нет возможности приобрести словарь АБВУ Lingvo, следует воспользоваться онлайн-словарем: <http://www.lingvo-online.ru/ru>. АБВУ Lingvo-Online – это лингвистический портал, где можно найти перевод слов, устойчивых выражений, целых предложений, а также множество примеров употребления искомого слова или словосочетания.

Желаю удачи в изучении иностранных языков!

ИЗУЧАЮЩЕЕ ЧТЕНИЕ НА НАЧАЛЬНОМ ЭТАПЕ ОБУЧЕНИЯ РКИ

Якубаева К.С.

Чтение является ведущим видом речевой деятельности. Чтение присутствует уже на первых занятиях русского языка и постоянно сопровождает его изучение. На начальном этапе чтение является не только целью, но и средством обучения. Текст дает большой материал для различного рода работы над фонетикой, лексикой, грамматикой языка. Являясь синтезом всего языкового материала, изученного ранее, текст дает прекрасный материал для речевых упражнений, развивающих умения студентов в области устной речи и письма. Занятия по материалам текстов в течение всего года позволяют осуществлять как индивидуальную работу с каждым студентом, так и фронтально-групповую. В ходе коллективного обсуждения правильности понимания содержания и смысла текстов выявляются индивидуальные особенности студентов, их коммуникативные потребности.

Необходимо обеспечить овладение студентами-иностранцами четырьмя видами чтения текстов:

- изучающим;
- ознакомительным;
- просмотровым;
- поисковым.

Данная классификация видов чтения в настоящее время получила наибольшее распространение. Эта классификация видов чтения по степени проникновения в текст была предложена С.К. Фоломкиной. Каждый вид чтения имеет свои задачи и цели, а также подбор текстов для чтения.

Задачей изучающего чтения является полное и точное понимание текста (степень полноты – 100 %). Читающий стремится не только максимально точно понять текст (основные и второстепенные факты), но и критически осмыслить его. Студент, как правило, предполагает использовать в дальнейшем прочитанную информацию и старается ее запомнить. Поэтому чтение бывает довольно часто медленным, сопровождается остановками и повторением отдельных мест, иногда – письменными заметками

Условия успешности обучения изучающему чтению:

- медленный вид чтения про себя без ограничения времени;
- перечитывание с решением новых задач;
- чтение первоначально облегченных текстов, затем трудных;
 - самостоятельное чтение, связанное с обращением к словарю.

На начальном этапе предлагаются микротексты, которые содержат изученную лексику и грамматику. Они тематичны. Далее тексты усложняются и увеличиваются в объеме (2,3, потом 4 абзаца). Для изучающего чтения выбирают тексты, объём которых в несколько раз меньше текстов для ознакомительного чтения; чаще используются тексты описательного типа. Информационная насыщенность таких текстов высока. В таких текстах не должно быть незнакомых учащемуся грамматических конструкций. Количество незнакомой лексики может быть выше, чем при ознакомительном чтении.

Изучающее чтение предполагает серьезную предварительную работу над текстом, а также целую систему упражнений и заданий с выходом в устную и письменную речь. Работа над текстом проходит в несколько этапов, и начинается она с представления его темы. Без этого момента будет затруднена и семантизация лексики и собственно чтение.

После представления темы следует презентация лексики с использованием разных способов семантизации: подбор синонимов, антонимов, подбор однокоренных слов, словообразовательные упражнения, объяснение значения. Для семантизации с помощью контекста, как рекомендуют методисты, целесообразно брать семантизированный контекст не из текста, который будут читать учащиеся, а из другого, похожего по тематике. Выполняются предтекстовые упражнения, направленные на прогнозирование, построение предложений из предложенных слов, умение закончить предложение и т.д.

Второй этап работы с текстом – собственно чтение. Этот этап включает предтекстовый вопрос, чтение текста и ответ на предтекстовый вопрос, который должен направлять внимание учащихся на основную информацию текста, помочь им выделить главное и понять текст.

Следующий этап – детальное понимание текста и подготовка его воспроизведения. На этом этапе выполняются послетекстовые упражнения, направленные на проверку понимания прочитанного и связанные с различными уровнями понимания текста. Выделяются четыре уровня понимания:

1. общее, поверхностное восприятие – ответы на вопросы типа «да / нет».
2. понимание смысловых связей текста. Здесь предлагаются вопросы, требующие развернутого ответа: согласитесь или опровергните мнение, составьте сами вопросы.
3. понимание того, как изложены в тексте основные мысли (найти описание героя, обстановки, выписать существительные, прилагательные и т.д.).
4. понимание основного смысла текста, главной его мысли. Здесь выделяются смысловые части текста, дается им название, в каждой из них выделяется главная мысль, предлагаются свои варианты названий текста.

В работе с текстом в зависимости от уровня понимания также могут быть использованы упражнения типа:

- определите факты, содержащиеся в тексте, по степени важности;
- назовите данные, которые вы считаете особо важными, обоснуйте свое решение;
- добавьте факты, не меняя структуру текста; – найдите в тексте данные, которые можно использовать для выводов;
- поставьте вопросы к основной и детализирующей информации текста;
- прочитайте сокращенный вариант текста, заполните пропуски недостающими словами (cloze test);
- переведите на родной язык указанные абзацы / части текста и др.

Для контроля навыков изучающего чтения можно предложить:

- вопросы по содержанию текста;
- тестовые формы контроля;
- реферирование;
- перевод и другие приемы.

Наиболее рациональным способом проверки понимания при изучающем чтении является перевод. Но также можно привлекать и способ решения мыслительных задач, который вполне согласуется с характером обучения, интересен для студентов и создает дополнительную мотивацию.

Весьма полезно использовать и тестовые приемы:

- правильно – неправильно;
- сопоставление;
- завершение;
- множественный выбор;
- расположение по порядку.

Например, даны вразброс несколько предложений на русском языке, не связанных по содержанию. Следует прочитать текст и на основе информации, полученной из текста, переписать предложения в соответствии с логикой прочитанного текста.

Таким образом, чтение способствует развитию навыков монологической и диалогической речи, а также является средством обучения аудированию и письму.

РАЗДЕЛ 3
☞ ЛУЧШИЕ РАБОТЫ СТУДЕНТОВ И ШКОЛЬНИКОВ

Дарина Ашмухамбетова
профильная школа КазНУ им. аль-Фараби

ЭФФЕКТ БУМЕРАНГА

Вблизи одного маленького городка есть одно прекрасное место. Бескрайняя синева неба, мерцающее сияние льдинок и великолепный лес, покрытый белоснежным покрывалом. Казалось, зима навечно застыла в этих краях.

Как раз через этот лес проходил единственный путь к городку. И эта дорога, хотя уместнее называть ее тропинкой, была настолько узка и извилиста, что даже самая натренированная лошадь легко могла сбиться с намеченного маршрута.

Немногочисленные жители этого городка редко принимали у себя гостей. Нет, они не были надменны или что-то в этом духе. Наоборот, молодежь была весела и приветлива, старики, по-отечески глядя на всех, расплывались в беззубой улыбке, а дети, несмотря на лютые морозы, носились по окрестностям со скоростью ужаленной в хвост белки.

Они уже привыкли к такой жизни.

Что никак нельзя сказать о редких приезжих. Одни сетовали на труднопроходимую дорогу, другие жаловались на жуткий холод живописных мест. Придумывали уйму других, порой смехотворных причин, усердно скрывая свое нежелание ехать. На самом деле все просто боялись не вернуться, даже если посчастливится добраться живыми и целыми в городок.

Все помнили Алана Нури. Все отдавали дань уважения Алану Нури. И иногда и его бабушке – женщине с поистине железной волей, но не здоровьем.

Алан стал вроде местной легенды, часто ставившийся в пример хулиганившим детям. Им укоряли, его почитали, как народного героя. Его любили, хотя конкретно никому из них он ничего особенного не сделал.

Сейчас никто и не вспомнит, что у Алана была младшая сестра – маленькая, белокурая пятилетняя девочка, чье имя рифмовалось с его – Милана. С чистыми, хоть и не такими наивными, как у всех детей глазами, она росла в безграничной любви старшего брата, его заботе и внимании. Алан заботился о сестре так, как заботится родитель о своем единственном ребенке, словно между ними лежат годы.

И вот эта маленькая, белокурая девочка умирала. Ее сердце отказывалось работать.

День за днем, год за годом горячо любимое солнышко Алана увядало. Все меньше смеха слышал ее старший брат, все реже просыпался ранним утром от ее громкого, звонкого голоса, а каждую улыбку со временем он стал воспринимать как нечто священное. И страшно злился, когда кто-то вмешивался в их ежедневный ритуал.

Сердце любящего брата изнывало от отчаяния. Если бы он мог, то давно принес бы себя в жертву, лишь бы этот ангелочек жил. Однако судьба распорядилась иначе. Сердце Алана не подошло сестре. Душу полосовала, словно раскаленным кнутом, боль. И он не смог вытерпеть этот гнет внутри себя. Время всё шло и в один вечер, когда царило безветрие, и возможно было уехать – он просто собрал все свои вещи, и, благо, будучи почти совершеннолетним, ускакал в столицу. Сделать это было на удивление просто, всего лишь имея бабушку Мери в союзниках.

И он уехал туда, где был единственный медицинский университет во всей маленькой стране.

До сих пор идут жаркие споры, о чем же он тогда думал, чем руководствовался, так необдуманно ринувшись в путь. Ведь лошадь могла по воле случая и просто околеть. Пробыв в столице еще полтора года, живя неизвестно где, питаясь неизвестно чем, находясь

в полном неведении относительно судьбы своей семьи, Алан наконец-то поступил в медицинский.

Что именно подтолкнуло его к такому решению, никто точно не скажет. Болезнь сестры или цинизм местных докторов, а может, и желание самому спасти его дорогую Лили, а может, все вместе взятое.

Сложные были годы как для Алана Нури, так и для его сестры, не так давно оставшихся полными сиротами. Университет забирал все силы, погода только и могла приносить ужаснейшие ветра и холод, а начальник на подработке источал неприятное ощущение озлобления.

И Алан страдал от жуткого недосыпания из-за изнуряющей учебы и работы, а приходя в то место, условно звавшееся домом, сразу отключался.

А Милана не спала ночами от постоянной ноющей боли в груди. Просто лежа на кровати, она уже и не надеялась, что доживет до очередного рождества – дня, когда встретит блудного брата.

И только маленький, слабый, но все еще живущий в ее душе огонек надежды снова увидеть единственно родного человека – любимого старшего брата, тлеет, но держал ее в этом мире. Она старалась изо всех сил. И мысленно молила брата поторопиться. Милана чувствовала, совсем скоро ее время подойдет к концу.

Долгое ожидание окупилося. Алану улыбнулась удача.

По чистой случайности Нури смог договориться с известным хирургом, который нашел донорское сердце. Несколько дней назад нашли юношу, почти мальчика, сорвавшегося с кручи в горах. Долгие уговоры и масса истраченных нервных клеток дали свои плоды. Кошелек изрядно похудел, но не это сейчас было важно для него.

Обезумев от нахлынувшего счастья, толком не разобравшись и никому ничего не сказав, он взял первую попавшуюся лошадь и помчался в свой городок. Он все представлял, как обрадуется сестра, как он поведет ее к своему хирургу и как снова услышит тот самый смех. И как они будут вместе гулять по столице допоздна.

Словно поймав наваждение, Алан не замечал ничего вокруг, только все гнал кобылу вперед. Ему хотелось побыстрее оказаться рядом с сестрой, взять ее за руку, посмотреть в глаза. Он так замечтался, предвкушая судьбоносную встречу, что не заметил посторонних звуков.

Злобное рычание. Рычание со всех сторон... Стая. И очень голодная.

Сбоку, словно появившись ниоткуда, показалась оскаленная морда одного из волков. Ему понадобилось только и попасться на глаза кобыле, чтобы обезумев от страха, она сбросила наездника.

Мгновение, и он потерял равновесие, свалившись в какую-то яму. Не мешкая, животное убежало вперед, спасая себя. Ужас парализовал Алана.

Вскоре, когда эмоции уже спали, тело все еще было недвижимо. Страх вновь наполнил душу.

Алан не понимал, что происходит. Мозг просто заблокировал понимание как таковое, дабы миновала опасность для психики. На помощь тут же включилась логика врача. Отстраненная. Холодная. Именно так и должен поступать врач.

Холодный расчёт сразу же выдал мрачные предположения. Руки еле двигаются, ноги и подавно не чувствуются, а каждая попытка пошевелиться отдается взрывом боли. Бесплезно себя обманывать, все кончено. Он знал, что если его не найдут в течение часа, все тело медленно окоченеет. Или он умрет от болевого шока.

Неужели кто-то будет радоваться его смерти так же, как он радовался смерти этого мальчика, погибшего в горах?

Может, все же повезет и его найдут. Так хотя бы можно будет увидеть в последний раз сестру. Боже, до чего наивно. Очередная человеческая глупость...

Попытка закричать ничего не дала. Обветренные губы не слушались. Господи, ну почему он никого не предупредил о своем приезде!?

Еще немного и руки тоже окончательно онемеют. Вдруг его озарило. Превозмогая жуткую боль, Алан потянулся к нагрудному карману. Вытащить ручку и записную книжку стало отдельным жутким для тела испытанием. Какая ужасная смерть ждет его...

Всего на мгновение, но послышался веселый смех сестры, как будто она стояла рядом, дразнясь и корча брату рожицы. Его всегда это злило.

Он так хотел привезти ей счастье. Что ж, пусть его смерть даст надежду на жизнь кому-то другому. А для него уже ничего не изменить.

Он слышал хруст снега невдалеке. Он слышал другие, непривычные в мертвой тишине леса звуки, чьи-то голоса. Но уже не мог понять, где реальность, а где игра воображения.

Алан Нури знал, что не выживет, но все же... Надежда умирает последней?

*

НОВЫЙ МИР

Тихо-тихо шумит океан,
Не смея нарушить покой.
Не слышно и песен славян,
По знаку небрежной рукой.

И юнцы хоронят старцев...
Их тьма заглотила в себя.
И старцы хоронят юнцов...
Не отпустит их мир от себя.

Доселе, пока жив старый мир,
Пока живы злые пороки,
Когда гниль вкушает свой пир,
Заполняя мраком истоки.

Коль в глубине души еще все желают,
Открыв себя, зло подозвать,
Сорвать замок с ужаснейших чувств,
И внимая сладким речам лживых их уст
Отдать, наконец, безумию волю,
Не внимая тотчас близкому горю.

Не наступят те славные годы
Где не знаем мы ужасных страданий,
Где боль заберут к себе светлые воды,
И не будет девичьих рыданий.

Когда сыновья не пойдут на войну,
И матерям нет нужды больше лгать
О невинных, что сажали в тюрьму,
И вместо них любовь воспевать...

И не будет разбитых сердец и забитой любви,
Когда мать тебе скажет: «Просто живи!»

Аскар Бердібай

Международный университет информационных технологий

ОСТАНОВИТЕ ЗЕМЛЮ...

Остановите землю. Я сойду.
Ведь здесь ценят за одежду.
От этих людей с ума сойду.
Я потерял всю надежду.
Чего ожидать от тех людей,
От которых даже толку нет?
Остановите землю и поскорей!
Все, что я слышу, чушь и бред.
Людам нужны только деньги
И крутые тачки под собой,
Веселиться и гулять,
Ведь они не могут быть собой.
Быть здоровым, не курить –
Для них все это прошлый век.
Лучше гулять и больше пить?
Все, что вы творите – полный бред.
Устал от людей, которые даже
Не уважают своей матери родной.
Сделайте счастливой ее однажды
И молитесь Бога, за нее одну!

Кайл Фаррел (США)
КазНу им. аль-Фараби

ОМЛЕТ

Суббота. Утро. Шипящий звук разносится по всей кухне. Поп! Ззззз! Любой другой человек слышал бы только шипучий ритм, под который на горячем танцполе плясали два кусочка бекона (буквально!). Но до моих малюсеньких ушей доносился совершенно другой звук – это был звук любви.

В тот день я проснулся и сразу в голову пришли две самые типичные мысли пятилетнего мальчика при встрече с субботним солнцем - завтрак и мультики. Я выпрыгнул из кровати, вбежал в гостиную и включил телевизор. Скуби ду – это вин! Но спустя десять минут моего просмотра я осознал, что что-то было не так. Где папаша? Обычно в это время по субботам он предлагает завтрак – его так называемые «самые вкуснейшие» омлеты. Но где он? Я встал с дивана и направился на кухню. На самом деле, мой папа был там, жив и здоров, но со странным выражением на лице. Я стоял перед ним в недоумении. Что это такое, пап?

«Сынок, – начал он, улыбаясь, – тебе пора научиться самому готовить омлет».

Чего?! Шок! Конфуз! Разве даже дети умеют готовить?! Я был уверен, что кулинария находится в списке ответственности исключительно взрослых, не так ли?!

«Давай, малыш!» - сказал он и придвинул стул вплотную к духовке. Даже не зная чего ожидать, я подошел к стулу и взобрался на него, чтобы стоять наравне с плитой. Я осмотрел всё, что было передо мной: сковороду, лопатку, миску, вилку, бекон, яйца, чеддер (висконсинский чеддер, само собой).

«Пап, я не знаю, что делать», - сказал я жалобно.

«Не бойся, сынок, я помогу», - шепнул он успокаивающе, взял мою руку в свою, огромную, волосатую, и сказал: «Мы сделаем все вместе, как команда. Сначала бекон пожарим».

И наша общая рука (состоящая из двух) изящно подняла два кусочка бекона и положила их на сковороду – и они вскрикнули, как только их жирные спины соприкоснулись с горячей поверхностью.

«Пока бекон жарится, мы разобьём яйца», - послышался голос моего отца, и наша рука схватила один белоснежный шарик. Резким взмахом руки скорлупа была разбита о край миски, и оттуда плюхнулось маленькое солнышко. Еще одного желтого пленника мы освободили из его белой клетки. К сожалению, им было некогда наслаждаться обретенной свободой. Взяв вилку, мы с папой соединили их священными узами жидкости – при этом взбивали такими быстрыми взмахами, что я испугался, как бы моя маленькая рука просто не оторвалась в сильной папиной лапе.

Бекон был готов, и мы осмотрительно спасли кусочки из жаркого объятия сковороды. Но жир от бекона - оставь! Он придает превосходный вкус омлету. Ну, что ж, время наступило! Пора довести яичную смесь до ее пышного конца! Налей! И вот желтая жидкость встретилась со сковородой. Сразу началось шипение, пока формировались маленькие пузырьки - попытка бедных яиц сбежать от жара. Я в восторге смотрел на это. Я же впервые готовлю!

Спустя несколько минут – проворный переворот нашей ловкой рукой, два кусочка чеддера, и омлет готов. Мы положили омлет с двумя мясистыми друзьями на тарелку и сели за стол. Тишина... решающий момент... первый кусок... Шедевр! Такая широкая улыбка появилась на моем лице – я и впрямь преисполнился гордости! Пять лет и уже шеф-повар – ничего себе! Сидя напротив, мой отец тоже улыбался, но это была улыбка другого типа. Такая улыбка, которую я тогда совсем не понял и даже сегодня не могу полностью понимать. Сквозь его улыбку светилась отеческая любовь: готовность передавать знания, готовность помогать во всем, готовность вызывать у сына улыбку. В этот день я не только научился готовить омлет, но и впервые испытал классное, бесподобное чувство, вызванное тем, что семья готовит вместе. Я почувствовал любовь моего отца.

Я выбрал именно эту историю из моей жизни, чтобы характеризовать мое воспитание потому, что независимо от того, ЧЕМУ мои родители меня учили, они всегда учили ТАКИМ ОБРАЗОМ – то есть с заботой, поддержкой и любовью. Для меня мои родители – пример, и я знаю, что в будущем я хочу воспитывать своих детей таким же образом. Короче, жду не дождусь того прекрасного момента, когда буду готовить омлет вместе со своим сыном. ☺

*

ГОРОД ИЗ ПЕСКА

Жил-был на свете богатый купец. Со своими верными верблюдами он много путешествовал по разным землям – дружественным и враждебным, плодородным и безжизненным, богатым и пустынным, торгуя редкими специями и всё больше обогащаясь в каждом новом поселении, встречавшемся на его пути. Однажды, когда караван богача проходил через безводную, богом забытую пустыню, неожиданно налетел песчаный ураган – самум, за секунду затмивший весь небосклон. Запутанный пыльными, сухими, волнистыми щупальцами бури, купец вел испуганных верблюдов по пустыне, стараясь не отклоняться, держаться караванного пути, но все было напрасно. Наконец, совсем заблудившись и обессилев, наш герой удалился в шатёр, чтобы переждать песчаную бурю.

Ярость урагана наконец-то пошла на убыль и купец, уверенный в том, что угроза миновала, вышел из шатра. Он чуть было не потерял дар речи от того потрясающего вида, который открылся перед ним! Первое, что привлекло его взгляд, – это массивные ворота, сделанные ИЗ ПЕСКА! А дальше, за воротами, лежал целый город, построенный из плотных кирпичей песка. Тут дети играли на пыльной песочной площадке, а там их родители

торговались на песочном рынке, тут караул стоял перед песочным дворцом, а там, в центре города, виднелась мечеть с бежевыми минаретами, царапающими небеса. Что за чудо?!

И вот ворота открылись, и во всей своей красе появился бородатый султан – он был в незапятнанной мантии и в чалме, увенчанной толстым рыжим пером. По обе стороны от него стояли шесть сгорбленных охранников, их лиц невозможно было различить из-за шлемов.

«*Хош гелдиниз*, наш утомленный гость! – приветствовал султан купца. – Пожалуйста, проходите. Мои помощники позаботятся о Ваших верблюдах. Проходите».

Вначале наш герой медлил, но потом присоединился к султану, и они вместе гуляли, осматривая удивительный город. В изумлении купец созерцал каждое здание, каждую деталь, замечая всякий раз четкие пазы, виртуозно вырезанные в стенах из песка, – все было так гладко, так нежно. Они подошли к дворцу, который являл собой грандиозное сооружение с барельефами, изображающими строительство пирамид и пустынные пейзажи. Купец попытался мягко прикоснуться к изображению на стене, и ... барельеф разрушился, становясь каскадом песчинок, стекая на пол. Они вошли во дворец, прошли под зернистой люстрой, поднялись по плотной лестнице и оказались на балконе.

«Смотрите! – произнёс султан, с гордостью показывая на город. – Вот, что построил мой народ. Каждая стена, каждая постройка была создана руками талантливых мастеров – моих подданных».

«Простите, Ваше Величество, – произнес купец, – но разве такой город прочен? Кажется, что даже лёгкий ветер может разрушить все, что вы построили».

Султан прищурился, внимательно посмотрел на своего гостя, потом начал говорить: «Конечно, мы сталкиваемся с трудностями. Например, однажды сильное наводнение смыло весь город с лица земли, но мы построили его вновь. Однажды солнце так сильно светило, что целый город запекся и стал ломким, а потом распался на кучи пыли, но мы построили его снова. А однажды сами пески стали зыбучими, и город практически поглотил себя, но мы опять его построили. Вот видите, мой друг, мы строим, а силы природы разрушают всё, созданное нашими руками, так или иначе. Это неизбежная судьба».

«Ну, а зачем вы постоянно строите?» – удивлённо спросил купец.

«Ответ простой, почти печально несложный, – начал султан. – Мы строим потому, что мы – здесь и песок – здесь. Что же еще мы могли бы делать?»

«Ну, в принципе, можно делать многое – ведь на свете есть множество занятий. Например, я торгую специями», – скромно ответил купец.

«Ах-ах, – усмехнулся султан, – Вы не понимаете, милостивый государь, что Вы строите дворец из своего порошка, а я – из своего. Так или иначе, ветер все-таки дует. Ну ладно ... пожалуйста, будьте как дома в моем султанате. Каждое из Ваших желаний будет исполнено».

Купец поблагодарил его и пошел к своим верблюдам, размышляя над мудрыми словами султана...

В ту самую ночь ветер дул и дул не переставая, поднимая песчаную пыль с земли. На восходе солнца наш герой проснулся и заметил, что вокруг ... не было ничего! Как и прежде он был совсем один. Один – в бесконечной пустыне с верблюдами, нагруженными специями.

НАУЧИ МЕНЯ

страх порождает ненависть я социофоб
спаси меня я не хочу быть мизантропом
высоко пари со мной возьми меня в свой мир с собой
или давай создадим свой мир где нет печали и забот
а лишь завод по производству шоколада и тортов
бутерброды на деревьях и в реках течет компот
сахарная вата в небе этот мир для нас с тобой
дует теплый ветер ветер дует лишь для нас с тобой
лишь для нас с тобой все это лишь для нас с тобой
мы такие особенные нас не смешать с толпой
научи меня видеть хорошее во всем
прошу научи меня обещаю быть примерным учеником
я буду таким же как и ты ведь я тобою восхищен
мой темный разум готов быть тобою освещен
разум наполнен ненавистью к тупым темам но ты
проливаешь радугу в этом зале темноты
когда с тобою рядом становится краше мир
ты милая как котенок нежная как кашемир
проходит время становимся старше мы
взрослым не удалось так попробуй ты научи...

*

ПОСЛЕДНИЙ ТАНЕЦ

подари последний танец мне
мы отправляемся туда увы где «нас» нет
я ослеп ты такая красивая
видимо ничего милее твоих глаз нет
тшш... не надо слов
это дежавю ты героиня моих снов
улыбаешься ты спибаешь меня с ног
в этот вечер ты выглядишь на все сто
твой взгляд холоднее взгляда убиц
твой нежный голосок красивее пения птиц
оу моя мисс оу моя мадемуазель
я что-то большее с вами чем я среди бездушных лиц
мы молоды головы полны идей
нам вдвоем лучше мы вдвоем сильней
сейчас это не больше чем песни, хей!
но в мечтах мы вместе едем за пенсией
к чертям все эти «но», все эти «если»
давай беззаботно играть это ж так весело
все это естественно тебя все бесит
они врут я буду честен мир не так уж и тесен...

НА ХОЛСТЕ

Поддавшись мастеру, из ткани полотно
Запылало ярким светом вдруг –
Рождаются огонь, яства и вино,
И краски вертятся вокруг.
На полотне рождают лица,
Что открывают красоту души,
На полотне поет и мерзнет птица,
Где-то в неведомой глуши.
Цвета, поддавшись мастеру, рождают пейзаж,
Где может быть гора, река или пустыня,
В песках безбрежных могут показать мираж,
Там может быть и Колосс, и Исламская святыня.

Отец, вы слышите меня?
А я вас слышу, несмотря на годы,
Что так бегут неумолимо и меня пленят,
Как вас пленили небосводы.

Я верить бы хотел, что вы следите свысока
За каждым шагом всякого из нас,
Вы знаете уже сейчас, куда течет моя река,
Наверно, именно туда, куда вела она и вас.

Перед Фемидой стоя,
Раскаиваться поздно, друг,
Там, наверху, вас будет только двое –
И ни советников, ни слуг.
Там, наверху, твои деяния
Поставит на весы Фемида,
Ее закрытых глаз сияние
Рассудит справедливо –
Ибо она есть правды идол.

*

ВЕСНА

Ласкает слух мой соловьиный свист,
Тихонько шепчет мне трава
На непонятном языке слова,
Что отпечатались чернилами на лист.
Это весна пришла неспешным шагом –
Прелестная пора мечтаний,
Пора бессмысленных скитаний,
В безбрежном море чувств ведь потонуть и не грешно.

*

ОДНО МГНОВЕНИЕ

Стремительно, с невероятной скоростью, улетают от нас дни, будь то день, наполненный лишь счастливыми моментами, будь то день, проведенный в печали и разногласии с самим собой. Короткие мгновения, сливаясь в единую картину, создают настоящее.

Впрочем, настоящее относительно. Не замечая того, как украдкой уходит время, мы создаем прошлое. Зачастую прошлое осуждается нами, хотя стоило бы осудить себя за то, что мы не смогли сделать для себя лучшее будущее, что уже сегодня – настоящее, а завтра – прошлое.

Недаром люди пожилые предупреждают нас о том, что время, как яркая вспышка – вчера ты родился, сегодня полон сил, а завтра уже гаснешь. Но люди как считали, что время – полоса долгая и непрерывная, так и считают.

Время – то самое настоящее, в котором мы живем, именно то, в котором мы чувствуем, а не вспоминаем чувства; время – именно то, когда мы по-настоящему живы, а не предвкушаем жизнь – это одно мгновение, что так же мимолетно, как вся наша жизнь...

Цой Светлана

Профильная школа КазНУ им. аль-Фараби

ЧЕЛОВЕК И МИР

Жизнь дана для того, чтобы познавать, понимать окружающее. Усвоить все нужные правила порядка. Получить смыслённость, знание и рассудительность. Будучи взрослым, умножать познания и найти мудрые советы – чтобы разуть притчу и замысловатую речь, слова и загадки жизни.

Человек и мир – вещи абстрактные. Ведь каждый человек судит о мире по-разному. Я не стану подводить под свою, возможно, не совершенную черту восприятия понятия столь высокие и важные, чем они, возможно, и являются на самом деле. Что может знать человек определенно точно о мире, так это то, что он, когда-либо слышал или видел своими или чужими глазами и ушами. Все мы знаем, кто такой человек и что собой представляет мир. Но воспринимаем порой все по-разному. Почти так же мы не понимаем мира, как не можем понять другого человека, людей, пока сами не получим знания. Наши уроки жизни – совет, наставление, обличение, опыт. Опыт – страдание. Действие вперед должно быть только в лучшую сторону. Старание, добрые дела, рассудительность, воздержание, терпение, богобоязненность, уважение, любовь. Переживая один и тот же момент жизни, почти каждый человек получает абсолютно различный опыт. Смотря на один и тот же мир, люди получают совершенно разную картину, но в основе предметы остаются. У одних людей мир вызывает радость, тогда как другие находят в этом страдание, или наоборот, а то и вовсе мир не вызывает никаких чувств. В чем же причина? Неужели природа действует на людей не так или неужели одни люди обречены на страдание, тогда как другие на счастье – ни в коем случае. Неужели внешние факторы влияют на человека, тогда как человек должен влиять на эти факты и создавать их.

На чем человек сфокусировал свое внимание, то он и видит, не так ли?

В современном мире, мы можем увидеть множество происшедших трагедий и близко не связанных с войнами.

Суицид – проблема человека в плане самореализации и самоутверждения. Но не думать о проблемах, совершенно не значит, что их нет. Есть такая проблема, что подобные не стабильности в жизни, люди очень часто выставляют на публику, и это уже считается

нормальным. Дети не всегда знали, чего хотят, но всегда знали, что добро это хорошо. Так почему они меняют свою точку зрения и живут по-другому. Они забыли, что надо мириться, прощать и продолжать идти по пути доброму. Путь добра труден, но он того стоит. Надо искать доброе, тогда добро всегда побеждает. Добро может победить все: и обиды, и зло. А если люди с раннего возраста перестанут идти по этому пути, то они никогда и не будут верить в добро. Интегрируя все эти доводы, получаем, что мир исходит от сердца человека.

Человек должен хранить мир в сердце, чтобы мир, в котором мы живем, был благополучен для нас. Ведь не все бы захотели жить в своем сердце, где боль, несправедливость, где нет новых знаний, где люди трусливые и т.д. Мир, в первую очередь, нужно начинать с себя...

2014 ЖЫЛЫ 1 ҚАЗАН-1 ЖЕЛТОҚСАН АРАЛЫҒЫНДА ҚАЗАҚСТАННЫҢ ХАЛЫҚ ЖАЗУШЫСЫ ӘЗІЛХАН НҰРШАЙЫҚОВТЫҢ СТИПЕНДИЯСЫ ҮШІН ЖАРИЯЛАНҒАН «АДАМ ЖӘНЕ ӘЛЕМ» ӘДЕБИ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ БАЙҚАУЫНДА ҮЗДІК ДЕП ТАНЫЛҒАН ШЫҒАРМАЛАР

Жорабай Темірлан Сейітқасымұлы

temirlan_zhorabay@mail.ru

Сүлеймен Демирел атындағы университет,
Филология және педагогика ғылымдары факультеті,
Қазақ филологиясы және журналистика кафедрасы.
Жүлделі I орын.

СІЗ БЕН БІЗ

*Алаш айбынды ұраны, Қасиетті Құраны,
Алаштың олар құрбаны, Мен жастарға сенемін!
Әбділ-Мағжан Жұмабайұлы*

Дұғалық оқып дуалы аузы бабамның,
Артқандай бізге салмағын күллі ғаламның.
Бұл – сенім серті – ұраны болды ұлтымның,
Жүрекке қойған сұрағы және санамның...

Алапат күшім, қайдасың, қайсар қайманам,
Ғаламатпысың ғасырдың өзі сайлаған?
Кім екен олар – сөзінде жалын жалқыған?
Кім екен олар – көзінде оты ойнаған?

Ерлердің ерен сарқыты ма екен ежелгі?
(Көзінен, бәлкім, сөзінен сиқыр сезермін)
Қыраны екен қанатты қайсы ғасырдың?
Құраны екен оқылар қайсы кезеңнің?...

Заманның түлкі тірлігі болар бұлғақ тым,
Жаһанның жалқын жүзіне қарап сыр бақтым...
Кім екен олар – кеудесі нұрлы күн текті,
Зеңгір көктерді зәрінен сақтар зұлматтың?

Саналы жұртпыз сынығын сақтар асылдың.
Осынау ойшыл қасиетіңе-ақ бас ұрдым.
Жолсыздау жолдың жұлынын үзбей жалғайтын,
Ақпанар таңы атқандай алтын нәсілдің...

Рахмани рухым, саманжол * санам, солмағын.
Болашақ, білем, сенде бір сүрлеу жол барын.
Келешектердің нұрлы нәсілі сен болсаң!
Қараңды көрсет, қатарда жүрген оғланым...

Дәл Мағжан айтқан арыстан болсаң айбатты,
Қасарыс мінез қабылан болсаң қайратты...
Аянба сен де тарылған жолда тайғақ тым,
Қүдіретінен құлатпау үшін байрақты.

Тірліктен тендік, бірліктен үміт үзбеңіз...
Хақ бұйрық келсе бірігеді ғой Құз бен Құз!
Ұрандап Алаш, қақ жарып қара түнекті
Атойға салар – бөтендер емес...
Сіз бен Біз!... Сіз бен Біз!... Сіз бен Біз!...

* *Саманжол* – шұғылалы, нұрлы жол, құс жолы...

*

АТАДАН ҰЛ ТУСА...

Кеудеме сыйлар киелі рухты күш-ағын,
Дариғам еді даладай дархан құшағың.
Асқардай әке, сені аңсап барып ауылға,
Қасқайып тұрған құлпытасыңды құшамын.

Өлген жоқ әлі, сөнген жоқ әлі шырағың,
Бір еркек кіндік тірлікте жалғыз тұмарың.
Мауқымды басам аймалап мәрмәр молаңды,
Егіліп дұғам, төгіліп аят-құраным.

Пешенесінің желбіреп ерке тұлымы,
Тәңірден тілеп тудырған ұлың тірі жүр,
Жандырмақ үшін сен жаққан отты мәңгіге,
Қалдырмақ үшін артыңда өлмес ұлы жыр.

Балалық бітті, таусылды тәтті бал-қаймақ.
Қанатты қақтым жырақтан іздеп маңдай бақ.
Қабағы жардай, талабы таудай ұлыңның
Тілеуін тілеп шеше де қалды шалғайда.

Күтіп тұр мені асулар, шыңдар, қыраттар,
Арман бар менде, менде де асыл мұрат бар.
Аманат еттім Қаратаудайын қартыма,
Қу сүйегімді қалдырдың деме жырақта.

Біздің ауылдың жазындай аптап ойменен
Талпынып келем тудырмақ болып ойлы өлең.
Құтқарып қалар қазақтың күнін құрдымнан
Қаһармандайын кеудені керем кейде мен.

Кейде мен ермін – қалықпан болып ұшамын,
Кейде мен еzbін – қанаты сынған құсамын.
Кейде мен, әке, сүріне берем қайталап,
Баладай болып кесілмей қалған тұсауы.

Қияда, өрде, жүрсем де желдің өтінде,
Шырағың болып сәнбеске мәңгі бекінгем.
Ұланды тудың ұлтан да болар ұлт үшін,
Қыранды тудың, өкінбе енді, өкінбе.

Ақиқат үшін алысар болсақ арландай,
Бұл қазақ үшін сірәда қалмас бақ жанбай.
Сен қуан, әке, ел үшін жортып мен өтсем,
Әлихан, Ахмет, Міржақып, Махмұт, Мағжандай.

Бір ұлы шындық бағзыдан жұртқа белгілі,
Қай заманда да ерлердің мұңы – ел мұңы...
Батасын берсін, анама аян қылғайсың,
Бисмилләны айтып, додаға түсем мен бүгін

*

АҚСАРБАС

*Қараңғылықтың көгіне
Күн болмағанда кім болам?!
Сұлтанмахмұт*

Алатау...
Мені шақырып едің,
Шақырып еді биіктер.
Өлердей ғашық ақын ұл едім
Өзіндей төрге, биікке.
Алғалы тұрған ақырғы демін
Ғаламға мынау – сәулесі сөнген, күйіккен
Күн болу үшін
Алдыңа келдім асқарым,
Жаныма күллі жаһанның мұңын жиып мен.

Алдыңа келдім
Тәңірі тектес талабымменен,
Алауын шашып жанарымда өлең,
Алдыңа келдім
Уа, айбары асқақ алыптар елі.
Көкірегімді от қарып өскен,
Қанатым нұрға қақталып өскен,
Қаратаудың кара қалықпаны едім,
Томағам сонда ағытқан едім.
Нұрлы күн үшін өлермен болған кеудеме

Өлместей өрлік дарытқан еді Қаратау...
Шыңдашы енді шайқастар үшін
Алдаспан етіп,
Тәңірден тілеп бата алған,
Илләһи нұрдан жасалған
Шарыққа мені Алатау.

Уа, жалған, жалған...
Жетегіңе еріп жарандар,
Құлағын түрмей құдайы сөзге, азанға,
Жасауда көзсіз қадамдар.
Құлқын мен нәпсі әбігер қылған әлемде
Қапаста қалып кетпеуі үшін адамдар,
Мен Муза болып отырайыншы төбеңде,
Ақиқат болып оқылайыншы ғаламға.
Шыншылдығыммен,
Құлшылығыммен қайралған,
Сайтанға қарсы сайысқа түсіп семсерлер,
Ақиқат үшін атойға салар майданда
Қасарысуға қайратым жетпей сөнсем де,
Жанына орна басқаның барып,
Сен сөнбе,
Ей, менің ізгі шуағым!
Шынайы нұрды сезінбей жүрек, көз көрмей,
Қалмайды мына қапастағы әлем өзгермей.
Бақытты сол бір бұлқынған жүрек сезгендей,
Шығыстан туып шұғыла,
Бөленер Хақтың нұрына,
Ұлы бір күннің туарын.

*

МАХАББАТҚА МАХАББАТ (Шәтаһат)

Жоғалған жылдардың, жаңғырған күндердің,
Мәнісі мен үшін сөнгендей.
Өшкендей жылуы оттардың, гүлдердің,
Өмірде махаббат өлгендей.

Айналған бір нұрлы, бір мұңлы бейнелер,
Өңім бе, өлім бе, түсім бе?
Адасып қиялым, рухым
Кейде мен
Жүремін бір тамұқ ішінде.

Іздеймін сезімдер көмілген көрлерден,
Қай сұмнан тапты екен зауалын?
Білмеймін... бір жерде махаббат жерленген,
Кім оның сөндірді алауын?
О, мендік махаббат, тануға мұрсат бер!
Күркірет кеуденді, күңірен!

Жүрегім жарықпен қауышып сол сәтте
Мен қайта оянам, тірілем...

Қайтадан күлгендей күллі әлем, тіршілік,
Сен болып тіл қатар аспан да.
Қайтадан сен жүзген бұлттарға құлшынып,
Асылам алып бір асқарға.

Жаңарсын ғаламым күнім боп сен күлші
Шұғылаңа бөлесі мың түрлі.
Сенің сөзің – менің жанымның импульсі,
Мекені сенсің рухымның.
Сен... менің өмірлік үмітім – үкілі,
Ғұмыры мәңгілік,
Өлшеусіз.
Сенің демің – мендік жүректің лүпілі,
Ешкім де емеспін мен сенсіз!

Темірғали Қарлыға Нәсіпбайқызы
әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті
Журналистика факультеті, 3-курс студенті
Жұлделі II орын

БАҚЫТ НЕГЕ БАҒАЛЫ?

Тағдыр жолдас қатуланса қабағы,
Қыз біткеннен мені айналып табады.
Жүрек неге сүйеді екен өртеніп?
Бақыт неге бағалы?...
Мойыл көздің мөлтілдеген сыры еді,
Мұны қандай?! (болар деген бір емі)
Мөлдір-мөлдір моншақ тізіп тамшыдан,
Мойыныма тағып кеткен кім еді?!
Не туралы ертегі айтам қаламға,
Оның өзі өлең үшін жаралған.
Көктем кетті сезім жайлы әуенін,
Сізге де айтып, маған да...
Тағдыр жолдас түйіп алып қабағын,
Қай жүректі жаралауға барады?
Махаббатың құны неге тым арзан?!
Бақыт неге бағалы?!

Маңдайын тасқа соққанша,
Қаттының сырын білген кім?!
Адасып жүріп, тапқанша,
Мен сізді сүйіп үлгердім.

Түнгі аспан шамын жаққанша,
Түрлі де түсті күйге ендім.
Зу етіп жұлдыз аққанша,
Арманымды айтып үлгердім.

Қонатын басқа бақ қанша,
Соры да қалың... білгенмін.
Күн ұясына батқанша,
Жоғалтып сосын үлгердім.

Мөлтілдеп моншақ жас тамса,
Әдемі күліп үйрендім.
Қайтадан кірпік қаққанша,
Сағынып Сізді үлгердім.

*

АЛМАТЫНЫҢ ӘДЕМІ КҮЗІ ҚАНДАЙ?

Жүрек неге мұңайды Сіз ұғардай?!
Қыз көңілім көктем боп сызылардай.
Қызыл-сары жапырақ тіл қатады:
Алматының әдемі күзі қандай?!

Сары-сары сағыныш – сенбейсіз бе,
Қызыл-жасыл сезім ғой, көрмейсіз бе?!
Жыл құсындай жылулық іздеп кеткен,
Алматының күзінде келмейсіз бе?

Шық тұрғаны-ай кірпікке, кетпеші еріп,
Сезім деген емделмес дерт деседі ел.
Қызға ауғаны көңілдің рас болса,
Алматының күзінде серттеселік!

Кетпесін тірлік-құрбымның ажары кеміп,
Біз деген сезім-патшаның мазағы ма едік?!
Жазамыз дедік махаббат туралы роман,
Өмірге өшпес тағдырды жазамыз дедік.

Сөнбесін шырақ үміті сезімнің бұдан:
Екеуміз қауышпайынша көз ілген шыдам.
Өзімнің кінәм – сен мені сүйе алмасаң,
Сүйе алмасам – тағы да өзімнің кінәм.

Бәрі де дұрыс басыңа құдай салғанның.
Мен саған сағат санатып ұнай да аламын.
Жылай салайын, егер сен сағындым десең...
Сағындым мен де... Сол үшін жылай салайын.

*

КЕМПІРҚОСАҚ

Бүгін бізге күз келмесе жарады,
Күздің мұңы тез келмесе жарады.
Мына аспанның жылағаны-ай егіліп,
Жүрегімді елжіретіп барады.

Жаз - жаз емес, жабырқау ән салады,
Маусым тағы мұңға оранып қалады.
Бұлт көзінен мөлдір тамшы үзіліп,
Жапыраққа тамады.
Жаз жауынның таба алмай қойды емін,
Мен тұрдым да Күн тілінде сөйледім.
Сосын Аспан сүртіп тастап көз жасын,
Киіп алды түрлі-түсті көйлегін.

*

КӨКТЕМ-БИКЕШ, ҚАЛАЙСЫЗ?!

Күн Батысқа ақпан болып еніп ед...
Көктем-Бикеш, қалайсыз?
Білесіз бе, осындай да құдірет –
Тоғысқаны тағдырлардың талайсыз.

Қадірменді Алматының қонағы,
Көктем-Ханым, мұз көңілді еріткен.
Бейтаныс бір бақытына ол әлі,
Сенбей жүр ме, келмеді екен неліктен?!

Соғатындай сағаттары ғасырдың,
Сүйгені үшін алаң көңіл, алаңда.
Бақытымды қайда апарып жасырды?
Сізге сырын айтпады ма? Маған да...

Сарғайып кеткен неге дала мына?
... Мұң түсті, Ана, қызыңның жанарына.
Қуыршақ есейеді деп сенетін,
Балалығым алыстап барадыма?!

Уақыт енді жылдарды санатады,
Өмірдің «Өмір» деген бар атағы.
Әлдилеп ұйықтататын, айтып берші,
Мен туралы ертекті, Ана, тағы...

Кенжеқожаева Ақбота

әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті
Филология, әдебиеттану және әлем тілдері факультеті

ak_bota555@mail.ru

Жұлделі ІІІ орын

КҮЗ ХАНШАЙЫМЫ

Күз. Барша өңір сары бояуға малынып, ал ағаштар жапырағынан айырылып жетімнің мүшкіл күйін кешуде. Жаздың жаймашуақ күнінде естілетін жайдары күлкі де естілмейді, гүлден гүлге қонып асыр салатын сан алуан көбелек те көрінбейді. Мүлгіген тыныштық. Көңілге құлазу орнатқан көңілсіз күз көрінісі Мұраттың еңсесін басып тастағандай. Түбі жоқ

тұңғық терең ойға шомғандығы, оның кескін-кейпіне көз салған адамға бірден түсінікті болар еді.

– Оу, мырза! Неліктен сонша жабырқап отырсыз? – деген нәзік үн жайбарақат отырған Мұратты селк еткізді. Естігенді еркінен тыс елітетін дауыс иесі хор қызына бергісіз сұлу бойжеткен болып шықты. Белгісіз бойжеткеннің үріп ауызға салғандай көріктілігіне тамсанып, әрі өзі қамалған қалың ойлардың шырмауынан шыға алмай абдырап қалған Мұраттың жауабын күтпестен-ақ:

– Түсінікті! Көңілсіз күздің жадағай көрінісі сізді тым жабырқатып жіберіпті ғой. Дәл қазір өмір де сізге сұрықсыз кейіпте. Солай ма?! – деді бойжеткен. Мұрат әлі үнсіз. Ал белгісіз бойжеткен «сіздің жауабыңыз қажет емес, барлығы маған айдан анық» дегендей тағы сөйлей жөнелді:

– Адамдар осы неге қызық? Өзінің жан-дүниесіндегі жайсыздықты күллі ғаламмен байланыстырып жіберуге шебер-ақ. Өне, қараңызшы! Керемет емес пе? Жапырақтар сыбдыр-сыбдыр етіп Қара жерді құшып жатыр. Жер-Анасымен сағыныса қайта қауышу олардың бақыты. Қарапайым ғана нәрсенің өзінен бақыт табуға болады. Тек айналаңызға зер салып қараңызшы. Ағатай, ол көңілсіздік күзде емес, Сізде. Сіздің жаныңызда, жүрегіңізде, – деп сыпайы ғана жымылып кете барды. Мұрат ұйқыдан енді оянғандай белгісіз бойжеткен қасынан ұзағанда барып, есін жинап:

– Сұлу қыз! Есіміңіз кім болады? – деді.

– Күз ханшайымы! – деді бойжеткен өзіне жарасымды сиқырлы күлкісімен сыңғырлай күліп. Қоңыр күздегі бақтың таңғажайып көрінісін тамашалап жүрген тылсым арумен бірге оның сиқырлы күлкісі де ұзай берді.

«Күз ханшайымы! Ғажап! Ханшайым десе ханшайым. Әлемдегі бүкіл ханшайым менен ханшалар оның сұлулығымен теңесе алмас», Мұрат осылайша «Күз ханшайымының» сұлулығына арбалды да қалды. Әп-сәтте көңілі көтеріліп, жаны жадырап шыға келді. Енді оған төңіректің бәрі сұлулыққа, шаттыққа тұнып тұрғандай көрінді.

Көше толы сапырылысқан адамдар. Толассыз жүйткіп жатқан көліктер. Қайнаған қызу өмір, қым-қуат тіршілік кешкен қала. Сол алып қаланың әлденеге асығып-аптығып келе жатқан тұрғындарының ішінде Мұрат та бар. Қараңғы түспей тұрып үйге жетіп алайын деген оймен ол аялдамаға бұрылды. Қиылыстан өте бергенде Мұраттың құлағына:

– Жас жігіт, гүл сатып алыңыз! – деген гүл сатушы апайдың дауысы шалынды. Мұрат гүлдерге назар аударды. Жер бетіндегі барша нәзіктік, әсемдік атаулыны өн бойларына сіңірген қызылды-жасылды гүлдердің қайсысын таңдарын білмей тұрған жігітке сатушы:

– Міне, мына раушанды ала қойыңыз, – деді.

– Осыны алсам алайын, – деп Мұрат ақшасын ұсынды. Саудасының жүргеніне көңілденген апайдың жүзіне қуаныш үйіріле бастады.

– Рахмет сізге, жас жігіт, – деді ол Мұраттың артынан дауыстап. Қолына гүл ұстаған, жүзі бал-бұл жайнаған жас жігітке аялдамадағы адамдар қызыға қарасты. Сірә, сүйіктісіне асыққан бақытты жан болар деп ойлаған шығар. Жұмыстан шаршап-шалдығып автобусты шыдамсыздана күткен жолаушылардың арасында үнсіз ғана жылап отырған жеті-сегіз жасар қыз бала да Мұратқа бір қарап қойды да, жылауын жалғастыра берді. Бұл бүлдіршінді Мұрат та байқаған болатын. Аса мән бере қоймап еді. Аялдамадағы жандардың ішінен қызды жұбатқан біреуі болмады. Адамдардың осынша тасжүрек, безбүйрек қылықтарына таңданған Мұрат жылауын әлі доғармаған бүлдіршіннің қасына келіп отырды.

– Балақай, не болып қалды? Айта қойшы, неге жылайсың? – деді ол періштедей балдырғанның жанарынан сырғып жатқан моншақтарды қолымен сүртіп. Бүлдіршін қыз ештеңе айтпаймын деген сыңай танытып басын шайқады.

– Жарайды, қаламасаң айтпай-ақ қой. Ал мынау саған, – деп Мұрат раушанды оның қолына ұстатып, шашынан сипады.

– Анашым әкеммен ұрысып қалды. Анашым көңілсіз. Үйге барғым келмейді, – деді ол қолындағы раушаннан көз алмаған күйі.

– Егер мына гүлді анашыма сыйласам, ол әрине, сөзсіз көңілденеді. Солай емес пе? – деді ол жымышп. Мұрат балдырғанның езуіне күлкі жиналып, көңілденіп қалғанын аңғарды.

– Әрине солай! Тек сен ендігәрі жылаушы болма, келістік пе?! – деп Мұрат орнынан тұрды. Кішкентай бүлдіршін де көз ілеспес шапшаңдықпен сәкіден тұрып, жүгіре жөнелді. Кенет есіне бірнәрсе түскендей кілт тоқтай қалды.

– Ағатай, рақмет! – деді ол артына бұрылып. Қолын екі-үш бұлғады да, қайтадан зымырай жөнелді. Жанын мұң торлаған анасына қуаныш сыйлауға асыққан болар. Кішкене бүлдіршіннің кеудесіндегі құртақандай жүректің үлкен мейірімділікке толы екеніне қызығып қарап тұрған Мұратты аялдамадағы жолаушылар өзара күбірлесіп сөз ете бастады.

Мұрат автобустан түскен кезде күн де қызарып, ұясына орнығып жатты. Көшеде бірді-екілі қарандаған адам болмаса, күндізгі шу бәсеңдеп қалыпты. Күзгі кештің тынық ауасын көкірегін кере тыныстап дем алған Мұратқа егде тартқанмен еңсесін тік ұстаған ер кісі таяй бере:

– Інішек, жақын маңда дәріхана бар ма? – деді. Мұрат осы маңдағы ең жақын дәріхананың атын атап, барар жолды нұсқап, егжей-тегжейлі түсіндіріп берді. – Рахмет, – деді бейтаныс кісі Мұраттың арқасынан қағып. Арқасына тиген қолдан Мұрат әлдеқандай өзіне таныс бір жылуды сезді. Бала күнінде әжесі арқасынан жиі қағушы еді. Бір сәт оның көз алдына балалық балғын шағының бал күндері елестеді. Шіркін, балалық бекетіне билет сатылса ғой! Ересектердің өміріне әбден тойған Мұрат, қамсыз бала күніне оралу мүмкін болса ештеңені ойламастан, балалық патшалығына бет алған болар еді. Бірақ, әлемнің түкпір-түкпіріне, тіпті ғарышқа, өзге планеталарға да билет сатылғанымен «Балалық патшалығына» жол мәңгілікке жабық! Ересектердің маңдайына ол патшалыққа тек сырттай бақылап, сәбилердің шат-шадыман күлкілеріне қызығып қарау ғана жазылған.

Соңғы уақытта достары да, жақындары да Мұратқа «сен бір түрлі суық болып кеткенсің, үнемі көңілсіз жүресің» деп жиі айтып жүр еді. Өмірі таусылмайтын тіршіліктен бас көтермей кеткен Мұрат расында жан-жағына байыппен назар аударуды ұмытқан тәрізді. Бүгін оған дүние өзге сипатқа енгендей, барлығына таңданыспен қарайды. Қарапайым адамдардың алғысын арқаламағанына да көп болыпты. Бір ауыз сөздің өзі де адамды осынша бақытқа бөлей алады екен-ау! Иә, бүгін көшеде кездескен адамдардың барлығы да рақметін айтуда болды. Неліктен, менің барлық күнім осылай алғысқа, бақытқа толы болмайды екен? Айтпақшы, мен де біреуге алғыс айтуға қарыздармын ғой. «Рахмет! Рахмет, саған, Күз ханшайымы!» деді Мұрат іштей күбірлеп. Өз ойымен өзі арпалысып терезе алдында тұрған оған түнгі аспандағы ай да жымышп, алғыс айтып тұрғандай көрінді.

Мүмкін, біздің де алғыс алуға және айтуға асыққанымыз жөн болар!

Алпамыс Файзола

әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті

Журналистика факультеті, 3-курс студенті

Alpan_batyr@mail.ru.

Ынталандыру сыйлығы

ҚЫРАН МЕН ҚАЗАҚ

Үйренбесін деп ұрпағы жасуға,
Тәрбиелеп өткелдерден асуға.
Жұмыртқалап кәрлі қыста қақаған,
Ана-қыран асықпайды басуға.
Осы арқылы төзім сырын ашады,
Тумай тұрып сынақ зәрін шашады.
Тек көктемде аяздарда шытынап,
Жарылмаған жұмыртқасын басады.

Қайтпас рухы жаралғандай алаудан,
Көре аласыз қыранды сан жалаудан.
Ештеңеден қаймықпайды,
Көзі де –
Қаймықпайды күнге тіке қараудан.
Бірге жүріп соңғы демі өшеді,
Бұдан лебі адалдықтың еседі.
Жұптасқан соң,
Қырандар да
Ақкудай –
Өле-өлгенше бірге тірлік кешеді.
Тимегенмен әлсіз құсқа, ұсаққа,
Күш аздығы шын өжетті тұсап па?!
Өз аумағын жат жыртқыштан қорғайтын,
Қыран кейде шабуылдар ұшаққа!
Осы үшін жырланды сан өлеңде,
Дегендейін: «Енді қор боп өлем бе?!».
Қайрат қайтып, әл біткенде қыран құс,
Заңғар көктен құлдилаиды төменге.
Қырандарша қалықтауды қалаймын,
Көре қалсам, сүйсініп мен қараймын...
Қыранның көп қасиетін осындай,
Тектілік пен асылдыққа балаймын.
Бұл – өнеге, әрбір келер буынға,
Іске кіріс, белді бекем буын да...
Бірақ біздің қазақ та осал емес-ау,
Қыран құсты бейнелеген туында!..

*

ЖАН РАХАТЫ

Қолданған соң тұңғиыққа бойлайды,
Құмарына оңайлықпен тоймайды.
Амал нешік, жан рахатын кейбіреу,
Есірткінің уында деп ойлайды.
Дұрыс бағыт көрсетіңіз сіз, мейлі,
Ақыл-ойдың таразысын түзбейді.
Жан рахатын кейбіреулер шараптан,
Кейбіреулер темекіден іздейді.
Нұрдан құнын артық көріп несептің,
Әрекетін қайталап жүр есектің.
Өттеген-ай, жан рахатын кейбіреу,
Ләззатында деп ойлайды төсектің.
Мәрттік атты нұрлы көшке ерсе игі,
Мұның бәрі адал жолмен келсе игі.
Өкінішті-ақ, жан рахатын көп адам,
Байлық, атақ, мансаппенен өлшейді.
Алайда олар шын ләззаттың шегі ме?!
Нұрлы шуақ шашар ма екен көгіңе?
Жан рахатын емес бірақ бәрі де,
Жан азабын әкеледі көбіне.

Еткен игі, жақсы ісіміз аз неге?
Сауап жимай, болып жүрміз мәз неге?!
Білместікпен адаспайық хақ жолдан,
Бауырлар-ау, жан рахаты – сәждеде!..

*

АЛМАТЫҒА
(Көктөбеде туған жыр)

Шалқар шабыт сыйлаған жыр - Алматы,
Жастығымның куәсі гүл - Алматы.
Жырақ жүрсем әрдайым сағынатын,
Маған оттан ыстық қой бұл Алматы.
Анау жерде құрбыммен ән салғанмын,
Анау жерде көркіңе тамсанғанмын.
Достарыммен ұйқысыз түнді өткізіп,
Анау жерде ақ таңды қарсы алғанмын.
Жүрегіме сөнбейтін алау жаққан,
Неге елеңдей беремін анау жаққа?!
Сол арумен соңғы рет кездескенмін,
Махаббаттың мекені анау бақта...
Лапылдаған сөнер ме жастағы арман,
Күтіп тұрса тек ашық аспан алдан.
Анау заңғар шыңдарға қарап тұрып,
Жас кеудемде тұтанған асқақ арман.
Жыр маржанын тереңнен теремін мен,
Шашу шашам халқыма өлеңіммен.
Ей, Алматы! Өзімнің биігіме,
Сен сыйлаған жалынмен келемін мен!
Ажарына сүйсініп алап-қырдың,
Бұл мекенді жұмаққа балап тұрмын.
Көктөбеден ойдағы ару қала –
Алматыға ойлана қарап тұрмын...

*

ҚАЗҰУ-ДЫҢ 80 ЖЫЛДЫҒЫНА

Көктің өзі көркіңмен таласып па?!
Армандарға тұрасың жол ашып та...
ҚазҰУ-ды алғашқы көргеннен-ақ,
Мен ғашықпын осынау қалашыққа.
Жаздыкүні – көкте күн күлгендейін,
Патшалардың бағында жүргендейін.
Түлкі, тиін, құс әні –
Күй кешесің
Бір ғажайып орманға кіргендейін.
Сарсаңға да түсер ем алып-ұшып,
Саф алтыннан қымбатты бағың үшін...
Сары күзде жапырақ жауған ҚазҰУ,
Студенттің маздатар сағынышын.
Қызғалдақтар қырдағы семіп еді,

Қаһарлы аяз шуақтан жерінеді.
Қар жамылған қалашық қыстыгүні,
Қалғып кеткен сияқты көрінеді.
Қатал қыстың қоштасып ызғарымен,
Ғашығыма бұл кезде жүз барып ем...
ҚазҰУ сұлу көктемде құлпырады,
Гүлдерімен және де қыздарымен.
Неткен ғажап көрініс, кескін еді,
Көп адамдар қадірін кеш біледі.
Жаны жалын жастардың
Әр кеш сайын
Жанға жайлы әндері естіледі.
Қозы-Баян деген бар лақап ат та,
Шаттық пенен осында шапағат та.
Қол ұстасып ғашықтар кетіп барад,
Мадақ айтып жастық пен махаббатқа.
Алақайлап шаттанар келді күнің,
Тойламасақ ұят-ты енді бүгін.
Сан өренге тәрбие-тәлім берген,
ҚазҰУ ата сексенге келді бүгін!..

*

СЕНІ СҮЙЕМ, МЕҢТАЙ!!!

Махаббатың алтын дәнін егіп біз,
Ғашықтардың қатарына еніппіз...
Жалықтық па, неге екенін білмеймін,
Түсінісе алмай жүрген едік біз.
Шырмауына түстім де мен қиынның,
Ұғынысар амал таппай күйіндім...
"Сені сүйем, Меңтайым" деп
Бояумен
Дуалына жазып кеттім үйіңнің.
"Ойланбастан неге қылдың бұл істі?!"
Одан гөрі сүймегенің дұрыс-ты! -
Деп сен маған өкпеледің, ренжідің, -
Өшір бүгін! Өшір ағам ұрысты!"
Ойсыз болған қадамымды кешпедің,
Түсінбеймін әлде бәрі кеш пе еді?!
Қабырғаға мықтап бояу сіңіпті,
Үш түн барып әурелендім,
Өшпеді.
Қуантпақшы ем, одан бірақ не тынды?!
Сағым сынып, Жігерім де кетілді...
...Жүректегі махаббатым өшпейді,
Өшпей қойған сол бір жазу секілді...

*

ӨЗГЕРІПСІҢ

Өзгеріпсің, сен бүгін өзгеріпсің,
Мен өзіңе айтамын көз көріп сын...
Тани алмай жүрмін мен ғашығымды,
Өзгеріпсің, сен қатты өзгеріпсің.
Жаны дертті ару ең, көзі мұңды...
Тағатыңды тауысып, төзімінді.
Ұмыттың ба, мөлдіреп қос жанарың,
Қарайтынсың айта алмай сезімінді.
Пенделіктің түстің бе аранына?
Ақыл кірмей өмірдің сабағынан...
Ұмыттың ба, бір кезде ұнау үшін,
Қимылдаушы ең қарап қас-қабағыма.
Қысқа, жалған сезімге құнықтың да,
Өзге жанның құшағын жылыттың ба?
Күдер үзбей, арманмен күрсінетін,
Сол бір мұңды шағыңды ұмыттың ба?!
Өкпелемен мен саған, өкпелемен,
Жүрегімде сызат жоқ өкпе деген...
Жайраңдаған жанымның жайлауында,
Бүршік атып, өскіндей көктеді өлең...
Өзгеріпсің, сен бүгін өзгеріпсің,
Мен өзіңе айтамын көз көріп сын...
Тани алмай жүрмін мен ғашығымды,
Өзгеріпсің, сен қатты өзгеріпсің!

Зейноллақызы Мереке

әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті
Филология, әдебиеттану және әлем тілдері факультеті,

3-курс студенті

mereke_and_azia@mail.ru

Ынталандыру сыйлығы

СЕНІҢ КӨЗІҢ...

Көзің қандай,
Қарай бергім келеді көзімді алмай.
Сары дала көшінен іздей берем,
Сол жанардың иесі жолығардай.
Көзің сенің,
Жібереді сейілтпін көңіл сеңін.
Арманым да жоқ шығар атқан таңнан,
Сені көріп, жарығым, өрілсе күн.

Мөлдір көзің,
Айтатынын айта алмай солды төзім.
Шіркін, шыдам шөлдетіп, шалындырды,
Қинағасын жүректі сол бір сезім.

Көзің неткен,
Неткен ғажап жүректі көңілді еткен.
Сар далада сағыныш есілгенмен,
Сені көріп жайқалады көңіл-көктем.

Жаным, күнім,
Сенсіз мына өтпейтін тарылды күн.
Дауылменен қосылып көңіл мұздап,
Жауынменен қосылып ағылды мұң...

*

ЖАПЫРАҚТАРҒА СЫР

Жапырақтарға айтам... сап-сары жапырақтарға,
Мұңымды ұйқы ұрлаған асып ап таңға.
Кезіккенде көрмейтін көңілдің жасын,
Сенен асқан ғаламда ақымақ бар ма?!

Әуеніңе салады жел де сенің,
Қара аспанда – менің жаным, жерде – сенің.
Көкті жапқан бұлттан тамшы болып
Ұнатпасам өзіңді келмес едім.

Мен тамшы боп үзілдім көктен жеріп,
Көңілімнің күй-мұңын төккім келіп.
Мен тамшы боп үзілдім қара аспаннан,
енің, күнім, жүзіңді өпкім келіп.

Менің жаным садаға жаның үшін,
Шара бар ма сөккенмен тәңір ісін.
Табаныңның астында таба болып,
Жатыр менің сарғайған сағынышым.

Сен дегенде – зағиппын, көңілім – керең,
Таусылмайтын қара шер, төзімім терең.
Дірілдеген үмітті тым үсінген,
Жүректегі мұңымды жүрегің сезер.

*

ЖАЙ ҒАНА

Көңілімде сезім боп өрілмеші,
Сағынғанда тамшы боп төгілмеші.
Кеудедегі қамалды босатдағы,
Сен жай ғана көзіме көрінбеші.

Мың сабылған сананы сенделтпеші,
Сағым арман құштырып, серметпеші.
Онсыздағы таңы-мұз, кермек-кеші.
Жалған мені жұбатып тербетпеші,

Тұңғиығын шарлама ойдың терең,
Сен жай ғана жолымнан кездеспеші.

Сағымысың-күнімнің, түнгі-елесі,
Жүрек санап келген-ау кімді егесі.
Шымшылама шыдамды шырмап жүрген,
Сен жай ғана кезіксең, сөйлемеші.

Мені адам деп көргенде санамашы,
Солай ғашық жүректі жазалашы.
Жалғыздыққа қама да, жөнеле бер,
Сен жай ғана көзіме қарамашы.

Бөгемеші өмір-өзен ағысымды,
Білем, сезем сенің менен алысыңды,
Ұмытайын көңілден сызыпдағы,
Сен жай ғана естіртпе дауысыңды.

Алыстай бер, ойлама, жүре бер де,
Мені, күнім, қалдырып күрең белде.
Сағындырып жүректі содан менің,
Сен жай ғана түсіме кіре берме.

Мұң-сырымнан осылай ағады өлең,
Мен жай ғана сүйген ем...жаралы емен.
Кезікпеші, жарығым, мен өзіңе,
Көрсем... сезсем... ғашық боп қала берем

*

СЕН ШЫҒАРСЫҢ

Сүрер ме едім жабырқаулы өмірді егес,
Жұбататын жүректі төзім де елес.
Көкейімді шымшылап... сен шығарсың,
Көңілімнен шықпайтын мөлдір елес.

Өмірімді сағыныш дейтін құз ғып,
Сабылдырып өтуде күйкі тірлік.
Жанарыма ұялап... сен шығарсың,
Түн ұйқымды ұрлаған ұйқысыздық.

Тағдырымның тұманды таңымысың,
Жабығулы жалғанның сағымысың.
Мұңын шағып, үгіліп... сен шығарсың,
Кірпігімнен үзілген сағынышым.

Балқымбаева Айдана

Сүлеймен Демирел атындағы университет
Филология және педагогика ғылымдары факультеті
Бнталандыру сыйлығы

ОЖДАНҒА ХАТ

Сені көрмегелі көп болды. Сағынып кеттім. Көшедегі адамдардың жүзінен, кездескен жанның көзінен, сөйлескеннің сөзінен сені іздейтін болдым, Ождан. Бірақ, сені сирек көремін. Жақында сенің маған, адамдарға қаншалықты керек екенінді түсіндім...

Күн көкжиектен аунап бара жатты. Поезд ауыр күрсініп алды да, жүріп кетті. Заттарын қойып, жайғасып алған жұрт енді асықпай шәй үстінде үзеңгілес достарынан жөн сұраса бастады. Маған қарсы әже мен бастауыш сыныпта оқитын немересі, үстімдегі сөреге жас жігіт орналасыпты. Әдеттегідей, алыс жол алдында қалаға қимастықпен тағы бір қарадым. Қаланың күйбеңіне ұйыған назарымды баланың саңқ еткен даусы өзіне бұрды.

– Сіздің атыңыз кім? – Өзі менің төсегіме отырып алыпты. – Менің атым – Азамат. Сіздің атыңыз кім деймін.

– Айдана.

– Ал сіздің? – бала арғы жағында отырған жігітке қарады.

– Еркін. Танысқанымға қуаныштымын. Үйлеріңізге қайтып бара жатырсыздар ма? – деп, жігіт үшеуімізді көзімен шолып шықты.

Әжесі немересін алып, Астанаға қыдырып барады екен. Мен үйіме, демалысқа. Азаматтан нешінші сыныпта оқитынын сұрағанымда, төртіншіні бітіргенін айтты. Сабақ оқығанды жақсы көреді екен. Әсіресе, мемлекеттер мен астаналарды жаттағанды. Бір-екі сұрақ қойып менің де географиядан алған білімімді тексеріп қалды. Әжесі немересін мақтаныш тұтады.

– Ал мен әскерден келемін, – деді жігіт. Ешкім сұрамаса да әңгімесін бастап кетті.

«Бір жыл әскерде болдым. Маңғыстауда. Шекарада. Ол жақтың күні ыстық болады екен. Шөл дала. Іздесең де бір тамшы таза су таппайсың. Шекара түбіне тастап командирлер апталап жоғалып кетеді. Қолдағы суды барынша үнемдейміз. Барының өзі жылып кетеді. Камаздың көлеңкесіне қоямыз. Оның да пайдасы шамалы. Бір апта болғанда қолымыздағы су қоры да таусылады. Амалсыздан бақа жүрген лай суды тұндырып ішеміз»

Ішімнен ел іргесін күзетуде мұнша қиындық көрген жігітке сүйсініп отырмын. Жігіт әңгімесін әрі жалғады.

«Бірақ соңғы екі аптам жақсы өтті. Қазақстанға шет елдерден келетін поездардағы адамдардың құжаттарын тексеретін болдық. Міне, нағыз өмір. Тексеріс басында біз жүреміз, соңымыздан командиріміз еріп отырады. Мен ең алдына өтіп кетемін. Сөйтіп, командир келгенше құжаттары жоқтар ақша, телефон, құнды заттарын беріп құтылады. Күніне ең аз дегенде он мың жинайсың. Жақсы болды. Керек-жарағымды түгендедім. Жігіттерге естелік альбом жасатып алдым, салтанатқа киетін әскери киім алдым. Көрсетіп анамды қуантайын. Тағы қалған ақшаға Алматыға келіп қыдырдым, киім алдым...»

Жігітсымақтың одан кейінгі әңгімесін естімедім. Ести алмадым. Бойымды жиіркеніш билеп кетті. Неткен азғындық! Өзінің өлермен күйімен мақтанады. Елін, анасының үмітін, аталарының аманатын сатқан жетесіз жігіт әлдеқашан ұйықтап кетсе де, желкемде қақсап тұрғандай болды.

Бір ардагер немересіне: «Мен сендер үшін соғыспадым. Сендер ол кезде болмадыңдар. Болсаңдар, немістерге беріле салар едім. Сендердей санасыздар үшін соғысқанша, өлген артық» депті. Ел басына күн туса, елдің «Еркіндері» бодандыққа бас иіп жатқанда, бұрымдылар қолдарына қару алып жауға қарсы шығар деген де ой келді.

Ождан! Сол кезде сен жетіспедің... Сені сағындым... Еркіннің де көздерінен сені іздегем... Таппадым...

Таң ата туған топыраққа аяқ бастым. Поездан түсіп бара жатып, «Еркіндерге» күнімізді қаратпасын деп тілеп, «Азаматтардан» ұлтын сүйер азаматтар шығар деген үмітпен кеттім.

Ождан! Сен ертерек келші? Әйтпесе өзегін ойлап, қарнын сипаған жұрттан баз кешкендеймін... Келші тез...

*

АРПАЛЫС

Жылай-жылай суалған жанар сұрғылт терезенің ар жағындағы суық қыстың демі біліне бастаған қоңыр күз бейнесіне қадала қарап қалыпты. Қараша күннің ызғары кеудесіне қоныс тепкендей, үнсіз ана бет әлпетінен ешқандай сезімнің ізі білінбейді. Жүрек түбіндегі алай-дүлей дауылды тірі жан сезбестей.

Есік ашылып, аурухананың күнгірт бөлмесіне жаздың жарық сәулесіндей болып жылы жүзді, мейірімді көзді жас қыз енді. Ол – Жібек еді.

Апатай, қалыңыз қалай? Өзіңізді шаршатпай, демалыңыз дегенім қайда? –деп сыңғырлаған наз үнімен ана жүрегін елжірете сұрақтарын жаудыра жөнелді.

– Шаршамадым, балам. Рахмет, – дей берді ана.

– Мінеки, дәріңізді ішіңіз де, жатып демалыңыз. Кеш те батты. Біраз уақыттан соң қайтып келемін, – деп ерке қыз Керім апаның бөлмесінен шығып кетті.

Тағы да оңаша қалған жарым жан ойға шомды. Ақылына көркі сай Жібекті көргенде Жүрегіннің терең қатпарында қалып қойған жараның беті еріксіз сыздайды.

Осыдан жиырма шақты жыл бұрын жесір қалған Керім, жан-жарынан қалған тұяғы – ұлы мен қызын өсіремін деп бәрінен бас тартқан еді. Күні-түні, екі жерде жұмыс істеп жүріп отбасын асырады. Балаларын жеткізді. Қызын қияға қондырды. Ұлын да үйлендірді. Көрер көзге көрікті, сүйкімді келіні бар. Алайда, сол сүйкімділіктің астарында не жатқанын байғұс ана сезбеген де еді. Арада бір ай өтпей-ақ жас келін үй ішінде шу шығарып, ұлына енесінің қатал мінезді, жан баласына жақпайтындығын айтып «жылайтын» болды. Ақыры бұл «тозаққа» шыдамаған ұлы отыз жыл алақанында аялаған анасын отыз күндік әйеліне айырбастап, қарттар үйіне тапсыруға бел буыпты. Ана жүрек қайтсін? «Қарғайын десем, жалғызым» деп қала берді. Ішінен жеген уайым мен қайырымсыз балаға деген өкпе, тарқатылмаған шер Керім апаны аурухана кереуетіне таңды. Осы жерде ол жайдары жүз Жібекпен танысты. Оны әр көрген сайын, «шіркін, келінім басқа емес, сен болғанда» деген ой шырмап, өткен күнге деген өкініш одан сайын өзегін өртей түсетін. Қазір де сол сезім бойын билеп алған.

Кенет ана жүрегіне найза қадалғандай сезімде болды. Ауырып барады. Ақ киімді біреу өзімен әкетіп барады. Қорқынышты...

«Бақытты бол, балам...» деді әлсін. Ақырын көкжиекті тасалай батып бара жатқан күннің соңғы нұрымен ана жанарының соңғы сәулесі сөнді. Терезе алдындағы теректің соңғы жапырағы үзіліп түсіп бара жатты.

Жоқ енді қорқынышты емес...Тыныштық... Жан рақаты... Жанын жұпар иіс аңқыған құтыға салып қойғандай. Керемет сезім. Бұл сезім енді мәңгі қалады...

«Жоқ! Мүмкін емес! Құдайым-ау, анамнан айырдың, енді анамдай болған жаннан айырма?!» Жүрегі аласұрған Жібек дабыл қағылған бөлмеге қарай ұмтылды. Көз алдында бір бейне...

...Бөлме іші толы адам. Күбір-күбір әңгіме. Төсекте қимылсыз анасы жатыр. Кішкене Жібекті бейтаным адам қолынан жетектеп, анасынан алыстата берді...

Әділхан Айзада Мейіржанқызы

әл-Фараби атындағы ҚазҰУ бейіндік мектебі

aizada_solnishko@mail.ru

Ынталандыру сыйлығы

НЕГЕ ҰМТЫЛАМ?

Неге ұмтылам...
Сұлулық па?
Бұлар бекер арбаған.
Жаны ұсқынсыз, тәні сұлу,
Сұлулығын мәңгі ұстап қалмаған.

Көрікті де, көркем мінез болмаса,
Көріктілер шын көрікті болмаған.
Жүрегінде сұлулығы жоқ жанды,
Айыра алмай әлі талай алданам.
Бағынбайтын уақыт деген төреші,
Жанның көркін өзі бермей алмаған.

Неге ұмтылам?
Атаққа ма?
Бірақ бұлар бекер ғой.
Ұмтылам деп ол үшін,
Айдалаға қоңғырсып кетер ой.
Тыныш күнде ойдан дауыл тұрғызып,
Шын кейпімнен ажырап мен кетем ғой.
Алтын бақыт ұстап алып қолыма,
Құр жылтырға көзім талып өтем ғой.
Тыраштанып жинап алған атағың,
Өзіңнен де бірінші өлед екен ғой.
Шын көңілсіз бұл арбаған бекер ой.

Ұмтылам-ақ...
Талант болса,
Тағдыр жолы сүйреген.
Сол жолымда не жатса да үйренем.
Бұл таланттың ләззатына сүйеніп ап,
Шықпас шыңға азабына күймеген.
Өз әлімше күресемін ол үшін,
Өтпеу үшін жеңілмеумен, күйреумен.

Мен сияқты адаспасын басқалар.
Өлеңіммен із қалдырам сүйреумен,
Шын көңілден жырламасам өмірді,
Не тындырам жалған көңіл күйреумен.
Жұрт мінез де жалған сөйлеп үйренген...

*

АНА ТІЛІМ

Ана тілім сырымды айтар ойдағы,
Ана тілім - егемендік айғағым.
Өз-өзіңді құрметтеу деп білемін,
Өз тіліңше, өз халқыңша ойлауың.

Тілді ластап, шатыстырған басқаға,
Қандай қазақ баласы ол масқара?
Өз тіліңе суық қарап пандансаң,
Тіл де саған қарайды ғой жасқана.

Түсініңдер әрбір сөзін қазақтың,
Құндылығы керемет қой, ғажап шың!
Шабыттансаң сөздері көп әдемі,
Сөйле, жырла, өйткені сен қазақсың!

Мұхтар Сержан

әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті
Филология, әдебиеттану және әлем тілдері факультеті,
3-курс студенті
muhktar_93@mail.ru

САҒЫНЫШ

Тау ұлымын тасқа қайрар намысын,
Айбатымнан сескенбей ме жұмыр жер.
Құлагердің қайталаймын шабысын,
Құрық салмай құлыныңа ғұмыр бер
Бауыр еті балаң едім төсінде,
Басып келем тағдырымның белесін.
Жаһанданған мынау заман көшіңде,
Ұл-қызыңның түсірмегін өресін.
Соқпағымнан адастырма жаратқан,
Қияр едім ар жолына жанымды.
Күн боламын жан жылуын таратқан,
Ұлтқа арнап бойымдағы барымды.
Қаламымның қайырмаса қанатын,
Үземін мен санадағы құлдықты.
Мұра болып ғасырларға қалатын,
Жазар едім шырылдаған шындықты.
Тәңір соққан шығыстағы қамалың,
Алтай тауы алыптардың мекені.

Сарыарқадан жеткен есіп самалың,
Қыздырады қымызсыз -ақ шекені.
Түз тағысы жортып өскен шың басы,
Қадірінді көрсеткендей биіктен.
Көрінеді қайда жүрсем сұлбасы.
Мен сүйгендей туған жерді сүйіппең.
Оралханның отты сөзі осқылап,
Алтай таудың ашып берген бейнесін.
Өмір мені қаламыма дос қылад(ы).
Өлең сөздің сыйға тартып жейдесін
Орталықта бетпақ далам маң далам,
Кесіп өткен елім-айлап Алашым.
Алтыннан да қымбат атқан таң маған,
Нұрға бөлеп текті ұрпақ баласын
Батыстағы тізбектелген жоталар,
Жота емес Гималайсың мен үшін.
Қыр жоныңмен қас жауына жорталар
Махамбеттің ізі қалған ел үшін.
Сансыз байлық табанының астында,
Иран бақтай гүлденеді аймағы.
Пиғылы жат бұзалмайды тасқынға,
Берекеңнің бүлінбейді қаймағы.
Солтүстігім кен қазына отаны,
Жаратқаным бармақтайын бақ берген.
Мыңғырған мал жайлауымен отары,
Сый құрметі орын алар қақ төрден
Оңтүстіктің оғыланы Жаңқожа,
Халық үшін атқа қоңған қасқайып.
Ұрпағым деп еркіндікке қол соза,
Мінгізілген мойынына жүз айып.
Мың жылықтар Алатаудың ақ қары,
Аңыздары ғасыр өтіп жатталған.
Тарихына таңба болар хаттары
Арулардың пәк арындай сақталған.
Сардаланың төсіндегі шаһарым,
Жүз отыз ұлт тоғысқан бір тілегі.
Сезер әлем жас Астана қаһарын,
Ол елімнің соғып тұрған жүрегі.
Күнде жалғыз, айда жалғыз аспанда,
Көк түрікпін өр ерлігін қашайтын.
Арқау болар талай қисса дастанға,
Қазақ елі мәңгілік ел жасайтын!

*

ЖЕТІМ ДҮНИЕ

Қазақстанның Халық жазушысы Әзілхан Нұршайықовқа арнау

Күнде баяу көтерілер көкке де,
Жанарына жасырынған мұң артып.
Бір ызғырық сұғынады өкпеге.
Қасіреттің қыл шылбырын ұзартып.

Ай қамығып тұнжырайды тым үнсіз,
Көкейінде өткен күннің елесі.
Түн ұйқыға бата алмайды үніңсіз,
Қайраңдаған келешектің кемесі.

Көктем өксіп бүр жаралмай шерменде,
Жаз шаттығын алмастырған көңілісіз.
Күз сағыныш тұсаулы тұр керменде,
Қыс қымтаған ақ көрпесін өзіңсіз.

Каспий толқып ер есімін қайталап,
Ертіс сені жоқтатпайды жан аға.
Сырдың суы сыңсып жосып ай санап,
Бір өкініш құйылады санаға.
Ну ормандар күңіреніп ырғалар,
Ақ бұлттар да тыя алмай жүр көз жасын.
Сыңғырламайт шолпы менен сырғалар,
Алла атымен айтпағасын сөз басын.

Жүйрік жел іздеріңді іздейді,
Шығармаңның жазар ем деп жалғасын.
Арсыз ажал жалынсаңда жүз мейлі.
Қара жерге жасырып ап олжасын.

Үміт сөнсе байлығыңа кім ие,
Арманшыл ой қансырады езілді.
Жетім бота мынау аппақ дүние
Оралханша түйіндесем сөзімді.

Сағатбек Ернұр Нұрданбекұлы
әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті
Филология, әдебиеттану және әлем тілдері факультеті,
4-курс студенті

АЛЫС МЕКЕННІҢ ҚЫЗЫ

1

Тақ-тұқ, тақ-тұқ, тақ-тұқ... Апамның тігін мәшинесі күнұзаққа тынбайды. Қашан көрпенің тысын тігіп бітпейінше, әрине. Көрпенің тысы біте салысымен жүн салады. Аударатын кезде мені шақырады. Екеуіміз шиыршықтап орап-орап аударымыз. Не болғанын өзім де түсінбей қаламын. Жаңа ғана терісінен тұрған астар енді жүннің бәрін ішіне алып, қампияды да жатады. Енді қабу керек. Тебенді алып: «Ей бері кел, кел. Мына көзім көрмейді. Кел, сабақта мынаны», - дейді апам. Ораулы жіптен тарқатамын да, ұшын сілекейлі ерніме бір жүргізіп өтіп, иненің көзіне сұғам (алам) да, желкесінен бірақ суырып алам. «Бері әке. Өзім түйем», - деп әжем жіптің ұшын түйеді де, - «Түүүү, сонша ұзын сабақтапсың, алыс жерден қыз аларсың. Құдалыққа бара алмай жүрмейік!» - деп күліп алады да, борбиған бос көрпеге тебенін астынан бір үстінен бір піскілей береді, піскілей береді. Мен енді жүн сырғып кетпеу үшін апамның алды жағындағы бұрышын басып отырам. Ойымда алыс мекеннің қызы. «Алыс деп қай жақты айтады сонда?.. Бір рет әкеліп алсақ болды емес па?!». Сөйтіп арманымның ұшығына шыға алмай отырғанымда апам маған тақау келіп қалады да: «Ей, ұйықтап қалдың ба, ей?!» - деп саныма тебенінің ұшын бір сұғып алады. Денем дір ете түсіп, барша маубас клеткаларымның ұйқысы шайдай ашылып, тіпті алыс мекеннің қызы да қияли басымнан безіп кетеді. Орнымнан шапқа түрткен құлындай бұлқынып, мөңкіп тұрам. Жооқ, шапқа түрткен емес, желібау басына найзағай түскендегі желіні қазық-пазығымен жұлып әкеткен құлындай. «Апаааа!» «Бас ана бұрышын! Не ойлап отсың енді өзің?!». «Баспаймын, баспаймын!» - деп жұлынып есікті бар пәрменіммен сергіп жақтауына кигізіп тастаймын да, үйден шығып кетем. Тебеннен кейін сергіп қалған бала қиял қораға сүйеулі сатыағаштың ең ұшар басына отырып алып тағы да алыс мекеннің қызын ойлаймын... Ойлай берем...

2

Мен үшін ауыл баласының ойынынан қызық ештеңе жоқ еді. Қулық-сұмдықсыз, атыс-шабысы да адам шошырлық емес, қазір бұртисаң, қазір күліп шыға келетін пәк көңілдің ойыны еді ғой, шіркііін... Бірде досым екеуіміз менің ақ сым темірден жасалған жетпіс жылқыммен ойнап жүргенбіз. Екі-үш үйірге бөлдік те, қыстың қамы деп жем-шөп дайындауға кірістік. Жұламыз, орамыз, шөмелелейміз. «Көкті жұлма» дейтінге қарайтын біз бе?! Досым шөп жұлып отырып: «Мынау - Тартар жапырақ. Қарашы, қолыңды кесіп алсаң осыны тарту керек», - деп сәл ойланып қалып: «Қара, мен саған бір қызық көрсетейін. Тартар жапырақтан біреуін жұл. Жұлдың ба? Енді қара мынау өзегіне, міне, бір, екі, үш, төрт, алты, жеті... О, жеті балаң болады! Енді тағы жұл қанша әйелің болатынын көрейік!» – дейді жымыып. Жұлам, жұлам да жапырақтың үзілген жердегі өзектерге қараймын, кейде төртеу, кейде бесеу, үшеу. Маған бәрібір қаншау шықса да әйелге келгенде тек біреуін қалдырып, қалғанын досыма көрсетпей пырт-пырт еткізіп үзіп алып тастаймын. Біреу де жетер, көп болса, алыс мекеннің қызын ренжітіп алармын...

3

Сондай бір шаруасы шаш етектен келетін шабытты ойынның соңынан үйге кіре су іздедім. Кеуіп барам. Су емес сұмай берсе де ішіп жіберетіндеймін. Дүниені тындырып келгендеймін. Шелектегі мөп-мөлдір шөлбасар ынтықтырып бара жатқанымен ішерге шыны таппадым-ау, шамасы, тамақ құятын шөмішті ала сала судан іліп алдым. Басыма көтеріп, бір іштім, екі іштім, үш... Әй, жоқ болмады. Тура сол мезетте үйге кіріп келген апам: «Үй, андағы шөмішпен ішпе, қызыңның мұрыны шөміштей боп қалады», - деді. Сол-ақ екен шөмішті суымен қоса лақтырып кеп жібердім де, сыртқа тұра ұмтылдым. Арттан апамның «шак,

кират, жаудың дүниесі ғой, жаудың дүниесі!» деген дауысы естілді. Содан мен «алыс мекеннің қызының сұлулығына нұқсан келтіріп алдым-ау» деп көпке дейін өзімді кінәлі сезініп жүрдім...

4

«Әжесі баққан бала мейірімді, шешесі баққан бал қайсар болып өседі» деп белгісіз бір автор айтқандай, менің інім үйде қашанда өз ойын ашық айтып, өз дегенімен жүруге тырысатын. Мен оған қарағанда жасық болдым. Шешесі қазанға ет сала бастағанда-ақ, «маған жалғыз өзіме бір қазыны бірақ асыңыз», - дейді. «Қой оның болмайды, өле жегенше бөле жеу керек!». Шаһар мінезді шатпақ: «Ыхы, жоқ!» – деп отырып алады. «Жарайды, бопты!» - дей салмайынша тырысқаны тырысқан. Сөйтіп қарынды мешкейге ет салынып, бауырын от жалайды.

Бәлкім жас соғым, бәлкім ұзынсары, әйтеуір алдыға үйеме табақ ет келеді. Атам ортадағы табақтан бір сүйекті алады да, етінің қалың жерінен майдалап, баппен турап отырып, өзі де бәкі ұшымен майлы жерінен бір сақалына сүйкеп, ауызына салып қылғытып отырады. Сүйекте бәкінің рақымы түсіп кесілмеген ет қана ілініп қалады да, сүйек бізге кезек-кезек ұсынылады. Інім «қазыны жалғыз өзім жеймін» деп қоймайды. Атам мен апам : «Өй, мына тұқымың өскір! Мә, саған!» - деп ұзынырақ кесіп береді. Дегенмен «қайсар бала» шал-кемпірдің қаһарынан қаймығатын. Не дымы құрап ет жейді, не көзі мөлтілдеп түпкі бөлмеге сүңгіп кетеді. Мен көзімді ашып, бауырымды көтергеннен еттің арасында өскендіктен ет көрсем жемтік көрген бөрідей бас саламын да, бір екі май жұтып, қаракесек қаушағасын барып аранымның арыны басылып қалады. Ет мен үшін көргенше ғана болатын. Дегенмен алдыма қойылған сүйекті тәптіштеп мұжып, етінен таза арылтып бірақ бетімді сипап, орнымнан көтерілетін едім. Жалтыратып таза жейтінімнің себебі бар. Жәй себеп қана емес, үлкен себеп. Сүйекті ұсынып жатып бәкінің иесі атам: «Мә, тазалап мұжы, қызың сұлу болады», – деп күліп қояды.

Кейде ағам «о, ана өрмекшіні қара», – деп артқы бұрышты нұсқап, ауызымды аңқайтып, сүйегімді іліп түсіп тығып тастайды. «Қайда, қайсы өрмекші?!» – деп жалт бұрылған аңқау басым, еншімнен айырылып қалғанымды бірақ білем де, ашуға басам. Өзім күн астындағы Күнікейді армандаап мұжып отырған сүйегімді тартып алса қоярмын ба? Қалайда айқай-шу шығарып, шал-кемпірді болыстырып жатып қайтарып алам. Енді айырылмай отырып, жалбыраған сіңірді тып-типыл етіп, еттен жұғын қалдырмай, омыртқаның қуыс бұрышына дейін кішкене тістерімді қыдыртып, жұлынына дейін сорып бітірем. Бітіремін де қараймын. Жып-жылтыр. «Дәл осындай сұлу болады!» деп топшылаймын да, қолымдағы ұзын омыртқаны пұшық верталетке ұқсатамын. Ұқсатамын да: «Оооо, верталееёт, вер-та-лееёт!» – деп екі қолыма кезек-кезек ұшырып ойнаймын...

Мен алыс мекеннің қызы үшін не істемедім, тіпті сол сүйекте ит үшін іліп алар сіңір де қалмайтын.

5

Міне биыл жиырма бірге шықтым. Атам бес жыл бұрын дүние салған. Әлі де шал-кемпірдің баласымын. Апам қалаға келген сайын қашан үйленетінімді бір сұрап қояды. Әрине, сені айтады да. Қайдасың, алыс мекеннің қызы! Мүмкін Алтайдағы омарташының қызысың, мүмкін Атыраудағы мұнайшының қызысың, білмеймін... Қашан жолығасың?!.

ЖҮРЕГІМНІҢ ЖАРАСЫ

Ұмытпаймын сенің соңғы сөзінді,
Қырауытқан мұздай суық көзінді.
Қансонарда аңның басқан ізіндей,
Көңілімде сен қалдырдың ізінді.

Сезесіңбе жүрегімнің қағысын,
Жан суытқан сезімнің суық ағысын.
Тындашы кел құлақ төсеп кеудеме,
Жүрегімнің жылап жатқан дауысын.

Әй, түсінуің түсінбеуің бір талай,
Тоқталайын өз-өзімді алдамай.
Мені жаным көңіліңмен сүймесең,
Құрбан болдым қылығыңа бағынбай.

Не дедім мен тіліме шоқ түскенде,
Не дедің сен, сағынып мені күткенде.
Не десек те бірге емеспіз екеуміз,
Дат, ханым мен сөз айтайын кетерде.

...Есіңе алшы, ең бақытты күндерді,
Ойнап-күліп бірге болған кездерді.
Білесіңбе отырғызып арқама,
Қысты күні үйге қайтқан түндерді.

Менің жаным саған бола жаралған,
Махаббатым сенен жаным нәр алған.
Құшағыңның жылуынан айрылып,
Құстай болдым қанатынан қайрылған.

*

АНАР

Ал-қызыл алма бақтың гүлдеріндей
Нұрға толы көздерің күн көзіндей.
Ақ ажарың әдемі қыпша белің –
Раушан гүлдің нәп-нәзік өзегіндей.

Сөздерің көңілімді көлкітеді,
Есімің тамсандырып сергітеді.

Неліктен жанарыңды жасырасың?
Іс тауып бір қарасаң жетер еді.

Саған деп сөздерімді әсемдеймін,
Үмітім өзіңді бір көрсем дейтін.
Иліп, отырып бір ойлайсың ба?
Егіздей мен сырыңды сезгендеймін.
Мейіріңе ай болып таңда туайын,
Ізіңнен басқан, гүл болып өсіп шығайын.
Нәрлене піскен анар менен алманың
...Шырыны болып ұртыңа сенің тамайын.

*

АҚҚУЫМСЫҢ

Аққуымсың!
Менмін – сенің айдының,
Бақ құсысың!
Оңымнан туған айымның,
Аяулы жаным!
Әлдилеп сені тербетіп,
Көңілдің күйін
Шертуге саған дайынмын.

Көзіңнен сенің!
Көктегі күндей лаулаған - оттай болып!
Сөзіңнен сенің!
Сезімді баурап әкеткен – мастай қылып!
Өртеніп-өшіп,
Тула бойды балқытқан-
Құшағың сенің!
Құшыма менің құйылған, біттей болып!

*

ТУҒАН ЖЕР

Асқар тауың табиғатың торлаған,
Көк аспанды әсем түске сырлаған.
Бал бұлағың, өзенің мен көлдерің,
Нәрлі сенің суыңды ішпей шөлдедім.

Туған жерім, табиғатың - бал бағым,
Кең далаңның жусан иісін сағындым.
Делбең қағып ойнап-күліп жүретіп,
Балбыраған балалықты сағындым.

Қандай әсем, қандай сұлу,
Кіндік бауым кескен жер.
Қандай ғажап, қандай көркем,
Балалық шағым өткен жер.

Мұнша қуат, мұнша сезім
Беріп тұрған неткен жер?
Көңіліме мәңгі өлмес бақыт гүлін еккен жер,
Әрқашан да, тағзым етем алдында
О, туған жер, туған жер!

*

ГҮЛІМ МЕНІҢ

Жаным менің, шынымен-ақ сүйесің бе, білмедім
Шынымен-ақ мені іздеп күйесің бе, білмедім.
Сендей сырлы гүл жанымен кездеспеген екенмін,
Шынымен-ақ “сүйеме”- деп, жүрегімді тілмедім.

Бірде нәзік сәби ұқсап қаласың,
Енді бірде, жақтыртпаған боласыңда қаласың.
Тағы бір кез, қызғалдақтай қызарып,
Құшағына махаббаттың аласың.

Гүлім менің мың құбылған шырағым,
Әр қашанда жаныңда мен тұрамын.
Махаббатың маған деген ақ болса,
Арамызға алып көпір құрамын.

*

ШЫРАЙЛЫ ШЫҒЫСЫМ

Шырайлы шығысым,
Шырқаймын сен үшін.
Табиғат жылуың,
Өшпейді мен үшін.
Тауыңның биігін,
Жеріңнің ұйығын.
Аралап, қыдырған
Бақыт қой мен үшін.

Шырайлы шығысым.
Терең ғой тынысым.
Жеріңде жүгірген -
Сәбимін сен үшін.

*

ТАЙНА ИМЕНИ

Ландыши белоснежные раскрылись,
Аллея в парке зацвела.
Умилением улыбаясь,
Радужным цветом отливаясь
Астра распустилась у окна.

Алмазов блеск,
Ласкает взор игривый.
Музейной редкостью пленя,
Арфея звуков, переливы,
Сапфиры дарит для тебя.

Мауытхан Айсұлу Маратқызы

Абылай хан атындағы Қазақ Халықаралық қатынастар
және Әлем тілдері университеті
aisulu_96.07.11@mail.ru

ҰРПАҚ ТӘРБИЕСІ – ҰЛТ БОЛАШАҒЫ

*Бала тәрбиесі — бесіктен.
(Халық даналығы)*

«Шығарма жазу» деген ұзақ та қиын, бірақ адамды шабыттандырып, жазып біткенде ерекше рахатқа бөлейтін жұмысқа кіріспес бұрын көп ойландым. Қандай мәселені көтерсем, қоғамда болып жатқан қай өзгеріске қалам тербетсем, оның тақырыбын қалай қойсам болады...? Міне, осы сұрақтар ұзақ мазалады. Ойлана келе тәрбие мәселесіне табан тіредім. Шығармамда ата-ана мен бала арасындағы қатынас, қыз бала мен ұл баланың тәрбиесі, қазақтың ұлттық тәрбиесі сияқты тақырыптарға ой тарқатқым келді.

Кезінде Ж.Аймауытов атамыз: «Адам мінезінің әртүрлі болуы – тәрбиенің түрлі болуынан», – деген екен. Шынымен де, ел даттар жаман мінездің де, қасиетті Құранда айтылғандай Жаратқанымыздың жақсы көріп, ерекше бағалайтын «көркем» мінезі де тәрбиеден бастау алмай ма?! Сондықтан да болар, ертеден бері қай халық болмасын бала тәрбиесіне, ұрпақ тәрбиесіне ерекше мән берген. Бұл тақырып қазақ халқын да айналып өтпеді. Ата-бабамыз баланың мінез-құлық кемшіліктері – бұл тәрбиені дұрыс бермеу нәтижесі деп есептеген. Ал, сол тәрбиеге кімдер жауапты? Әрине, әулеттің үлкендері, баланың ата-анасы. Бұған көптеген халық афоризмдері де куә. Оның үстіне, Абай атамыздың қара сөзінде айтылғандай адамның дұрыс әрі жақсы тұлға болып қалыптасуы жақсы ата (әке), жақсы ана, жақсы құрбы, жасы ұстазға байланысты емес пе?

Қазіргі қазақ қоғамына келер болсақ, өкінішке орай, ата-ана мен бала арасындағы қатынас шиеленісе түсуде. Нақтырақ айтсам, тәрбиенің қайнар көзі болып саналатын аға буын мен өнеге алушы жас буынның арасындағы рухани байланыс әлсіреген. Бірақ, таяқтың екі ұшы бар дегендей, көпке топырақ шашуға да болмас. Арамызда кезіндегі Зере, Айғаным, Аймен әжелеріміздің, Ұлпан анамыздың игі ісін жалғастырып келе жатқан әжелерімізді, ақ жаулықты аналарымызды да көре аламыз. Балғожа бидей аталарымыз, Құнанбай бабадай әкелеріміз де жоқ емес.

«Жаман балаға ана жауап береді, ал жаман немереге әжесі» деген халық даналығында ұрпақ тәрбиесінде әйел адамның алатын орны ерекше екенін көре аламыз. Бірақ, бұдан әкенің рөлі әлсіреп қалмақ емес. Бала тәрбиесіне әке де, ана да тең дәрежеде жауапты. «Әке

көрген оқ жанар, шеше көрген тон пішер» демекші, өз кезегінде, қыз баланың әдепсіздігі шешеге, ұл баланың тәрбиесіздігі әкеге сын. Алайда, осынау жаһандану заманында жасөспірім өрендер үлкеннің емес, ғаламтор тәрбиесімен сусындап жатқандай. Бұл жерде кінәні кімге арта аламыз? Толассыз, қажеті мен пайдасынан зияны көп ғаламтор ақпаратымен уланып жатқан, әлі оңы мен солын танымаған жастарды ма, әлде Ыбырай атамыз айтпақшы «айшылық алыс жерлерден жылдам хабар алғызған» техникамен салыстырғанда қоғамдағы рөлі азайып бара жатқан ересектер мен олардың берген тәрбиесін бе? Дәл осы тұста, қазіргі қазақ қоғамында ата-ана тәрбиесіндегі біраз кемшін тұстарды да айта кеткім келеді. Ересектер қай заманда, қай уақытта болмасын жастарға үлгі. Ол өзінің ісі, сөзі, өзін-өзі ұстауы арқылы жас өренге әсер етеді. Сөзсіз, бала өсе келе өзінің ұнатқан әнші, спортышаларына еліктеп, солардан үлгі алуы да мүмкін. Бірақ, бала үшін ең алғашқы өнеге көзі – ата-ана. Сондықтан, ересектер осы жауапкершілікті әрқашан сезінуі тиіс. Қанша жерден, ғаламтор не орта әсер етті дегенмен де, ата-ананың бесіктен бастап берген тәрбиесі мықты болса, бала оны өмірінің соңына дейін ұмытпай, өмірлік қағида ретінде ойында тұтып жүреді. Келесі, көп жағдайда ата-аналар балаларын өздеріне ұқсағанды, өздерінің жолын қуғанды қалайды. Бұл да қателік деп санаймын. Мағжан атамызға құлақ түрсек, «Баланы тәрбиешісінің дәл өзіндей қылып шығармай, келешек заманына лайық қылып шығару керек» - дейді. Иә, ешбір ата-ана баласын жаман болсын демейді, күндіз-түні баласы жоқшылық көрмесін, қатарынан қалмасын деп еңбек етеді. Бірақ, осы позицияны ұстана отырып оған көңілді аз бөліп, тәрбиені қажетті дәрежеде бере алмай, ұрпағына: «Сенің болашағың үшін жұмыс істеп, ақша тауып жатырмын» - деген сөзімен - рухани құндылыққа қарағанда материалдық құндылықты жоғары қоюды үйретіп жатқанын байқамайды да. Осы жерде ата-ана мен отбасының басқа ересек мүшелерінің өзіне де ұлттық тәрбие жетіспей ме, олар да ұлттық құндылық деген ұғымды ұмытып бара жатыр ма, «ақша болса, барлығы болады» деген таяз оймен өмір сүріп жатыр ма деп ойлап қаласың.

Ұлттық тәрбие демекші, кезінде ақын Мағжан Жұмабаев атамыз, «Қазақ баласының тәрбиесі қазақ тұрмысына қабысуы мақұл», – деп қазақы тәрбиенің маңыздылығын ескерткен. Ал, сол қазақы тәрбие дегенді кім қалай түсінеді? Осы жөнінде азырақ өз ойымды айтсам. Бұл – ең әуелі ата-анасын, үлкенді және қоғамды, яғни өзі өмір сүріп жүрген ортаны сыйлау. Осы айтылғандарды сыйлап өскен, ата көрген бала тәрбиесіз болмайды. Қазақы тәрбиенің басты тармақтарының бірі қазақы қанның немесе қара шаңырақтың ұл балалар арқылы жалғастығы, «Қызға қырық үйден тыйым», «Қыздың жолы жіңішке» деген қисынды қағидасы. Дана халқымыз қыз бала мен ұл баланың тәрбиесіне жеке-жеке және үлкен мән берген. Жастардың жүріс-тұрыс, сөйлеу мәдениетіне қатты қарап, тыйымдарды да орынды айта білген. Өйткені ұл бала қазақ халқының намысы болса, қыз бала ар-ұжданы, ұяты. Олай дейтінім, бабаларымыз әр уақытта ұятты өлімнен күшті санаған. Осы жерде Ә.Нұршайықов атамыздың «Махаббат қызық мол жылдар» туындысында айтылған бір тамаша сөз есіме түсіп отыр. Әзілхан атамыз былай дейді: «Қыз көйлегінің етегі тізеден жоғары шықпауы керек, себебі қыздың жалаңаш жеріне көп көзінің құрты түскіш келеді. Ал халықта: “Есті қыз етегін қымтап ұстар”». Осынау бірауыз сөздің өзінде қаншама тәрбие жатыр.

Жоғарыда ұлттық тәрбие мәселесін біраз қозғадық. Ал, осы ұлттық болмысты қалыптастырудың, тәрбие беруде ата-ананың басты құралы болып саналатын әр ұлтқа тән ерекшеліктері бар. Ол ерекшеліктер: дін, діл, тіл, салт-дәстүрі мен мәдениеті. «Тірбие басы – тіл», – деп М.Қашғари айтпақшы ұлттық тәрбиенің басты қаруы – ұлттың тілі. Тегінде, бір ұлттың тілінде сол ұлттың жері, тарихы, тұрмысы, мінезі айнадай ашық көрініп тұрады. Қазақ тілінде де қазақтың сайран даласы, біресе құйындай екпінді тарихы, асықпайтын, саспайтын, қонақжай мінезі көрініп тұрады. Ендеше өркениеттің ұлы көшінен кеш қалмайық десек, ең әуелі ұрпағымызға қазақы тәрбие беру құралы болған ұлтымыздың тілін қастерлейік.

Қазір ХХІ ғасыр білім мен ғылым, роботтар мен техниканың заманы екенін жұртшылық жақсы біледі. Бірақ, Шолоховтың мына сөзі оқыған әр адамға ой салатыны

сөзсіз: «Бізде білімді адамдар көп болғанымен, мінсіз тәрбие алған тектілер кем». Шынымен, бар күшімізді білім мен ғылымға салып, тәрбиені елеусіз қалдырсақ ұтарымыздан ұтыларымыз көп болатындығын орта ғасырлық бабамыз, ғұлама Әл-Фараби да нықтап айтып кеткен ғой. Ендеше әуелі тәрбие, сонсын барып басқа қажеттіліктер: білім, ғылым, әдебиет, мәдениет. Мәдениет демекші, тәрбиелі қауым мәдениетсіз болуы мүмкін емес. Ал білім, ғылым, мәдениет нағыз қазақы тәрбиемен сабақтасса өркениеттің шыңына даңғыл жол салынатыны анық.

Тоқсан ауыз сөздің түйінін айтар болсақ, өмірде көп нәрсе өткінші яки құбылмалы. Бірақ, атаның қаны, ананың сүтімен адамның бойына сіңетін тәлім-тірбиесі, өнегесі мәңгілік. Тәрбиені құнды байлыққа теңеген халқымыз осыны терең түсінген. Сөзімнің соңында түркімен халқының өзіме ұнайтын бір мақалын айтсам деймін: «Бала – қазына, тағы үлкен қазынасы – оның тәрбиесі». Олай болса «Ел боламын десең, бесігіңді түзе», - деп М.Әуезов атамыз айтпақшы, тіліміз, діліміз, қазақ халқының ғұмыры мәңгі болсын десек ата-баба мұрасын, ұлттық тәрбиемізді жандандырып, өмірге қайта әкеліп, қолданыста кеңінен пайдалануымыз керек. Сонда ғана Батысқа еліктемей, тілім, дінім, жерім, елім деп еміренетін, мемлекетіміздің болашағы үшін ерінбей еңбек етіп, Абай атамыз айтқандай «бір кірпіші» болып қаланатын тұлғалардың шығатыны сөзсіз.

Алтынбек Ибрагимов

Сүлеймен Демирель атындағы қазақ-түрік университеті

3-курс студенті

aigerisha_09@mail.ru

ЕСІҢДЕ МЕ

Балғын шақ, есіңде ме балалығың?
Кең дала, есіңде ме шаң ауылың?
Ел айтқан ертегіге сене тұра
Деуші едің «ересекпін, саналымын».

Үлкеннен үйренсең де кішіруді,
Еңсеңді білмеуші едің түсіруді.
Жүрсең де еркесі боп ата-анаңның,
Қоюшы ең еркелетіп күшігіңді.

Лапылдап, сыймай тіпті бойға жалын,
Алаңсыз есің де ме ойнағаның?
Тізеңді қанатсаң да құлап қалып,
Өмірде сүрінем деп ойламадың.

Былдырлап тіл жағыңа болмай тыным,
Басыңа бақ та оңай орнайтұғын.
Шуақты күлкің барда білмейтінсің,
Кейде бұлт аспанынды торлайтынын.

Уақытпен жылжып міне көш- өмірің,
Солдырдың неше жаздың неше гүлін.
Әр таңның кермек дәмін татқан сайын,
Көрінер тәтті болып кешегі күн.

*

КӨҢІЛ ҮШІН

Қайғының қара тасы еру үшін,
Айтамыз жылы сөзді пері мүсін.
Өмірде жасап жүрген ісіміздің,
Бәрі де көңіл үшін.

Кей достың ұмыттырып назын көне,
Көктемсіз қондырамыз жаз іргеге.
Қарқылдап күлеміз-ау көңіл үшін,
Қызықсыз әзілге де.

Сезімге бере алмай таза баға,
Өтірік қайғырымыз қазаға да.
Қос көзден шықпаса да бір тамшы жас,
Жылаймыз көңіл үшін жаназада.

Көп сірә көңіл үшін қостар ауыз,
Боламыз көңіл үшін босқа жауыз.
Біреумен жағаласып көңіл үшін,
Біреумен дос боламыз.

Ашудың ауыздықтап долы күшін,
Күтеміз надандықтың жеңілісін.
Өзімізге зардабы тисін мейлі,
Бәрі де көңіл үшін,
Көңіл үшін.

РАЗДЕЛ 4

☞ КУЛЬТУРА СЛОВА

О.Б. Алтынбекова

“МОЁДЕНЬРОЖДЕНИЕ”

Есть слова, которые нам очень нужны в жизни, потому что они используются на каждом шагу и обозначают для нас что-то важное. Если вдруг в таком слове, ну например, *полиграфия*, мы сделаем ошибку, произнеся *полиграфія*, то это всё-таки не смертельно, поскольку слово это в повседневной жизни мы с вами (если только не работаем в типографии) употребляем редко, и нас не посчитают из-за такой ошибки полнейшими неучами. Но если мы всё время путаемся в произношении таких необходимых нам и распространённых слов, как *звонит* и *звóнит*, *квартáл* и *квáртиал*, *кладёт* и *лóжит*, то репутацию образованного человека уже не заработаем.

Очень важное для нас событие, да и само словосочетание – *день рождения*, ведь правда? А что мы с ним только не вытворим!

Приведу примеры речевых ошибок лишь известных людей, профессионалов. Популярнейшая ведущая Тина Канделаки, например, произносит: *на всех днях рождениях*; актёр Иван Кокорин в программе «Пока все дома» рассказывает: «Мы ко всем *дням рождениям* готовимся заранее»; спортсмен, артист и ведущий Владимир Турчинский в

программе Comedy Club, по-доброму подсмеиваясь, как-то пошутил: «Тёща ходит *на своё день рождение* ко мне». Даже уважаемый, старой закалки диктор Светлана Моргунова (а дикторы в те времена проходили жёсткий отбор и всегда были людьми с очень высокой культурой речи), тем не менее, оговорила: «На моём *дне рождения* Валерий Леонтьев встал на крышку (?) рояля».

Актёры в театральные училища досконально изучают культуру речи и, как правило, красиво, выразительно и грамотно говорят. Тем больше было моё потрясение, когда одна из ведущих актрис московского театра «Современник» Алёна Бабенко так обратилась с экрана к родителям: «У моей мамы недавно *было день рождение*. Я поздравляю маму ... и папу, конечно, потому что вы прожили вместе так долго, что не можете отделять *одно день рождение* от другого». Я даже посочувствовала хорошей актрисе, представив, сколько насмешек вызовет такое поздравление в непростой театральной среде и какую выволочку на следующий день устроит ей за такой «позор на всю страну» худрук «Современника» легендарная Галина Волчек.

Когда в «Ледниковом периоде» очень красивая и очень известная российская фигуристка Татьяна Навка торжественно, по слогам, громко-прегромко сказала в микрофон: «У моей мамы сегодня *день рож-де-ни-Е-Е!!!*» (опять мама подвела!) – огромный зал ахнул. Думаю, что более половины зрителей ахнули из-за того, что такая знаменитая женщина, кумир многих, не знает элементарного. Для меня, к сожалению, её красота и слава в этот момент сильно поблёкли, точно так же, как мгновенно испарилась симпатия Корнея Чуковского к прелестной девушке, сказавшей своей собачке: «Ляжь!»

Нужно знать, что *день рождения* – это всё-таки **словосочетание**, а **не существительное** «*деньрождение*» или, ещё хуже, «*моёденьрождение*», в которое мы так его хотим превратить и превращаем в своей речи! И склоняем это несчастное «*деньрождение*» на все лады: *к деньрождению, с деньрождением, о деньрождении* – брр!

Необходимо помнить, что главное слово в этом словосочетании – **день**, и оно – мужского рода: *мой* (не *моё!*) *день рождения, у меня был* (а не *было!*) *день рождения*. В речи необходимо склонять только существительное *день*, а второе слово – *рождения* – так и остаётся в форме родительного падежа.

Своим первокурсникам я даю такую табличку:

И. п.	Вчера <i>был</i> (что?) <i>мой день рождения</i>
Р. п.	У меня ещё не было (чего?) <i>такого дня рождения</i>
Д. п.	Я хорошо подготовился (к чему?) <i>к своему дню рождения</i>
В. п.	Все друзья пришли на (что?) <i>мой день рождения</i>
Т. п.	Я очень доволен (чем?) <i>своим днём рождения</i>
П. п.	Я буду вспоминать (о чём?) <i>о моём дне рождения</i>

И если мы употребляем это словосочетание во множественном числе, то тоже изменяем только слово *день*: *праздновали всегда дни рождения, не видел таких дней рождения, был на всех его днях рождения*, а не так, как сказал артист Владимир Долинский: «Я никогда не отмечаю *свои день рождения*» (грешным делом, я подумала: из жадности, что ли?).

Певица Ирина Аллегрова очень помогает нам избавиться от этой ошибки, когда поёт, акцентируя окончания: «*С днём рожде-ни-я! Любви до го-ло-во-кру-же-ни-я!*» Правда, потом она сбивается с литературной речи и желает нам «чумового настроения», но зато – самых преданных друзей! Николай Басков тоже знает, что *день рождения* – он, поскольку в одной из песен, посвящённых юбилею известного композитора, радостно обращается к имениннику: «*Твой день рождения – он самый лучший, без сомненья!*» Спасибо и дуэту «Чай вдвоём», который в своей песне поёт протяжно: «*День рожденья тво-о-ой*». Имеющий уши да услышит!

РАЗДЕЛ 5
☞ ПОЭТИЧЕСКАЯ СТРАНИЧКА

ПОЭТЫ-ШЕСТИДЕСЯТНИКИ – ВЕК ДВАДЦАТЫЙ

Вспомните о них, вспомните о нас, вспомните о себе...

... Это было беспрецедентное явление, когда стихи, совершенно необычные для того времени, появились на смену почти четвертьвекового господства официальной советской поэзии. ...Период, называемый оттепелью, принципиально изменил дух и характер искусства вообще и поэзии – в частности. Отсюда и незаурядность стихов поэтов-шестидесятников.

Сандро Белоккий

http://www.andersval.nl/index.php?option=com_content&task=view&id=2835

БЕЛЛА АХМАДУЛИНА

Взойти на сцену

Пришла и говорю: как нынешнему снегу
легко лететь с небес в угоду февралю,
так мне в угоду вам легко взойти на сцену.
Не верьте мне, когда я это говорю.

О, мне не привыкать, мне не впервой, не внове
взять в кожу, как ожог, вниманье ваших глаз.
Мой голос, словно снег, вам упадет в ноги,
и он умрет, как снег, и превратится в грязь.

Неможется! Нет сил! Я отвергаю участь
явиться на помост с больничной простыни.
Какой мороз во лбу! Какой в лопатках ужас!
О, кто-нибудь, приди и время растяни!

По грани роковой, по острию каната –
плясунья, так пляши, пока не сорвалась.
Я знаю, что умру, но я очнусь, как надо.
Так было всякий раз. Так будет в этот раз.

Исчерпана до дна пытливыми глазами,
на сведенье ушей я трачу жизнь свою.
Но тот, кто мной любим, всегда спокоен в зале.
Себя не сохраню, его не посрамлю.

Когда же я очнусь от суетного риска
неведомо зачем сводить себя на нет,
но скажет кто-нибудь: она была артистка,
и скажет кто-нибудь: она была поэт.

Измучена гортань кровотеченьем речи,
но весел мой прыжок из темноты кулис.
В одно лицо людей, всё явственней и резче,
сливаются черты прекрасных ваших лиц.

Я обращаю в поклон нерасторопность жеста.
Нисколько мне не жаль ни слов, ни мук моих.
Достанет ли их вам для малого блаженства?
Не навсегда прошу – но лишь на миг, на миг.

1973

<http://ahmadulina.ouc.ru/vzoiti-na-scienu.html>

ЕВГЕНИЙ ЕВТУШЕНКО

Бессердечность к себе – это тоже увечность...

Бессердечность к себе –
это тоже увечность.
Не пора ли тебе отдохнуть?
Прояви, наконец, сам к себе человечность –
сам с собою побудь.
Успокойся.
В хорошие книжки заройся.
Не стремись никому ничего доказать.
А того, что тебя позабудут,
не бойся.
Всё немедля сказать –
как себя наказать.
Успокойся на том,
чтобы мудрая тень Карадага,
пережившая столькие времена,
твои долгие ночи с тобой коротала
и Волошина мягкую тень привела.
Если рваться куда-то всю жизнь,
можно стать полоумным.
Ты позволь тишине
провести не спеша по твоим волосам.
Пусть предстанут в простом освещении лунном
революции,
войны,
искусство,
ты сам.
И прекрасна усталость,
похожая на умиранье, –
потому что от подлинной смерти она далека,
и прекрасно пустое бумагомаранье –
потому что ещё не застыла навеки рука.
Горе тоже прекрасно,
когда не последнее горе,
и прекрасно, что ты

не для пошлого счастья рождён,
и прекрасно
какое-то полусолёное море,
разбавленное дождём...
Есть в желаньях опасность
смертельного пережеланья.
Хорошо ничего не желать,
хоть на время спешить отложив.
И тоска хороша –
это всё-таки переживанье.
Одиночество – чудо.
Оно означает – ты жив.

<http://www.askbooka.ru/stihi/evgenii-evtushenko/besserdechnost-k-sebe-eto-tozhe-uvechnost.html>

*

Давайте, мальчики

Я был жесток.
Я резко обличал,
о собственных ошибках не печалюсь.
Казалось мне –
людей я обучал,
как надо жить,
и люди обучались.
Но –
стал прощать...
Тревожная примета!
И мне уже на выступленье где-то
сказала чудненький очкарик-лаборантка,
что я смотрю на вещи либерально.
Приходят мальчики,
надменные и властные.
Они сжимают кулачки влажные
и, задыхаясь от смертельной сладости,
отважно обличают
мои слабости.
Давайте, мальчики!
Давайте!
Будьте стойкими!
Я просто старше вас в познании своём.
Переставая быть к другим жестокими,
быть молодыми мы перестаём.
Я понимаю,
что умнее –
со стыдливостью.
Вы неразумнее,
но это не беда,
ведь даже и в своей несправедливости
вы тоже справедливы иногда.
Давайте, мальчики!

АНДРЕЙ ВОЗНЕСЕНСКИЙ

Ностальгия по настоящему

Я не знаю, как остальные,
но я чувствую жесточайшую
не по прошлому ностальгию –
ностальгию по настоящему.

Будто послушник хочет к господу,
ну а доступ лишь к настоятелю –
так и я умоляю доступа
без посредников к настоящему.

Будто сделал я что-то чуждое,
или даже не я – другие.
Упаду на поляну – чувствую
по живой земле ностальгию.

Нас с тобой никто не расколлет.
Но когда тебя обнимаю –
обнимаю с такой тоскою,
будто кто-то тебя отнимает.

Одиночества не искупит
в сад запахнутая столярка.
Я тоскую не по искусству,
задыхаюсь по настоящему.

Когда слышу тирады подленькие
оступившегося товарища,
я ищу не подобья – подлинника,
по нему грушу, настоящему.

Все из пластика, даже рубища.
Надоело жить очерково.
Нас с тобою не будет в будущем,
а церковка...

И когда мне хохочет в рожу
идиотствующая мафия,
говорю: «Идиоты – в прошлом.
В настоящем рост понимания».

Хлещет черная вода из крана,
хлещет рыжая, настоявшаяся,
хлещет ржавая вода из крана.
Я дождусь – пойдет настоящая.

Что прошло, то прошло. К лучшему.
Но прикусываю, как тайну,

ностальгию по-настоящему.
Что настанет. Да не застану.
1976

<http://rupoem.ru/voznescenskij/all.aspx#ya-ne-znayut>

РОБЕРТ РОЖДЕСТВЕНСКИЙ

Помогите мне, стихи!
Так случилось почему-то:
на душе
темно и смутно.
Помогите мне,
стихи.
Слышать больно.
Думать больно.
В этот день и в этот час
я –
не верующий в Бога –
помощи прошу у вас.
Помогите мне,
стихи,
в это самое мгновенье
выдержать,
не впасть в неверье.
Помогите мне,
стихи.
Вы не уходите прочь,
помогите, заклинаю!
Чем?
А я и сам не знаю,
чем вы можете
помочь.
Разделите эту боль,
научите с ней расстаться.
Помогите мне
остаться
до конца
самим собой.
Выплыть.
Встать на берегу,
снова
голос
обретая.
Помогите...

И тогда я
сам
кому-то помогу.

<http://ruspoeti.ru/aut/rrozhdstvenskij/11265/>

НИКОЛАЙ ЗАБОЛОЦКИЙ

Не позволяй душе лениться

Не позволяй душе лениться!
Чтоб в ступе воду не толочь,
Душа обязана трудиться
И день и ночь, и день и ночь!

Гони ее от дома к дому,
Тащи с этапа на этап,
По пустырю, по бурелому
Через сугроб, через ухаб!

Не разрешай ей спать в постели
При свете утренней звезды,
Держи лентяйку в черном теле
И не снимай с нее узды!
Коль дать ей вздумаешь поблажку,
Освобождая от работ,
Она последнюю рубашку
С тебя без жалости сорвет.

А ты хватай ее за плечи,
Учи и мучай дотемна,
Чтоб жить с тобой по-человечьи
Училась заново она.

Она рабыня и царица,
Она работница и дочь,
Она обязана трудиться
И день и ночь, и день и ночь!

1958

<http://rupoem.ru/zabolockij/ne-pozvolyaj-dushe.aspx>

ОЛЖАС СУЛЕЙМЕНОВ

Язык отцов, язык тысячелетий
Ты временем, как глина, обожжен
В тебе – удар меча и посвист плети,
Мужская гордость и горячность жен,

В тебе звучат забытые наречья
Шумеров, гуннов, хрип монгольских слов.
Где ты рожден? В пожарах Семиречья?
Тебя по жилам к нам перенесло.

И ты звучишь, переполняя тело,
Ударом сердца, колоколом душ.

И как меня судьбою б ни вертело,
Клянусь тобою – я к тебе приду.

Так из далеких и счастливых странствий
Приходит сын к забытому отцу,
Приходит в ярком, дорогом убранстве,
В начале жизни или же концу.

<http://olzhas-sulejmenov.ru/yazyk-otcov-yazyk-tysyacheletij/>

НОВЕЛЛА МАТВЕЕВА

Мы только женщины — и, так сказать, «увы!»

Мы только женщины – и, так сказать, «увы! »
А почему «увы»? Пора задеть причины.
«Вино и женщины » – так говорите вы,
Но мы не говорим: «Конфеты и мужчины ».

Мы отличаем вас от груши, от халвы,
Мы как-то чувствуем, что люди – не ветчины,
Хотя, послушать вас, лишь тем и отличимы,
Что сроду на плечах не носим головы.

«Вино и женщины »? – Последуем отсель.
О женщина, возьми поваренную книжку,
Скажи: «Люблю тебя, как ягодный кисель,
Как рыбью голову! Как заячью лодыжку!

По сердцу ли тебе привязанность моя?
Ах, да! Ты не еда! Ты – человек! А я? »
1965

<http://novella-matveeva.ru/my-tolko-zhenshhiny-i-tak-skazat-uvy/>

Подборка стихов Ж.А. Нуршаиховой

РАЗДЕЛ 6 ☞ ЛИНГВОГЛОССАРИЙ

Амбилингвизм – (от лат. *ambi* обоюдность, двойственность + *lingua* язык + *изм*) – разновидность двуязычия; одинаковое хорошее знание и использование билингвом обоих языков без всяких следов одного языка в другом во всех видах речевой деятельности. А. встречается крайне редко, для большинства билингвов один язык является основным (*Первым языком, Родным языком, Доминирующим языком*), другой – *Вторым языком*. Для билингва, использующего оба языка с неполной языковой компетенцией в обоих языках, существует термин *Семилингв*.

Аттриция – (от англ. *attrition* истирание, истощение) – процесс потери одного языка в результате усвоения *Второго языка*; чаще всего выражается в упрощении грамматической, лексической и фонетической систем и/или полном прекращении использования определенных единиц языка. А. наиболее характерна для детей, переходящих с этнического языка на Доминантный язык после вступления в иную, чем этническая, образовательную среду.

Аусбау (от нем. *Ausbau* развитие, улучшение) – *Вариант языка*, воспринимаемый как *Язык* не из-за собственно языковых, а социальных, культурных, политических характеристик. Часто такие языки символизируют политическую и культурную автономность и ассоциируются с новыми нормой и стандартом. Урду vs. хинди, норвежский vs. шведский, сербский vs. хорватский воспринимаются их носителями как разные языки, несмотря на высокую степень близости, поскольку являются *Титульными языками* разных государств. Новые А. могут возникать в результате *Языкового планирования*, когда существующие незначительные различия между вариантами особо подчеркиваются, создаются разные письменности, грамматики, словари и т.п.

Базовый язык (от лат. *basis* основа, основание) – исходный язык учащегося (не обязательно *Родной язык*), на основе которого ведется обучение *Второму языку, Языку цели*.

Внеязыковые средства общения – это дополнительные к звуковой речи и сопровождающие ее средства выражения мыслей, чувств, волеизъявления (мимика, жесты, позы, ситуация).

Деэтимологизация – это (от лат. приставки *de-*, означающей отделение, отмену + греч. *etymologia* из *etymon* — основное значение слова + *logos* — понятие, учение) утрата словом прежних этимологических связей, т. е. утрата смысловой связи с производящей основой, в результате чего слово из мотивированного названия предмета объективной действительности становится немотивированным названием. Причинами деэтимологизации являются звуковые изменения, нарушающие родственные связи слов, непродуктивность некоторых старых аффиксов, условный характер названий тех или иных предметов и др. Примеры деэтимологизации:

а) имен существительных: вилка (утрачена связь со словом *вилы*), мешок (ср.: *мех*), порошок (ср.: *порох*), крыльцо (ср.: *крыло*), столица (ср.: *стол*);

б) имен прилагательных: голубой (утрачена связь со словом *голубь*), коричневый (ср.: *корица*), плотный (ср.: *плоть*), прочный (ср.: *прок*);

в) глаголов: красить (утрачена связь со словом *краса*), нравиться (ср.: *нрав*), сердиться (ср.: *сердце*), уметь (ср.: *ум*).

Инкorporация – это (лат. *incorporatio* — объединение, включение в свой состав) способ образования слов-предложений в полисинтетических языках путем сложения корней-основ отдельных слов и служебных элементов. Части этого слова-предложения выполняют одновременно функции элементов слова и членов предложения. Другими словами, И. – это объединение в одно синтактико-морфологическое целое *слово-предложение* двух и более основ, автономных по своему лексическому значению и присущих в основном языкам синтетическим. Отношения между этими основами соответствуют отношениям компонентов словосочетания (предложения).

Напр., русскому предложению *новые сети охраняем в чукотском языке* соответствует единый комплекс *мыттур-купрэ-гынрит-ыр-кын*, в языке мексиканских ацтеков слово-предложение *нинакаква*, обозначает *я ем мясо* (буквально – *я-мяс-ем*).

Некоторым аналогом инкорпорации в русском языке может служить замена предложения *Я ловлю рыбу* одним словом – *рыболовствую*. Ярким примером может послужить слово-предложение *қанағаттандырылмағандықтарыңыздан* из казахского языка, который, являясь тюркским, несет в себе и признаки синтетичности. На русский язык это казахское слово-предложение переводится – *в связи с тем, что вы не были удовлетворены*.

ЛИТЕРАТУРА

1. Онлайн словари. – режим доступа:
http://onlineslovari.com/slovar_lingvisticheskikh_terminov/page/slovarnyiy_sostav_yazyika.1406/
2. Розенталь Д. Э., Теленкова М. А. Словарь-справочник лингвистических терминов – Москва, 1976 г.
3. Словарь лингвистических терминов. – режим доступа:
<http://www.textologia.ru/slovari/lingvisticheskie-terminy/?q=484>
4. Словарь социолингвистических терминов: словарь / Э.Д. Сулейменова [и др.]. – Алматы: Казак книверситети, 2007. – 330 с.

- Африканские студенты посмотрели балет *Жизель*. На вопрос, понравился ли им балет, один студент ответил: Да, очень. Только почему они не разговаривали?
- Религиозная община поставила к Рождеству спектакль. Американские студенты пригласили преподавателя. На вопрос: Билл, а какая форма одежды? Студент ответил: О, не беспокойтесь. Это не как на симфонический оркестр: драгоценности и декольте не надо.
- История еще их советских времен.
Студент из Чада рассказывает о своей родине. После рассказа преподаватель спрашивает: А советские автомобили у вас есть? Студент пропускает мимо ушей слово *советские*. Ему кажется, что его спросили: А автомобили у вас есть? Злой, он кричит: Нет у нас автомобилей! Я не знаю, что такое автомобиль. Мы ездим на осёле. Я – на осёле, мой папа на осёле. И президент наш тоже ездит на большом красивом осёле.
- Студенты из Сомали никак не могли запомнить вопрос: Какое сегодня число? Как только раздавался этот вопрос, они все поворачивали головы в сторону окна, долго-долго туда смотрели. Потом кто-нибудь один произносил: Холодно. И так в течение месяца ежедневно:
– Какое сегодня число?
– Холодно.
- Китайский студент: Преподаватель, вы как *Просто Мария*. Вы такая молодая, а ваша дочь уже старая (дочери на тот момент было 19 лет).
- Студентка: В Китае я смотрела один хороший фильм. Называется *Здесь рассвет такой спокойный* (А зори здесь тихие).
- Новогодний вечер. Все студенты зовут Деда Мороза: Дед Мороз! Дед Мороз!
Входит преподаватель Валера, переодетый Дедом Морозом. Без мешка.
Студенты (сердито): А где пакет?
- Один американский студент спросил: А кто стирает ваши одежды?

Собрала Ж.А. Нуршаихова

РАЗДЕЛ 8
☞ ОБ АВТОРАХ

КазНУ имени аль-Фараби, факультет довузовского образования, кафедра языковой и общеобразовательной подготовки иностранцев (Алматы, Казахстан):

Айтпаева А.С. – старший преподаватель, asaitpay@mail.ru
Ахмедова А.К. – старший преподаватель, aak_08@mail.ru
Бадан А.З. – преподаватель, ainura_b_z84@mail.ru
Валеева У.К. – к.ф.н., доцент, vali48@mail.ru
Дуйсенбаева Р.И. – старший преподаватель raihan-kz@mail.ru
Ешимов М.П. – к.ф.н., доцент, adai75@mail.ru
Игнатова Е.Р. – к.ф.н., доцент, Elenaignatova55@mail.ru
Кильдюшова И.В. – старший преподаватель, kildyushova-irin@mail.ru
Курманова Т.В. – старший преподаватель, Kurmanova.taisiya@mail.ru
Машинбаева Г.А. – к.ф.н., доцент, gulnaznuki@mail.ru
Мусаева Г.А. – к.ф.н., доцент, gulbagiza_70@mail.ru
Нуршаихова Ж.А. – д.ф.н., профессор, zhanara26n@mail.ru
Саденова А.Е. – д.ф.н., доцент, sadenovaa@mail.ru
Сапронова И.И. – старший преподаватель, irenaiva@mail.ru
Семенова Т.Я. – к.ф.н., доцент, tanya.semenova.1953@mail.ru
Толмачева Д.С. – к.ф.н., доцент, Diana.tolmacheva.51@mail.ru
Торохтий Л.С. – доцент, valtoro45@mail.ru
Шуховцова Т.А. – старший преподаватель, marashukh@mail.ru
Якубаева К.С. – к.пед.н., доцент.

КазНУ имени аль-Фараби, факультет филологии, литературоведения и мировых языков (Алматы, Казахстан):

Алтынбекова О.Б. – д.ф.н. профессор, oliviaec@mail.ru

КазНУ имени аль-Фараби, факультет международных отношений, кафедра международного права (Алматы, Казахстан):

Байтукаева Д.У. – магистр права, преподаватель кафедры международного права

КазНУ имени аль-Фараби, ФЭФ, кафедра общей и этнической педагогики (Алматы, Казахстан):

Касымова Р.С. – к.пед.н., доцент.

КазНПУ им. Абая (Алматы, Казахстан)::

Бегалиева С.Б. – доктор педагогических наук, профессор, зав.кафедрой филологических дисциплин для иностранных граждан, sbegalieva@mail.ru

Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, филологический факультет, кафедра русской литературы (Астана, Казахстан):

Шаяхметова Мария Бейсенбековна – магистрант, Takhan_Serir@mail.ru

Российский университет дружбы народов (Москва, Российская Федерация):

Карауылбаев С.К. – PhD докторант кафедры психологии и педагогики, aijamaljumabaeva@mail.ru

Казахская Академия Транспорта и Коммуникаций имени М.Тынышпаева:

Абжанова А.Х. – старший преподаватель, tolzhan@mail.ru

Алиева С.А. – старший преподаватель

Тажибаева Р.Д. – к.ф.н., доцент, roza.tazhibayeva@gmail.com

Тансыкбаева Б.А. – к.ф.н., доцент

Сәтбаев Қ.И. атындағы ҚазҰТУ Алматы, Қазақстан

Айтжанова С.С. – к.ф.н., доцент кафедры казахского языка

Татиева С. – магистр гуманитарн.н., старший преподаватель кафедры казахского языка

Тараз мемлекеттік педагогикалық институты, Ғ. Мұратбаев атындағы мектеп-гимназия, Жамбыл облысы, Байзақ ауданы, Сарыкемер ауылы (Тараз, Қазақстан):

Жұмабаева А.М. – к.пед.н., aijamaljumabaeva@mail.ru

Рамазанов С.Н. – преподаватель казахского языка и литературы, заместитель директора по методической работе школы-гимназии им. Г.Муратбаева

Трусбаева Е.С. – к.пед.н.

Университет имени Сулеймана Демиреля (Алматы, Казахстан):

Мирзоева Л.Ю. – д.ф.н., ассоциированный профессор кафедры переводческого дела, mirzoeva@list.ru

Методическое объединение учителей начальных классов, КГУ «Жорнеевская гимназия» (Есильский район, Северо-Казахстанская область, Казахстан):

Пивоварова Л.Г.

Королева О.К.

Фисенко Г.Н.

Барабаш И.С.

РАЗДЕЛ 9
☞ ФОТОГАЛЕРЕЯ

